

શ્રીમંત મરહુમ મહાગાન ગાયેળ મયાજીરાવ
ગાયકવાડ રેળાખાસખેલ સમનોર
ખાદાદુર એમના ઉદાર
આશયથી.

પ્રાચીનકાવ્યમાળા.

ગ્રંથ ૧૮

પ્રેમાનંદકૃત.

માર્કંડેયપુરાણ.

ભાગ ૩ જો.

સંશોધન કરી ટીકા સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર

હરગોવિંદ દાસ્તાદાસ કાંટાવાળા

અને

નાયારાકર પૂનશંકર ગાસ્તી.

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬-૪૭ સન ૧૯૫૦-૫૧.

કીમત રૂ ૧-૦-૦

(સર્વ હક રવાખીન રાખ્યા છે.)

અમદાવાદ “આર્ટિસ્ટ”

તથા

ટોટરા “ગીરસંગ્રહાલય”માં પ્રાપ્તું.

Under the liberal patronage of

His Highness Maharaja

SAYAJI RAO GAEKWAR

Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol XVIII

POET PREMANAND'S

MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántaválí

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

• યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદ-
નું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમા અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમા ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ ક્ષાપી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે. પ્રજાની સુખશાન્તિમાં જગ ન થતા તેનો વધારે થતો અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે, નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાયવ આદિથી શરીરની સુખાકારી નાં સાધન નિર્માણ કરે છે, તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, મંથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિના સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉપદ્રાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાનુલ્પ ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રક્ષન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સરજ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવમિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-
ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપાસખેલ સમશેર બહાદુર
એમના પૂરોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા
ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્
પ્રયત્ન, એ સ્થાપતકલ્પમાં સર્વ સ્થળે પ્રસસનીય ગણાતા દૃષ્ટાન્તરૂપ થઈ
પ્રગટ છે.

શ્રીમત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા ૮ મે
સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેનામાં રજુ કરવામાં આવી
હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર કનિષ્ઠા-
ના અપ્રસિદ્ધ મયો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆગ્રયથી થાય તો
સાર.

પ્રાચીનકાવ્યસમ્રદ્ય એ નામના ગુજગતી કવિતાના પુરતક વદ્યેન્દ્ર રાજ્યના ડાઈરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાવગાદેગ દરગોવિદદાસ દારિકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી સાશ્ત્રી નાથારા કર પૂજારા કર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરબ યદ્ય ચૂકેતો હતો, અને તે સારૂ ધણા રતુ-તિપાન પ્રયત્નથી હસ્તનિખિત થયેલો આરો સમ્રદ્ય તેમજે કયો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશાં કેળાળીખાતુ મારી દેખરેખ નીચે સુપરન થવા પડી આ સમ્રદ્ય આગત મે તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામા આવ્યું કે રતનાદિ ધનના બહાર દટાઈ રહ્યાહોય છે તેમ અનેક વિચો પર એની કવિતાના બહાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બહારને પ્રખના ઉપયોગસાર આલ લાની તે દ્વારા સ્વિચારને પુષ્ટિ આપની એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું આ કવિઓમા એમનદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, જાવલુ, દવારામ, હરિદાસ, જોજોબક્ત, ધીરાભક્ત, ગિરિનર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ આ લોકપ્રિય કવિઓ આની જન છે રામાખાઈ તથા ત્રીનાથીઆઈ નાગની જે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આનો છે અને માપુસાદેમ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થોવા ઇશ્વરભક્તની કવિતાઓ પણ સારો સમ્રદ્ય છે આ સર્વ કવિતા શોધી અને પીકા સાથે છપાવતા નવું વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરદાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦) આર દબારની રકમ મળુ કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમા આવી શકશે આ ઉદાર અનુયાયી ગુર્જરપ્રજા આ સર્વ ગુર્જરાસી ઉપર ઉત્કાર થયો છે એમ સર્વ સમગ્ર જનને લાગતા નિના રહેજે નહિ.

કવિતા રત્ન ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિપ્યદ્વાદી કયાં છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યજ્ઞએ છીએ

• કવિ વિષે વર્ણન કર્યું છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cues,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠ પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠ ઉત્કૃષ્ટ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અત્યંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણો મનના અને રસજી આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે

આપણા દેશમાં તો કવિને સર્વિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમાં મેટ, રાજમહાનય, ધર્મશાળાઓ, દેવાનય, જળાશય, વિશ્રામગ્રામ, આદિ કીર્તિસ્થાન પૂર્વના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં વચું છે, આ સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રગતના સુખમોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

મરિના દ્રવના અત કરણમાં ઉત્પત્ત થઈ મહા યજ્ઞનોના અત કરણમાં પ્રવેશી ભાવસી સુખાનંદ દેનાર મરિના તો જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસની અને પુણ્ય છે જાગૃકી જુદ-ગુણી શ્રીમાન સુરી સર્વોદ્ધારમાં વિશ્રામસ્થાન આને સુખો અવિક કુનાર કરિતા ગોપગુ સાધે છે એના એક સુખપ્રદ મા,

ધનનો ઝાંઝોદાર પ્રજાના કલ્યાણસાર શ્રીમત મહારાજધિરાજ ક્રાવે છે
એ તેમના પ્રજાન જન કરવાના ઉચ્ચ જ્ઞાનમાત્ર એક સુચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમા થઈ ગયેતા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન પ્રવિતા
સભાગથી પ્રસિદ્ધિમા લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામા
આવી છે

પ્રમુખ ‘

દિવાન બહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ

મેમ્બરો.

રાવજહાદુર અખાસાત સાકરલાલ એમ એ એન એન બી
ખાનખાહાદુર જમસેદજી અરદેસર દત્ત ન એમ એ એન એન બી
રાવસાહેબ પીતાબરમાઈ જોડાભાઈ
રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ

દરેક મથની જાનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી નિશેષ ઉચોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિ
ંદદાસની સભાજી નીચે શાસ્ત્રી નાયાશ કર ખૂબશ કર તથા કવિ છોટાલાલ
નરભેરામ આદિ લાવક માણ્યસનાથી ગલાવવામા આ યુ છે પુસ્તકો સળ-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફથી છે ક્રમિટિમાથી
કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સભાધમા ન છતાં માત્ર લોગહિતાર્થ
કામ જળવી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાત ગુજરાતના લોગ
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રવિતાનો ધણો જયો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાયાશ કરની ત્રશ સનીય શોધથી એકઠો થયેતો છે અને વધારે
જયો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જરી રાખવા એમ ધારણા છે
આ સર્વ કવિતા પછુ પ્રસિદ્ધિમા લાવવા યોગના તૈયાર થાય છે, અને તે
કુલમ સફળ થા ઇશ્વર પારો જામના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુદર તથા બોધક કવિતાથી માંચનારનું ગાન તથા સદ્ગુણ, રસગતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદ્યદૃષ્ટિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૫૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કટેય પુરાણના પેટ્ટેલા ભાગમાં હરિશ્ચંદ્રનું, અને બીજામાં મદાલ-
સાનું આખ્યાન જ્યારે વાંચનારનાં ચિત્તને આકર્ષે છે ત્યારે આમાં મદાલસાના
પુત્ર અશ્વર્કનું આખ્યાન પણ તેમને ધણુ મનોહારી લાગશે. અશ્વર્કને તેની
માતા મદાલસાએ વ્યવહાર જ્ઞાન આપ્યું હતું તથાપિ તે જાણતી હતી કે
જ્યાંસુધી વ્યવહાર હીકે હીકે ચાલે છે ત્યાંસુધી તે તેના સલાવનારના દિવસ
એક ક્ષણની પેઠે આનંદમાં વીતી જાય છે પણ સસારચક્રના બંધાજ
આરાઓ સુખનો લાભ આપનારા નથી હોતા, તેના જમણક્રમમાં
તેઓ એવા આરા મનુષ્યના ઉપર લાવી મૂકે છે કે જેનાદબાલુથી તે
દુઃખના બેજાતલે દુઃખાર્થ પણ જાય છે એ વખતે તેની એક ક્ષણ સૌ વરસ
જેટલી જાય છે. આવા સસારના વારાદેરામાં મનને શાંતિ રહેવા માટે
મદાલસાએ દીકરાને ક્રમ આપ્યું હતું કે ? હા, તેણે એક વીંટી આપી હતી
અને આપત્કાળમાં તે ઉખેડી જેવા પોતાના પુત્રને કહ્યું હતું, તે આપણે
મદાલસા આખ્યાનના અંતમાં વાચી ગયા છીએ. અશ્વર્કઆખ્યાનની વસ્તુમ-
ટ્કણનાનું એ વીંટી બીજ છે. અશ્વર્કને રાજ્યભોગમાં ડૂબી મયેલો જેઈ તેનું
પારલૌકિક દિવ ચિતવનાર તેનો વડો માધ સુઆદુ જે મુક્ત દશામાં વનમાં
રહેલો હતો તેણે તેને રાજ્યભોગમાંથી છૂટા કરવાને જ્યારે બીજો માર્ગ ન
જોયે ત્યારે કાશી રાજ પાસે તેના દેશ પર ચઢાઈ કરાવી અને અલર્કને
જાગતો ક્યો કાશી રાજ સાથે યુધ્ધ કરતા ધન સેનાદિકનો વ્યય મર્યાદાથી
ખેદ પામેલો અશ્વર્કને માતાનું વચન યાદ આવનાથી તેની આપેલી જેટનો
ઉપયોગ કરવાનું ધારી તેણે વીંટી ઉખેડી અને તેમાંથી જે પત્ર નીકળ્યું તે
તેણે વાંચ્યું. આ પત્રમાં અશ્વર્ક જેવા રાજ્યભોગમાં પચી રહેવા પુરૂષને
માટે ધણુ અસરકારક અને ઘટિત બોધ હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—

શાર્દૂલાવિક્રીડિત.

“આત્મા! સગ તમે તમે રસવધા, જો તે ન ત્યાગી શકો,
તો તે રાજ્યનનો કરો સમજીને, કંઈ ન ત્યારે ટકો;

કામેચ્છા તથાને રહ્યા સરવદા, જો તે તજાયે નહીં,
મુમુક્ષાપ્રતિ તો કરો, તરૂં જશે, છે ઐપધિ એ સહી.”

કેવો ઉત્તમ અને શક્ય બોધ છે ! પોતાની પ્રેમાળ માતાના આ બોધની અલકંના મન ઉપર દૃઢ અસર થઈ અને તે સંજ્જનનો સગ કરવા આદ્યો. તેને દત્તાત્રેય ગોત્રી મળ્યા તેમણે તેને યોગનો ઉપદેશ કર્યો તેથી કૃતકૃત્ય થયેલા રાજાએ કાશીરાજા અને સુમાદુને પોતાના નિરિચ્છ વર્તનથી પ્રસન્ન કર્યા અલકંમા આવો યાનનો પ્રકાશ ઉપન્ન કરીને સુમાદુ વનમાં ગયો. તથા કાશીરાજા પોતાની રાજધાનીમાં ગયો તેમ અલકં પશુ પુત્રને રાજ્ય સોંપી વન સે-યુ

અલકં આખ્યાનનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે, પણ તેમાં જે યોગ સબધી માહિતી આપી છે તે ખરોખર જોવા જેવી અને સમજવા જેવી છે હૃદયોગ-પ્રદિપિકા જેવા એકાદ યોગના મયની ગરજ સરે એટલું ‘ત્યધુ’ એમાં કમવાગ અને ખુવાસાથી યોગનું વિવેચન કર્યું છે શાસ્ત્રો વાચનાથી જે તત્વજ્ઞાન થાય છે તેને પરોક્ષ જ્ઞાન કહે છે વિષયવાસનાવાળા મનમાં એવું પરોક્ષજ્ઞાન સ્થિર થઈને અદ્વાનદનું સુખ આપી શકતું નથી, કમકે યોગ વગર ચિત્ત ચિત્ત થતું નથી આ મયમાં એવી રીતે યોગનું પ્રયોજન વધી તે પછી યોગ મેળવવાના ઉપાય બતાવ્યા છે મનના ઉપર જીત મેળવવાને સાધન તરિકે આગમ, પ્રાજ્ઞાયામ, ધારણ, વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે, એટલું કહ્યા પછી પ્રાજ્ઞાયામ કેમ કરવા તેનો વિધિ, પ્રાજ્ઞાયામનું ફળ, ખસ્તિ, પ્રાપ્તિ, વગેરે ચાર મુક્તિ આપનારો અવરથા, યોગ સાધવાનો વિધિ, ધારણનો વિધિ, યોગને અયોગ્ય દેશકાળ, યોગ માપતા ઉપગતા દોષ અને તેની શાન્તિ કરવાના પ્રમાર, યોગની મિદિન લક્ષણ, યોગના ઉપસર્ગ અને તેની શાન્તિ, ધારણ અને ભવ, મિદિઓનું સ્વરૂપ, યોગીની ચર્ચા, અરિષ્ટનું જ્ઞાન, વગેરે ધણીક યોગને લગતી બાજનોનું અમમ્મય તેમજ નિરખણ કરેલું છે. દેશકાળ માન્યતા અંગે યોગીની મિદિએ અગત્ય અંગે યોગસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે એમ જાણવાની અભિપ્રાય સોમને હોય છે તેમને મારે પ્રેમાનંદે આ મયમાં કહેલું યોગીનું તથા સિદ્ધનું લક્ષણ જાણવા જેવું છે તે લખે છે :—

“ ચાપટ્યતાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અવિધાર;
અનિબુરતા મુગધિકને, લઘુ દીર્ઘ શઘ સાર.
એ ઉલ્લસ અલ્પજ્ઞ માનવાં, પ્રસન્નતા ને કાંતિ;
સ્વર સ્વચ્છતાદિક યોગી કેરી, કહે સર્વે શાંતિ.
એ ગણાવ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, પ્રથમ ચિહ્ન જણાય;
યોગી વિષે એ મનાયે તય, તેહ યોગી ગણાય.
પ્રાણી માત્ર પ્રીતિ કરે ને, પરોક્ષે શુભગાન;
કોઈ પ્રાણી લય ન પામે, જોઈ યોગી મહાન.
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિ કેરૂં, એ અનુત્તમ લક્ષણ;
અન્યને નવ યોગી કે'વો, હે નૃપતિ ! અધક્ષણ,
અતિ ઉગ્ર ટાઢે તાપ તેવે, ઉપદ્રવ નવ થાય;
અન્યથી લય નીપજે નહિ, તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કે'વાય.
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, યોગી નવ કે'વાવ;
મધુકટુવક્ત્રા નવ મનાયે, યોગી ગણના માંય.
યોગી એવા બેહુ તે, માનવા ભ્રષ્ટાચારી; ” ઈ

અસંકુત આખ્યાન થઈ રહ્યા પછી માર્કંડેય અને કૌતુકિના સવાદરૂપે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વગેરેનું વર્ણન છે. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના કથનમાં ધર્મ તથા અધર્મની પ્રજાઓનું રૂપક બહુ મુદ્દર છે એક દુર્ગુણમાથી બીજા દુર્ગુણો સ્વાભાવિક રીતે કેમ ઉપજે છે તથા પ્રત્યેક સદ્ગુણ કેવે રૂપે પરિણામ પામી કેવા ફળને આપે છે, એ વિષે એમાથી બહુ ઉત્તમ બોધ મળે છે. અધર્મની સતતિ વર્ણવતાં દુઃસહ તથા તેના પુત્ર પુત્રીઓના વિચિત્ર કર્મનું રૂપક બહુ રમૂજ છે. મનુષ્યોના હાથથી જે માદાં કર્મ થાય છે, તેમાં કારણબૂત તેનો પોતાનોજ અનાયાર છે માટે તેણે પોતાના પ્રત્યેક કાર્યમાં પૂરતી સાધનાની રાખી વર્તવું, અને કોઈ મનુષ્યે કરેલાં સારા માદાં કર્મનો કર્તા તે ન જતા તે દુઃસહની પ્રજામાના કોઈની પ્રેરણાથી તેમ કરે છે માટે તેવા મનુષ્ય ઉપર બીજાએ રીસરાગ ન કરવો, એવો ઉપદેશ તેમાં વ્યંજ્ય છે.

એ પછી સ્વાયંભુવ મનુ તથા તેના વશનું વર્ણન છે અને ભૂમિનું તથા તે ઉપરના પર્વત, દેશ, નદીઓ વગેરેનું પણ પુરાણમાં કહેલું વર્ણન છે.

ત્રેમાનદના જૂદા જૂદા આખ્યાનો જે આ મથમા આવેલા છે તેનું કાવ્યરૂપે વિવેચન તે તે સ્થળે આપનામા આશ્ય છે, મારે અહીં તેનું ને તેનું ન જ વિવેચન કરી પિષ્ટપેયણ ન કરતા મથના વિષયનું દિગ્દશન કરાવી સંતોષ માનીએ છીએ

અલ્કારવ્યાન.

કહુ' ૬૨ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને લાગું પાયછ, સરસ્વતી કરજો સા'ય છ;
કહું અલ્કરની કથાય છ, થાય મસન્ન સરસ્વતી માય છ. ૧

ઠાળ.

- મસન્ન થાય પરમેશ્વરી તો, અલ્કરના ગુણ ગાઉ;
સાદ્ય કરતા સરસ્વતી તો, શે રહે બીજે ધાવું? ૨
- શ્રદ્ધાતનયા કુમારિકા, સકળ તારે વશ;
હું સહી સેવા કરીશ માતા, કરી ઈંદ્રી વશે દશ. ૩
- મારે ધન ધાન્ય પુત્ર ન જોઈએ, કે બીજું શુભ જોહ;
એક કૃપા હોયે માતની તો, કરું કપિતા નિઃસંદેહ. ૪
- અલ્કરને જ્યમ માતે શીખવ્યા, ગૃહસ્થકેરા ધર્મ;
હે મહામાયા માત છ, મુને કહે કપિતા પર્મ. ૫
- પિતાને ઝૂઝી માત મારી, તેણે કર્યા નિગમ ચાર;
મસન્ન થઈ મા વ્યાસને, તેણે કર્યા પુરાણ અટાર. ૬
- એવા તેવા સર્વ માતા, થયા તારી કૃપાય;
શિર કર ધરો મા કૃપા કરીને, કરી દાનેશ્વરી દયાય. ૭
- હવાં માત પિતા વનમાં ગયાં, થયો અલ્કર ભૂપાળ;
તેણે પ્રજા સ્વકર્મનિષ્ઠાણુ પાળી, થઈ મુહાદયાળ. ૮

- પ્રેમ જોવો પુત્ર પર, તેવો મજાત પર ધાર્યો;
 ન્યાય પુત્ર ને મજાતકરો, એક તો અવિધાર્યો. ૯
 તેણે દુષ્ટ જામને ઢંઢ હીધા, સાધુ પાળ્યા સર્વ;
 આનંદ આણી યજ્ઞ મોઠા, કર્યા વર્ણ ગર્વ ૧૦
 તે મહાબલિષ્ઠ પરાક્રમી ને, મહાત્મા ધર્માત્મા;
 સામ્યક પથે વિચરનાર સુત, ઉપજાવિયા નિર્જન આત્મા ૧૧
 તેણે ધર્મચક્રી મન મેળવ્યું, વળી અર્થવડે ધર્મ;
 મેળવી શુભ રીત વર્ત્યા, કરી રૂડાં કર્મ. ૧૨
 ધર્માર્થને વિરોધ નાવે, એમ કામકેલિ કરી;
 મહિપી સગે રગ માણ્યો, વન ઉપવને કરી. ૧૩
 એ પ્રકારે ધર્મ અથ ને, કામ રોવ્યો સાર;
 ક્યું પાલન પુત્રીનું વળી, થઈ નૃપ નિરધાર. ૧૪
 એ મહામુખની કરી અશુભા, મહામુનિ વેદવ્યાસ,
 રોા વરકેસ કાળને, એક દિન લખ્યો પ્રકાર. ૧૫
 એમ સર્વ સાધી નિત્ય માંહે, આમમ્ત હુઓ રાય;
 માતવચન પીમરી ગયો તે, વિવરકેરી માંધ. ૧૬

- તે કામાસક્તિવાળો એ મકારે, યદ્ય રહ્યો ખે'બાકજો;
અન્નિર્તેન્દ્રિય તે થતો ચાલ્યો, અતનુએ કર્યો આકજો. ૨૦
- એવી દયા ભાઈની સાંભળી, મુખાહુ પશિયો વન;
તેણે તારવા નિજ બ્રાતને, વિચારિયુ ઘણું મન. ૨૧
- જદ્ય રીખુ દેવી તેહને, એટલે થાય કાળ;
વળી વિમાસાણુ ઘેઘ, એથી તજે શું રાજ? ૨૨
- જ્ઞાન પ્રલુપ્તું દઈ બતાવી, કર્યો જ્ઞાની માએ પૂર;
તવ શુદ્ધચર્મનો વાદ કરશે, મહારાણો શૂર. ૨૩
- હું શ્લોક લખીને મોકલુ, એ સમજશે સિદ્ધાંત;
રાણી આદિક દે ન તેને, વિચારતો એમ દાત. ૨૪
- ન થાય નિર્ણય એક તેને, તર્કતુરિએ બેસતાં;
પણ મહાજ્ઞાનીને કરે શું, તર્કતુરિ મહા છતાં. ૨૫
- તેણે કર્યો નિશ્ચય એક ત્યાં, ભાઈનું વિચારી હિંત;
હું મળુ એના રાત્રીને, મન લાગી રૂડી રીત. ૨૬
- કોઈ નૃપ વિચાર્યો મનમાં, મુખાહુએ તે કાર;
ન દે ભાગ મારા રાજ્યનો, જણાવવો એ સાર ૨૭
- અલર્ક કરતાં મહારૂરો, અને વાહનવાન;
આ સમય છે કાશીરાજ, મનાય મહાબળવાન. ૨૮
- એમ વિચારી આલિયો તે, ગયો કાશીપુર;
જદ્ય મળ્યો કાશીરાજને તે, સત્ય શિરમણિ શૂર. ૨૯
- રાજ્ય રીતે નમી તેને, વધો મુખે વોણ;
અમ રાજ્યભાગ ન આપતો, અલર્ક યદ્ય દુઃખદાણ. ૩૦
- સમજાવતાં સમજ્યો નહિ તે, તવ આપિયો તમ રાણી;

- છ રાજ્ય માફં અપાવિયે, નહિ તમ સમો કો ધર્મી. • ૩૧
 રાયનો એ ધર્મ છે, તમો ધર્મના પ્રતિપાળ;
 રાજ્ય માફં અપાવિયે, થઈ નૃપાળ દયાળ. • ૩૨
 બધુકારણ મહાયોગી, વદે કેવા બોલ;
 જ્ઞાની ને હયો બોળખી, કરાય જ્ઞાની તોલ. ૩૩
 કાશીરાજ સુણી વદો, અરે બેહુના શાભાર;
 સૈન્ય સજ કરાવિયું, તપાસિયા ભંડાર. • ૩૪
 મોહરો એક અલક પારો, પછે દાનો દૂત;
 કેવરાવ્યું આપ્ય તું, રાજ્યાર્થ યદને પત. ૩૫
 સુખાહુ નામે જ્ઞાત તારો, આપિયો મમ રાહુ;
 સરાગાગતનુ કરવું રક્ષણ, તેં સુખ્યું હોયે કરું. • ૩૬
 સદેરા લઈને દૂત ચાલ્યો, મર્યો નઈ અલક;
 અક્ષરશઃ સહુ કહી દાખ્યું, રાખિયો નહિ દુક. • ૩૭
 પણ ધર્મ જાણે રાજ્યનો તે, ઠરે ઠરવ્યો કેમ!
 માનિયુ નહિ વેણ તેણે, કરું દૂતને એમ. ૩૮
 ને વડજ્ઞાતા માફરો છે, તેહનો અપરાધ;

- જો નવ આપે તેહ તો, હું વળાવી દઉં વ્યોમ. ૪૩
- તવ સુખાહુ કે' રાયજી, હું જાણું સત્રીધર્મ;
- વાડવ વિના નવ કોઈ કરતા, યાચનાનાં કર્મ. ૪૪
- સત્રીકેરો ધર્મ છે, કરવું પરાક્રમ પૂર;
- હું સત્રી થઈ ક્યમ દિવ્વ થાઉં, શૂર ફીટી અશૂર. ૪૫
- નયી સેના મુજકને, માટે આવિયો છું રાણી;
- આશ્રય ન આપો તમે તો, હું લઢી પામુ મારું. ૪૬
- ઋતુધ્વજનો હું કવર, સુખાહુ મારું નામ;
- સ્વામી આવ્યો શરણુ તારે, કહે થાય ન કામ. ૪૭
- તવ કાશીરાજે કા'વિયું, અલર્ક યા તૈયાર;
- સેના સત્વર સોંઢિયુ, અલર્કદેરા મોઝાર. ૪૮
- કાશીરાજ સાથ જાતો, દેશ લેવા હાથ;
- અલર્કકેરા ચાર ફોડયા, નીતિજા કાશીનાથ. ૪૯
- વળી સુહૃત્ ને પ્રધાનકેરી, રાખી મેળવી સા'ય;
- જ્યમ કંઠકે વન ગહન વીંટયું, ત્યમ દેશ વીંટયો રાય. ૫૦
- સ્વાધીન કરી કંઈ પુર લીધાં, કંઈ ગઢી ને ગઢ;
- પછે સેન વિસ્તર્યુ રાયકેરું, વિસ્તરે જ્યમ વડ. ૫૧
- વળી દુઃખ દેવા માંડિયું, સેનાપતિને તહીં;
- કિલ્લાવાળાં કંપિયા તે, નાસતા તહીં ને અહીં. ૫૨
- કળજ કીધા તેહને નૃપ, પછે કરતો ચુંચ;
- વનરક્ષકોને વશ કરી કે', ધન દઉં હુંચ. ૫૩
- એમ ધનથી લુબ્ધ કરીને, કર્યા એવા વશ;
- કીર્તિવાળા કંઈકિને ત્યાં, કર્યા વશ જાખી યશ. ૫૪
- પછે રાયકેરા ગુપ્ત જે જે, હતા સલાહકાર;

લાલચો દઈ કર્યા તેને, વશવર્તી સાર.	૫૫
આપિયું ધન કોઈને, વળી બેદ રમિયો કોઈશુ;	
સામ વિધિ કોથી કર્યો, કહ્યું રાજ્ય અર્ધું જોઈશુ.	૫૬
એ પ્રકારે સર્વ વિધિ, કાશીરાજે તો કર્યો;	
અલર્ક કામાસક્ત તેણે, એક પથ ન આદ્યો.	૫૭
જદા એણે થાતું ત્યારે, થયું એણું સેન;	
પરરાજ્યની અઢાઈ માયે, કદકેરાં ચેન.	૫૮
સેન જાતું રાખવાને, રાખવા અરિ વશ;	
ભડાર સર્વે કર્યા ખાલી, જે ભર્યા કસેકસ.	૫૯
તપ ભાન આવ્યું રાયને, શું ખાલી થયા ભંડાર !	
અત્યત અટવાયોયકો તે, કરે ખેદ અપાર.	૬૦
ચિત્તવ્યાકુળ ચતુરનું, લહી ચોદિશ શત્રુમાર;	
શું કરવું તે ન સૂઝે, બૂલ્યો રાજ્યધર્મ અવિધાર.	૬૧
કામ નાસે ભય દખી, એહ ઉઘડ ન્યાય;	
અર્થ અરિમાટે ગયો, અર્ધશુદ્ધ રાયની કાય.	૬૨
તદા આપી સાંભરી, માત મુદ્રિકાય;	
મદાલસાએ કહ્યું મુજને, સભારજે દુઃખ થાય.	૬૩
સમય આવ્યો આ સહી, ગયું મુદ્રિકામાં મન;	
ઉપદેશ માતાતણે સ્મરીને, શુદ્ધ કીધું તન.	૬૪
નાહી ધોઈ મુદૂર્ત જોઈ, તેડિયા દિવસાજ;	
સસ્તિવાચન કરાવ્યા પછી, જોઈ મુદ્રિકા મહારાજ.	૬૫
તેને તપાસી તોડતાં, એક પત્ર નીકળ્યો જાણ;	
સ્પષ્ટ વણું લખ્યું તેમાં, કરી પૂર્ણ પ્રમાણ.	૬૬

તે જોઈ નૃપનાં રામ કંપ્યાં, હૃયે વિકાર્યાં લોચન;
 પત્ર આપ્યો પછે દિનને, વાંચવા પાવન. ૬૭
 લેખ લખિયો તેહ મધ્યે, એક મનહર શ્લોક;
 વાંચતામાં દિન થાતો, તન મને અશોક. ૬૮
 પછે જોઈયો રાયશુ દિન, મુણે એકે ચિત;
 આ પુત્ર મુઠે ભર્યું જાણે, નવનિધિ નવનીત. ૬૯

શ્લોક.

બ્રાતા સંગ તમે તજે સરવથા, જો તે ન ત્યાગી શકો,
 તો તે સજ્જનનો કરો સમજને, કષ્ટે ન ત્યારે ટકો;
 કાર્યેચ્છા તજને રહો સરવદા, જો તે તજ્યે નહિ,
 મુમુક્ષામતિ તો કરો તરો જશો, છે ઔપધી એ સહી. ૭૦

રાગ ચાલતો.

શ્લોક આવો સાંભળીને, રાય કરતો પ્રજન;
 વળી રાને: રાને શ્લોક સમજ, કરી તાતી વૃણ. ૭૧
 શ્રેય નરનું શા વિયે છે, પ્રજતો એમ રાય;
 મુમુક્ષાએ માનતાં મન, દહ ગાઠ તેણે યાય ૭૨
 મુમુક્ષાને માટ જોઈએ, સત પ્રરૂપનો મગ;
 તેહ મુજને મળે ક્યાંથી, એમ થયો ગતિભંગ. ૭૩
 હે માતા! તે સહુ સત્ય ભાખ્યુ, પણ કરું ક્યાં સત્સંગ;
 એમ મહાપીડાતોયકો તે, પડ્યો ચઢને દગ. ૭૪
 દિને તેને વારિ છાંટી, ઉઠાડિયો તતકાળ;
 સત્સંગ એવો હું બતાવુ, ગુરુદત્ત દયાળ. ૭૫

- કથે કારણ કબ્દ નિપજ્યુ, તેહનું મૂળ શુભ. ૮૭
- જડ કહેછે જનક મત્યે, મતિમાન ભાખ્યા એમ;
તે પરથી રાજા મન વિચારે, ત્રિવિધિનાં દુઃખ તેમ. ૮૮
- ત્રિવિધિનાં દુઃખતાણાં ધ્યાનક, વિચારતો વર મત્યે;
આત્માતણે વિચાર કરતો, કરી ગરવી ગત્ય. ૮૯
- તે ઉદારકર્મી ગ્રહાધર્મી, ધીર વીર ધીમત;
વિચારતો ઘણી વારથી, જેહ ગર્ભશ્રીમત. ૯૦
- તેણે આત્માવડે આત્માતણુ, ચિતન કર્યું સુખાણુ;
પછે હાસ્ય કરી વણે તે, પ્રકટ દાખી પ્રમાણુ. ૯૧
- હુ જગતી જળ કે તેજ નહિ, નહિ સમીર કે આકાશ;
પણુ એ તત્ત્વ મળીને અંગ પ્રગટી, કરે સુખ દુખ પ્રકાશ. ૯૨
- હવાં એ'ણું તત્ત્વ પૃથ્વી, કે વગી અનેક,
તે માંહી વધવટ થાય જ્યારે, પીસરાય વિવેક. ૯૩
- સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ એને, થવાથી નિરવાણુ;
જો મુને સુખ દુખ નિપજે તો, કરી ભાષુ વાણુ. ૯૪
- જ્યમ આ દેહમાં બે આવી લાગ્યા, લાગશે અન્ય દેહ;
એહ નિરાણુય માહરો ગુરુ, સત્ય નિ સદેહ. ૯૫
- નિત્ય ને આણુમાપ સત્તા, ધરે આત્માદેવ;
પંચતત્ત્વ વધે ઘટે ત્યમ, નીચ ઉંચ દર્શે એવ. ૯૬
- એમાં અને વગી દેહ આદિક-તાણી મમતા વિન,
શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્માગા, ફેર નથી કો દિન. ૯૭
- પૃથ્વી આદિકે ઈશ્વરી, આ ઈન્દ્રિયા જેહ;

૮૮ ત્રિવિધિના—ત્રણ પ્રકારના અધ્યાત્મ, અધિભૂત, અને અધિદેવ.

૯૨ જગતી—પૃથ્વી મમીર—વાણુ ૯૫ બે—સુખ દુઃખ ૯૭ વિન—
વિના.

- તેથી ઉદભવ થયો મુનિ, શુદ્ધ સૂક્ષ્મદેહ. ૯૮
- પણ તે માંહિ પામે જ્ઞાતકેરી, ત્રિભાગ સત્તા આણ્ય,
એ અવલોકનાર ને આતમા, તેને દેહસુખદુ ખ ન જાણ્ય. ૯૯
- તેહ આત્માને હવા ગુરૂ, મન સબધવાળા બેય,
સુખ દુઃખ શું બાધ કરતા, ગુરૂ એવું કે'ય. ૧૦૦
- તો તેહનો નિર્ણય કર હું, સુણો ગુરૂદેવ; . . .
મનસુખદુ ખ તે મનમા વશ્યુ, ધારી કરી અહમેવ. ૧૦૧
- તેથી કરી નવ તેહ મુજને, કરી શકે ગુરૂ બાધ;
કા કે ચિત્ત નથી ગુરૂદેવતા હું, સત્ય માનો સાધ ૧૦૨
- અહંકાર કે મન મતિ તેવો, નથી હું મહામુન્ય,
તેથી અત કરણે ઉપજેલું, મુજ દુ ખ નહિ મુનિજન ૧૦૩
- તે અત્યંતુ એ રીત છે તો, મને બાધ કેમ ?
હું અ ગ કે માનસ નથી ગુરૂ, ટળ્યો મનનો વેગ ૧૦૪
- ભિન્ન છું હું અગ મનથી, લને યાચો તેને દુ ખ,
અથવા તે મહામુનિ, ભયે બોગવે સુખ ૧૦૫
- એમ યાતા નવ મારૂ, કાઇ જાયે સત્ય,
સામન્નિયો ગુરૂસગથી હું, દીધો માયે મત્ય ૧૦૬
- આ અગનો વડ જાત તે, ગુણ મનુષિયા કરા,
રાજ્યની ઇચ્છા કરે છે, દુ ખ તેમા શુ જરી. ૧૦૭
- એ દેહ પંચભૂત સમૂહ, મજાને ઉદભવ થયો;
સુખ દુ ખ શુ મને સામી, ગુણ અગુણ શો ગયો ? ૧૦૮

- આ દહમાં જે વાસ વશિયો, તેહ સ્નામી હુજ છું;
આ દહ જૂદો જાણિયો મે, હુંજ તે ગુર તુજ છું. ૧૦૯
- નરને નથી હસ્તાદિ અવયવ, માંસ શોણિત કાંઈ નથી;
નાસા કે અસ્થિ નથી ગુર, માર માર કરે મથી. ૧૧૦
- હાથી ભાથી રેવત ને રથ, ભડાર ભયા જૂમિમાં;
તે નથી કોઈ કોઈનું, મરણ ભયે ઝૂમીમાં. ૧૧૧
- એમ છે તો ગુર મારે, કહો શત્રુ કોણ છે;
દુઃખ આવી જે પડ્યું તે, સુખરૂપી આણ છે ૧૧૨
- વા સુખ શેર ભડાર મારે, વાજ વાહન કંઈ નથી,
સેન નથી ગુર માહરી જ્યમ, તેહની કોણે કથી? ૧૧૩
- જેમ નથી મારે નથી એને, તેમ કાઠને નહિ;
સારીરીતે સમજિયો હુ, દૃષ્ટાંત તો આપુ સહી. ૧૧૪
- જ્યમ કમડળ કે ઘટિયત્રે, નભ રહ્યુ દખાય;
છે એક પણ અનેક રૂપે, એવુ સહુ લેખાય. ૧૧૫
- તે રીત સુખાહુ અને હુ, કારીરાય સમેત;
વળી અન્ય દહે વાસ કરતા, દખાય નાના હેત. ૧૧૬
- એ શરીરને ભેદ કરી ગુર, અમે સર્વે જાણુ;
દર્શાએ અનેક ભાવે, સત્ય ગુર સુજાણુ. ૧૧૭
- ઇતિ માર્કંડેય પુરાણે, પિતા પુત્રનો સંવાદ;
સુપ્તત્રિશોધ્યાય જોગાં, આત્માવિવેક વિવાદ. ૧૧૮
- આ દહ તે પુરાણી છે, પુરાણી છે આ દહ;
માટે હુ કહું છું મને સર્વે, પુરાણી નિ સદહ. ૧૧૯

વલ્લભ.

નિઃસંદેહ દર્શનું શીખ મુજને, પુરાણી શે પરજો રે; .
 પ્રેમાનંદ પુરાણ જ્ઞેધને, કહે પુરાણી સાંભજો રે. . . ૧૨૦

કડવું ૯૩ મું.

રાગ નટની દેશી. . .

જડ કે' સુણો જનકજ્ઞાની, કહુ વાન વિજ્ઞાનની છાની;
 તે મહાત્મા એવું પિછાની, નમ્યો દત્તગુરુને માની. ૧
 કરી વિનયવડે પ્રણામ, નમ્ર થઇ યોદ્યો આમ;
 હે શ્રદ્ધાનૂ નહિ મને દુઃખ, થથાર્ય જ્ઞેતાં કહુ મુખ. ૨
 પણ જેને જ્ઞેતા ઘટિત રીતે, તેહ આવે સુખ દુખ પ્રીતે;
 હૂણી રહે તે દુઃખાલ્બિધમાં, સુખ દુખ કેરી લલ્બિધમાં. ૩
 જે તે પદાર્થે જાણ, યાચ મમત્વજ્ઞાનિ પ્રમાણ;
 એ તે પદાર્થો સહુ, દુખકારી નીવડે બહુ. ૪
 એવું થાય નરને નિરવાણ, પણ સશે એક સુજાણ;
 ઘર એક કુકુટ પ્રતિપાળ્યો, તેને માર્ગરે ગુરુ ટાળ્યો. ૫
 તેથી નીપજે જેવું દુઃખ, તેવું દુખ ન થાયે ઉખ;
 મરે મારાપણ રહિત કોઇ પક્ષી, કલવિક મૂષકને જાણ બક્ષી. ૬
 એ જોને મારે માર્ગર, નહિ (તેવું) દુઃખ, કુકુટ સમું સાર;
 જો કે હું નથી દુખી કે સુખી, કા કે પર મૃતિથી છુ રૂખી, ૭
 હું જે જૂતવડે ઉત્પન્ન, તેહ કરે પ્રસન્નાપ્રસન્ન,

૧૨૦ પ્રાણી દુ. છુ. તે પ્રાણીને ઉદેશીને દીધેની રીખામણ પણ
 મનેજ છે નિસદેહ છું—પૃષ્ઠ છે

૩ લલ્બિધ—પ્રાપ્તિ ૫ પ્રતિપાળ્યો—પાળ્યો ટાળ્યો—મારી નાખ્યો
 ૬ કલવિક—ચક્રી

- સુખ કુઃખ પમાયે તેણે, તવ આત્મ શે મોહને મેણે. ૮
- ગુરુદત્ત કે' હે નરવ્યાધ, મત્ય વદે તું સુત સાથ;
છે એહ પ્રમાણે પૂર, નહિ કાંઈ મિથ્યા શૂર. ૯
- મારું મારું ઘણાવે ધૂળ, ગુરુદત્ત કે' કુઃખનું મૂળ;
નહિ મારું એ નિવૃત્તિ મૂળ, એવાને લાગે ન કષ્ટનું શૂળ. ૧૦
- ગારા એક મગધી તુને, જ્ઞાન ઉપજ્યું આનંદ હુંને;
મમ મગ્ન મનન કરી બાળ, તેં ટાળી મમતારૂપી જાળ. ૧૧
- મમતા રૂપિયું અર્કનું તૂલ, તેનું છેટે ઉરાડ્યું તે મૂળ;
હુંપણ અંકુરે દુભ નીપજ્યો, તેમાં સ સાર સારો પડ્યો. ૧૨
- મમતારૂપી વૃક્ષનાં મોટાં ડાળ, લલ્લુસાખ્યા ગૃહક્ષેત્ર વિશાળ;
જેહ વૃદ્ધિ પામી અપાર, (કૂટ્યાં) પત્નીપુત્રપદ્મવ નિરધાર ૧૩
- ધન ધાન્યરૂપી મહાપત્ર, વધે અનેક કાળથી અત્ર;
પુણ્ય પાપરૂપી આઘ્યાં કૂલ, પુણ્ય તારે, કરે, પાપ દૂલ. ૧૪
- સુખ કુઃખરૂપી જેનાં દુઃખ, જેહ વાધે બળાબળ;
એમ વાંધી વિસ્તરી તેણે, મુક્તિમાર્ગ રોક્યો છે જેણે. ૧૫
- તેનું મૂર્ખસંપર્કથી સિચન, થાયે અલર્ક અનુદિન;
તે કર્મેન્દ્રજાકૃત ભૂંજે પૂર, બીટાઇ રહેા હે શૂર. ૧૬
- એવો કર્મજ્ઞાનરૂપી મહાવૃક્ષ, જુવે જન ઉઘાડી ચક્ષ;
થાડ્યા ભવાબિધુમાં ફરી જેહ, લેતા આશ્રય તેના તેહ. ૧૭
- કાયા છાયાએ રાખે બળતી, તેને નિવૃત્તિ ક્યાંહી મળતી;
મહાજ્ઞાન અંતરનું ક્યાંથી, લાગ્યો કર્મેન્દ્રજાએ જ્યાંથી. ૧૮

૯ સાથ—અધુ. ૧૨ અર્ક—આકાશ. હુંપણ—અહંકાર. ૧૪ દૂલ—
ફાલ—અર્થ. ૧૬ મૂર્ખસંપર્ક—મૂર્ખનો સહવાસ. કર્મેન્દ્રજા—કર્મ કરવાની
ધ્વજા, ભૂગ—ભગવાન.

- કિંતુ વિજ્ઞાની થાય તેહ, કહુ સાંભળ્ય નિઃસ દેહ;
 (જેણે) ઘણી સઃસંગ પાપાણે સાર, તીક્ષ્ણ કરી વિજ્ઞાનકાર. ૧૯
- તેવડે કાપ્યો મમતા વૃક્ષ, તેને આવે વિજ્ઞાનચક્ષ;
 એવા જ્ઞાનીની ગતિ ભાખું, તેવાનું રે'કાણુ દાખું. ૨૦
- હિમરશ્મિ સમું શીતળ, રજતકી જોઇ વિમળ;
 ધદ્ અશ્વિનકંઠક રહિત, વરો બ્રહ્માને આણુ દિત. ૨૧
- પામી વૃત્તિઓ જેમની નાશ, થયો નિવૃત્તિનો પ્રકાશ;
 અહો રાજાનું તું વિચારે, પંચ ભૂતાત્મક દેહ ધારે. ૨૨
- ઈંદ્રી સર્વ મળો રહી જેમાં, સુદૃઢ શરીર ભજે છે તેમાં;
 તે નથી તું કે હુંય, પછે કે'વું વધું શુંય. ૨૩
- ઈંદ્રી તન્માત્રકેરું જાણુ, નથી સુદૃઢ શરીર મમાણુ;
 નથી અંતઃકર્ણુ રૂપી એહ, તમે જાણો નિઃસ દેહ. ૨૪
- પણ છે નૃપ તું ને હુંમાં, મુખ્યત્વે માન્યુ શુંમાં;
 તે તું કેમ ન જાણે યાજ, તુ ને દાખું થઇ દયાજ. ૨૫
- છે સર્વ સમૂહ ગુણાત્મક વર, ભાઈ ક્ષેત્રજ તેપકી પર;
 મચ્છર ને ઉચ્છર કૂળ, સરકટ દાંડી મુંજ તુ કળ. ૨૬
- મત્સ્ય ને જળ એક જાણાય, તોય બિજતવે ભાણાય;
 તેહ રીતે છે નરપતિ, દેહ આત્માની જૂદી ગતિ. ૨૭
- અર્ધક કહે અહો ભગવાન, તમારી કૃપાએ આપ્યું જ્ઞાન;
 મુખ્ય ચિત્ક્રિતનો પિવેક, થાય તેવો જાણ્યો જ્ઞાનનો ટેક. ૨૮
- ઉત્તમ જ્ઞાનદાને મમ ગુરુ, મધુ નિર્મળ હૃદ ઉર;

- કિંતુ ભરાયા વિવેક જેમાં, જ્ઞાન સ્થિર ન થાયે તેમાં. ૨૯
- તેમ સ્વભાવ સંગ્રંધે જાતે, નવ જાણું ગુરુ કશી વાતે;
ક્યમ પુનર્જન્મ ન થાયે મારો, અગુણ થાવા થાય વિચારો. ૩૦
- થાય પરબ્રહ્મ સાથે એકપણું, વિચાર એવુ ઘણું ઘણું;
અહો બ્રહ્મનું કરું પ્રણામ, સ્વીકારો વિનતિ મારી સ્વામ. ૩૧
- મેં વાંચ્યાં.તે સહુ આપો, અણમાપ તોયે ગુરુ માપો;
વધુમાં સમજવો યોગ, ચમ્યકુ મકારે નથી હું જોગ ૩૨
- પરંતુ અહો બુદ્ધિશાલી, મારી મનિ કહે ઇમ મા'લી;
કરે ગુરુ સત્ગમાગમ શુચ, તેહ વર્ણી ન દાણું હુય ૩૩
- નિશ્ચે નરન કરે ઉપકાર, જાણું એટલુ હું મુરાર;
ઇતિશ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, પિતાપુત્રસવાદે મત્ર મમાણે ૩૪
- અઘનિશોધાય થયો પૂરો, નથી ભાવ રાખ્યો અદૂરો;
કયો પુરાણીએ ઉપકાર, જશે મારું તારું નિરધાર. ૩૫
- ગાંગકું તો નવ બદાય, સારૂ અત્ર સર્વ રધાય,
તેમ પુરાણીને પ્રતાપ, જોજખીશુ આપને આપ. ૩૬
- ભલે પુરાણી નવ થાય પૂરા, રહે ભવોભવ અધૂરા;
થશે દત્તની કૃપા મને, મોહ ટળશે દૂડે તને ૩૭
- જોહુ જેવો તેવો ઉપકાર, માને હોયે જેહુ ગમાર;
ધન્ય પુરાણી પ્રેમાનંદ, વૈરે સભાર્યા બાળમુકદ. ૩૮
- એવું વેર રહ્યો ભવોભવ, બજો પુરાણી પૂરે દવ.

વલણ.

- બજો પૂરે દવે પુરાણી, વા વૈરવડવાનજે રે;
પ્રેમાનંદને પ્રેમ વા'લો, નર નામાર્યે કજે રે. ૩૯

કંકલુ' ૯૪ મું.

રાગ કેદારો.

દત્તાત્રેય કે' સુહૃદ બ્રૂપાળ, મુડિત રૂપ કહું આ કાળ;
 ટળે તારી જાળ તે ભવ બાધાતણી રે. ૧
 નવ ઉપજે કૃરી સંશય, વૃદ્ધિ બામે કે ઘટે વય;
 યાય ઉદય મળે મુક્તિમણિ રે. ૨

હાળ

મુક્તિમણિ મહીપાળ તુજને, મળે જોવી રીત;
 તે મીતથી હું દાખવું, કરી પૂર્ણ મતીત ૩
 યોગીજનનો જ્ઞાનપૂર્વક, અજ્ઞાન સાથ વિયોગ;
 મહત્તિના ગુણ નિકટની, એકતા શિવ જોગ. ૪
 એમ પ્રજ્ઞ સાથે માયા ગુણની, એકતા ને થાય;
 તે સ્વરૂપ એને મુડિનુ, કહે યોગી રાય. ૫

કલ્યાણકેરી પરમ પ્રાપ્તિ, જ્યાં લગી નૃપ થાય;	
ત્યાં લગી યોગાસકિન ધરવી, એમ નિગમ ગાય.	૬
પૃથ્વીપતે ! મજે મુક્તિ યોગે, અને મજે જ્ઞાન યોગ;	
મહાકષ્ટે કરીને જ્ઞાન આવે, નિવર્તે ભવરોગ.	૭
જેનું મમત્વમાં આસક્ત છે, ચિત્ત અહોરાત્ર;	
તે દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ દેખે, થઈ દુઃખકેરું પાત્ર.	૮
એમ છે માટે સુણો નૃપ, મુમુક્ષુકેરી રીત;	
તે પ્રયત્ને રાય પરહરે છે, સંગકેરી પ્રીત.	૯
સગ ત્યાગે નાશ થાતો, ભાતિ ને વિભાતિ;	
મારું મટી જાતું સહી, ટળી જાતિ કે'તા ખ્યાતિ.	૧૦
તે ટળે નિર્મમત્વ ઉપજે, સુખ ને વૈરાગ્ય;	
તે વડે મમતા મધ્ય દરો, દાયકોશ મહાભાગ્ય.	૧૧
(વળી)તે વૈરાગ્ય ઉપજે જ્ઞાનથી, વૈરાગ્ય પૂર્વક વિજ્ઞાન;	
એમ પરસ્પર તે ઉપજે છે, સુહૃદ મહીપ મહાન.	૧૨
ન્યાં રહ્યા ત્યાં જાણુ, આજ મારૂ ઘર;	
આજે જીવિકા જેવડે, તેજ બોજન વર.	૧૩
ત્યમ થાય મુક્તિ જોધકી તે, જ્ઞાન તો કે'વાય;	
આન્યને અજ્ઞાન કે'વું, જાણુ દુઃખદાય.	૧૪

૧૦ ભાતિ—ભીસ. વિભાતિ—પ્રકાશ અર્થાત્ પદાર્થનું પરસ્પર અને પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન થવું, એ સર્વ ટળી જાય છે, કેમકે અસગ પુરૂષને બીજા કાંઈ જોવાનું કે જાણવાનું હોતું નથી. જાતિ—‘સામાન્ય’ જાતિ. જેમ ઘટત્વ, આદાણુત્વ, વગેરે ખ્યાતિ—અમત્ખ્યાતિ, અખ્યાતિ, અન્યથાખ્યાતિ, વગેરે ખ્યાતિઓ.

૧૨ જ્ઞાન—વસ્તુઓનું અનિત્યતાદિ યથાર્થ-દર્શન. વિજ્ઞાન—સર્વ પદાર્થમાં સત્તા રૂપ અજનનું જ્ઞાન.

પુણ્ય ભોગવવાવડે ન, પાપ તે વિધ જાણ;	
ભોગવતાં એ જેથકી, મેળવી જ્ઞાનકેરી ખાણ.	૧૫
કરવાભોગ એવા નિત્ય ન વગી, નિષ્કામ કર્મ સાર;	
તેહ આચરવાથી મળતી, મુકિત તો નિરધાર.	૧૬
ક્રિયામાણુ ઈર્મ જે નવ, ફરી ભેગા થાય;	
તો મળે મુક્તિ મહામણિ, નિગમ એવું ગાય.	૧૭
સચિત કર્મનો કાય થાતા, મળે મુકિત પૂર;	
કામ્યકર્મ થાય બંધન, સત્ય ભાખું શૂર.	૧૮
જ્ઞાન જેમાં થાય એવું, આ શરીર વાર વાર;	
નથી મળતુ માન્ય નિશ્ચે, તેથી કર વિચાર.	૧૯
અહો રાજા એહ ભાખ્યું, મે તુને વિજ્ઞાન,	
હવા યોગ સંભળાવુ તુને, જોઇ પાત્ર દેહ દાન	૨૦
જે યોગ પામી યોગી જન, પામે સત્તાતન પ્રહ,	
બાજી ગતિ પામે નહિ તે, શુદ્ધ જાણે મર્મ.	૨૧
યોગીએ રાય ઉપરે નૃપ, પેલ પેલી જીત -	
મેળવી તેની મહાગતિ, કરી સયમ મીત.	૨૨
એહનો પ્રકાર ભાખુ, સુણ્ય તુ જૂપાળ;	
આશ્વાસમે દાપ મામે, દેવી દહન જવાળ	૨૩
ધ્યાન ધારી ધારણને, પાપ દે'તુ પૂર,	
મત્યાંકારે નિયમ દે'વા, કહુ ધ્યાને શૂર	૨૪
અનિશ્ચર શ્રાણુ નાશ કરા, અવર્ક સાભાવ તુ ય,	

ચોગ જેને જાણવો તે, કરે સાધન શુંચ.	૨૫
પ્રાણાયામનું મધ્ય સાધન, પ્રાણપાનવાયુ રોધ;	
અર્થ પ્રાણાયામનો એ, કહ્યો કરીને શોધ.	૨૬
એહના મકાર ત્રણ છે, ઋતુધ્વજકુમાર;	
તેહ હાવાં વર્ણુ' હુ, સુણ્ય તું આ વાર.	૨૭
લઘુ મધ્ય નૂ ઉત્તરીયન', કહું તેનું પ્રમાણ;	
પ્રાણાયામ માત્રા બાર કાળે, લઘુનામ સુજાણ.	૨૮
દિગુણિત માત્રા અથકી તે, મધ્ય કે' ચોર્ગોદ્ર;	.
ત્રિગુણિત માત્રા મળે ત્યારે, ઉત્તરીય થાય મહોદ્ર.	૨૯
નેત્ર મીચાઈ ઉઘટતાં જે, જય છે નૃપ કાળ;	
માત્રાતાહું એ માપ માપું, વા લક્ષ્યક્ષર જૂપાળ.	૩૦
પ્રાણાયામ સંખ્યા માટ લાખ્યો, બાર માત્રા કાળ;	
મધ્ય પ્રાણાયામે જીવો, પ્રસ્વેદ હે નૃપાળ.	૩૧
દ્વિતીય પ્રાણાયામ કરીને, જીતવી ધ્રુવનરી;	
તૃતીય પ્રાણાયામે જીતવો, ખેદને અવિધારી.	૩૨
એ મકારે અનુક્રમથી, જીતવા સહુ દોષ;	
જેમ સિંહ વ્યાઘ્ર ને હસ્તી તગતા, સેનાથી રોષ	૩૩
રોષ તજી સતોષ પામે, હજી જય કવરા,	
ચોગીજનને તે વિષે નૃપ, પ્રાણ યાચે વરા	૩૪
જ્યમ મદાન્મત માત્રાગને, કરે વરા માવત,	
• જ્યમ ચોગીજન સ્વેદિતવર્તી, કરે પ્રાણુની ગત	૩૫
જ્યમ વ્યાઘ્ર વરા હરિણ મારે, નવ મારે માનવ;	

૨૬ પ્રાણપાનવાયુ—પ્રાણવાયુ અને અપાનવાયુ ૩૦ લક્ષ્યક્ષર ૪૦—
એક લઘુ અક્ષર બોલતા જોડતો કાળ જય તેને પછુ માત્રા કહે છે ૩૪ કવ-
રા—ન ચાવતા.

ત્યમ પ્રાણુવાયુ વશ કર્યો તે, મૂકે અઘ પર દવ.	૩૬
પણ નર અંગને નવ હણે, પ્રાણુવાયુ સાર;	
ચોગશાંત્રે અતિ ભાખ્યો, એહનો વિસ્તાર.	૩૭
એવુ છે માટે સદાચે, ચોગી પુરૂષે જાણ;	
કરવુ ચોગ ચુકતે રહી, પ્રાણુયામનું મમાણ.	૩૮
હવાં મુક્તિદળદા કહુ, એની અવસ્થા ચાર;	
એક ચિત્તે મુજબ રાજા, પામવો જો પાર.	૩૯
ધ્વસ્તિ પ્રાપ્તિ સંવિત્ છે, અને ચોથી પ્રમાદ;	
છે નામ એવાં એહનાં, મુજો તણ મમાદ.	૪૦
સ્વરૂપ એ ચારેતાણાં, અનુક્રમે કહું જાણ;	
ચોગશાંત્રે કહું તે તે, કહુ સર્પ મુજાણ.	૪૧
જે સ્થિતિમાં શુભ અશુભ, કામ્યકર્મદળનો નાશ;	
ચિત્ત રાગ દ્વેષ મળથી, રહિત થાય પ્રકાશ.	૪૨
ધ્વસ્તિ સ્થિતિ ચોગી કહે તે, સ્વરૂપ સાચુ જાણ;	
હવાં પ્રાપ્તિકેરું જાણું, સ્વરૂપ સમ્યક્ વાણ.	૪૩
જે સ્થિતિમાં ચોગી જન, લોભ મોહાત્મક;	
આ લોક ને પરલોકકેરી, ટાળતા ટકટક.	૪૪
ઉભય લોક સંબંધી એ વિધે, કામ અટકાવી રહે;	
તોપણ વળી પોતાની મેળે, પ્રાપ્તિ ચોગી એ કહે.	૪૫
હવાં સવિતતાણું જાણું, સ્વરૂપ હે નરદેવ;	
શુદ્ધ મને અવાણ કરચ તું, તણ તન અહમેવ.	૪૬
જદા વિધુ અર્થ નક્ષત્રકેરી, અંગેકેરી જાણ;	
જ્ઞાનસ પતિ અગ્રે નર, થઈ તુલ્ય શક્તિવાન.	૪૭
એટલે સંપત્તિ તેવી, સર્વ પામે જાત;	

- વંજી ત ને લવિય જાણે, યોગી થઇ મખ્યાત. ૪૮
- ગુપ્ત અંતર્યાન જાણે, જદા અર્થ મર્થ;
- પ્રાણાયામની સંવિત્ નામે, સ્થિતિ રૂપ તદ્ય. ૪૯
- અલર્ક હાવાં કહું તુંને, મસાદ સ્થિતિ રૂપ;
- યોગી અવસ્થા કહે ચોથી, જાણ્ય માણ્ય તુ જૂપ. ૫૦
- જેયકો મન ચોમીકેરું, પંચ વાયુ પ્રસન્ન:-
- ઈંદ્રી ઈંદ્રિયઅર્થ થાયે, પ્રસન્નપણુ પાવન. ૫૧
- જોદદાતા એ પ્રકારે, પ્રમાદ નામ પ્રમાણ;
- એ ચાર સ્થિતિ સ્વરૂપ જાણ્યાં, જાણ્ય તુ સુજાણ. ૫૨
- હવાં પ્રાણાયામકેરું, કહું લક્ષણ જેહ;
- યોગધારણુ સમે કેવું, કરવું આસન તેહ. ૫૩
- વિમ્તારીને વર્ણન કર હું, સુજ્ય તુ સુજાણ;
- માતવચને સગ કીધો, પૂર્ણ કરચ પ્રમાણ. ૫૪
- પદ્મઆસન કે અર્ધાસન, સ્વસ્તિકાસન વાળી;
- મણુવ રાખી હૃદ યોગજ, ધારવો મલાળી. ૫૫
- સીધા સમાનાસને બેસી, કરવી ઉભય પગપલાંડી;
- વદન બીડ્યુ રાખવુ, મનમાં ન રાખવી આંટી. ૫૬
- ઉભય જંઘા સમ્યક્ પ્રકારે, સ્થિર કરવી આગલી પાસ;
- નવ સ્પર્શ કરવો પાનીઓથી, ગુહ્યભાગાભાસ. ૫૭
- નિયમિતપણુ એ રીતથી, બેસવુ થઇ શાંત;
- રાખવું મસ્તક ઉર્ધ્વ કાંઇક, દાંતે ન આડકે દાંત. ૫૮
- સ્વનાસાગ્રભાજે દૃષ્ટિ રાખી, આસપાસ ન જોવું;

રજ્જોગુણની વૃત્તિએ કરી, તમો વૃત્તિનું તમ જોવું.	૫૯
સત્ત્વ ગુણ વૃત્તિવડે, રજ્જો વૃત્તિને આચ્છાદી;	
યોગજ્ઞાને વિમળ સત્ત્વે, રહી સમાધિ સાધવી.	૬૦
ઇંદ્રીઅર્થે ઇંદ્રિયોના, પ્રાણાદિ મનનો જાણ;	
નિગ્રહ કરી સમ્યક્ મારે, સમજકુ નિરવાણ	૬૧
જોમ મત્યાહારને, આરંભવો અવિધાર,	
સમજ પડવા વળી જાણુ, એનું એ આ વાર.	૬૨
સ કેલી લે છે કૂર્મ જે વિધ, અંગ સર્વે આપણા;	
વિષયાકર્ષણ કરે એ રીત, વખાણ કરવાં તેતણાં.	૬૩
આત્મામાહે પ્રીતિ રાખી, એક સ્થળમાં જે રતો;	
આત્મા વિષે અવલોકતાં તે, સ્વયં રૂપે તો થઇ ગયો;	૬૪
વળી તે નરે નાભિથી માડી, શ્રીવા લગીનું જાણ્યું —	
અને અંતર સૌચનું, સંપાદી લેવું સાધ્ય	૬૫
પછે વાયુવડે પૂરી વયુ, આરંભવો મત્યાહાર;	
જાર પ્રાણાયામને કે', ધારણા અવિધાર	૬૬
તત્ત્વજ્ઞ યોગીએ કહી, એ ધારણાઓ જાણ;	
યોગ માહે ગણી તે, પૂરી કરી મમાણ	૬૭
જેણે આત્મા નિયમ વિષે, રાખિયો નિરવાણ;	
એવા યોગવાળા યોગીકેરા, દહ્યા દાપ અજાણ.	૬૮
એવો દાપનાશી અપિનાશી, યોગી યોગે સ્વસ્થ;	
યોગજ્ઞાને દિસતો તે, મહામોઠો મસ્ત	૬૯

૫૯ સ્વનાસાત્ર જાગે—પોતાના નાકને આગતે જાગે તમ—અધકાર.
 ૬૧ ઇંદ્રીઅર્થે—ઇંદ્રિયોના અર્થ ૩૫ વિષયથી. ૬૩ વિષયાકર્ષણ—વિષ-
 યથી (મનને) ખેંચવું.

- તે પુરૂષ પ્રકૃતિતાણા ગુણ ને, નમતાણા પરમાણુ;
આદિ સ્પષ્ટપણે જુએ છે, પૃથક્ માનું ભાનુ. ૭૦
- તે પ્રકારે શિવને તે, લૂહા દાયરહિત;
ચોગી એવા પર ન આવે, કનાણને અતિ હિત. ૭૧
- ચોગીએ વળી આમ કરવું, કહું તુજને આજ;
તે ચોગી કેવું જોઈએ તે, જણાવું મહારાજ. ૭૨
- પ્રાણાયામમાં તત્પર અતિ, વળી મિતાહારી દોષ;
તેણે મંદિરકેશ માળ પેઠે, ચઢવાનુ કરવું સોય. ૭૩
- એટલે ધીમે ધીમે જીતેલી, જૂમિદાએ ચઢતાં જવું;
વગર જીતેલીએ ચઢવા જાય તો, થાય તેને આવું. ૭૪
- દાષ દશે વ્યાધિ વાધે, મોહ ઉપજે માન;
તજ્જની જૂમિ તેયકી, જીત્યા વગરની જાણ. ૭૫
- પ્રાણવાયુકેરું રોધન, થાય છે જે માંય;
તે માઠ પ્રાણાયામ તેને, કહેવાયે આંય. ૭૬
- સ્થિર મન કરાયે ધારણ, જેવડે કરી જાણ;
ધારણા તેને કહેછે, જાણ્ય તું સુજાણ. ૭૭
- ઇન્દ્રિયો શબ્દાદિ વિષયે, થઈ પ્રવૃત્ત પ્રમાણ;
ચોગયી જીતેંદ્રી તેને, પાછી ખેંચતા સુજાણ. ૭૮
- નામ પ્રત્યાહાર તેનું, ચોગમાં પ્રસિદ્ધ;
જેહુને તે આવડે તે, જાણ્ય પૂરે સિદ્ધ. ૭૯
- નવ ચોગ કરતા ચોગીને, વ્યાધિ આદિ લાગે દાષ;
તેવા અનુત્તમ ઉપાય ભાખ્યા, કપિલમુનિ ગુણકોશ. ૮૦

૭૦ પૃથક્ ૪૦—જેમ ભાનું(સર્વ)ને પૃથક્(જૂદો) જુએ છે

તેમ. ૮૦ નવ-નવો.

જેમ જળ નર પીએ આરી, ધારી હસ્તે ધીર;	
ધીરજ રાખી નાળચાધી, પીએ હજવે નીર.	૮૧
તે મકારે શ્રમજયી જે, વાયુ પીતા ધોગી;	
ભવોભાનના તે થયા છે, રોગથી નીચોગી.	૮૨
પે'લવે'લી ધારણા તો, નાભિમાંય કરાય;	
ખીજી હૃદયે ત્રીજી છાતી, ચોથાં કઠની માંય.	૮૩
વદનમાં નાસાગ્રમાં ને, નેત્રમાં નિરધાર;	
ભ્રમર વચ્ચે શિર વિધે તો, ધારણા અવિધાર.	૮૪
કહ્યાં તે તે સ્થાનકે નૃપ, ધારણાને ધારવી;	
એ વગરનાં સ્થાનકે જે, ધારણા અવિધારવી.	૮૫
પરમધારણા નામ તેનું, કહે ચોગી ને ગુનિ;	
એ દશ ધારણા જેને મળી તે, અક્ષરતુલ્ય થયે ગુણી.	૮૬
વાયુવડે જે પેટ ચઢિયું, કુધા લાગી અત્ય;	
થાક લાગ્યો હોય અતિશે, પડી હોય વિપત્ય.	૮૭
ચિત્ત વ્યાકુળ હોય તો, સિદ્ધર્થાએ નૃપ જાણ;	
ચોગ આચરવો નહિ, એમ કહે વેદ પુરાણ.	૮૮
અતિ ટાઢ કે તડકા વિધે, વા હોય બેય સમાન;	
અતિ સમીર વાતો નોંધને, કરવું કાળનું અનુમાન.	૮૯
ઘોટલે તે કાળમાં નવ, ચોગ કરવા જોગ;	
ધ્યાનાસકતે ધારવું જે, થાય એથી રોગ.	૯૦
જ્યાં શાંતિ નવ જનની જણાયે, થાય ગરબડ અર્થ;	
અગ્નિજ્વાળ સમીપમાં, નવ કરવી ચોગની મત્ય.	૯૧
જૂની ગાયની કોડચમા નવ, ચતુષ્પથ જ્યાં હોય;	
શુષ્કપત્ર સમૂહમાં નવ, નદીતીરે સોય.	૯૨

- મશાનમાં નવ ઉદર ગતિના, સર્પ આદિક જતં;
આવ જા કરે ઘણી ત્યાં, ચોઢણું નવ ચંત. ૯૩
- ભાળી ભયવાળી જગામાં, કૃપાકાઠે જાણુ;
બૌદ્ધમતપ્રાસાદમાં નવ, થાય ચોગ સુખાણુ. ૯૪
- રાદ્ધડા માંહેથી કાઢી, માટી મોઠે માપ;
જતુએ કે કેદુએ જ્યાં, જતુ નવ ત્યાં આપ. ૯૫
- એટલાં સ્થળ જોઈ જાણી, ત્યાગવા નરદેવ;
ચોગજ્ઞાતે ચોગકેરી, સાધવી નવ સેવ. ૯૬
- જે દેશ કાળ વિષે ન ઉપજે, સત્વગુણ નૃપાળ;
તે દેશ કાળનો ત્યાગ કરવો, ચોગી ચોગને કાળ ૯૭
- ચોગાલ્યાસ વિષે ન ગ્રાતા, અસત્દર્શન કીક,
ત્યાગ કરવો તેહનો નૃપ, ધારી ચોગની બીક. ૯૮
- જેહ નર એ દાપકેરો, કરી અનાદર જાણુ;
મુઠપણથી ચોગ માધે, થાય નવ પ્રમાણુ. ૯૯
- દાપ લાગે ઉણટો ને, વિત્ર કર્તા થાય,
તેહનુ વર્ણન કરે હુ, મુણ્ય શાણા રાય. ૧૦૦
- જે અઘોઝ મ્થાને ચોગ સાધે, તેહ થાય બધિર;
જડપણું સ્મૃતિનો શ્રેય પાગે, જોબડાપણુ વીર ૧૦૧
- આયજો તે થાય કે, તાવેથી અતિ પીડાય,
કાન માહે કહ્યું જાણો, દાપ પીકે કાય. ૧૦૨
- જો ચોગીના આજસથકી, દાપ થાય ઉત્પન્ન;
તો તે દાપનાશકે કશા કરવા, ઉપાય ચોગી જન. ૧૦૩
- તેહ તુજને યથારથ હુ, કહી દાખુ રાય;
દાપ શાત્યેયે કહ્યુ તે, ભક્ષી ધ્યાન થરાય. ૧૦૪

સિનઝ ને અતિ ઉઘણુ ને, યવાગૂ કહેવાય,	
તે ભક્ષી દાપ સ્થજે કરવી, ધારણા મહાકાવ	૧૦૫
વાતગુમની શાતિ અર્થે, ગુદાપતે બાણુ;	
તેજ રીતે યવાગૂ ઉદરે, ધારવો મગાણુ	૧૦૬
યવાગૂ નહિ તો સગીરને, ધારી ધ્યાને પૂર;	
સમીર્ય ચિ પ્રતિ તેને, નાખવો ભરફૂર.	૧૦૭
ક પ ને કાચે થયો તો, નગ કરે મન સ્થિર,	
તેથી ધારણા અદ્રિતણી કહી, ધ્યાન ધારય તુ વીર	૧૦૮
બ ધાઈ વાચા હોય કે, બધિરત્વ મગટયુ હોય,	
તપ ધારણુશ્રવણે દ્રિયનુ, કહ્યું કરવા સોય	૧૦૯
નૃપા લાગી હોય ત્યારે, રસને દ્રીકેરો માય,	
આઝઞ્જળ ધારણુ કરેથી, સુખ યાચે ત્યાય.	૧૧૦
એ મકારે અગ અવયવ, મધ્ય શાય પીકાય;	
ધારણા તે તે પિભાગે, કરવી કહ' છે રાય.	૧૧૧
તે ભુક્તિએથી બાણુવી નૃપ, દાપનાશક સાર,	
પછે તેવી ધારણા કરી, તરણુ ખોડા પાર	૧૧૨
ગ્રીભ માહે શીતકરી, શીત માહે ગ્રીભ,	
ધારણા ધરવા કહી છે, યોગ કારજ ભીભ.	૧૧૩
કીવ મસ્તક પર ધરીને, કાષ્ઠ વડે દાઢ;	
મારવાનુ કહ્યું મુનિએ, યોગ ભૂમિ રાષ્ટ્ર	૧૧૪

૧૦૫ યવાનુ—નરમ ખીચડી ૧૦૬ ગુદાપતે—ગુદાના આનર્તમા
 નાક સમીર અર્થિ—અત્યુત્તિ માલ્ય નાખવા—(૪૮૫નાંકે) ૧૧૦
 બાઝઞ્જળ—કેરી ૧૧૩ ભી મ—ભીભ જેવી બળવાન ૧૧૪ કીન—
 માનો (વામ્બાનો) યોગરૂગિરાળ—યોગભૂમિના એક દેશ રૂપ

- એમ કહેથી યોગીકેરો, ટળે છે સ્મૃતિત્રંશ;
તાવકાલિક સ્મૃતિ ઉપજે જ્યમ, ઊંઠે ટળતાં દંશ. ૧૧૫
- આકાશ અવનિ વાયુ વન્દિ, વ્યાપ્તમાન મનાય;
ધારણા તેની ધર્યેથી, પ્રાણી નવ પીડાય. ૧૧૬
- અમાનુષથી પીડા પ્રકટી, થાય તેહનો મતીકાર;
ત્યમ પૈસે યોગીભાઈ તેણું, તે ઘડી મમીરસ્વીકાર:— ૧૧૭
- કરવો એણું કહ્યુ યોગે, વળી વન્દિકેરો કે'ય;
ધારણા એ જોની ધાયે, યોગી તેને દે'ય. ૧૧૮
- અડો રાજન એ પ્રકારે, યોગજ્ઞાતે જાણુ;
સ્વાત્માએ કરી કરવુ રક્ષણ, અગકેરું મગાણુ. ૧૧૯
- કાં કે ધર્માર્થ કામ ને મોક્ષકેરો, થવા પ્રવૃત્તિ પૂર;
શરીર સાધન છે મદા, તુ મત્ય સમજજે શૂર. ૧૨૦
- યોગીને અવનણું જાણે, કે જાય છે વિજ્ઞાન;
તેથી રક્ષવા પ્રવૃત્તિ પૂરાણુ, વદછે વિદ્વાન. ૧૨૧
- આપણનાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અરિધાર;
અનિષ્કુરતા સુગધિકને, લઘુદાર્ધશકા સાર. ૧૨૨
- એ ઉભય અલ્પજ્ઞ માનના, મગજતાને કાતિ;
સ્વરસ્વચ્છતાદિક યોગીકેરો, કહે સર્વે શાંતિ. ૧૨૩
- એ ગણાવ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, મધ્યમ ચિન્હ જાણાય;
યોગી વિષે એ મનાયે તવ, તેહ યોગી ગાણાય. ૧૨૪

૧૧૫ સ્મૃતિત્રંશ—સ્મરણ શક્તિનુ નાશ થતુ. ૧૧૭ અમાનુષ—
ભૂતાદિ. સમીરસ્વીકાર—અર્થાત્ વાયુની ધારણા ધરતી.

૧૨૨ યોગમિદ્ધિનાં પૂર્વરૂપ કહે છે: આપણતા ધન-સ્પષ્ટ છે. અનિષ્કુ-
રતા—અમૃતા લઘુદાર્ધશકા—મળમૂન

માણી માત્ર મીતિ કરે ને, પરોક્ષે શુશ્રુગાન,	
કોઈ માણી ભય ન પામે, જોઈ ચોગી મહાન	૧૨૫
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિકેરૂ, છે અનુત્તમ લક્ષણ,	
અન્યને નવ ચોગી કે'વો હે નૃપતિ અધક્ષણ	૧૨૬
(વળી, અતિ ઉગ્ર ટાઢે તાપ તેવે, ઉપદ્રવ નવ થાય,	
અન્યથી ભય નીપજે નહિ તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કે'વાય	૧૨૭
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, ચોગી નવ કે'વાય,	
મધુકદુલ્લભતા નવ મનાયે, ચોગી ગણુના માય	૧૨૮
ચોગી એવા જેહ તે, માનવા ભ્રષ્ટાચારી,	
જ્યમ ભ્રષ્ટ દિજથી પુરાણી, અવિચારી દુરાચારી	૧૨૯
વ્યભિચારી વિચારી નહિ, વર્ગ ધારણધારી,	
ધર્મજ્ઞતાને સમારી નહિ, ધારી ધ્યાને નારી	૧૩૦
જ્ઞાનારિ ધનની ધાર સારી, પુરાણી પરમારિ,	
કરી વિદ્યા અકારી લોકુ મારી, રે ગચ્છુ ક્યા વારિ ?	૧૩૧
અવિધારી પ્રેમાનંદ નારી ધનહારના નિરધારી,	
પુરાણો તારી કીર્તિ કારી, સાખ્ય આ વિચારી	૧૩૨

વલણ

વિચારી વિદ્યુત્ત કૃપાળી, સાખ્ય શુદ્ધ ઉચારી રે,	
વારી ધારે ધ્યાનમા નવ, જેહ મનાચારી રે	૧૩૩

૧૨૫ ચોગસિદ્ધિના લક્ષણ મુદ્દે છે પ્રાણી ૪૦-૨૫૬ છે પરોક્ષે-ગેરહા-
મા ૩૧ પરમારિ-મોટારાત્રુ વારિ-પાણી-અળ

૧૩૧ અવિધારી ૪૦-તેમને ધનહારકા-ધનહરનારા જેહી પ્રેમાનંદ
ના (વેશ્યા) અવિધારી છે કારી-કારમી ૧૩૬ વારી-નંબો

કડલુ' ૯૫ મું.

રાગ રામેરીની દેશી.

- દત્તગુરુ કે' સાંભળ્ય રાઈ' રે, આત્મદર્શને શુ' શુ' થાય રે;
 જે યોગી આત્મદર્શન કરતા રે, તેહ અડચણ કેવી ધરતા રે. ૧
- તેહ અડચણોની મનુષ્ઠિ રે, કહું કુંકામાં વરતી વૃત્તિ રે;
 તે સમયે યોગી જન રે, કામ્ય ક્રિયા વાંચે મન રે. ૨
- વા કામના માનવ યોગ્ય રે, ઇચ્છે છે બ્રોહ્મભોગ્ય રે;
 માગે કામિની કારમી જૂતે રે, વિદ્યા વાંચે દર્શન થાતે રે. ૩
- દાન દૂળની ધારણા ધારે રે, રજત સુવર્ણ ધાતુ વિચારે રે;
 ધનનો ધણી થાવા માગે રે, સ્વર્ગના સુખમાં અનુરાગે રે. ૪
- સુરપાણું સુરેંદ્રપાણું રે, લાગે વા'લુ મનમાં ધણું રે;
 રસાયનને માગે કિમિયા રે, ઇચ્છે આયુષ્યદા થવા ભિયા રે. ૫
- વાયુના જેવી ગતિ કરવા રે, વારિ વનિહ સ્તંભાવી ધરવા રે;
 શ્રાદ્ધ દાનનાં દૂળ માગે રે, મનસા એ પિધે જાગે રે. ૬
- પૂર્તકર્મ ઉપોષણ નેમ રે, દુવાર્યન દૂળ ઇચ્છે ક્ષેમ રે;
 એવા એવા ઉપદ્રવ જાણ રે, યોગી ચિત્તે વળગે મમાણ રે. ૭
- તેને યતનથી નિવૃત્ત કરવા રે, ધ્યાન માને બ્રહ્મને ધરવા રે;
 ક્ષેમ મનમાં શિવાસકિત રે, કરતામાં થાશે ભકિત રે. ૮
- એહ જાણાવી' સમ્યક્ જીવિત રે, સુક્ત પુરુષ મેળવે સુકિત રે;
 એ કહેલા જીવો ઉપસર્ગ રે, પછે બાધ કરે ત્રિવર્ગ રે. ૯
- સત્વ રજ તમોગુણ જાણ રે, નાખે અડચણ મોટી સુજાણ રે;
 તેનાં નામ ગણાવું હુંય રે, એક ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય રે. ૧૦

- પ્રાતિભ શ્રાવણ નામે દૈવરે, ભ્રમ આવર્ત પીડે સદૈવ ,
 યોગીજનને એ પાચરે, કટુ કૃપા દઇ આણે આચરે ૧૧
- કરે યોગભાહે વિધનરે, માટે સભાળણુ અનુદિનરે,
 હવા એ પચથકી શુ થાયરે તેહ વર્ણવી ભાણુ રાયરે ૧૨
- વેદના ભેદ કરી અર્થરે, જાણે કાવ્યશાસ્ત્ર સમર્થરે,
 શિક્ષપાદિ કળા જાણે સવગીરે, જે પ્રાતિભે રહી મગીરે ૧૩
- એટલા શાસ્ત્રનો જ્ઞાતરે થાય પ્રાતિભથી હે ભ્રાતરે,
 સર્વ શબ્દાર્થ જાણે જોહરે, કરે શબ્દ ગ્રંથણુ નિ સદહરે ૧૪
- ભને દૂર સહસ્ર ચોજનરે, પણુ ગ્રંથણુ કરે જે જનરે,
 એવી શક્તિ મગટે જ્યારેરે, બીજે શ્રાવણુ મળ્યો વિચારેરે ૧૫
- હવા ત્રીજે ભાણુ દૈવરે થાય દેવ સરખા સદૈવરે,
 જ્યમ સુર દણે સિદ્ધિરે વચ્ચને વરી નવ નિધિરે ૧૬
- તેના જેવો થાયે જાતરે, મળ્યો દૈવી રાધળી વાતેરે,
 યોગીનુ માનસ દાપાદિકેરે, સર્વાચારથી ડીકાડીકેરે ૧૭
- થઇ ભ્રષ્ટ અવનળન વિણુરે ભખ્યા કરે એમ હીણુરે,
 તેને ભ્રમ નામા ક્રે' ઉપસગરે, ઋષિમુનિ દેવનો વર્ગરે ૧૮
- વારિના વમળ પેરરે, વિજ્ઞાન આવર્ત કરાવે વેરરે,
 એમ થવાથી ચિત્તનો નાશરે, તે આવર્ત કહે પ્રકાશરે ૧૯
- એ ઉપસગ આવર્ત નામરે, વગી જાણ્યુ બીજુ આમરે
 ગયા ઉપસર્ગે જેના યોગરે, એવી સુરજાતિનો જોગરે ૨૦
- ગહાધોર ઉપસર્ગે કરોરે, આવાગમન કરે દુશીદુશીરે,
 એણુ છે માટે યોગીરાજરે, મનોમય કળન 'પારે સાજરે ૨૧

૧૧ પ્રાતિભ—પ્રદિનો પ્રકાશ શ્રાવણુ—મણું ઇન્દ્રિય સમઘી સામર્થ્ય
 દૈવ—દેવના સરખુ સૌમ્ય ભ્રમ—ભ્રમણતા આવન—વમળ (કલ્પના
 ણુ) ૨૦ ઉપસર્ગ—ઉપદ્રવ ૨૧ મળન—મળો

- તે ન્નદ્યં રંગે શ્વેત રે, એ ધારણ કરવો હેત રે;
પછે ચિત્ત પરબ્રહ્મે ધરવું રે, નિરાદિન તેનું ચિંતન કરવું રે. ૨૨
- યોગ આસક્ત મિતાહારી રે, નિતેન્દ્રિય યોગાચારી રે;
તેણે કરવી ધારણા રોગ રે, સમ મહાદિની કરી ખોજ રે. ૨૩
- એ સાત ઝીણી ધારણા ધારે રે, શિરોભાગ વિષે વિચારે રે;
માને આત્માને પૃથ્વી જ્ઞાની રે, ગંધ તેના તજે તેમાં બાણી રે. ૨૪
- માન્યો આત્મામાં જળ વિભાગ રે, તેના સૂક્ષ્મ રસનો તેમાં ત્યાગ રે;
એમ જળમાં ત્યાગ્યા પૂઠે રે, સ્વરૂપનો તેજમાં કરવા ઊઠે રે. ૨૫
- સમીર સૂક્ષ્મ સ્પર્શની ધારણ રે, ધારી કરવી વાયુમાં વિહારણ રે;
ધારણા આકાશકેરી ધારી રે, દેવી તેના સૂક્ષ્મ શબ્દ મારી રે. ૨૬
- હનાં યોગી જોણી વાર રે, પેસે મનવડે મન મોઝાર રે,
ગમે તે બૂત પ્રાણીના મનમાં રે, તેમ પેસી શકે અન્યત નમાં રે. ૨૭
- તે સમે મન ધારણને ધરવું રે, યાચે સૂક્ષ્મ મન આસરવું રે;
એ પ્રકારે પામી મતિ સહુકેરી રે, મારી યોગજ્ઞાને અનુત્તમ ફરી રે. ૨૮
- તેથી તેની બુદ્ધિ યાચે ઝીણી રે, લાગે એ કૃતિ મોઢે મીણી રે;
તેણે ફેરે યોગી તેના ત્યાગ રે, જને નહિ કરા પર અનુરાગ રે. ૨૯
- કેવી રીતે તજે છે તેહ રે, દત્તગુર કે' વર્ણવુ એહ રે;
સૂક્ષ્મ એવો મન વિભાગ રે, કરે પ્રાણી માત્રના મનમાં ત્યાગ રે. ૩૦
- એમ મતિના મતિમાં રે, કણ એવું યોગગતિમાં રે;
જે યોગજ્ઞાત યોગીજન રે, એ સાત સમજી તજે મહામન રે. ૩૧
- તેનું આવાગમન ટળવું રે, ભગવાનમાં બાળ્ય ભળવું રે;
વળી કરવું આત્મદર્શિએ ફેમ રે, તેહ જાણાવું સર્વે જેમ રે. ૩૨

૨૩ મહાદિની—પૃથ્વી વગેરેની. ૩૧ એમ ૪૦—એવીજ રીતે બુદ્ધિનો
બુદ્ધિમાં ત્યાગ કરવો. ૩૨ આત્મદર્શિ—આત્માને જોનારો.

સપ્ત સૂક્ષ્મ ધારણાએ જાણી રે, તેને તજવી મન કર્મ પાણી રે;
 જેહ તજે જાણી જોગી રે, થાય તે જન્મ મરણ વિયોગી રે. ૩૩
 આત્મદર્શી યોગીએ જાણુ રે, ધાત્રણા સાત ધરવી પ્રપાણુ રે;
 જોવો સૂક્ષ્મ તેના ભાવ રે, ટાળવો તેની સિદ્ધિનો દાવ રે. ૩૪
 પછે બીજી સિદ્ધિ મેળવવી રે, તેને યત્ને મનિ બેળવવી રે;
 અહો રાય તુ સુણય આજ રે, કહુ યોગીકેશંકાજી રે. ૩૫
 તે જે જૂતમા મીતિ ધારે રે, થઈ તેમાં આગત્ત તેને મારે રે;
 થાય તેના તેની મેળે નાશ રે, તન જાણુવો જોગી પ્રકાશ રે. ૩૬
 ન જૂતાનુસંગ તજ્ય ક્યારે રે, એકમેક બેળાં થાયે જપારે રે;
 કિંતુ તેવા સૂક્ષ્મને જાણી રે, જોગી નાખે તતથી તાણી રે. ૩૭
 તદા પરમપદ તે પામે રે, જન આ રી મસ્તક નામે રે;
 નૃપ એ જૂતાદિક ભાગ રે, યોગી માને સૂક્ષ્મ સાવ રે. ૩૮
 તે છે બંધનકર્તા પૂર રે તેના સદ્ભાવ જાણે શૂર રે;
 મછે તેમાં કરે વિરાગ રે, પામે ગુપ્તિ તં મહાભાગ રે. ૩૯
 ગંધ આદિક સૂક્ષ્મભાવ રે, તમા કરે આસક્તિ સાવ રે;
 તે યોગી કે દોષ બોગી રે, થાય વિનાગી તો વિયોગી રે. ૪૦
 એટલેથી ન ફટકો તનો રે, ઘાતક માત્ર કહુ એનો રે;
 વિધિ સુર કે માનવ લોક રે, કરે પુનરાર્ષન ગોક રે. ૪૧
 જે યોગીજન એ સાવ રે, જ્ય ધારણા પાર સાક્ષાત રે;
 પછે ઇચ્છે જે જે તેડુ રે, તેને વરમે મીઠિતક ગેડુ રે. ૪૨
 કિંતુ તે યોગીજન જાણુ રે, થાયે તેનામાં મમાણુ રે;
 એટલે સૂક્ષ્મ જૂતની માંગ રે, હીન થઈ રાજે તુ જાણુ રે. ૪૩

- સુર અમુક ગર્ધવ નાગ રે, હોયે યાતુધાન મહાભાગ રે;
પરંતુ તેના અંગની માય રે, થાય આકૃષ્ટી લીન ત્યાંય રે. ૪૪
- એમ થાયે તોપણ તેને રે, સંગ બાધ ન કરે જેને રે;
હે નરશાદૃક્ષ ! સાંભળ રે, પછે વાધે તેનું મહાભળ રે. ૪૫
- અણિમા લલિમા ને મહિમા રે, પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્યના જાણે મહિમા રે;
રહી ઇશત્વ ને વશિત્વ રે, વંણી યત્રકામાવસાયિત્વ રે. ૪૬
- એ અષ્ટ મુર્તિ આપણુદારા રે, પામે એશ્વર્યગુણ અવિધારા રે;
હાં એ અષ્ટના ગુણ કે'વાય રે, કરે સ્પષ્ટાર્થ સુણ્ય રાય રે. ૪૭
- અણિમાએ ઝીણામાં ઝીણુ થવાય રે, શીઘ્રત્વગુણ લલિમા માય રે;
પૂને સંકળ જન જેમાં રે, એવો ગુણ છે મહિમામાં રે. ૪૮
- વાંચેલી વસ્તુ મગી આવે રે, ગુણ તે પ્રાપ્તિના કા'વે રે;
થાયે સર્વમા નેથી વ્યાપ્તિ રે, એ ગુણ પ્રાકાશ્યની સમાપ્તિ રે. ૪૯
- માક્ષાત ઇશ્વરતાનો ગુણ રે, છે ઇશત્વમાં મહાપુણ્ય રે,
વશિત્વથી વશ થાય સર્વ રે, માટે ગુણાન્નિધનુ એ પર્વ રે. ૫૦
- થાય સ્વેચ્છા જવાય ત્યાહી રે, યત્રકામાવસાયિત્વ માહી રે;
એણી રીતે યોગીનું એશ્વર્ય રે, વાધે યોગ સાધ્યે ધૈર્ય રે ૫૧
- અહો નૃપ એ એશ્વર્ય જાણુ રે, મુક્તિસ્વરૂપ તુ મનાણુ રે;
વગી કરે આત્માનું કંપાણુ રે, એજખાવે સિન ન પ્રાણુ રે. ૫૨
- પછે નીપજ ઠળે તેની રે, જન વૃદ્ધિ જહાગૂજ જેની રે;
અપિનાશી થાયે પોને રે, તેનુ ક્ષત પરિણુ મ ન હોતે રે. ૫૩
- પુરુષાર્થે જૂતે તે ન છેદાય રે, જગ વન્હિ રોગે ન બેદાય રે;
કો'વરાવે ન જળ રાત વરે રે, અગ્નિ જાળતા ન કરે સ્પર્શ રે. ૫૪

૪૪ યાતુધાન—રાક્ષસ ૪૫ નરશાદૃક્ષ—પુરુષોમા વાધ જેવો બળ-
વાન્. ૪૭ આપણુદારા—આપનારા ૫૦ મુશ્કામિનનું—ગુણના સાગરનું.
૫૩ પરિણામ—અત

સૂકાચે ન રોગે અગ તેતુ રે, શબ્દાદિ યેચે નવ મન જેતુ રે,
 શબ્દાદિ તેને નહિ કાઇ રે, કિ તુ ભોક્તા તેના રાઇ રે. ૫૫
 તોચે એકપાણુ નવ પામે રે, એમુ તેવા ચોગી સામે રે,
 આપુ સમજવા દૃષ્ટાત રે, ત્યારે જાણાશે સિદ્ધાત રે ૫૬
 લઘુ સુવર્ણકેરો કટકો રે, નીચી ધાતુ માહે અટક્યો રે,
 ગમે તેમ મળી ગયો જાણુ રે, તેને શોનો કરે પ્રમાણુ રે. ૫૭
 રોહિતાશ્વમા નાખી તેના રે, સર્વ દાષ બાળે એના રે,
 એટલે તે વિમળ થાય રે, કે શુદ્ધ સોને જોડાય રે ૫૮
 એ પ્રકારે હે જૂપ રે, ચોગરૂપ અગ્નિ સ્વરૂપ રે,
 તેમા ગચ્છી નિરવાણુ રે, થાય દાપનો કચ્છરધાણુ રે ૫૯
 એમ ગયા જેના દાપ રે, એવો ચોગી શુદ્ધ સતોપ રે,
 પૃથ્વીયાદિ વિશેષપણુ ન પામે રે, કિ તુ સુવર્ણ શૌરિંગી સામે રે ૬૦
 જેમ અગ્નિમા અગ્નિ નાખ્યે રે, લિત રૂપ જરાય ન દાખ્યે રે,
 એકતા પામી તે જાય રે, વિશેષપણુ ન લેવાય રે. ૬૧
 તે પ્રકારે હે જૂપ રે, દૃગ્-પ ચોગી સ્વરૂપ રે,
 પ્રકરને રૂપે બળી જાય રે, જુદાપણુ નવ જાણાય રે ૬૨
 જયમ વારિમા નાખેતુ વારિ રે, એક રૂપી થાય અધિધારી રે,
 તે રીતે ચોગી આત્મા રે, પામે સમત્વ લહી પરમાત્મા રે. ૬૩
 ધાણુ છુડા પ્રલેશાની રે, અશ કરતા નેઇ પુરાણી રે,
 થઇ જને માખ્યાચારી રે, કે ચોગની મતિ તિચારી રે ૬૪
 ભાળે અષ્ટ મુનિસિદ્ધિ ખોટી રે, વદ મુકી અમે બે ઠી રે,

૫૮ રોહિતાશ્વ-અગ્નિ ૬૦ કિતુ ૬૦-કિતુ (૫૫) તે ચોગી
 સુવર્ણ રૂપ શૌરિંગ (અગ્નિ) મા સામે (મળી જાય છ-ગી જાય છે)
 ૬૪ સાખ્યાચારી-સાખ્યાશાસ્ત્રો માનવાશ અભ્યાસ જેના

- તેનાં આપી અજ્ઞાની મમાણુ રે, પકડે પુરાણીના કાન રે. ૬૫
ત્યારે જૂલે પુરાણી ભાન રે, જેહ પુરાણથી અજ્ઞાણુ રે;
આવે પૂછવા મને પુરાણી રે, એવા પ્રભવેતા ઘાલું ઘાણી રે. ૬૬
પીસી કાઢુ પાણી પાણી રે, પાણુ કરે શુ જૂની પુરાણી રે !
અરિપણું રહ્યા મુજ પર આણી રે, તોય બતાવુ વદનાવાણી રે. ૬૭
કે'ણું પ્રભજ્ઞાની બુદ્ધ રે, હતરો આગને ઊંડા રે;
શીખી શું યોગનો કડો રે, થાવ પટલ આપી ટકો રે. ૬૮
સાંખ્યશાસ્ત્રમાં સિદ્ધિ ક્યાંહી રે, નિંદી તેહ બતાવો આહી રે;
કો'ણે મત્સર એણુ વાધે રે, ગુણુ એશ્વર્ય વ્યાસ કે' સાધે રે. ૬૯
તદા નીચા પ્રજ્ઞજ્ઞાની રે, કે'શે વ્યાસ હનો અજ્ઞાની રે;
ત્યારે કે'ણે કહી મારા પુત્ર રે, રચિયું વ્યાસે વ્યાસમુત્ર રે. ૭૦
કે'યા એકના ચાર વેદ રે, શાંતિપર્વ જ્યુઓ નિર્વેદ રે;
અહુ' બ્રહ્મામ્મિ કહો જાતે રે, નામ વ્યાસનારાયણુ પ્રખ્યાતે રે- ૭૧
કહે લોકના ઘોકેઘોક રે, તમે બ્રહ્મની મૂકે ન ઘોક રે !
વ્યાસવાક્યં ચિત્તમત્યમ્ રે, ક્યમ યમ મારે ન તેના અપત્યમ્ રે! ૭૨
એવુ કે'તાં ન જો પડે ધાય રે, હા ! કયા ગયા રૂડા રાય રે;
કે'ણે પુરાણી તમે એગ રે, ત્રણુ વેદ સાચા કેમ રે ? ૭૩
વ્યામુમુત્ર વેદ ક્યમ સાચા રે, બજો બોલનારની વાચા રે;
આથી કવચિત્તનો જાગે દોષ રે, વાચા બાંધે કરશે રોષ રે. ૭૪

૭૫ વેદ ૪૦—અમે તો તે બોદી (પ્રાપ્ત કરીને) મૂઠીદીધી છે, એમ જોયે છે ૭૨ વ્યામ ૪૦—વ્યામવાક્યકચિત્તમત્યમ્—વ્યાસનુ વાક્ય તો કોઈક જગોએ માચુ છે, એમ કહેનાગના અપત્યમ્ (છોકરને) ઇશ્વર કેમ માર-
તો નથી !

૭૪ કવચિત્તનો—વ્યામ વાક્ય કોઈક જગોએ સમ્ય છે, એ વાક્યમાના
કોઈક જગોએ એ શન્દનો

તેને મોકલજે મારી પાસે રે, સમજનીશ સારો આગે રે, '
 નહિ માને તો મરડી મારીશ રે, ગાયત્રીપુરશ્ચરણ ધારીશ રે. ૭૫
 વ્યાસનિ દકને પરજનીશ રે, છો ડે'તા શ્રોતા વ્યાપિશ રે;
 હશે પિનયગુણ તો બાળીશ રે, પણ વ્યાસના નિદક ટાળીશ રે ૭૬
 જોને નામે જગો લાકુ રે, કરચિત્ત સત્ય ન આવે આકુ' રે;
 તેવા પુરાણી મારા સાળા રે, શે છવે કર્મના કાળા રે. ૭૭
 હના મન માફ વાદ' રે, સર્પે ઘોડામાં સાફ' રે;
 ઇતિશ્રીમાકુંડેયપુરાણે રે, યોગસિદ્ધિ દત્ત વખાણે રે. ૭૮
 ચત્વારિશોધ્યાય પૂરો રે, નથી ભાવ મૂકયો અધૂરો રે,
 જોઈ સંસ્કૃતનો આમ સ્તોત્ર રે, લખ્યો રાગ ગંગાણી થોક રે,
 કયા બૂંચો તે જુઓ પુગાણી રે, નથી મારી ગર્ભની વાણી રે ૭૯

વસણ.

ગર્ભની વાણી નથી મારી, પૈરભાવે જોવા દાખ રે;
 મેમાનદ પુરાણી કા'વે, એ શુ અત્ય સતોષ રે! ૮૦

કડવું ૯૬ મું.

રાગ વેંગડી

અશ્વત્થ પળતુ પૂજનો ભવપ્રાત છ રે,
 કહો પ્રજાગર્ભની આવ, વાડે વાત છ રે. ૧
 જતા તે પથમા જોગીને, ભવપ્રાત છ રે;
 કથમ ખેદ ન થાય દયાળ, વાડે વાત છ રે. ૨
 તેની ગતિ કરો મુજ્જિ, ભવપ્રાત છ રે,

૭૫ આસે—આતપ ૭૬ ગતિ—મર્મ ૧ ગવમાન—સમાર્યા
 બચારનાગ બાધા જે.

યથાર્થ વર્ણવી આજ, વારૂ વાત જ રે.	૩
સુણવા ઇચ્છા ઉપજી, ભવત્રાત જ રે;	
વદી કરાણાણુ કરો કાજ, વારૂ વાત જ રે.	૪
વળતા ગુરૂ જ બોલિયા, મહાકાય જ રે;	
કહું અલર્ક સુણ્ય સર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૫
સાંભળજે નદતા ધરી, મહાકાય જ રે;	
ગુણનિધિ મૂકી ગર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૬
માન અને અપમાન જે, મહાકાય જ રે;	
કરે નરને પ્રતિ ઉદ્દેગ, રૂડા રાય જ રે.	૭
તેજ ઉત્તર અર્થે યોગીને, મહાકાય જ રે;	
સંપડાયે સિદ્ધિના વેગ, રૂડા રાય જ રે.	૮
જે માન અને અપમાન છે, મહાકાય જ રે;	
તેજ વિદ્યામૃત કે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૯
અપમાન અમૃત યોગીને, મહાકાય જ રે;	
ગાન તેને વિષ મનાય, રૂડા ગય જ રે.	૧૦
જે યોગીનુ લક્ષણ જાણુ, મહાકાય જ રે;	
તો કહું સાંભળ્ય વાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૧
પગણું ભરણું તપાસીને, મહાકાય જ રે;	
આલતાં ચક્ષુએ જોઈ ત્રાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૨
આણગળ જળ પિયું નહિ, મહાકાય જ રે;	
વદવી સત્યે શુચિ કરેલી વાણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૩
જે વદણું તે વિવેકથી, મહાકાય જ રે;	
ચિંતવન કરી ચતુરસુખણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૪
જીવન રાખવા જોગીએ, મહાકાય જ રે;	
તે માટ આતિથ્ય શ્રે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૧૫

પિતૃકાર્યે કે મખને વિષે, મહાકાવ્ય છ રે;	
દવયાત્રાએ નવ જવાય, રૂડા રાય છ રે.	૧૬
ઉત્સવ હોયે અવનવો, મહાકાવ્ય છ રે;	
જ્યાં મળ્યા માનવ અપાર, રૂડા રાય છ રે.	૧૭
ત્યાં ન જવાએ જોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે;	
જાતો થાતો જુદો તે વાર, રૂડા રાય છ રે.	૧૮
જો જોગી ખાવા ધારતો, મહાકાવ્ય છ રે;	
તો તેનાથી કેમ ખવાય ? રૂડા રાય છ રે.	૧૯
વેરાઇ જાય સહુ મળ્યાં, મહાકાવ્ય છ રે;	
પડે ચોગીએ અન્ન જોવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૦
રસોડામાં ધૂમ્ર ન જોઇએ, મહાકાવ્ય છ રે;	
જ્યારે પડે પાવક સાંત, રૂડા રાય છ રે.	૨૧
એવું આલય અવલોકવું, મહાકાવ્ય છ રે;	
પછે બોજન કરવું મહાંત, રૂડા રાય છ રે.	૨૨
સર્વ જમી ઊડયા પછે, મહાકાવ્ય છ રે;	
જોગીએ જમવા જવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૩
નિત્ય પ્રતિ એક સ્થાનકે, મહાકાવ્ય છ રે;	
નવ જોગીથી જઇ ખવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૪
એક મંદિર જમતા સદા, મહાકાવ્ય છ રે;	
તે ચોગીનું યાય અપમાન, રૂડા રાય છ રે.	૨૫
અભાવ પરાભવ આવતા, મહાકાવ્ય છ રે;	
યાય છેવટ સર્વ સમાન, રૂડા રાય છ રે.	૨૬
સત્કુર્યો ને માર્ગે ગયા, મહાકાવ્ય છ રે;	

ન તે સ્થિત પથ કે'વાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૭
તેહ પ્રકારે ચોગીએ ચાલવુ, મહાકાય છ રે;	
તેના ગુણગણ ગવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૮
મંદિર જાણુ' ગૃહસ્થને, મહાકાય છ રે;	
કે શિલોન્મૃત્તિ જ્યાંય, રૂડા રાય છ રે.	૨૯
ત્યાં જઈ' નિર્દા આરોગવી, મહાકાય છ રે;	
એમાં પે'લી શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય છ રે.	૩૦
સદાચારી શ્રદ્ધાળુ જોઈએ, મહાકાય છ રે;	
શ્રોત્રિય તથા ઉદાર, રૂડા રાય છ રે.	૩૧
એવા ગુણવાળો હોય ત્યાં, મહાકાય છ રે;	
કરવો ચોગીએ જમવા પિચાર, રૂડા રાય છ રે.	૩૨
એવા મહાત્માને ત્યાં સદા, મહાકાય છ રે;	
નિત્ય જમવુ જોગીરાજ, રૂડા રાય છ રે.	૩૩
એ વિહીન દાપરહિત વળી, મહાકાય છ રે;	
કરે નવ પતિતનાં કાજ, રૂડા રાય છ રે.	૩૪
તેવા જનને ત્યાં જવાય છે, મહાકાય છ રે;	
જમવાને જોગીએ જાણુ, રૂડા રાય છ રે.	૩૫
પણ નીચી વૃત્તિ કહી એ સહી, મહાકાય છ રે;	
જુઓ વેદ શાસ્ત્ર પુરાણ, રૂડા રાય છ રે.	૩૬
હીજા ચોખ્ખા રાંધિયા, મહાકાય છ રે;	
કે મેળવ્યાં તાંદૂળ દાળ, રૂડા રાય છ રે	૩૭
તકે દુગ્ધ શુદ્ધ તાંદળા, મહાકાય છ રે;	
ફળ મૂળ હે દયાળ, રૂડા રાય છ રે.	૩૮

કાંગ કે કણ સાધવો, મહાકાય છ રે;	
તે તેલે મેળવિયો હોય, રૂડા રાય છ રે	૩૯
એ ભિક્ષા આરથે શુભ છે, મહાકાય છ રે;	
આ'ર એ સિદ્ધિપ્રાપ્ત છે સોય, રૂડા રાય છ રે.	૪૦
તે આ'ર પરમ સમાધિએ, મહાકાય છ રે;	
કરવો યોગીએ ભક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૧
તવ કવો વિધિ કરવો જોઇએ, મહાકાય છ રે;	
યોગનુ. કરવા રક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૨
કરી આચમન પૂરવે, મહાકાય છ રે;	
એક ચિત્ત થઇ નિરવાણ, રૂડા રાય છ રે.	૪૩
મોનવ્રતને ધારવુ, મહાકાય છ રે,	
પછે આપવી આહુતિ જાણ, રૂડા રાય છ રે	૪૪
'પ્રાણાય' એમ વધી કરી, મહાકાય છ રે;	
કે'વુ બીજીએ 'અપાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૫
'સમાનાય' ત્રીજીમા જોણવુ, મહાકાય છ રે,	
કે'વુ ચોથી આપતા 'હિદાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૬
હવા પાચમી જેહ બાકી રહી, મહાકાય છ રે,	
અભિધાન તેનુ 'વ્યાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૭
એમ પાચ આહુતિ આપવી, મહાકાય છ રે;	
પછે પ્રાણાયામ ને ન્યાય, રૂડા રાય છ રે.	૪૮
એ પચ આહુતિ પૃથક કરી, મહાકાય છ રે,	
રવેચ્છાએ યોગી ખાય, રૂડા રાય છ રે	૪૯

૪૦. મિદિપ્રાપ્ત-મિદિએ પ્રાપ્ત કરી આપનારો ૪૫ પ્રાણાય ૪૦—

પ્રાણાય સ્વાદા અપાનાય સ્વાદા, સમાનાય સ્વાદા, હિદાનાય સ્વાદા, વ્યાનાય સ્વાદા, એચ પાચ મત્રની પાચ ભાગ ખાયા તે પ્રાણાહુતિ કહેવાય છે.

- પાનીપાન એક વાર ત્યાં, મહાકાય છ રે;
ચોગીજનથી કરાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૦
- પછે આગમન કરીકારવી, મહાકાય છ રે;
હૃદ સ્પર્શ કરવો સંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૧
- એ જોજનવિધિ સાધુનો, મહાકાય છ રે;
કે'વાય આચરે તે મહંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૨
- હવાં 'ભિક્ષુકનાં જત ભાણું હું, મહાકાય છ રે;
ગણના જેની છે પંચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૩
- બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, અચોરિકા, મહાકાય છ રે;
અહિસા અચોભનો સચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૪
- હવાં ચોગીને માચવાતણા, મહાકાય છ રે,
ભાણું નિયમ પાચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૫
- ગુરુસેવા, અકોપ, પવિત્રતા, મહાકાય છ રે;
મિતાહારીને આવે ન આચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૬
- નિત્યપ્રતિ છે પાચમો, મહાકાય છ રે;
નામે તો પેદાલ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૭
- હોય તત્ત્વભૂત કાર્યસિદ્ધિનું, મહાકાય છ રે;
ત્રે'વું તે ચોગીએ કરી અભ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૮
- છે વિજ્ઞાનબાહુલ્ય ચોગને, મહાકાય છ રે;
વિઘ્ન કરનારું સદાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૯
- આ તો જાણવા જેવું છે, મહાકાય છ રે;
એમ અખી તમ ન થાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૦

૫૦ પાનીપાન—જળપાન. ૫૪ અચોરિકા—ચોરી ન કરવી તે.
૫૮ હોય ૬૦—જે પોતાની કાર્યસિદ્ધિનું તત્ત્વભૂત (તત્ત્વરૂપ) હોય તે
ચોગીએ અભ્યાસ કરીને અહણુ કરવું. ૫૯ વિજ્ઞાનબાહુલ્ય—ધણી પ્રકારનું
જ્ઞાન.

- કલ્પ સહસ્ર સુધી તેહ તો, મહાકાવ્ય છ રે; •
- ઈચ્છિત વસ્તુમા અટવાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૧
- એણે છે માટે ચોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે;
- અધીરા નવ થાણ જરાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૨
- ચોગીએ સગને ત્યાગવો, મહાકાવ્ય છ રે,
- છતી લેવો ક્રોધને જાણ, રૂડા રાય છ રે ૬૩
- મિતાહાર કરી સદા સર્વદા, મહાકાવ્ય છ રે;
- રાખી ઈંદ્રી વશ સુખાણ, રૂડા રાય છ રે. ૬૪
- નેત્રાદિ દ્વાર મતિવતી, મહાકાવ્ય છ રે;
- અથ રાખીને ધરવો ટેક, રૂડા રાય છ રે ૬૫
- મવેશ સ્વમાનસતણો, મહાકાવ્ય છ રે;
- કરવો ધ્યાનમા ધરી વિવેક, રૂડા રાય છ રે. ૬૬
- શૂન્યસ્થળે કે શુદ્ધ વિષે, મહાકાવ્ય છ રે,
- કે એકાંતે વન માય, રૂડા રાય છ રે. ૬૭
- નિત્ય ચોગયુક્ત રૂ'ણ ચોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે,
- ધ્યાન ધરી એકાંતજ ન્યાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૮
- વાણીદડ કર્મદડ ને, મહાકાવ્ય છ રે,
- ત્રીજે માનસદડ કે'વાય, રૂડા રાય છ રે ૬૯
- એ મયદડ કબજે નેહને, મહાકાવ્ય છ રે, •
- (તે) મહાત્રિદહી યતિ ગાગાય, રૂડા રાય છ રે. ૭૦
- ગાગુમય અવગુણમય નેહને, મહાકાવ્ય છ રે, —
- સદસત્ જગત રિવડપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૧
- નેને મન એણે વશુ', મહાકાવ્ય છ રે,
- તેને શા રક ને જૂપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૨
- નિય અમિય સમાન છે, મહાકાવ્ય છ રે,

સમાન ધૃતિકા સુવર્ણ, રૂડા રાય છ રે.	૭૩
એવી નિર્મળ મતિ થઈ ગયે, મહાકાય છ રે;	
જાયે અશરણકેરે રાણું, રૂડા રાય છ રે.	૭૪
એમ સર્વ ભૂતમાં સમાનતા, મહાકાય છ રે;	
જે જોગીજનની થાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૫
તે નિર્પેકાર સનાતનપ્રજ્ઞના, મહાકાય છ રે;	
મહાંમનહર ધામમાં જાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૬
પછે આવાગમન ન તેહને, મહાકાય છ રે;	
છવનમુક્ત તે મહાભાગ, રૂડા રાય છ રે.	૭૭
કિંતુ એવા યોગી વિરલા, મહાકાય છ રે;	
જણાય તેને લાગણું પાગ, રૂડા રાય છ રે.	૭૮
વેદ કરતાં સર્વે યજ્ઞની, મહાકાય છ રે;	
ક્રિયાઓ શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૯
વર મળ્ય કરતાં જપ જાણજો, મહાકાય છ રે;	
જ્ઞાનપથ જપથી વર ગણાય, રૂડા રાય છ રે.	૮૦
જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ જે, મહાકાય છ રે;	
પ્રીત્યાસક્તિવિહીન ધ્યાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૧
તેણું ધ્યાન હાય લાગી ગયું, મહાકાય છ રે;	
તે મહાપ્રજ્ઞથી પામ્યો માન, રૂડા રાય છ રે.	૮૨
જે સમ્યક્ ધારણા કરી રાકે, મહાકાય છ રે;	
પ્રજ્ઞાસક્ત ને સાવધાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૩
શુચિ એકાંતવાસી સદા, મહાકાય છ રે;	
હૃતેન્દ્રિય એવો મહાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૪

૭૨ સનાતન—પ્રાચીન—નિત્ય. ૮૦ જ્ઞાનપથ—જ્ઞાનમાર્ગ. ૮૧ પ્રીત્યાસક્તિવિહીન—પ્રીતિ અને આસક્તિ વગરનું.

આ યોગને તે ખામી શકે, મહાકાય છ રે;	
પછે સ્વયોગ મેળવે ધરી ધ્યાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૫
મુક્તિને મેળવે સત્વરે, મહાકાય છ રે;	
યઈ મુક્ત થાયે દદીપ્યમાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૬
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણમાં, મહાકાય છ રે;	
પિતાપુત્રમવાદ આત્મરિવેક, રૂડા રાય છ રે.	૮૭
એકચત્વારિશોધ્યાય આ, મહાકાય છ રે;	
ન અન્ય યોગચર્યા વ્યતિરેક, રૂડા રાય છ રે.	૮૮

વલણ.

યોગચર્યા વ્યતિરેક નથી કાંઈ, આ અધ્યાયની માંય રે;
પુરાણીબાવા સમજે નહિ ત્યાં, દિવનન પૂછે ક્યયિ રે ? ૮૯

કકલું ૯૭ મું.

રાગ માર.

દતગુર કે' અલર્ક સાંભળ્ય, એક ચિતે તુંય;	
સંરાય તારા સર્પ છેદીરાં, જાણ્ય નરે હુંય.	૧
એકતાગીસમા અધ્યા' વિષે, કહ્યાં લક્ષણ નેહ;	
ચોગી એવો યોગધારી, શુદ્ધ નિઃસંદેહ.	૨
સચ્ચક્ષ મકારે યોગમાં તે, સ્થિર થાય પ્રમાણ;	
તે સહસ્ર જન્મે કરીને પાણ, નવ વ્યજે નિરવાણ.	૩
યોગમાં અપિચળ થઈ રે', જાણ્ય તેવો જોગી;	

૮૮ એકચત્વારિશોધ્યાય—એકતાગીસમે અધ્યાય ન હૈ—યોગચર્યા
(યોગચરણ) વ્યતિરેક (સિવાય) અન્ય કાંઈ આ અધ્યાયમાં નથી

- ઈશ્વરચક્રી નવ યાય કદીએ, તેહ જન વિયોગી. ૪
- હવાં વિશ્વસ્વરૂપ તુજને, કહું કિચિત આજ;
- જેના સર્વ બાળુ પાદ ઉભય, શ્રીવા મસ્તક સાજ. ૫
- તેહ આ છે જગતકેશ, નીપજવણહાર;
- એવા પ્રત્યેક પરમાત્મા નિહાળી, પ્રાપ્તિ અર્થે સાર ૬
- જેહ શ્રમ કરશે સહી તે, ઉતરશે ભવપાર;
- તેહ પ્રભુની ભક્તિ કરવા, કહું મત્રવિચાર. ૭
- પાર ઉતર્યા એયકી જન, નહિ તેનો પાર;
- જે ક'યાણુજારી છે સદા, આમૃતણો ઉચ્ચાર. ૮
- એ વિધિ એમશરમ ત્રનો જપ, યોગી કરતા સર્પ;
- એજ અધ્ય'ન એમતુ' ને, એજ ગોહુ પર્વ. ૯
- હવાં એ આમૃકારકેરં, સ્વરૂપ ભાષુ' સત્ય,
- અકાર ઉકાર મકાર અક્ષર, ત્રણુ સ્વરૂપ સુગત્ય. ૧૦
- માત્રા કહે વળી એહ ત્રણ ને, ભાષુ તેના નામ,
- સાત્વિકી રાજસી તામસી છે, નામથી અભિરામ. ૧૧
- એ વિણુ રહી જે અર્ધમાત્રા, નિર્ગુણાભિધાન;
- સર્ધ્ધસ્થાનક તે વરી રહો, અર્ધમાત્રા માન ૧૨
- તેહને ગાધારી કે'તા, કહું તેહનો આશ્રય,
- તેજ ગાધારી સ્વરતણો, રહી કરી સમાશ્રય. ૧૩
- પ્રયોગ એ માત્રાતણો જો, કરે યોગીજન;
- તેહની ગતિ હવાં ભાષુ, મુણ્ય તુ રાજન. ૧૪
- પિપીલિકારી મર્ધાસ્થાને, ગતિ કરે નિરવાણ;

૫ ઉભય-એ જોના એ ૫ગ, શ્રીવા (૩૦૩) અને મસ્તક વગેરે સાજ
(અવયવો) સર્વ બાળુએ પસરેના છે ૧૨ નિર્ગુણાભિધાન-નિર્ગુણ નામની
૧૩ ગાધારી-સાત સ્વરમાનો ત્રીજો સ્વર

- સ્પર્શ તેના તેટલો કે', જેહ જાણુ મુજાણુ. ૧૫
- જ્યમ ઓમકાર પ્રયોગથી, સ્થાન મૂર્ધા પામે;
- ત્યમ ઓમકારમય યોગીપુરુષ, અક્ષર પામી અક્ષરકામે— ૧૬
- આવતો કે રૂપ થાતો, નહિ સશય એમાં,
- અક્ષરરૂપ યોગી થઇ જાયે, ન હોય શકા જેમા. ૧૭
- માણુ ધનુ ને બાણ આત્મા, છે બ્રહ્મ લેધ્ય-નિશાન,
- જેમ ધનુથી બાણ છૂટી, ચોટી નિશાન સમાન— ૧૮
- રૂપ થાય નિશાનકેરે, વદે એમ મહાન,
- તેમ આત્મા બ્રહ્મ પામી, તન્મય બને તે સ્થાન. ૧૯
- તેણે કરી સાવધપણે નૃપ, નિશાન પાડવું જાણ;
- ઓમકાર અક્ષર નિગમ ત્રણ, છે ત્રાણલોક મુજાણુ. ૨૦
- ત્રણ અગ્નિના ત્રણરૂપ એ, છે વિધિ વિહાર શિવ;
- ઋગ્વેદ ને યજુર એ છે, સામવેદ સજીવ ૨૧
- પરમાર્થ રૂપે કરી તેની, જાણવી માત્રાય,
- સાડા ત્રણકેટ માપ કે'હે, ટં મોટી મહાયાત્રાય ૨૨
- જેહ યોગ્યાસકત એમાં, યાય જોણી વાર,
- તેહમા તે લીન થઇને, જાય ભવની પાર. ૨૩
- અકાર પૃથ્વીલોક છે, ઉકાર બુવલોક,
- અર્ધમાત્રા સહિત જાણો, છે મકાર સ્વર્ગલોક. ૨૪
- કલ્પના એવી કરી છે, રાસ્ટ્ર ને પુરાણ,

૧૫ પિપ્પીવિકાશી ઈ—જેમ' કીડી ગાપાગા આવતી હોય તેનો જેટલો સ્પર્શ માનમ પડે તેટલો સ્પર્શ ગાધારીમાનો પ્રયોગ કરાથી માતમ પડે છે

૧૬ ત્યમ ઇ—જેમ પ્રયોગ કરવા'ની ઓમકાર મૂર્ધારમાનો પામે છે, તેમ ઓમકારમય યોગીપુરુષ અક્ષરમલો પામીને અક્ષરબદ્ધરૂપ થાય છે ૨૦ નિગમ—વેદ ૨૩ યોગ્યાસકત—યોગી આમન, એરો હેદ પ્રવે

- મંથાંસાએ મંત્રકેરી, વળી વદુ હુ વાણ. ૨૫
- એની પૂર્વ માત્રા વ્યક્ત કે'છે, અવ્યક્ત કે'છે બીજી,
ચિચ્છક્તિ ત્રીજીને કહે નૃપ, અર્ધે પરમપદ શીઝી. ૨૬
- એમ અર્ધી માત્રા પરમપદમાં, યોજતા યોગી દ્ર,
તે તેમછે તુ જાણ્ય નિશ્ચે, મહતરૂપ મહીદ્ર ૨૭
- એ અનુબ્રમ રાખી જાણવી, ભૂમિકા સહુ યોગની,
આમૃતાણા ઉચ્ચારથી, સદસત માને યોકની. ૨૮
- આવી જાયે ગણુતરા નૃપ, વધુ વેદ સત્ય,
સ્પષ્ટિકરણ પુરાણ કરતાં, નિગમની ગૂઢ ગત્ય ૨૯
- મથમ માત્રા -હસ્ત છે, અન્ય દીર્ઘ મમાણુ,
તૃતીયને જન મ્હુત કે'તા, અર્ધીતાણુ અનુમાન - ૩૦
- કરી' રાક્યા નથી કોઈ જન, મુણ્યુ નથી ક છ કાન,
માહાત્મ્ય હાવા એનુ ભાણુ, મુણ્ય હે રાજન ૩૧
- એ વિધે આમૃદાર નામે, પરમ અક્ષર બ્રહ્મ,
જે જન સારી પેર જાણે, તે સુખ પામે પરમ. ૩૨
- એહ મત્રનુ ધ્યાન ધરતા, ત્રણ બધનયકી મૂકાય,
સસારચક્રને પહચુ નૂકી, પરબ્રહ્મમા લીન થાય ૩૩
- જે યોગીકેરા કર્મબધન, ક્ષીણ થયા નવ હોય,
અરિષ્ટલક્ષણે તો તે યોગી, મૃત્યુ જાણે મોય ૩૪

૨૬ પૂર્વ માત્રા—અક્ષર વ્યક્ત—(કાર્ય ૨૫) બીજી—અક્ષર
અવ્યક્ત—(કારણ ૨૫) ત્રીજી—મમાર ચિચ્છક્તિ—ચૈતન્ય ૨૫ શક્તિ
અર્ધ—અર્ધી માત્રા જે તાત્કાલિક છે તે પરમપદ—મુક્તિ

૨૮ સદસત ધ્વજ—સત તથા અસત માત્ર સવળા સમુદાયની ગણુતરી
ઓમના ઉચ્ચારમા આની જાયછે

૩૪ અરિષ્ટ લક્ષણે—મૃત્યુને સૂચવનારા ચિન્હવડે

મૃત્યુ જાણી મૃત્યુકાળે, સભારોને અરિષ્ટ;	
ચોગીત્વને ચોગીદ્ર પામે, ફરી પાછો શિષ્ટ	૩૫
એમ છે માટે ચોગ જેના, નવ થયો હોય સિદ્ધ,	
વાદશ દિશાએ યદ્ય ગયો હોય, સિદ્ધ ચોગ પ્રસિદ્ધ	૩૬
સદા તેવા ચોગીએ, અરિષ્ટ જાણી છોડવા,	
જેથી મરણકાળે ભય જતો રહે, જાતી સર્વ વખોડવા	૩૭
પુરાણીને આ ચોગ કેવો, ચોગ ધનનો ધન્ય,	
કિંતુ તે નવ સાચ આવે, મૃત દારા અન્ય.	૩૮
સર્વને ઉપદેશ દો, પુરાણીબાવા જાણ,	
તદા મારો વસે ક્યાહી, ઉપદેશ પ્રમાણ	૩૯

વલણ.

પ્રમાણશૂન્ય ઉપદેશ મારો, ન માને પુરાણી દેવ રે,	
સમજાવી સમજાવી કરે હું, વિષ વિષની સેવ રે	૪૦

કંકણુ' લલ મું.

રાગ વસંત.

જગગુરુ કહે સુણ્ય રાવ છ, કહું અરિષ્ટનો વાત,	
જે જોયાયકી જોગીને, જણાય મૃત્યુ મખ્યાત	દેડ ૧
ચોગજ્ઞાન ચોગી સદા, મૃત્યુ પારખે પૂર,	
ખોતાને મરણ ક્યાહીરે, જાણે તેહ જડર	જગગુરુ ૨
તે જોગી અરિષ્ટથી જાણતા, કહું તેહ અરિષ્ટ,	
નભગગા ધ્રુવ તારિકા, શુક્ર તારો વરિષ્ટ	જગગુરુ ૩
અ દ્રવ્યતિબિંબ અરુંધતી, જેને નવ જણાય,	

૩ નભગગા—આકાશગગા તારિકા—તારો

તે એક સંવત્સર નવ જીવે, સુણ્ય અલ્પકરાય. . જગગુરુ ૪
 જીવે સૂર્યચંદ્ર કિરણવનું, વનિહ કિરણવાળો દેખાય;
 એકાદશ માસ તે સહી, ધૂરે નરવર કાય. જગગુરુ ૫
 જે નર વાંતિપદાર્થમાં, મૂત્ર કે પુરીપમાંય;
 મત્યસ સોનું રૂપું જીવે, કે આવે સ્વપ્ન જ્યાંય. જગગુરુ ૬
 તે દશ માસ જીવી શકે, સુણ્ય અલ્પ ભૂપ;
 મેઢ પિશાચાદિક સહી, ગંધર્વનગર અનુપ. જગગુરુ ૭
 વા મુવર્ણમય હુમ દેખતો, તે જીવે નવ માસ;
 નિશ્ચે મરે સંશય નહિ, ન કરવી કોઇએ આરા. જગગુરુ ૮
 પુષ્ટ સકાઈ જાય જે, રુષ્ટ થાય પુષ્ટ;
 જે સ્વપ્નકૃતિથી નિવૃત્ત થયો, રે' અષ્ટ માસ સંતુષ્ટ. જગગુરુ ૯
 જેહ ધૂલિકા કે કદંબે, મૂકે પગ નિરવાણુ;
 તે આગલ્યા ભાગથી ભાગલું, જોતાં થાય જાણુ. જગગુરુ ૧૦
 એમ ખાંડિત પગલું જોઈને, કરવો મન વિચાર;
 સમ માસ એ જીવશે, કરવો એમ નિરધાર. જગગુરુ ૧૧
 જે માનવ મસ્તક ઉપરે, બેસે ગૃધ્ર કપોત;
 કાકોલ કે વળી કાગડો, અન્ય પખી શોણિત સોત. જગગુરુ ૧૨
 આવી અદર્શ થઈ જાય તે, જોતા જોતાની માંય;
 તે બિન્હ જોઈ જોગી કહે, મરે થાય ખટ માસ જ્યાંય. જગગુરુ ૧૩
 કાગડાની હાંપો અંગ પરે, કરે આની ચંચુ પ્રહાર;
 વા જે નરપર વૃદ્ધિધૂળી, થતી દેખાય સાર. જગગુરુ ૧૪
 ત્યમ સ્વછાયા જીવે બીજે રૂપે, તે જીવે પંચ માસ;

વળી ચાર માસ કહ્યું તેહનું, જીવતર પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૫
 વાદળ ચઢી આવ્યા વિના, દક્ષિણ દિશાએ વીજ;
 થતી જાણાએ દૃષ્ટિએ, અન્ન ઉગે વણુખીજ. જગગુરુ ૧૬
 વા રાત્રિએ ઈંદ્રિયનુષ્ઠ જીએ, તેનું આયુષ્ય જાણુ;
 જે કે ત્રણ માસમાં સહી, આવી રહ્યું નિરવાણ. જગગુરુ ૧૭
 ઉજળ ધૂત કે તેલમાં, આદરો અવિધાર; . . .
 જ્યા છતાં દેખાય નહિ, અંગ રગ અપાર. જગગુરુ ૧૮
 વા મસ્તકવિહોણું ધડ જીએ, જે જન જાતોજાત;
 તે એક માસ જીવે સહી, કહી યોગશાસ્ત્રે વાત. જગગુરુ ૧૯
 જે યોગીના અગનો, ગંધ અજ સમાન;
 વા શબ સમાન આવે સહી, તેના આયુષ્યનું અનુમાન. જગગુરુ ૨૦
 કરી લેવું અર્ચમાસનું, ફરે નવ રતિ તેહ;
 દુકાળ ત્યારે જાણવો, ન ગર્જે અપાઢે મેહ. જગગુરુ ૨૧
 જે નરને ના'તાં સહી, લાગી નવ વાર;
 તોય હૃદય પાદ સકાઈ ગયાં, કંઠે સોય અપાર. જગગુરુ ૨૨
 તે દશ દિવસનો પશુણવો, જાણવો જરૂર;
 ફર નહિ એ વાતમા, સાચું માન્ય તું સૂર. જગગુરુ ૨૩
 બેદાયવો વાચુ જેહનાં, મર્મસ્થળ છેદ જાણુ;
 રોમાંચ ધાય ન જળ અડચે, તેના જલ નક્કી માણુ. જગગુરુ ૨૪
 સમય ન નિચે એહને, પણ જાણવું સત્ય;
 અત્યંત પાસે આપિયુ, મળી લેવું અપત્ય. જગગુરુ ૨૫

૧૫ સ્વછાયા—પોતાની છાયા ૧૮ આદરો—આરમીમા ૨૪ બેદા-
 યવો—ટૂંકાદિકમા અપડાઈને આવેલો. ૨૫ અત્યંત—નાશ—મૃત્યુ. અપત્ય
 —હાકરા અપાત તેણે હાકરા ઉપાને ઉછેલેવેયુ મળી લેવું.

જે નર મર્કટ બહુક વાહને, બેસી જાય સ્વપન;
 ગીત ગાઇ દક્ષિણ દિશે, તેનું જાણ નિધન. જગગુરુ ૨૬
 એવા ચિન્હ જુએ જદા, તદા થાય શું ત્યાંય;
 (અત્યય)કાળની વાટ જુએ નહિ, લઇ જતાં જીવજ્યોય જગગુરુ ૨૭
 જે નર સ્વપ્નામાં જુએ, રક્તકૃષ્ણ વસ્ત્રવતી નાર;
 હસતી રમતી ગાત્રી જાય તે, દક્ષિણ દિશ મોઝાર. જગગુરુ ૨૮
 તે નર જીવે નહિ નકી, ઘડી પક્ષક કે પોર;
 ચોગે નિહાય કરી કહ્યું, મુલ્ય મૈત્રુધ્વજકિશોર. જગગુરુ ૨૯
 જે જન સ્વપ્ને નગ્ન થઇ, હસતો રમતો જણાય;
 બલિષ્ઠ બૌદ્ધમાર્ગી થતિ, જતો એકલો દખાય. જગગુરુ ૩૦
 તે નરને નિધન નિકટ વસ્યુ, જાણ હે મહાકાય;
 જે નર મગથી તે શિર લગી, કદમે ગરકાય. જગગુરુ ૩૧
 કદમનિધિમાં બૂડતો, જનજાત જોવાય;
 તેનું મૃત્યુ ચાલે ઉતાવળુ, ઝાઝી વાર ન થાય. જગગુરુ ૩૨
 કેશ લાળા રક્ષા સર્પ ને, નદી જળવિહીન;
 સ્વપ્નામાં દેખે સહી, થાય તે નર દીન. જગગુરુ ૩૩
 દશ દિવસ ભાગ્યે બચે, કદા જીવે જાણુ;
 તો એકાદશમે દિવસે મરે, એવો નર નિરવાણુ જગગુરુ ૩૪
 કૂંર કાળા બિહામણા, ઉગામી રાખ્યા આયુધ;
 એવા નર સ્વપ્ને દીસે, પાછો ધર્યા પાપાણુ શુદ્ધ. જગગુરુ ૩૫
 તેવડે મારે જહને, તેહનો જોનાર;
 તત્કાળે મૃત્યુ પામશે, નૃપવર નિરધાર. જગગુરુ ૩૬

૨૬ બહુક—રીછ નિધન—મૃત્યુ. ૨૯ મૈત્રુધ્વજકિશોર—મૈત્રુ-
 ધ્વજના પુત્ર—અર્ધકાં. ૩૨ જનજાત—મનુષ્ય ૩૩ લાળા—અગારા.
 રક્ષા—રાખોડી.

સમયસ્યૌદય જોઈને, અથવા નરની ચોપાસ;
 ફાલું રડે ગરજ ઘણી, તજવી તેણે જીવિતઆશ જગગુરુ ૩૭
 જે નરે ખાધુ અખઘડી, લાગે વળી પાછી જૂખ;
 તેવડે હૃદય ચુથાય છે, ખાલી થઈ જાણે કૂખ જગગુરુ ૩૮
 દાંત કંકડે સિતવિણુ સદા, તે નવ જીવે જાણુ;
 હૃતો નહોતો થઈ જાય તે, જાણુ સત્ય ચુજાણુ. જગગુરુ ૩૯
 દીપક ગંધ ન આવતો, ઊઠે ઉધડકી જેહ;
 ભવે દિવસ કે રાત્રિ હો, ઉપજે અતિ સદહ. જગગુરુ ૪૦
 વળી પ્રતિબિંબ પોતાતણુ, અન્ય નેત્રે નવ દેખાય;
 તે નર આજુ જીવે નહિ, સુણ્ય શાણા તું રાય. જગગુરુ ૪૧
 ઈંદ્રધનુજ્ય જોઈ રાત્રીએ, દિવસે તારાગણુ દૃષ્ટ;
 આત્મદર્શિએ જાણુવું નકી, આઘ્ય આચુએ કહ જગગુરુ ૪૨
 નાસિકા પાંકી થઈ રહે, કર્ણ નમી નમી જાય;
 કે ઉર્ધ્વ થઈ તે રહે, નેત્રે વહે વારિ રાય. જગગુરુ ૪૩
 તેણે જીવતર આશા મૂકવી, ચોગી ભોગીએ ભૂપાળ;
 નીસાગીએ મરવું જાણુવું, જોવો આઘ્યો કાળકરાળ જગગુરુ ૪૪
 વદન કાંતિ રક્ત થઈ, કાળપ રસનાએ સાર,
 અતુર ચિન્હ એવા લહી, કરે નિધનવિચાર. જગગુરુ ૪૫
 સ્વપ્ન વિષે ખેસી કરી, ઉઠૂ ઉપર જેહ,
 કે સસલવાહને ખેસીને, જાય દક્ષિણદેશ ઉંજેહ. જગગુરુ ૪૬
 તેનું મૃત્યુ હુંકરું, આવી લાગ્યું હાથ,
 ફર રતિ પડે નહિ, જાણુ હૈં નરનાથ. જગગુરુ ૪૭
 કર્ણબંધ કરતાં જેને, ન સંભળાય અગ અવાજ;

(જિની)કીકીનું રત્ન જનું રહ્યું, કથળ્યું તેનું અવિતકાજ. જગગુરુ ૪૮
 સ્વપ્ને પડ્યો નર ગર્તમાં, પછે તેનું દ્વાર દેવાય,
 તેમ ઉઠાય ન તેમાથકી, તેણે ઘડી ધક ન લે'વાય જગગુરુ ૪૯
 ઘડીઓ ગાણાઇ જાય જીવની, છેલ્લી પળ ન જાણાય;
 દ્રવ્ય દાટ્યું રહે ભૂમિમાં, લવપણું ન ભાણાય જગગુરુ ૫૦
 ચમ્પુ ચઢી જાય ઉર્ધ્વમાં, રહે નવ રિધર તેહ,
 અધોગતિ કરે રક્ત થઇ, ચક્ષમાની તેહ જગગુરુ ૫૧
 વદનશ્વાસ નાભિ બીજ, શીતળ અતિ જાણાય;
 તે ચિન્હ જોઇ જાણુવું, અત્યથકાળ ગાણાય જગગુરુ ૫૨
 અગ્નિ કે જગમા પેરીને, નવ નીકળે જે બા'ર,
 સ્વપ્નામા એવું દખતો, તે મરે નિરધાર જગગુરુ ૫૩
 • ભૂતથકી. દિવારાત્રિએ, જેહ હણાય રોજ,
 તે સાત રાત્રિ જીવે સહી, કરી જોઇ સત્ય જોજ જગગુરુ ૫૪
 જેહ પુરૂષ જીવે સહી, સ્વનિર્મળ સ્વેત વસ્ત્ર,
 કે રાત્રી હોય તેહને, કાળ જીવે જેવું શસ્ત્ર જગગુરુ ૫૫
 તેણે નિધન નિકટ જાણુવું. કરી લેવું કાંઈ પુણ્ય,
 દેહ ગયા પછે તાહરે, નવ ખડ નભશૂન્ય જગગુરુ ૫૬
 સ્વભાવ અથવા મદૃતિ, બદલાય જે દિન,
 તે દિવસે જાણુવું, માછીએ સાણું મીન. જગગુરુ ૫૭
 એટલે ચમકિ કરે આવી ઊભા, તેને લઇ જવા જાણું,
 વાર કરે નહિ અધ ઘડી, વધું યોગશાસ્ત્રે પ્રમાણું જગગુરુ ૫૮
 વિનય ગુણ નિરતર રહેલા, વશી વપુ મોહાર,

૪૮ અ ગ અવાજ—શરીરની અદરનો અવાજ ૪૯ મત—ખાડો.
 ૫૨ નાભિ—કુટી. ૫૬ નમશૂન્ય—આકાશના જેવા શૂન્ય ૫૭ માછીએ ધૃ—
 શાળ ૩૫ માછીએ અવિત ૩૫ મીન સાણું.

- (જેને)પૂજ્યા તેને પૂછતો નથી, કરી અપમાન અપાર. જગગુરુ ૫૬
 વંધા તેને નિંદ રહ્યો, માત તાત જામાત;
 કરે કુથલી એમની, થઈ જઈ કુપાત. જગગુરુ ૬૦
 તેણે જાણુવું કે દાંડા ક્યો, થઈ કૂદ્ય ફિતુર;
 જોત જોતાં ફાટી જતો, ઉડી ગયુ અર્કવર. જગગુરુ ૬૧
 એમ જાણ્યા ગણ્યા અવગણ્યા, તેહ પામે નિધન;
 વિચક્ષણ જન જાણીલો, આઘ્યો હવાં મરણનો દિન. જગગુરુ ૬૨
 અહો નરપતિ સુણ્ય તું, મન કરી વિવેક;
 એ અરિષ્ટ સંવત્સર અંતમાં, આપે ફળ અનેક. જગગુરુ ૬૩
 તે ચોગીએ જાણવાં, યત્ને કરી દિન રાત;
 તે ચોગી ચોગે થઈછતો, થાય પુર મખ્યાત. જગગુરુ ૬૪
 એની ભયંકર ફળહારય છે, તેને જોવી જઈ સ્પષ્ટ;
 સમયાનુકૂળ કારજ કરી, રાખવી ફડી દૃષ્ટ. જગગુરુ ૬૫
 તે સમયને સિદ્ધે જાણીને, કરવો નિર્ભય રથજો પાસ;
 તે સુખ સાતિ પામતા, ટળે ભવના પાશ. જગગુરુ ૬૬
 તે ફળદાયી કાળ ન જાય જયમ, નિઃફળ હો નરેશ;
 તેવી ધારણા ચોગીએધારવી, હારે જેથી શેષ મહેશ. જગગુરુ ૬૭
 અરિષ્ટને જોઈ જોગીએ, તજવી અત્યયજીક;
 અરિષ્ટ સ્વભાવને જાણવો, કાળવિભાગ હીકાહીક. જગગુરુ ૬૮
 એમ નિશ્ચય કરી કાળનો, પછે કરવું કેમ;
 તેહ વર્ણવી દાખવું, ચોગીજનનું ક્ષેમ. જગગુરુ ૬૯
 જ્યાં એ કાળ કર્મ આપિયો, કે ચોગસાતો જાણ;
 ધારણા કરવી ચોગની, શુદ્ધ મને સુજાણ. જગગુરુ ૭૦

દિવસના પૂર્વ ભાગમાં, કે ઉત્તર ભાગે સાર,
 મધ્યાન્હે વા રાત્રિએ, દીકું હોય અરિષ્ટ નેવાર જગગુરૂં ૭૧
 તે સમય સુધી યોગીએ, યોગ ધરવો શુદ્ધ,
 અરિષ્ટનો દિન આવે ત્યાસુધી, ન તજવો યોગ ધુધ જગગુરૂં ૭૨
 આત્મજ્ઞ યોગીએ પછે, કરવો ભયકેરો ત્યાગ,
 અરિષ્ટ, કાળને છૂતવો, સ્થિર થવું મહાભાગ જગગુરૂં ૭૩
 જ્યાં ગયે માનસ સ્થિર રે, ત્યાં જઈ ધરવો યોગ,
 તજવા નાના પ્રકારના, ભોખ્ય સગયદ્ ભોગ જગગુરૂં ૭૪
 શત્રુ રજ તમ છૂતવા, પેતાની મેળે જાણુ,
 આત્મામાં તદ્દુપ થઈ જવું, યોગી નર નિરવાણુ જગગુરૂં ૭૫
 ચતુરે ચિદ્વૃત્તિને ત્યાગી, બીજા બાધ તમામ,
 એવું થયે સુખ ભોગવે, યોગી મહાનામ જગગુરૂં ૭૬
 એવું થયા પછી ભોગવે, યોગી ને સુખ,
 તેહ કિ ચિત્ત વર્ણન કરે, તારૂં ટાળવા કુખ જગગુરૂં ૭૭
 પરમપદ યોગી પામતો, ઇંદ્રિઅગમ્ય નેહ,
 વાણીથી વર્ણાઈ નવ શકે, ઉદ્યોત ઉજેહ જગગુરૂં ૭૮
 એવું ગુક્ટિધામ ગુનિ પાગતો, જ્યાં સુખ વસતું સર્વ,
 ગોક્ષનિધિમાં નાહ્યા કરે, જેનો ગયો તનગર્વ જગગુરૂં ૭૯
 અહો અલર્ક આ મેં કહ્યું, જ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ,
 યોગવિદ્યા કંઈ દાખવી, જેવું રૂપ અનુપ જગગુરૂં ૮૦
 હવા વગી રહ્યું એક છે, કહી દાખવું તેહ,
 એક ચિત્તે સુહૃદ્ય સર્પ તું, થઈ નિ સદેહ જગગુરૂં ૮૧

૭૬ ચિદ્વૃત્તિ—હું ચેતન માત્ર હું એવી વૃત્તિ ૭૮ ઇંદ્રિઅગમ્ય—
 જેને ઇંદ્રિયો બાંધી ન શકે એવું

હવાં ખૂલ કહ્યો મેં જે તુંને, તે મળે કેઇ રીત;

સક્ષેપમાં કહી દાખવું, કરી પૂર્ણ પ્રતીત.

જગગુરુ ૦ ૮૨

હજી મન નથી તારું નિર્મળું, મૂઠે દઉં દૃષ્ટાંત;

તેવડે તું સમજશ સહુ, જોઇ શક્ય સિદ્ધાંત.

જગગુરુ ૦ ૮૩

જે વિધે ચંદ્રકાંત મણિ, ચંદ્રકિરાણ સંયોગ:-

થવાથી જળ ઉપજાવતો, જન જાણીતો છે વિયોગ. જગગુરુ ૦ ૮૪

એહ દૃષ્ટાંતે ચોગીએ, પરમાત્મા ને ચોગ;

વિજ્ઞાન મેળવવું જોઇએ, (કરી) તનયોગ નીરોગ. જગગુરુ ૦ ૮૫

ળીળું દૃષ્ટાંત કહુ હવાં, ગ્રહે તેનું સિદ્ધાંત;

સૂર્યકાંતમણિ જે રીતે, સૂર્યકિરાણયોગથી શાંત. જગગુરુ ૦ ૮૬

જોટલે જૂદા છે સદા, તોય કરે અગ્નિ મકટ;

તે રીતે પરમાત્માના ચોગથી, જ્ઞાન શ્રે'વું નિકટ. જગગુરુ ૦ ૮૭

વળી ળીળુ દૃષ્ટાંત કહુ, સમજ તેનું સિદ્ધાંત;

મન ન ચળાવીશ ચોગમે, સુણ્ય થઈ મહાશાંત. જગગુરુ ૦ ૮૮

નર ઘર બાંધે ભૂમિમાં, સમજ પોતાનું જાણ;

પિપીલિકા જાણે માહરં, નકલ નિરવાણ. જગગુરુ ૦ ૮૯

મૂષક જાણે પોતાતણું, ઉર્ણનાભને અંગ;

ગલ નાખી ગરોળી કે', કંઈ સાચવ ક્ષેમ. જગગુરુ ૦ ૯૦

મરાય સહી તેણેથકી, તોય જંત નવ તળ્ય;

ત્યારે સ્વામિત્વ ખરું તેમનું, વેદ પુરાણ ગાય. જગગુરુ ૦ ૯૧

પાણ તેહ મદિર પડી ગયું, જોટલે ખાણી સર્વ;

૮૪ જન ઈ૦—તેમને વિયોગ જનમાં જાણીતો છે—અર્થાત્ ચંદ્રકાંત અને ચંદ્ર એ બિન્ન છે એમ જતાં પણ જેમ ચંદ્રકાંતમાં ચંદ્રના ચોગથી જળ ઉપજે છે, તેમ પરમાત્મા અને ચોગધિયાના સચોગથી જ્ઞાન ઉપજાવવું.
૯૦ ઉર્ણનાભ—કરોળિયો.

- ખીજા ગૃહે જઈ ધાણી બાણે, માની મોઢું તે પર્વ. જગગુરુ ૯૨
- હવાં દુઃખ થાય જે દીલમાં, ગૃહ પડવાથી જાણ; જગગુરુ ૯૩
- તે તો તેના બાંધનારને, ન જાંતુ મન આણ. જગગુરુ ૯૪
- જાંતુને દુઃખ ન થાય કંઈ, જેહ આવી રે'નાર; જગગુરુ ૯૫
- દુઃખ તો બાંધ ગૃહારને, કરી જો તું વિચાર. જગગુરુ ૯૬
- એ રીતે યોગીજને સદા, કરવું મિહિને માટે; જગગુરુ ૯૭
- અનાસક્તિ ધરી દહમાં, વસ્તવુ ગારે વાટ. જગગુરુ ૯૮
- વળી દષ્ટાંત કહું અવનવું, સમંજ લેજે સિદ્ધાંત; જગગુરુ ૯૯
- સમય ન આવો સાંપડે, કરચ મન તુજ શાંત. જગગુરુ ૧૦૦
- જેમ ભૂંગી નાની અનિવાર્ય, તેવું તુંડ નાતુ તેમ; જગગુરુ ૧૦૧
- તોય તેણેકરી લાવતી, મૃત્તિકા મહા કેમ? જગગુરુ ૧૦૨
- તે જોઈ જીવને શોચના, કે થાય અતિ નિચાર; જગગુરુ ૧૦૩
- આવડું મોઢું ધર કર્યું, કયમ કરી નિરધાર. જગગુરુ ૧૦૪
- તેહ પ્રકારે યોગીએ, ધીમે ધીમે કરી શોધ; જગગુરુ ૧૦૫
- સાધન સંપાદવાં સહી, લઈ બ્રહ્મપ્રાપ્તિના બોધ. જગગુરુ ૧૦૬
- વળી દષ્ટાંત આપું તને, સમજ જા સિદ્ધાંત, જગગુરુ ૧૦૭
- વાર ન થાયે એવડી, હવાં થયો મહાંત જગગુરુ ૧૦૮
- પુરુષ પર્ણુ દુઃખમુક્ત છે, વૃક્ષ ઊભો વિશાળ; જગગુરુ ૧૦૯
- તેં પશુ પંખી માનવવડે, કષય થાય બ્રૂપાળ. જગગુરુ ૧૧૦
- દિનપરદિન ક્ષય થાય છે, તેહ વૃક્ષના રૂપ; જગગુરુ ૧૧૧
- તેથી ઘટે યોડાં યોડાં, તેનાં દુઃખ અને દૂલ. જગગુરુ ૧૧૨
- તે રીતે વિનવુવિકારથી, થતો દહનો નારા; જગગુરુ ૧૧૩
- તે જાણી યોગાલ્યાસી થવું, માતિ કરો પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૧૪
- વળી દષ્ટાંત આજે કહું, સમજ જા તું સિદ્ધાંત;

આકૃતિએ અવલોક હું, થયો નૃપ તુ દાંત. જગગુરુ ૧૦૪
 જ્યમ મુગબાલનુ શુ ગમ્ય ને, અતિ લઘુ જાણાય;
 તેમ તિલક તેના ભાળનું, સૂક્ષ્મતર લેવાય જગગુરુ ૧૦૫
 કિંતુ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા, જ્યમ જાણે ન કોઈ;
 શૃંગ તિલક વધે જ્યાં મુંદ્રી, વાધે હરિણ સોઇ જગગુરુ ૧૦૬
 તેહ મકારે યોગીએ, હરધડીએ જાણ, . . .
 સાધન વિષે કુશળ રહી, કરવું સિદ્ધિ મમાણ. જગગુરુ ૧૦૭
 કોઈ ન જાણે એ રીતથી, સિદ્ધિ મેળવવી સત્ય;
 યોગસિદ્ધિયકી આતમા, જાણે મહામત્ય. જગગુરુ ૧૦૮
 હર્વા શિખામાણ યોગીએ સહી, લેવી કેવી પેર;
 તેહ તને હું દાખવું, કરી ગોટી મે'ર જગગુરુ ૧૦૯
 પાણીના કલ માથે ધરી, ચઢતી ઉચેરી નાર;
 તે જોઈ જોગીજને સદા, કરવો મનમાં વિચાર જગગુરુ ૧૧૦
 શિરપર કુંભ ભર્યો ધર્યો, જુએ ચારે પાસ;
 માગુ જળ નહાને ઘડાતણુ, કે થાય નવતેનો નાર. જગગુરુ ૧૧૧
 એ ચતુરાની ચિત્તવૃત્તિ છે, ઘટમાં નિરધાર,
 કારવ્યવહાર કરે જતો, પાગુ ઉર ઘટ વિચાર જગગુરુ ૧૧૨
 ત્યમ યોગી દોષે જો કદી, બહિરૂ વ્યવહારે જાણ,
 કિંતુ અત કર્ણની વૃત્તિને, સિધર કરવી મુજાણ. જગગુરુ ૧૧૩
 તેને પરમાત્મામાં પરાવરી. કરી અચળ અપાર,
 પછે આ રી વાઝ્યા કરવા સહી, કર્મે જોડ્યાપાર જગગુરુ ૧૧૪
 જ્યમ જાણાય ભરું પૂરું જોઈ, જત જાય પરી આરા;

- જાગ્રદે જોઈએ જોઈયું, નવ કરે સંતી આરા જાગગુરુ ૧૧૫
મન ગમતું પાણી મજે, યાચ તેડ ફૂંકીય;
એડ ફૂંકીયે યોગીએ, ધરવી મહામત્ય. જાગગુરુ ૧૧૬
યોગીએ લોક નિગમયકો, લેતું અર્થ જોઈયું જાગ;
બીજને પડ્યું મૂકવું, યજ ફૂંકીયું પ્રમાણ. જાગગુરુ ૧૧૭
જાદા નિવાસ ત્યાં ગેડ છે, જોયી છાપ તે જોગત;
જોયી કાચે યાચે આપણું, તેડ પોતાનું સજ્જન. જાગગુરુ ૧૧૮
એમાં મમતા દ્રઢ વિધિ, રાખતા મનુષ્ય;
અચળ ન રેવું કાઢએ, બાંધ્યું બંધ આયુષ્ય જાગગુરુ ૧૧૯
જ્યમ પદાર્થ ન પાસ તે, જોઈએ જનને જાગ,
બીજ પાસેથી લાવી કરી, કાર્ય કરે સુજાગ. જાગગુરુ ૧૨૦
એમ કુરજ કરી ચે સહી, પરની લઈ વસ્ત;
નવ દોચે પોતાતાણી, તોય મરે અર્થ સમગત. જાગગુરુ ૧૨૧
તેડ પ્રમાણે યોગીએ, કરવું નિરજાગ;
મત્યાદિક છે પારકાં, તેવડે કરવું પ્રમાણ. જાગગુરુ ૧૨૨
પરપુર્યતું સાધન સહી, કરી લેવું પૂર;
એમ કરતા તે જાગુવા, સત શિરોગણિ શૂર. જાગગુરુ ૧૨૩
જડ કંઠે જનક સાંભળો, અર્જક કયાય;
એમ ઉપદેશ કર્યો ગુર, મજોષો મહારાય. જાગગુરુ ૧૨૪
તત અર્જક નમિયો પાગમાં, ઉચ્ચયો મુખ આમ;
અક્રિયનુદત્તદેવજી, કરે લગી લગી પ્રણામ.
નમન કરું હું નરહરિ. ૧૨૫

૧૧૫ બગવદ્ગીતામાં પણ એજ અર્થેનું વાક્ય છે: "યારાનર્હદપાને
સર્વ:સંવૃત્તેરકે । તાવાનુમર્ગેપુરેદેપુશ્ચાન્નસ્યવિજ્ઞાનતઃ" । —અર્થે ૧૧૫-૧૧૬
-૧૧૭ માં કહ્યો તેજ છે. ૧૧૬ કતકલ—સાર્થક. ૧૧૮ ગેડ—ધર.

हुवा कहु लाय्य माहाइ सुखो सत सुखाशु,	
हु आधिभ हु उणतो, तेने आध्या निज्ञान प्राणु	नमन० १ ६
शत्रुची हारी हु आवियो, लयक पित कृप,	
दिवे कोप क्यो भाग पडे, जेम कनभ मुण केव य	नमन० १२७
दैनो गुणु मानु कयी पिधि क्यम वणाणु गाइ लाण,	
जे भरणु न दिव लेछ जय तो, करा मजो महाबाग .	नमन० १२८
काशीराजे पालु ठीक क्यु अन्य जेनी सपत्ति सण,	
धन्य पराक्रम जेहुनु, जेणु गाइ सुधर्यु काण	नमन० १२९
जे काशीराज नव आवतो, लढवा गुण साथ,	
तो कामादिकना सेवना करी रे'त आवी स्त्रीहाथ।	नमन० १३०
आ तो आवी पड्यु गुइ माहरे, काशीराजइप हु ण,	
तेणु समागम आपनो गयो, मज्या महासुख	नमन० १३१
सतसमागम आपनो, कराव्यो काशीराज,	
ठीक थयु के णण माहरे, थयु म ६ महाराज	नमन० १३२
सेवक हुड्या जे ठीक थंयु, ठीक थया आवी लडार,	
लयमा आव्यो जे पालु वाइ जेथी मजिया मुरार	नमन० १३३
लाण केव मोहु माहरे, थयो आपयगशुनो २।री,	
तेणु करी गुइदेन ७ थयो मारे अति उत्कर्ष	नमन० १३४
अज्ञानीने गुइ ' सदा, ज्ञान कत्या पारा ३५,	
ते उदरे जता कुटी नीडजे नव रे' उदरे जू।	नमन० १३५
तेम ज्ञान न रे'त मारे हुद. पशु मज्या वैद दयाण,	
तेणु कायो पारे पाडे थछु क्यो ठीक कृपाण	नमन० १३६
गुइ समागमे गुजने थयु उत्पन्न ज्ञान,	

१२८ जे छि-जे माइ भरणु न लेछ जय-अथात् भत उवाडे नाह
तो हे महाबाग। तमे गो करा मजो

દત્ત કહે સુણ્ય દીકરા, અહો નરમણિ નરભૂપ;
 જાતાં કલ્યાણ થાશે સહી, સમજ્યો તું મારું રૂપ અનુપ. જગગુરુ ૧૪૯
 જેવી રીતે વઘો તું અહીં, તેણું કરજે નૃપાળ;
 મમતાને મૂકી પરિ, આણને અંહતારે કાળ. જગગુરુ ૧૫૦
 મુક્તિ મોઘીને માટે સદા, મેળવજે જ્ઞાનધન;
 મુદ્ધવર્તન હશે તાહરું, તો મળશે મોક્ષરતન. જગગુરુ ૧૫૧
 જક કે' જનકજી સાંભળો, એમ વધા ગુરુદેવ;
 તવ અલર્ક ઊભો થયો, જઈ સાધી વર ગુરુસેવ. જગગુરુ ૧૫૨
 હરેત જોડી જાવાતણી, આજા માગી નૃપાળ;
 આજા આપી ગુરુદેવતા, એટલે આલ્યો ઋતુવજળાળ. જગગુરુ ૧૫૩
 જેને જય ટળ્યો મરાણનો, સાધ્યે ગુરુચરણ સેવ;
 નિર્ભય થઈ તે આલ્યો, વાટેઘાટેતજી અહમેવ મુદ્ધવરૂપને ઐજ્યુ, ૧૫૪
 હવાં કાશીરાજ્યો મહાયત્નથી, તોડ્યો નગરનો કોટ;
 પરિખા પૂરી શૂર મારિયા, સામદ કરે દાટાદાટ. " ૧૫૫
 એવે અલર્ક ત્યાં આપિયો, જે ગયો વિવરથી જાણ;
 તે શત્રુ વચ્ચે થઈ રોહરમાં, આલ્યો થઈ નીડર નિરવાણ " ૧૫૬
 મરજવાને મારવાતણી, શકિત ક્યાંથી શૂરની જાણ;
 વળી સર્વે સમાન જેણે ગણ્યા, કહો તેના લે કોણ માણ. " ૧૫૭
 નિર્ભય નગર વિચે ગયો, અલર્કનૃપ ગુણવાન;
 જઈ સામદ શૂરને મળ્યો, જે ઊભા આપવા માણ. " ૧૫૮
 એવે ગણ્યુ મુણ્યુ ગરજતું, કાશીરાયે પાડી છે વાટ;
 આર આવી એક ત્યાં વઘો, તજો સર્વ શૂર ઉચ્ચાટ. " ૧૫૯

કાશીરાજ કપે ઘણા, પુરમાંહે કરતાં મવેશ;	
અલ્લની ધાક ધ્યાને ધરે, જાણે મોટો ચર નરેશ. શુદ્ધસ્વરૂપ ૦	૧૬૦
જ્યાં મુધી મન એવુ એહને, ત્યાંમુધી કરી દયો કામ;	
રાજવાણીને કંઈ મોકલો, સંકેલો શુભ રાજ્યનો દ્રામ. "	૧૬૧
તેણે અલ્લ ઉભો દીઠો, ઉભા ચર સામંદ પાસ;	
તવ અલ્લ મુખ યોલિયો, મારી ક્ષીટી રાજ્યની આશ. "	૧૬૨
કાશીરાજ ઉપકારી છે, જેવડે મને મળિયું જ્ઞાન;	
માટે નમન કરું જઈ તેહને, ધન્ય બ્રાત મુખાહુ મહાન "	૧૬૩
એમ વહી ચાલ્યો ચતુર તે, વારે ઘણુ સામંદ શૂર;	
રાણી રંગમેહેલે રડે, રડે પુરવાસી પૂર. "	૧૬૪
જ્ઞાનધ્યાને સર્વ તે લહે, નૃપ વ્યર્થ સયોગ;	
તે જઈ મળ્યાં કાશીરાજને, યયો જેને સિદ્ધ જ્ઞાનયોગ. "	૧૬૫
મુખાહુ બ્રાત સાંભળે, ઉભો કાશીરાજની પાસ,	
અલ્લ યોલે આનંદશુ, યયો જેને જ્ઞાનમકાશ. "	૧૬૬
હો કાશીરાજ સાંભળ સહી, આ લે તુ મારૂ રાજ્ય;	
તેં શ્રમ કરિયો ઝાઝો સહી, હવે વ્યર્થ આવીશ ન વાજ. "	૧૬૭
મહાશ્રમે આ રાજ્ય મેળવ્યુ, તે તુ બોગવ્ય બૂપ;	
વા આપ્ય તે તુ મુખાહુને, એમ વયો જ્ઞાનસ્વરૂપ. "	૧૬૮
કાશીરાય તવ યોલિયો, કરે કાંઈ બેદ કપટ,	
સામંદ કહે મળી સામઠા, રાય ન જાણુ નિકટ. "	૧૬૯
અલ્લ નહિ અન્ય કો હશે, સમજે નીતિન નૃપાળ;	
જેણે પૃથ્વી વશ કરી પાસારી, તે આવી નમે શુ દયાળી. "	૧૭૦
માટે રાજ્યબેદ કંઈ આ રચ્યો, તેને કાશીરાય કે' સત્ય:	

પાણુ પૂછવા દો મને શૂર સહુ, જોઈ ચલાવી મારી મત્ય. શુદ્ધસ્વરૂપં	૧૭૧
પછે પ્રશ્ન કરે તે અલર્કને, કે' ઉત્તર દે તુ આવાર;	
તો શરણે હું રાણુ તને, નીકર નગર લેજી નિરધાર. „	૧૭૨
કહે તારું રાજ્ય તું કયમ અત્યા, ચુદ્ધ નિણુ આપી દે આજ;	
એ ક્ષત્રીના ધર્મ તે શે તજ્યો, કરે શાથી એવું તુ કાજ. „	૧૭૩
તું રાજ્યધર્મ જાણે રૂઝા, શીખવિયા તારી માય;	
તુ હારય થવાથી હઠે નહિ, નવ માગે મારી તુ સા'ય. „	૧૭૪
ક્ષત્રીએ પ્રથમ કરવું કશ્યુ, તે કહી દાણું હું સત્ય;	
અમાત્ય વર્ગ તેણે જીતવો, કરી મહામોટી મત્ય. „	૧૭૫
પછે મૃત્યુનો ભય ત્યાગવો, શત્રુ જોઈ સમક્ષ;	
જાણુ તાકી તેને મારવો, એવું રાજ્યનીનિમા દક્ષ. „	૧૭૬
એમ જીતી લેઈ શત્રુને, ભોગવવા ભોગ અનુપ;	
કલ્યાણાર્યે યજ્ઞ આચરી, યજ્ઞવો સર્વનો જૂપ „	૧૭૭
એહ રીતે તે ઘણું કર્યું, ઘણા જીત્યો નૃપાણ;	
તો આજ કેમ શાર્ણુ માહરે, આવી ઉગ્રો વિજાળ „	૧૭૮
ના'ય અલર્ક તુ કોણુ છે, કહી દે સત્ય આજ,	
રાજ્યચિન્હ ધરી આનિયો, તમે ન અલર્કમહારાજ. „	૧૭૯
જો મગ્નના ઉત્તર નવ કરે, વળી વદે જૂકું તુ જાણુ,	
તો આ ઘડીએ તારા ગયા, જાણુ દહધી માણુ „	૧૮૦
તદા અલર્ક ગુણે વધો, સુણય કાસીરાજ દયાળ;	
તે સર્વે સાચું કહ્યું, મારૂં મન એવું નૃપાળ. „	૧૮૧
મે અરિગણુ ઘણા જીતિયા, હું રાજ્ય નીતિસા ચર;	
પણુ હમણા મન માફ ફરી ગયું, તેણે તુ ને અરક પુર „	૧૮૨
કારણુ તેનું સામન્ય હવા, શ્રદ્ધા ધારી તુ ઉર;	

- હું મનુષ્યવંશનો પુત્ર છું, અલર્ક શિરોમણિ શર. શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૮૩
- સંસાર નવ કરીશ જરી, સાંભળ્યે મારા મનની વાત;
- પંચજૂતનો સમુદાય આ, છે નૃષિ વિશ્વે વિખ્યાત. " ૧૮૪
- વળી અંતઃકરણ ગુણ આપણા, જેવા છે કાશીરાજ;
- તેવા છે પ્રાણીમાનમાં, એવું વશ્યું મમ ઉર આજ. " ૧૮૫
- તેમ ચિચ્છકિતંજે સહી, તે પાણ સર્વમાં સમાન;
- એમ સર્વત્ર વિચારતાં, નથી કોઈ નીચ મહાન. " ૧૮૬
- જ્યારે નીચ હંચ નથી કોઈએ, ત્યારે કોણ શત્રુ ને મિત્ર;
- જામી સેવક કરો કયાંયકી, કયાં અપવિત્ર પવિત્ર. " ૧૮૭
- એ બેદ દર્શો જે જૂપતિ, તે તો અજ્ઞાનકાર્ય;
- તેમને કયમ કરી જાણિયુ, સર્વ સભાગુ આર્ય. " ૧૮૮
- તેહ જનેશ્વર સુણ્ય તું, એક ચિત્તે આ વાર;
- ભય થયો મુને તારાથકી, રૂષ્યો જ્યારે તેજ અપાર. " ૧૮૯
- ત્યારે તને છત્રાતણા, લાગ્યો કરવા હુંજ ઉપાય;
- એવે મુને રાય સાંભર્યું, માતવેણ સુખદાય " ૧૯૦
- તેજી કરી ગયો હું સહી, લેવા દત્તગુરુની સા'ય;
- તેમની કૃપાએ મુને જ્ઞાન તો, મગ્નું છે કાશીરાય ! " ૧૯૧
- તેમણે મને જય દાખવ્યો, તે કહી બતાવુ આજ;
- સાંભળી શર તું રાંત ધા, કરી લે મન વાચ્છિત કાજ. " ૧૯૨
- દત્તગુરુ કે' સગ ત્યાગવો, જડામૂળથકી જાણુ;
- છત્રવો મંદ્રિયવર્ગને, પરાંતી ખરો પ્રાણ. " ૧૯૩
- માનમ છત્રી એ રીતે તેને, આરોપડુ પ્રજામાં;
- મનને છાણું એ મોટું કહું, મગ્નું ગુરુદત્તને જ્યાંય. " ૧૯૪
- એ વિના સિદ્ધિર નથી, કયા આ જુમિ મન;

વનિતા પિતૃ નૃપાળ છે, વધુ આદિક વધ્ય	શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૯૫
અષ્ટ મહાસિદ્ધિને ઝાળખી, કરવો તેને મેળવવા યત્ન,	
દશે ઇદ્રિયો રાખી નિયમમા, કરવો અતિ પુરૂષમયત્ન	૧૯૬
એમ કર્યાથી સિદ્ધિ સર્વ તો, વશ વર્તે નૃપાળ,	
એજ કર્તવ્ય મને વશ્યુ, તેથી અહીં આવ્યો જૂપાળ	૧૯૭
વળી માઝ મન નિર્મળ થયુ, તેણે મને લાગે છે આમ,	
હુ અલર્ક તારો શત્રુ નથી, તુ મારો શત્રુ ન રવામ	૧૯૮
સુખાહુ એ નથી માહર, કાંઈ બગાડ્યુ શૂર,	
આ સર્વ જગત્તે જોયું મે સહી, આત્મરૂપે ભરપૂર.	૧૯૯
એવું છે માટે હે નરપતિ ! તારે કરવું જોઈએ હવે જીમ,	
કોઈ જીજ્ઞાસુને જઈ શોધવો, આ રાજ્ય જીત્યો તુ ક્ષીમ	૨૦૦
આ રીતે નત્ર વાણીવડે, કહી ડોઝો અલર્ક પાસ,	
તે સુણી સુખાહુ રીઝિયો, ધન્ય પુણ્ય થયુ મકાશ	૨૦૧
માતાએ જ્ઞાન અર્ચું સહી, તેમા હોય ક્યાયકી ફર,	
સમય આવ્યે સાધુ થયો ટાળી અગત્ય અધર	૨૦૨
પછે ચાહનપણે તે બોલિયો, સુણ્ય અનક બ્રાત,	
તે અતિ ઉત્તમ કાર્ય સપાદિયુ, ધન્ય ધન્ય મખ્યાત	૨૦૩
એમ અભિન દન આપી ભાધને, પછે સુખાહુએ જાણ,	
કાશીરાજને કહ્યું શુ સહી, તેહ સર્વ કહુ સુખાહુ	૨૦૪
ઇતિ શ્રીમાદ્વિષ્ણુપુરાણમા, અરિષ્ટકથન સર્વત્ર,	
ત્રિચત્વારિ શોધ્યાય તો, હવે પૂર્ણ પિતા અત્ર.	૨૦૫

૧૯૫ સિદ્ધિકર—સિદ્ધિ કરનાર વધ્ય—અર્થાત્ નાશવત ૨૦૪

અભિન દન—ધન્યવાદ ૨૦૫ ત્રિચત્વારિ શો—ત્રેતાજિસંગો

આમાં પુરાણીને નહિ કામનું, અધ્યાયતાણું ઉત્તરાર્ધ;
 ધન મેળવવા છે કામનું, અધ્યાયકેઈં પૂર્વાર્ધ. શુદ્ધ સ્વરૂપ ૨૦૬
 અરિષ્ટ વાંચે શિષ્ટ યદ્ય, મળે જોયી માન વિશેષ;
 શત્રુ સ્નેહી નહિ જોહને, કરવો તેણે સામાઠ કલેશ । ॥ ૨૦૭
 એમનાં લાગ્યાં એ જોગવે, સોંપી દીધું લિક્ષાનું રાજ;
 ધણી યદ્ય કરો ધ્રુવતા । કરો ભવોભવ એહ કાજ. ॥ ૨૦૮
 કિંતુ શિખામણ માહરી, માનો પુરાણી સર્વ;
 ભીખનાં હાંસલાં શીકે નવ ચઢે, ન કરો ગુમાન ને ગર્વ. ॥ ૨૦૯

વલણ.

ગર્વ ગુમાન ન કરો પુરાણી, આણી યમની બીક રે;
 વિષ્ણુ મેમાનંદ પાંસારં લાખ, દાખે સહુ ડીકાડીક રે. ૨૧૦

કડવું ૯૯ મું.

રાગ ગોડી.

ધુળાહુ કે' નૃપ શારૂંલ રે, છો મુખંધ્યાન અનુકૂલ રે; ૧
 યથો અર્થ મારો સહુ રે, ને અર્થે આવ્યો તે કહું રે.
 તારું શરણુ વાંચ્યું ને માટે રે, તે સર્વ પામ્યો ઘાટઘાટે રે; ૨
 હવે હું જઈશી મારે સ્થાન રે, શાએ કળ્યાણુ તારું મહાન રે.
 કાશીરાજ કે' ને ગુળાહુ રે, જીર્ણરેતામાંડી ઉત્તહુ રે; ૩
 શાઅર્થે મારી પાસ રે, આવ્યા હતા શી મારી આરા રે.
 તેમાં શો અર્થ યથો સિદ્ધ રે, તેહ કરો આજ પ્રમિદ રે;
 મારો મંશય નિવારો સ્વામી રે, હું પ્રણામ મસ્તક નામી રે. ૪
 મને અવનવ તાજે એમાં રે, તમે મમ સધાવ્યો જેમાં રે;

- મને આવી કહ્યું તમે એવું રે, કાર્ય થયે વચન કહો કેવું રે. ૫
- તમે આવી કહ્યું મને એમ રે, બાપીકું રાજ્ય લીધું સ્ત્રીમ રે;
અલ્લર્ક પચાવી પડ્યો રાજ્ય રે, મને કૂટી બેઠો છે ત્યાજ રે. ૬
- મને આપતો નથી તે કાંઈ રે, જીતી આપો માલ જો માંડી રે;
એવું કહ્યું જ્યારે તમે સાધુ રે, ત્યારે મેં રાજ્ય જીતી આપ્યું બાધું રે ૭
- હવાં તે આપુ તમને હુય રે, વદા વધુ જોઈએ શુચ રે;
રાજ્ય કરવું એ સ્વધર્મ રે, તમારા કુળના છે કર્મ રે. ૮
- મુખાહુ કે' કાશીરાજ રે, કહ્યું ઉદ્યોગ મારો આજ રે;
તને આપ્યો શ્રમ જો માટ રે, તેના જણાવું તને ઘાટ રે. ૯
- એક ચિત્તે સાબળી તુય રે, સર્વ વિસ્તારી ભાખ્યું હુંય રે;
આ અલ્લર્ક મારો બધું રે, તત્વજ્ઞાન જીતી બેઠો સધું રે. ૧૦
- ગ્રામ્ય ગોરીબોગાસક્ત રે, થઈ રહ્યો વ્યક્તાવ્યક્ત રે;
જીજ્ઞાસુ મારો બે માટા બધું રે, તે જ્ઞાનીપણું પામ્યા સંધું રે. ૧૧
- તેથી મૂઠ થઈ ગયા જાણુ રે, તેનું વર્ણન થાય ન વાણુ રે;
તે જ્ઞાની બે મારા જીત રે, અને મારા મુખમાં માત રે. ૧૨
- જ્યારે જન્મ્યા ત્યારે કુન્ધ રે, પાપુ હતું અમે હતા મુન્ધ રે,
તે સ્તનકુન્ધ નાખ્યું મુખમાંય રે, જ્ઞાનામૃત નાખ્યું કર્ણ જ્યાંય રે. ૧૩
- એમ ઉભય સાથે દીધા રે, અમારા કાર્ય સિદ્ધ કીધા રે,
હો કાશીરાજ સુહૃદ સાચ રે, જો નરે જાણુવા જેવા વિચાર રે. ૧૪
- કે જો વસ્તુ જાણુવા જેવી રે, તે સર્વ અમને કહી તેવી રે,
ત્યાગભાગ કરાવ્યો ત્યાગ રે, વિજ્ઞાનમા આણુવી રાગ રે. ૧૫

૧૧ વ્યક્તાવ્યક્ત—અનિર્વચનીય. અર્થાત્ કાંઈ કહી ન શકાય એવી રીતે ૧૨ મૂઠ ઇં. પ્રથમ મૂઠ હતા તે પછીથી જાણુ થયા ૧૫ ત્યાગભાગ ઇં—આ સંસારમા અમુક વસ્તુ ત્યાગ કરવા જેવી છે અને અમુક વસ્તુ મહત્ત્વ કરવા જેવી છે એવો ત્યાગભાગ ૨૫ અમારો વિવેક ત્યાગ કરાવ્યો અને માત્ર વિજ્ઞાન ૨૫ અજ્ઞાન પ્રીતિ કરાવી.

- તેમાંનું અલંકરે નવ કાંઈ રે, અર્ચ્યું હતું હે નૃપરાઈ રે;
તે માટે દહિ દૃષ્ટાંત રે, વળી સમન્નવું સિદ્ધાંત રે. ૧૬
- ન્યમ કોઈ અર્ચની પ્રાપ્તિ માટે રે, ઘણા જન ગયા વાટ ઘાટે રે;
આવ્યું તેમાંના એકને વિધન રે, જે નેઈ દુઃખી થયા સનનન રે. ૧૭
- તેવું દુઃખ લાગ્યું દીલમાંય રે, ઊભા સંતોષ કરતા ત્યાંય રે;
તે રીતે હે નરમણિ હે થઈ ગતિ અમતણી રે. ૧૮
- તેવું કારણ કહું જનશ રે, તું સાંભળ્ય કારીનરેશ રે;
આ દહકેરો સંબંધી એહ રે, પ્રાવૃભાવને ધારે જેહ રે. ૧૯
- એટલે કલ્પાયલો ભાઈપણે રે, તેહ ઘરબારે ધુંચાયો ઘણે રે;
થયો શિપિલવિપિલ દહે રે, તેથી આવ્યો હું સદહે રે. ૨૦
- એવું દુઃખ થયું મુને સય રે, તવ મેં વિચારિયુ મહાકાય રે;
અલંકરે વૈરાગ્ય કયમ થાય રે, એના મોહ મટી કયમ જાય રે. ૨૧
- કહ જો એની કાય સા'ય રે, તો વૈરાગ્યના ગુણ ગાય રે;
એમ ધારી કયો મે ઉદ્યોગ રે, તમારા આશ્રયના સાધ્યા યોગ રે. ૨૨
- હે રાજા તે થયું સિદ્ધ રે, કષ્ટે વૈરાગ્ય ઉપન્યો મસિદ્ધ રે;
વળી વિજ્ઞાન આવ્યું તેને રે, હવે બાકી ન કાંઈ એને રે. ૨૩
- મારું ધારેલું કારણ થયું રે, એમા તારું કાંઈ ન ગયું રે;
તારી કીર્તિ વાધી અપાર રે, જીત્યો તે અલંકારી ભૂપાળ રે. ૨૪
- કરી બે ઉપર ઉપકાર રે, હવે જાઈ હું નિરધાર રે,
રહ્યો મહાલસાના ગર્ભે એહ રે, પોષ્યો તેના રતનપાને દહ રે. ૨૫
- વળી ભાઈ કે'વાયો અમારો રે, માટે એને આસક્તિમાંથી વાળ્યો રે;
ન્યમ બીજી નારીનાં સત્તાન રે, જામે કુમાર્ગે મહાન રે. ૨૬

૨૦ સદહે આવ્યો—અર્થાત્ મને સદેહ થયો. (તેના કલ્પાયું સંબંધી).

અથવા સદેહ પડવાથી હું આવ્યો ૨૬ આસક્તિમાંથી—વિવેચાસક્તિમાંથી. .

- તેમાં એ નવ જાણે જાણ્યું રે, એનું દુઃખ એ દીલમાં આણ્યું રે;
 લીધો તમારો આશ્રય એથી રે, સિદ્ધ થયું કારણ જેથી રે. ૨૭
- હવે અમે સિદ્ધિ સાધવા જશું રે, ચોગધર્મે સુખિયા થાશું રે;
 વળી નૃપ મારા જણાવું વિચાર રે, તેહ સંઘરને ધરી સાર રે. ૨૮
- જે જન જોઇ પોતાનો ભાઇ રે, મિત્રાચારી કે અન્ય સગાઇ રે;
 વા સજ્જન દુઃખી થાતો રે, જોઇ જે દુઃખમાં નવ જાતો રે. ૨૯
- એટલે ન થાતું જેને દુઃખ રે, તેનું જોઇ ન જોઇએ મુખ રે;
 તેને હોયે હસ્ત ન પાદ રે, નાસા ચક્ષુ સરવો સાદ રે. ૩૦
- હાય કર્યું તો શૂન્ય તેના રે, દુઃખી સ્વજન ન જીવે જેના રે;
 સ્વમિત્ર સ્વજન કે બાંધવ રે, હોય સમર્થ સતીના ધવ રે. ૩૧
- એમ છતાં ધર્મીય કામ રે, મોક્ષ ન મેળવે મહાનામ રે;
 તો તે સમર્થ આવે શે કામ રે, થાય સ્નેહીને દુઃખ સ્વામ રે. ૩૨
- માટિ આપદા ટાળવી જોઇ રે, દુઃખિયાને કે' નવ કોઈ રે;
 જે કષ્ટ માંહે કૂટાચો રે, તે મૂર્ખત્વે વેવાચો રે. ૩૩
- તેને વારે ન સમર્થ થયે રે, તેહ તાણાયા દુઃખને પૂર રે;
 અહો નૃપ એ તારે લીધે રે, કૃતકૃત્ય થયો ભાઇ બીધે રે. ૩૪
- જો તારો આશ્રય ન મળ્યો હોત રે, તો હું અહર્ક આવો ન જોત રે;
 મારો અર્થ સાર્યો તેય રે, તેણે તારૂં શુભ વાંચ્યું મેંય રે. ૩૫
- જ્ઞાનુ પ્રાપ્ત થાઓ તને રે, તે સંતોષ્યો અતિ મને રે;
 હવે હું રજા માણું આજ રે, ધન્ય ધન્ય કાશીરાજ રે. ૩૬
- કાશીરાજ કે' સુણો સાધુ રે, બ્રાતકાર્યે ભણે સાધ્યું રે;
 કયો તેના ઉપર ઉપકાર રે, તેવો ક્યમ મારે વિધે ન વિચાર રે. ૩૭
- ક્યમ મને જ્ઞાની કરવા નવ ધારો રે, સત્સમાગમ પિચારો રે;
 થાય જેને સત્સમાગમ રજ રે, તે વ્યર્થ જાય ન સુતઃકુતુહલ રે. ૩૮

- તો સમાગમ થયો તમારો રે, કયમ અદ્વૈત મુનિ વિચારો રે;
મને કરવો જોઈએ ઉપકાર રે, કહો મારા ઉત્કર્ષનો નિરધાર રે. ૩૯
- ન જાય સત્સમાગમ નિઃકૃણ રે, એવું સાંભળ્યું અમે મહાબળ રે;
સુખાહુ કે' કરવા તને સત્સંગ રે, આવી વ્રાત કરી ઉમંગ રે. ૪૦
- આપ્યું અલ્કને જ્ઞાન રે, તને આપી કીર્તિ મહાન રે;
એમ જે કહ્યું પૂરે જાણ રે, તે તેં રહસ્ય જાણ્યું પ્રમાણ રે. ૪૧
- વારૂ દહ સત્સમાગમનું કૃણ રે, એકે ચિત્તે રાજ સાંભળ રે;
ધર્માર્થ કામ ને મોક્ષજ રે, તે ચાર પુરુષાર્થ માને અધોક્ષજ રે. ૪૨
- એ ચારમાંથી ત્રણ તારા રે, કર્યા સ્વાધીન તે નૃપ સારા રે;
ચોથો પુરુષાર્થ નાખી દીધો રે, જેને અજખામણો તેં કીધો રે. ૪૩
- તે સંક્ષેપમાં કહી દાખું રે, તારે સમજી જાણું આખું રે;
સાંભળી સંક્ષેપે કથાય રે, કરજે તારા કલ્યાણનો ઉપાય રે. ૪૪
- સુધૃય કાશીરાજ મહાભાગ રે, 'હુ મારૂ' વાસના કરજે ત્યાગ રે;
ધર્મી અભાવે ધર્મ જેહુ રે, થાયે આશ્રય વિનાનો નિઃસંદેહ રે. ૪૫
- હું સંજ્ઞા જે પડી જાણુ રે, તેનું કર બાહ્યઅંતર પ્રમાણુ રે;
તારી મેળે તું પિચારી જોજે રે, સંશય જડામૂળથી ખોજે રે. ૪૬
- રાત્રિ એક પહોર રે' જ્યારે રે, એહુ પિચારજે ઊડી ત્યારે રે;
અવ્યક્ત આદિમાં છે જેને રે, પરિણામ અનેક છે એને રે. ૪૭
- એવું સવિકાર ને અચેતન રે, વ્યક્તાવ્યક્ત જગત અનુદિન રે;

૪૧ રહસ્ય—ગુપ્ત ભેદ. ૪૫ ધર્મી ૪૦—ધર્મી (હું)ના અભાવને કીધે ધર્મ (મારું) પણ આશ્રય વિનાનો હોઈને ત્રિધા છે. બાહ્યઅંતર—બહાર અને મનમાં.

૪૭ અવ્યક્ત ૪૦—જેને (જે જગતને) અવ્યક્ત (એ નામે સત્તા-રૂપ તત્ત્વ) આદિમાં છે અને જેના પરિણામ અનેક છે.

તારૂં જોય એ તો છે ભાઈ રે, તું છે જ્ઞાતા જ્ઞેની સગાઈ રે.	૪૮
તેના કરીને તું વિચાર રે, નૃપમણિ જ્ઞેને નિરધાર રે;	
એકને જાણીશ તું જ્યારે રે, સર્વ જણાશે તું ને ત્યારે રે.	૪૯
અનાત્મ વસ્તુને આત્મરૂપે રે, જાણવી એ હહાપાણુ રૂપે રે;	
જે નથી પોતાના જાણુ રે, તેને કહી પોતાનું કરવું વખાણુ રે.	૫૦
તો મૂઢતા મોઢી માણુ રે, તારા જેવા ઘણા અજાણુ રે;	
હું સર્વવ્યાપી એવું કે'વાય રે, લોકોક્તિએ એવું બોલાય રે.	૫૧
તારા પૂછવાથી કહ્યું સર્વ રે, સમજે તો જાયે તનગર્વ રે;	
હાં હું જાઉં છું કાશીરાજ રે, તારૂં થાશે સહુ મિલ્લ કાજ રે.	૫૨
એમ કહી બાલ્યો ગયો તેહ રે, થયો અલર્ક નિઃસંદેહ રે;	
તેણે જતા ભાઈને નવ ખાળ્યો રે, તેના હાથ જઈ નવ આલ્યો રે.	૫૩
જાણ્યું કાર્ય કરી જાય એહ રે, થયો એનાવડે નિઃસંદેહ રે;	
એમ વિચાર કરતો તે મન રે, એવે બોલ્યો કાશીરાજન રે.	૫૪
કરી અલર્કનું સનમાન રે, સર્વ રાજ્ય આપ્યું મહાન રે;	
કાંઈ છોડેલું રાજે ન લીધું રે, કૃત્ય સુખાહુએ કેવું કીધું રે.	૫૫
ગયો સ્વપુર કાશીરાજ રે, કરતો અલર્ક શુ કાજ રે;	
ગયા ઉભય જ્યારે જાણુ રે, તેના થયા પુરમાં વખાણુ રે.	૫૬
સર્વ લોક મુખી થયા ત્યાંય રે, જ્ઞાતી આનંદા મનમોહ રે;	
અલર્ક તેડ્યા પુરમમાન રે, તેમને દીધાં ઝાઝા માન રે.	૫૭
કર્મો મહાજનનાં સનમાન રે, તેણે બોલ્યો અલર્ક રાજન રે;	
હાં વય થયું મારૂં વૃદ્ધ રે, હાં મારે થયું જ્ઞેન્યે અગદ રે.	૫૮
માટે મારા પુત્રને અભિષેક રે, કરવાનો કરૂં વિષેક રે;	
સર્વ લોક કહી હાંય રે, જયબોધ આતિ ત્યાં થાય રે.	૫૯

૪૮ બ્રહ્માજ્ઞાન—પ્રકટ અને અપ્રકટ. અનુદિન—નિરંતર જેવ—

જાણવાનો પદાર્થ. ૫૧—જાણનારો. ૫૮ અગદ—મુક્ત ૫૯ દાવ—દા.

- લાવ્યા મહાન્નન ભરી ભેટ રે, કરવા લાવ્યા શૂદ્રો વેડ રે;
નવા રાજ ને નવી મળ રે, નવી થઈ માઝા કાળ રે. ૬૦
- તે જ્ઞેયું અલકે કંઈ દિન રે, પાણુ ન થયો તેને આધીન રે;
ગુરુદત્તકેરે મતાપ રે, તૂટ્યો જંજળના સતાપ રે. ૬૧
- ચાલી નીકળ્યો વન જવા રે, સગું કોઈ ન આવ્યું સા'વા રે;
કયો સંગ સર્વનો ત્યાગ રે, જઈ વન વશ્યો મહાભાગ રે. ૬૨
- આત્મસિદ્ધિ અર્થે ધર્મ ધ્યાન રે, થયાં સરખાં વન ઉઘાન રે;
થયું રાજ્ય ને વન સમાન રે, એવું મન થયું મહાન રે. ૬૩
- વળી ગયાં સુખદુઃખાદિક લંદ રે, માન્યા ફાગટ માયાકૃદ રે;
એવું થતામાં મળ્યું તેને રે, કશું બાકી ન રહ્યું જ્ઞેને રે. ૬૪
- ચોગધન મળ્યું હાથમાં રે, કલ્યાણ પ્રાપ્ત થયું સાથમાં રે;
સુર અસુર માનવસાથ રે, અખિલ જગનો જે નાથ રે. ૬૫
- તેને ગુણમય બધને બાધ્યુ રે, વળી નિત્ય નવીન બધે સાંધ્યું રે;
પુનઃપ્રાત સ્નેહી શત્રુ રે, આ તો મારૂ પારકું ભિત્રુ રે. ૬૬
- આ તો છે મારી માતા રે, આ તો પિતા શોભિતા રે;
એવી એવી વાસનાએથી વળગ્યું રે, ચારે બાજુએથી સગળ્યું રે. ૬૭
- મળ્યાં સાધન આવી અપાર રે, દુઃખથી પીડાતુ જગ નિરધાર રે;
ભિન્ન ભિન્ન રૂપે લે'વાતું રે, અજ્ઞાનકર્મમાં ડોળાતુ રે. ૬૮
- તેમાં ગરકી ગયેલું પૂરું રે, આવ્યા કરે કર્મ પૂર રે;
તેથી નીકળી ન શકે તેહ રે, એવું જ્ઞેયું જગત જેહ રે. ૬૯
- તેમાંથી નીકળી ગયો પાતે રે, ગુરુસતસમાગમ હોતે રે;

તેની બુદ્ધિ નિર્મળ થાતી રે, ગદ્ય વાસના લક્ષ્મી રે;
તદા એક બોલ્યો તે શ્લોક રે, સુણો સગ્ગન થઈ અશોક રે. ૭૦

શ્લોક.

અહો કષ્ટકારો કંઠા છેજ કેવી,
શુ પૂર્વે અમે રાજ્ય સેવાજ સેવી;
અધુના મહાયોગ બાણ્યો દુખારિ,
મહામુક્તિકારી ધર્યો ધ્યાન ધારી. ૭૧

રાગ ચાલતો.

જડ કહે સુણો તાત રે, મુક્તિ અર્થે યોગ મળ્યાત રે;
તેના આશ્રય કરો તમે રે, કષ્ટ સર્વે દૂડાં શમે રે. ૭૨
યોગ મળે જ્યારે જનકે રે, ત્યારે થાઓ મુખી જેવા જનકે રે;
વળી મહાઆનંદધામને પામો રે, શોકકાર્યને સમૂળ વામો રે. ૭૩
જ્યાં મનગમતી મળે વસ્ત રે, દુઃખ નાશ દર્શો સમસ્ત રે;
એવા પ્રહ્લોકે મળે વાસ રે, જો કરો પિતા યોગાભ્યાસ રે. ૭૪
હુવા મારો આવી રહ્યો છે અવધિ રે, કર્મયાતના ભોગવી બધી રે;
યજ્ઞ કરવાવડે મારે શુંચ રે, જપને જડ બાણ્ય હુંચ રે. ૭૫
સર્વને બાણ્યું જડ તાત રે, માટે નામની જડ થઈ ખ્યાત રે;
જે પ્રવારી બેઠા કાર્ય રે, તેને સર્વ પ્રહ્લાર્પણ હોય આર્ય રે. ૭૬
જેમ મુખાહુએ તાર્યો જ્ઞાત રે, તેમ મે કહી તમને વાત રે;
જો તરત તમારે તાત રે, તો યોગી થાઓ મળ્યાત રે. ૭૭

૭૧ દુખારિ-દુઃખનો શત્રુ. “અહો એ કષ્ટતર વાત છે કે પૂર્વે અમે રાજ્ય કર્યું, અને યોગચક્રી બીજી કાઈ પરમ સુખ છે નહિ, એ અમે પાછળથી જાણ્યું” । એ એ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે.

- તમારો સંબંધી થયો હુય રે, હવાં તેથી મુક્ત હું છુંય રે;
મારૂં દૃત્ય કર્યું પ્રમાણુ રે, થોડે ઘણું જાણો સુખાણુ રે. ૭૮
- હવાં તન્નું મુખદુઃખાદિક દંદ રે, જોજન આચ્છાદનના દંદ રે;
હું હતો તેનાથી રહિત પેલા રે, જેથી કે'તા તમે મને ઘે'લા રે. ૭૯
- હવાં હું આજ્ઞા માગું તમારી રે, વસું ગંનમાં યોગને ધારી રે;
મુક્તિ અર્થે કરું જઈ ચલન રે, જો જડે નિવૃત્તિપીઠ રલન રે. ૮૦
- એમ કહી તે મતિમાન રે, પિતાને કરતો પ્રણામ રે;
આજ્ઞા માગી આલ્યો વનમાં રે, જેને તાપ વશ્યો જગ તનમાં રે. ૮૧
- આલ્લી નીકળ્યો તે પુત્ર રે, વસાવ્યુ વનમાં ઘરમ્મર રે;
મેજવ્યો મુક્તિમણિ તેણે રે, જક્ત જાણ્યું જૂઠું જેણે રે. ૮૨
- તેના પિતાએ કર્યું તેમ રે, વર્ણાશ્રમનો જાળવી નેમ રે;
વનિમ્મર આશ્રમ લીધો જાતે રે, પછે સન્યસ્ત ધર્યું મહામાતે રે. ૮૩
- કહી તે આશ્રમમાં જાણુ રે, મનને છતી પ્રમાણુ રે;
ત્રણ ગુણાદિકને તનિયા રે, ભવપારી ભૂધર ભનિયા રે. ૮૪
- તેણે પ્રાપ્ત થયું તેને જ્ઞાન રે, યોગસિદ્ધિ મળી મહાન રે;
ગયો મુક્તિપુરીમાં તેહ રે, થઈ જાતે નિ.સદેહ રે. ૮૫
- પક્ષીઓ કે' જૈમિનિ સર્વ રે, અમે વર્ણવ્યું દિવ વર્ષ રે;
તમે જે જે પૂછ્યું જાણુ રે, તે વિસ્તાર સહિત કહ્યુ વાણુ રે. ૮૬
- હવે તમારે શું સાંભળવું રે, તેહ જાંઘએ અમારે કળવું રે;
પછે પૂછજો જુદેવ રે, કેહું (કથા) અલ્લર્કમહાત્મ્ય એવ રે. ૮૭
- જે જન સાવધ રહી મુણુ રે, તે ભૂત પ્રેતાદિથી ન ધૂણુ રે;
તેને મળે મનવાંચિત સર્વ રે, ગળી જાયે ગાત્રથી ગર્વ રે. ૮૮
- ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર આદિક રે, મળે સર્વે હીકાહીક રે;

- જય જમકિંકરની બીક રે, મળે ઇચ્છેલા કરતાં અધિક રે. ૮૯
- આત્રેય અલકંતણો સંવાદ રે, સુણતાં જયે પ્રમાદ રે;
અઘના ઓઘ મલ્લે થાય રે, જો પાઠ કરે કે ગાય રે. ૯૦
- શ્રોતાવક્તા પામે સુખ રે, જયે જન્મોજન્મનાં દુઃખ રે;
ઈતિ શ્રીમાકુંડેય પુરાણે રે, પિતાપુત્રસંવાદ પ્રમાણે રે. ૯૧
- અલર્ક મુક્ત થયો મહાકાય રે, થયો અનુશ્રવ્ત્વારિશોધયાય રે;
પુરાણીનું પાઠરૂં થાય રે, જો પ્રાકૃત કથા ગાય રે. ૯૨
- આણસમજ્યુ સંરેકૃત પાંચે રે, વળગે માયશ્રિત પાંચે રે;
ન ઘટે પ્રાકૃતે કાંઈ રે, માલ હોય જો વાંચ્યા માંહી રે. ૯૩
- સુણો શ્રોતાજન હરખાય રે, નવ આંખે ધૂળ નખાય રે;
સંરેકૃત જેવું ન સમજવાય રે, રાગ આવડે તો ગવાય રે. ૯૪
- નહિતો પરી કુજેતી થાય રે, ગમે તેમ અનુષ્ટુપ્ બોલાય રે;
ખરૂં ખોટું તેમાં વચાય રે, કયમ પ્રાકૃતે આટ્યુ જાય રે. ૯૫
- એક માત્ર ન વધારાય રે, કે કાંઈ ન ઘટાડાય રે;
એવું જાણી પુરાણીયાવા રે, નવ પ્રાકૃત બેસે ગાવા રે. ૯૬
- સમજે સજ્જન મર્મ આવા રે, કરે પુરાણી તો દાવા રે;
પ્રાકૃત સુણ્યે ન મળે ખાવા રે, જમુના જલ પડે ના'વા રે. ૯૭

વલણ.

- જમુના ના'વા જલું જોઈએ, જો પ્રાકૃત કથા સુણાય રે;
વિમ્બ મેમાનંદ મસ્ત કરતો, તવ ગદ્ય શેતુ કરાય રે ? ૯૮

કડવું ૧૦૦ મું.

રાગ આર.

જેમિનિ કેં પશી દવા, કરૂં તમારી ત્રિવિધ સેવા;

- નમું પક્ષીસત્તમ ભાવે, વા'લ અતિશે તમ પર આવે. ૧
- પ્રવૃત્તિ માર્ગનું સહુ વ્યાખ્યાન, કહ્યું તમે દિનરાજન;
- તેણું નિવૃત્તિ માર્ગડેરું, સર્વ ભાષ્યું દિન સવેરું. ૨
- ઉભય પ્રકારનું વૈદિક કર્મે, કહ્યું સમ્યક્ પ્રકારે મુને શર્મે;
- થયા પક્ષીજાતિમાં ઉત્પન્ન, ટાલ્યો બાધ થઇ બાપે મસત. ૩
- મોહ માર્યો તમે મહાશૂર, જેને પિતાકૃપા ભરપૂર;
- મને અવનણું લાગે અપાર, જોઇ તિર્યક્ ચોનિ અવતાર. ૪
- સંસિદ્ધિને માટે છે ધન્ય, પૂર્વ અવસ્થા પાવન જન્ય;
- વિષયાદિકકેરા મોહે, શાધી લટકો નહિ અવરોહે. ૫
- સ્થિર જોઇ માનસ તમારું, ઋષિ મુનિનું એ પર આવારું;
- કયો માર્કંડેય મુનિએ ઉપકાર, મને બતાવી જગદાધાર. ૬
- ભમતા ભવાબ્ધિકેરી માય, તેને તમ જેવા મળે કયાય;
- સમાગમ તમારા જેવાનો, અધિકાર હોય ક્યાં સેવાનો. ૭
- મારે જોટે ભાગ્યે પક્ષીદેવ, મને મળ્યા પ્રત્યક્ષ મહાદેવ;
- હવાં જો રહે ઉણમ પરે, તો કોણ બીજો ઉદ્ધારે. ૮
- જો ન ઉધરું તમારે હાથે, તો કાઢ થાય ન ત્રિભુવનનાથે;
- કરવા પ્રવૃત્તિકેરું જ્ઞાન, તેણું નિવૃત્તિકેરું મહાન. ૯
- તમારી મતિ નિર્મળ છે અતિ, ન જાણુ એવી બીજાની જતિ;
- કયો મારાપર અતિ ઉપકાર, તો વળી પ્રજ્ઞ પૂજુ નિરંધાર. ૧૦
- કર્ણું કશ્ચાવલોકન તમે, તેથી તાપ મારા સહુ શમે;

૧ ત્રિવિધ—કાલિક, વાયિક, માનમિક ૩ શર્મે—સુખ. અર્થાત્ સુખ-
કારી. ૫ જન્ય—ઉપજેલી. પૂર્વની ઉપજેલી પાવન એવી અવસ્થામાં સમિ-
દ્ધિને માટે તમે રહ્યા છો માટે તમને ધન્ય છે. અર્થાત્ તમે પક્ષી છતાં તમા-
રા મૂળ ભાવ બદલાયો નથી. અવરોહ—અવરોહિણી (નીચી) દશામાં છે.

- હવાં નિવારો સંદેહ પડિયા, જેહ જૂના થઈ થઈ જડિયા. ૧૧
- તેનું નિવારણ કરો સ્વામી, પૂછું તમને હું મસ્તક નામી;
અહો દિવસતમ કહો સત્ય, સ્થાવર જંગમ નિપજ ગત્ય. ૧૨
- કેવી રીતે ઉપજે થાય નાશ, કરો નાશનો કાળ મકાશ;
મુર મુનિ પિત્ર ને ભૂત, કેમ ઉપજ્યું એ અદ્ભુત. ૧૩
- કેમ થયો સહુનો વિસ્તાર, કહો મન્વંતર મુશર;
તેના વંશનાં ચરિત્ર ભાષો, સર્વે સમ્યક્ રીતે દાષો. ૧૪
- યદ્ય આવી રચના કેટલી વાર, મૂલયતણો પમાડો પાર;
થયા કલ્પના વિભાગ કેમ, કહો મન્વંતર સ્થિતિ હોય જેમ. ૧૫
- જગતી ઉત્પન્ન સ્થિતિ રીતિ, વદા જેમ થાય પ્રતીતિ;
એનું માપ માપો મહાશાની, નિધિ મર્યાદા ક્યાં સુધી માની ૧૬
- વદા સરિતા કેટલી વેતી, અટવી સ્થિતિ કથી રીત રેતી;
એ સર્વ કહો પક્ષીરાજ, કરો મારું એટલું કાજ. ૧૭
- રહે પાતાળમાં મુનિ કોણ, પૃથ્વીલોકે વસે કોણ જોણ;
ગૃહ નક્ષત્રના કહો બેઠ, કહો સવિતા ગતિ નિર્વેઠ. ૧૮
- ચતુર ચંદ્રની ગતિ ભાષો, તારા સારા વિચાર દાષો;
જગત નિપન્યું ભાષો ત્યાંથી, આવી લાગ્યો મૂલયકાળ જ્યાંથી. ૧૯
- મૂલય પછી શું રહે અવશેષ, તેહ સર્વ સાગ્રાવો મહેશ;
એ સર્વ સુશુભ ઈચ્છાય, કહો વિસ્તારી દિવસાય. ૨૦
- “પક્ષી કહે સુજ્ય પંડિત મુનિ, મધ્ય ભાર ભારે ધર્યો ગુણી;
તદપિ કહું શક્તિઅનુમાર, મુનિસત્તમ સુજ્ય આ વાર. ૨૧
- કહી સંભળાવું એક ઇતિહાસ, તારા મધ્યનો તેમાં સમાસ;

૧૧ કસ્ટુરવેલકન—દયાદિ. ૧૪ મન્વંતર—એક મનુષી ખીલ
મનુ સુધીનો વખત. ૧૫ કસ્ટુર—બ્રહ્માનો એક શત્રુદિવ્ય અપંગ
૪૩૨૦૦૦૦૦૦ માનવીવર્ષ ૧૬ નિધિ—સમુદ્ર. ૧૭ અટવી—જંગલ—
અરણ્ય. ૧૮ નિર્વેઠ (નિર્વેધ)—નક્ષી.

- થઈ જશે કોઈપર, જાનો નિ સદેહ વેર ૨૨
- પૂર્વ ક્રૌંઢુકી નામે મુનિ, વ્રતસ્નાત ને મોઠો ગુણી,
શુદ્ધ પ્રાણશુકુળમાં ઉત્પન્ન, થાતા પિતા થયો મસન્ન ૨૩
- શાસ્ત્રસીતિ પ્રમાણે સર્વ, શીષ્યો વિદ્યા તથા મન ગર્વ,
થયા સ શય તેને તારા જેવા, તેથી તેણે કરી ઋષિની સેવા ૨૪
- તે ગયો માર્કંડેય પાસ ચાલા, સેવા આચરી મુનિ મન મા'લી;
જ્યારે કરી સેવા અપાર, રીઝયા મુનિ તેને કોઈ વાર ૨૫
- મુનિ જોડયા મુખથી આમ, ક્રૌંઢુકી સેના કરે શે કામ;
ત્યારે જોડી તેણે જે હાથ, કર્યું ભાષણ માર્કંડેય સાથ ૨૬
- જેવી શકા પડી તને સાર, જેવા પ્રશ્ન કર્યા આ વાર,
તેવા તણે કર્યા સર્વ ત્યાહી, બેડા માર્કંડેય મુનિ જ્યાહી ૨૭
- વધો નમ્રતાએ તેહ, મારા નિવારો સદેહ,
ત્યારે જોડયા માર્કંડેય ઋષિ, જે સર્વ દિવસતમમા મુખી ૨૮
- ભૃગુપુત્ર માર્કંડેય દેવ, રીઝયા શિષ્યની જોઈ સેવ,
કહ્યું સાબળ્ય ક્રૌંઢુકી તુય, પ્રશ્ન ઉત્તર ભ યુ હુય ૨૯
- ચિત્ત વ્યગ્ર કરીરા નવ જરા, નહિ તો ઉત્તર થારો અરાપરા;
સૃષ્ટિકાળમા વિધિ દેવ, સ્થિતિકાળમા વિણ્ય એવ. ૩૦
- પ્રવચકાળમા શ્રીમહાદેવ, કરી જગત્પામીની સેવ,
કરી કમળજૂને નમસ્કાર, કહીએ મન્વતરાદિ આ વાર ૩૧
- માર્કંડેય કે' સુણ્ય પ્રાણાણ, કેર કયા કે'તા પે'શુ પાણ,
માત દિવસમા આ સર્વ, યાશે કયા સમાપ્તિનુ પર્વ ૩૨
- સૌથી પે'લા પ્રાણાદેવ, અવ્યક્ત જન્મા ઉપન્યા એવ;
તેના મુખ મધ્યથી જાણ, ચાર વેદ થયા નિરવાણ. ૩૩

૨૩ વ્રતસ્નાત—વ્રત કરીને તેની સમાપ્તિનું જેણે જ્ઞાનકરેણુ એવા

૩૦ સૃષ્ટિકાળ-જગતની ઉત્પત્તિનો સમય

- પછે આઘાદશ પુરાણ, થયાં જાણ તુ દિગ્ગ સુજાણ,
માકુંડેયમા કહ્યું છે આણ, પે'લાં માકુંડેય ઉપજાવ્યું. ૩૪
- એ તો વાત છે વિવાદવાળી, માટે તેને લીધી સભાળી,
થયા પુરાણ પ્રગટ જ્યારે, તેને વિસ્તાર્યાં મુનિએ ત્યારે. ૩૫
- કર્યા વેદના પણ વિભાગ, વ્યાસ મુનિ હવા મહાભાગ;
કર્કુ સુર આસુરે સર્પ, પણ વિધિમુખતું મોહું ર્પ. ૩૬
- એવું એવું કર્યું સર્વત્ર, પણ નવ પસર્યા ચારે અત્ર,
ધર્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, નવ પસર્યું એશ્વર્ય મહાભાગ્ય. ૩૭
- એ સિદ્ધ થાય ન માત્રમા વિના, થાયે ઉપચાર દીના કે દીના;
એવું જોયું પ્રજાએ જ્યારે, માનસપુત્ર ઉપજાવ્યા ત્યારે. ૩૮
- થયા સખ કષિ ઉત્પન્ન, તેણે નિગમ ચાર ગૃહ્યા મહાગન;
ખીજા માનસપુત્ર થયા તેહ, તેમણે પુરાણ લીધા મેહ ૩૯
- એમ નિસ્તાર કર્યા જાણ, બ્રહ્મદેવે કર્યું પ્રમાણ;
ભૃગુએ સ્થવનને ભણાવ્યું, સ્થવને બ્રાહ્મણોને ગણાવ્યું. ૪૦
- સર્વ બ્રાહ્મણોએ અવિધાર, કહ્યો દક્ષને લક્ષી સાર;
દક્ષે કહ્યો મુને સુણ્ય શિષ્ય, કહું તેનો ભેદ હું વશાવીશ. ૪૧
- કલિમલતુ હતા જેહ, તેણે પુરાણ કહું એહ;
સાંભળ્ય પૂરેપૂરું તુ પુગણ, સશય ટળતાં થઇશ સુજાણ. ૪૨
- દક્ષ પાસેથી સાંભળ્યું મેંય, પૂરેપૂરું કહું છું હું તેય;
વિશ્વ ઉત્પન્ન કરતા વિધિ, અજન્મા અને સાતે નિધિ; ૪૩
- નિર્નિકારી બ્રહ્માદેવ, ચરાચરનું સ્થાનક એવ,

૩૬ વિધિમુખતુ—બ્રહ્માના મુખતુ આદ્ય વેદનું મતનગ કે એ
બહુ થયું ખર પણ તે સૌમા વેદ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે તેમા રાનો અતર્જાન છે
૩૭ ચારે—ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને એશ્વર્ય ૪૩ માને નિધિ—
સાતે સમુદ્રનું અધિષ્ઠાન.

જગકર્તા યોગીનો વિશ્રામ, મહાપરમપદ વિધિ નામ.	૪૪
જન ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય, તેનું કારણ ને ઉદય;	
જેના અગમાં મરે રહ્યું, જેણે પુરાણ પૂરું કર્યું.	૪૫
તેવા આદિ પ્રાણને હુય, નમસ્કાર કરું શિષ્ય શુય;	
તદપિ કરી વિનય પ્રણામ, જૂતવર્ગને વર્ણવું આમ.	૪૬
હિરણ્યગર્ભ આદિકારણ, મતિમાન જ્ઞાતધારણ;	
તે દેવ કરો મને સા'ય, તવ કાર્ય મોટું હુધી થાય.	૪૭
નેત્રાદિ ગમ્ય જે પાંચ પ્રમાણ, ૫૮ સૃષ્ટિ સમુત્તો જાણ;	
જેહ નરનાં અધિષ્ઠાન, નિત્ય રૂપ મહાભગવાન.	૪૮
દર્શો અનિત્ય તોય સ્વરૂપ, તેવાં જાણુ હું પ્રજ્ઞાભૂપ;	
મહદારબધી જગતી સુધી, જૂત વર્ગમા જેની પ્રુદ્ધિ.	૪૯
તેના વિકારે વસતા જેહ, કહું વર્ણન કરી હું તેહ;	
તે તુ સાભલ્ય એકે ચિત્તે, મન વાળીરા નહિ તુ વિતે.	૫૦
જેહ જગતનુ મુખ્ય કારણ, અવ્યક્ત રૂપ છે ઉદ્ધારણ;	
જેને મહામુનિ કહે નિત્ય, સદસત રાડપ ખચીત.	૫૧
મૂઠમ પ્રકૃતિ કહે જેને, અચળ માને મુનિઓ તેને;	
અદાર અગર ને અમાપ, રહ્યા રસાશ્રયે જે આપ.	૫૨
રાગદ સ્પર્શ રસ રૂપ ગંધ, તેના નહિ જેને સભંધ;	
મનાય અનાદિ ને અનત, જગત મૂળ રૂપે મહંત.	૫૩
ત્રિગુણ ઉત્પત્તિકેરું સ્થાન, તેનું નાશકારણ એ માન;	
અવિજ્ઞેય પ્રાચીન અવ્યક્ત, જાણે રૂપ તે મોટા ભક્ત.	૫૪

૪૬ હિરણ્યગર્ભ—મહા ૪૯ મહદારબધી—મહત્તત્વના આરબધી તે પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ સુધી

૫૨ અગર—ગુણ ન થાય એવા રસાશ્રયે—પોતાનાજ સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને. ૫૪ અવિજ્ઞેય—જાણવામા ન આવે એવો.

- એવા પ્રદાનું જેહ સ્વરૂપ, હવું પૂર્વ તેમાં તદ્દૂપ;
જગતનારા પછી નિરવાણુ, તેમાં જગ રહ્યુ સુખાણુ ૫૫
- તેને ઇચ્છા થઇ એક વાર, સૃષ્ટિ નિપજાવવા નિરધાર;
તેનુ રૂપ કહું સુણ્ય સુત, તને લાગશે મહાઅદ્ભુત. ૫૬
- જે ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન કહેવાય, ત્રિગુણુ સમ જેમાં લે'વાય;
એવા અવ્યક્તે સૃષ્ટિ પ્રમાણુ, રચવા માંડી ખુનિ સુખાણુ. ૫૭
- ત્યારે ત્રિગુણુએદાથકી, પ્રધાન મહત્ત્વની સુણી વકી;
એટલે મહત્ત્વ થયુ સહુ પે'લું, વીંટયુ અવ્યક્તે તેને વે'લું. ૫૮
- જેમ બીઆ પાછળ છોતર, દરેં વીંટાયે ફળ પર;
તે પેરે સુણ્ય તુ શિષ્ય, કહું મહત્ત્વનું ભવિષ્ય. ૫૯
- અવ્યક્તમાંહે વીંટાય તે રહ્યુ, તેથી ત્રિગુણુજેતુ તે થયુ;
સાત્ત્વિક રાજસ તામસ જાણુ, અવ્યક્ત વીંટાયે થયુ નિરવાણુ. ૬૦
- ત્રણુ પ્રકાર એવા યયા, મહત્ત્વથી અહકાર કહ્યા;
તેના પાણુ થયા ત્રણુ પ્રકાર, સાત્ત્વિક રાજસ તામસ સાર. ૬૧
- અવ્યક્તે વીંટાયુ મહત્ત્વ જેતુ, અહંકારનુ માનતુ તેતુ;
મહત્ત્વથી તેહ છવાયો, ત્રણુ પ્રકારનો તે ગવાયો. ૬૨
- તેમાથી તામસ જેનુ નામ, તેહ વિકારી થયો મહાનામ;
તેવડે થયુ જેહ ઉત્પન્ન, સૂક્ષ્મરૂપ શબ્દાત્મક ધન્ય. ૬૩
- શબ્દ તન્માત્રાએ જાણુ, શબ્દગુણાણુ આકાશ માન;
શબ્દતન્માત્રાવાણુ આકાશ, તેને તામસઅહકારનો આભાસ. ૬૪
- થઇ રહ્યો તે પૂરે પૂરો, રજ રહ્યો નહિ તે અધૂરો;
હવં આકાશથી ઉત્પન્ન, થયો સ્પર્શવિષય પાવન. ૬૫

૫૭ ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન—ક્ષેત્રજ્ઞ (આત્મા) ના સ્થાનરૂપ. ૫૮ સુણી વકી—
અર્થાત્ ઉત્પન્ન થયા ૬૩ વિકારો—બિન્ન બિન્ન કાર્ય રૂપે પરિણામ પામેલો

- તે માંહીથી બહિષ્ત વાય, નિપજિત્યો એવું મુનિ ગાય;
સ્પર્શ ગુણ યથો તેમાંથી, એવું નિપજિત્યું એમાંથી. ૬૬
- વાયુચક્રી થયું ઉત્પન્ન, તેહ મુણ્ય તું મન પ્રસન્ન;
રૂપ તન્માત્રા અને તેજ, એહ ઉપન્યાં સમ્યક્ દેજ. ૬૭
- એનો ગુણ તો રૂપ કહેવાય, ત્રૈણી રૂપે ને લે'વાય;
સ્પર્શ તન્માત્રાનું વાયુ, હરે રૂપ તન્માત્રાનું આયુ. ૬૮
- તેને આચ્છાદી રહે છે સદા, એવું મુનિ કહે મહામુદા;
તેહ નિકાર પામે અચારે, રસ તન્માત્રા થાય ત્યારે. ૬૯
- તે મધ્યથી નિપજે જળ, રસગુણ તેનો વિમળ;
રસતન્માત્રાને આચ્છાદે, રૂપતન્માત્રા મહામાદે ૭૦
- પછે થાય વારિનો વિકાર, તદા ગંધ તન્માત્રે થાય સાર;
તેહ ધૃતીને ઉપજવે, તેહતણે ગંધ ગણ કા'વે. ૭૧
- હવાં તન્માત્રાનું કહું સ્વરૂપ, તેહ સાંભળ્ય થઇ તદ્રૂપ;
ને તે જૂતમાં જાણ્ય તુ આજ, થાયે સૂક્ષ્મ વિવચનું કાજ. ૭૨
- તે તો તન્માત્રા કહેવાય, એવુ કહી ગયા મુનિ રાય;
તન્માત્રાનું રૂપ રૂપાણું, કહ્યું દુઃખતાણું પરજળ ૭૩
- વાચાથી સામાન્ય એ કહેવાય, કોયો વિરોધત્વ ન લે'વાય;
એવું અલૌકિક રૂપ એનું, વર્ણન થાયે ન પૂરે જેનું. ૭૪
- નાદે એને કો'વાય નહિ શાંત, મઠ ભયાનક તેમ દાંત;
આ ને કહ્યું તન્માત્રા સ્વરૂપ, તે છે તામસ અહંકાર રૂપ. ૭૫
- તામસ અહંકારે તું જાણ, નિપજેલી જૂત તન્માત્રા પ્રમાણ;
તેની ઉપજ નિપજ જાણી, હવાં દેહ સાત્વિકકેરી દાખી. ૭૬

૭૫ શાંત ધ્વનિ—ગુણાત્મક સ્થિતિ શાંત, ધોર (ભયાનક) તથા મૂઠ એવી ત્રણ પ્રકારની છે પણ તન્માત્રાઓ અવ્યક્ત હોવાથી તેને તે વિશેષજી લાગુ પડતા નથી.

- સાત્વિક અહંકારના જે સર્ગ, સાત્વિક ગુણમયી જેહ વર્ગ;
તેહ ઉપજે કેવે ભાઈ, જુઓ તેહ સત્વગુણની સગાઈ. ૭૭
- પછે લેઈ તે અહંકાર, તેજુ એકે કાળે નિપજે સાર;
પાંચ જ્ઞાનદ્રિયો અપિધાર, પાંચ કર્મે દ્રિયોકરો પાર. ૭૮
- જેવો હોય તાર આ વારં, જે તુ રજ્જેગુણાત્મક અહંકાર;
એ તો ઉપજે ઐનાયકી, એવી વેદ પુરાણે છે વકી. ૭૯
- વળી એના જે દશ દેવતા, તે તો સાત્વિક ગુણ સેવતા;
જેહ ઈંદ્રી છે અગિયારમી, તેના દેવ કહુ છુ નમી. ૮૦
- તેહ વિકારીક કે'વાય, કરવી તેવા દેવતાણી સેવાય;
કરાણુ ત્વચા ચક્ષુ રસના, એખ ખૂટે નાસા વના. ૮૧
- એહ સર્વે ગાણતા પચ, છે શબ્દાદિ શ્રાક્ષ્ણો સચ;
તેમા કરવાને મલિયુક્ત, માની ગયા છે મોટા મુક્ત. ૮૨
- પાદ ગુદા ઉપસ્થ ને હાથ, વાણી આદિ કર્મેદ્રિય સાથ;
એની ગાણના પચની થાય, હવા તેના કર્મ કહુ સુહૃદ ભાય ૮૩
- થાયે પાદવડે તો ગમન, કરે મત્સરસર્ગ ગુદાએ જન્ય;
લેવાયે છે ઉપસ્થે આનન્દ, કરે પૂજાયે બાળમુકદ. ૮૪
- વાઝયે વાઝ્યની ઘટના થાય, એ કર્મ પચેના કહેવાય;
હવા શબ્દમાત્રાણુ જોહ, પેમે સ્પર્શ માત્રાવાળામા તેહ ૮૫
- એમ આકાશથી સમીરે, જાયે પુરાણુ કહે ધીરે,
હવા કહુ તે વાયુના ગુણ, ગણ્યા દય પુરાણે તુ મુખ્ય ૮૬
- નામ સમ્પ સ્પર્શ છે તેના, હવા બીજા રૂપ કહુ વળી એનાં,
મળે રૂપમાં શબ્દ સ્પર્શ ન્યારે, થાયે ત્રણુ તે રૂપે ત્યારે. ૮૭

૮૩ ઉપસ્થ—જનનેદ્રિય ૮૫ શબ્દમાત્રાણુ — શબ્દતત્ત્વા સાચાણુ

આકાશ સ્પર્શમાત્રા સામાર્માં—સ્પર્શ તત્ત્વા સાચાણા વાયુમા

- મળે વન્હિમાં શબ્દ અને સ્પર્શ, મળી રૂપ કરે ત્રિગુણ દર્શ; ૮૮
રસવાળા જળમાં જાણુ, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ મળે નિરવાણુ. ૮૯
તે મળે વારિમાં જ્યારે, રસસહિત ચાર ગુણુ ધારે,
શબ્દ સ્પર્શ રૂપ ને રસ, મંજી ગદ્ય યાચે રસજસ. ૯૦
પછી તે પૃથ્વીને આચ્છાદી લેછે, તેણિ જગતી ગુણાળી રે'છે,
ને સ્થૂળ પૃથ્વી જૂતે દેખાય, તે પચ ગુણુવાળી લેખાય. ૯૧
વશ્યા પૃથ્વીમાં ગુણુ જોડ, કહુ શબ્દાદિ રૂપ તેહ;
એ મળી ગયાથી જાણુ, મહી મૂઢ જાત ધોર પ્રમાણુ. ૯૨
એવી કે'વાય જગતી જનમા, રૂપ વિશેષ ધારી રહી તનમા,
કહ્યા ગુણુ અને ને સાર, (તે) એકમેકે વસે અવિધાર ૯૩
એકમેકમાં રહી તેહ, અન્યોઅન્યે ધારી રહે એહ;
વળી તે ધરે પૃથ્વીનુ સર્વ, પ્રકાશિતા ને મૌઢુ પર્વ. ૯૪
તેમા અપ્રકાશિતા જાણુ, ઘનવેષ્ટિત સર્વ પ્રમાણુ,
રહે ગુણુ એ સર્વે ધારી, તેની ગતિ કહુ નિસ્તારી. ૯૫
તેઓ ઝંદ્રીધકી થાય શ્રદ્ધા, નિરમિતનુ ધારે શ્રદ્ધા,
આવે કામુમાં કરવા ધારે, તેઓ રૂપ નિશેષ ઉચ્ચારે. ૯૬

૯૦ આચ્છાદી લેછે—દાકછે ૯૧ મહી ઇ—પાળળ ને શબ્દાદિ તનમા તાઓ દહીછે તે અવિશેષ એટલે સામાન્ય હોવાથી શાત, ધોર અને મૂઢ એના ગુણુના ભાર તેમા રપદ દેખાતા નથી એમ કહુ છે, પણ પૃથ્વી આદિક જૂત એ તનમાત્રાઓનુ વિશેષરૂપ હોવાથી તેમા તે ભાવો વિપ્રભે જણાય છે

૯૩ વળી ઇ—વળી તે શબ્દાદિ ગુણો ને પૃથ્વીમા રહ્યા છે તેઓ પ્રકાશાત્મક, અપ્રકાશાત્મક, ઘન અને વેષ્ટિત, એવા પૃથ્વીના ગુણોને પણ ધારી કરે છે

૯૫ આવે ઇ—જો તેમને કામુમાં કરવા ધારે તો તેઓ કામુમાં આવે-જોતા છે અર્થાત્ દૈવ્યગમ્ય છે

- ને ગુણ પૂર્ણ ભૂત મનાય, તે તો પશ્ચાત આવી સમાય;
 એ તો મળી જાયે ભૂદેવ, કહું આગળ સાંભળ એવ. ૯૬
 એ સર્વે હતા જ્યારે જૂદા, વિવિધ બલિષ્ઠ ને મનમુદા;
 નવ થયલા એકત્ર તેહ, ત્યાં સુધી અસમર્થ રહે. ૯૭
 કશું કરી ન શક્યા જાણ, સૃષ્ટિ સર્જ્યાકેરું પ્રમાણ;
 કિંતુ પછે થયા એકમેક, ધાર્યો આશ્રયકેરો વિવેક. ૯૮
 સર્વ રૂપ ટળી અદ્ભુત, તે તો થઇ ગયા એકીભૂત;
 થયા સર્વ રીતે એકાકાર, પછે અવ્યકત અનુકંપાએ સાર. ૯૯
 ક્યો તો મધ્યે નિવાસ, પછે થયું તે સર્વ પ્રકાર;
 તેહ ભાષ્યું સાંભળ્યે તુ ય, મહત્ત્વથી નિપન્યું શુચ. ૧૦૦
 એ સર્વેથી એક હવું, અહ ઉપનિયું અવનવું;
 તેનું પ્રમાણ પૃથ્વી સુધી, એવ કથી ગયા મહાસુધી. ૧૦૧
 પછે સુણ્ય તુ કૌશ્ઠકી મુનિ, તુ છે પાવન ને મહાગુણી;
 માટે કયા કહું વિસ્તારી, તું સાંભળજે અપિધારી. ૧૦૨
 પછે તે વધવા માંડ્યો અંડ, થયો જળ બુદ્ધિદા રીત પ્રચંડ;
 એમ ક્રમે ક્રમે તે વાધ્યો, જેણે જોગ તે જાળવી સાધ્યો. ૧૦૩
 ને થયો હતો અહ ઉત્પન્ન, તે કરતો હતો જળે રાયન;
 એહ અંડની માતા કોણ, તેહ તને કહું છું જોણ. ૧૦૪
 તેની માતા માયા જાણ, (તેમાં) વાધ્યુ ક્ષેત્રજકેરૂં પ્રમાણ;
 થયો તેહ પ્રથમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, પછે વધવા લાગ્યો અનુદિન. ૧૦૫
 પડ્યું તેનું પુરૂષ એવું નામ, જેહ ભક્તજનનો વિશ્રામ;
 તેની માયાને પ્રકૃતિ વદ, પુરૂષ પ્રકૃતિ ભરાયાં મદ. ૧૦૬

૯૬ પૂર્વ ભૂત—પેહેલાંના ભૂતમાં. પશ્ચાત—પછીના ભૂતમાં. ૯૯
 અનુકંપા—દયા નિવાસ ક્યો—(પુરૂષે). ૧૦૧ મહાસુધી—મોટા ઉત્તમ
 બુદ્ધિવાળા.

- ભૂતમાત્રનો આદિ તેહ, કર્ત્તા હરતા નિઃસ દેહ;
તેણે વ્યાખ્યા સચરાચરલોક, ટાળ્યા જેણે સુર અસુરના શોક. ૧૦૭
- અંડ પછી થયો ઉત્પન્ન, મેરૂ નગ મહાપાવન;
વેદનાદિ પર્વત સર્વ, ઉપજ્યા તેના પછી ગતગર્વ. ૧૦૮
- તે અંડમધ્યકેરૂ જે જળ, સાગરનામે થયું મહાજળ;
હવાં તે અંડમાંહે શુ શુ હતું, તેહ તુને કરી બતાવું છતુ. ૧૦૯
- હતા મુર અસુર ને નર, દ્વીપ પર્વત ચદ્ર સાગર;
સર્વાદિકની જ્યોતિ હતી, સર્વ જન હતા મહામતિ. ૧૧૦
- આખુ વિશ્વ હતુ તે માંદ્ય, રહ્યા પુરૂષ પ્રકૃતિ જ્યાંય;
વારિ વાયુ ને અગ્નિ જાણ, વિપતાદિ ભૂતો સુખાણ ૧૧૧
- તેણે કરી છવાયલુ અંડ, જેની માહે હતા નવ ખંડ;
દશગુણિત અંડના કરતા, મહી મોટી મુનિજન ધરતા. ૧૧૨
- રહી તેની પાછળ તે વીંટાઈ, માની તેની સાથે તે સાચી સગાઈ;
તેથી દશગુણિત વારિ જેહ, તેણે વીંટી પૃથ્વી નિઃસ દેહ. ૧૧૩
- તેથી દશગુણિત વાયુ જાણ, તેણે વીંટયુ જળને હે સુખાણ;
એમ અનુક્રમથી હે મુનિ, ભૂત વીંટાઈ વળિયા ગુણી. ૧૧૪
- સહુતુ દશદશગણુ છે પ્રમાણુ, એવુ વદી ગયા વ્યાસ જાણુ;
એ સર્વની પાછળ જેહ, છે અહંકાર વીંટાયલો તેહ. ૧૧૫
- મહત્ત્વ તેની પૂઠે મોટું, એમાં રગ નથી કાંઈ ખોટું;
એમાં એકમેકને ઠાંકી રહ્યાં, તે મે સર્વે તુજને કહ્યાં. ૧૧૬
- હવાં મહત્ત્વ છવાયું શેણે, કહી સંભળાવુ તે હુ વેણે;
અવ્યક્તથી વીંટાયુ મહત્ત્વ, તેતુ સમજવુ મરે સત્ત્વ ૧૧૭
- મે જે ગણાવિયાં મુનિદેવ, તે સપ્ત સખ્યાએ સાધી શેવ;
એ સાત પ્રકૃતિએ છવાયુ, અંડ વ્યાસ કહે વીંટાયુ; ૧૧૮

૧૦૮ વેદનાદિ—વેદન નામે. ૧૧૧ વિપતાદિ—આકાશ વગેરે.

૧૧૮ સપ્ત સખ્યા—પચાત, માહંકાર, મહત્ત્વ.

- હવાં વધી પ્રકૃતિ જ્યારે, થઈ આઠની સળ્યા ત્યારે;
તેહ વીંટાઈ રહ્યાં માંહોમાંહી, એકમેકના બળને સાહી. ૧૧૯
- કહી પ્રકૃતિ મેં જેહ, તે છે નિત્ય ને નિઃસ દેહ;
તેમાં રહેલો તે ગરબ્રહ્મ, જેને લેખે ન ધર્મ કે કર્મ. ૧૨૦
- હવાં કરે પુનરાવૃત્તિ એની, સાર માત્ર કથાં કહું તેની;
તે તું સાંભળ્ય એકે ચિત્તે, કથા કહું હું સમ્યક્ રીતે ૧૨૧
- જ્યમ કોઈ નર હૂણે નિર્વાણ, પેઠો વારિમધ્યે તજવા માણ્ય;
કે તરવા પેઠો હોય તેહ, નિકળે બાહેર જ્યારે એહ ૧૨૨
- (ત્યારે)જળમાં કુંડાળાં થાય ઉત્પન્ન, તેનો કર્તા જાણ્યે. તેહ જન;
એહ રીતે નર તે બ્રહ્મ, વારિવ્યાપ્ત પ્રકૃતિ માનો પર્મ ૧૨૩
- અવ્યક્ત માયાને ક્ષેત્ર પ્રમાણ, ક્ષેત્રજ બ્રહ્મ લહો મુખાણ;
આ મેં કહ્યું તને જે જાણ, લક્ષણ તે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ વિશાળ. ૧૨૪
- એને જાણીને કરજે વિચાર, તો તું પામીશ ભવનો પાર;
વળાં દઉં તને દર્શાંત. જેથી થઈ જાયે સુવંભ સિદ્ધાંત. ૧૨૫
- જ્યમ થાયે મેઘતણા તે સંચોગ, તેથી લાધે વિદ્યુતફેરો જોગ;
તેની પેઠે અમતિની રીતે, પૂર્વ પ્રાકૃત સર્ગણુ મીતે. ૧૨૬
- થઈ સૃષ્ટિ સુત ઉત્પન્ન, તેમાં વશ્યો ક્ષેત્રજન પાવન;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, બ્રહ્મોત્પત્તિ કહી સહુ જાણે. ૧૨૭
- થયો પચચત્વારિશો અધ્યાય, રીઝે પુરાણીજન મહાકાય;
ધારે ધ્યાન માને અપમાને, કાર્યની પૂર્ણતાને પિછાને. ૧૨૮
- જાણે થાય છે આપણે સઃ૩, કિંતુ મરં તોય ન મુખ ઉચ્ચાર;
પ્રાકૃતકેરે પદ્યબદ્ધ જેહ, ગણુવું શુભી સમાને એહ. ૧૨૯

સંસ્કૃત શીખ્યા હોઇશુ જો કાચુ, તો છાનાછપના પ્રાકૃત વાંચું;
એવા થતા હશે વિચાર, કે નહિ તે જાણે જગદાધાર. ૧૩૦

વલણ.

જગદાધાર એ સર્વ જાણે, હું શે, કંઈ અનુમાન રે;
વિમ્બેમાનુંદનામ મિથ્યા, ભણું ભવોભવ ભગવાન રે. ૧૩૧

કડવુ ૧૦૧ મું.

રાગ મેવાડો.

કૌલકિ પછે હો, મુનિ માર્કંડેયને,	
પ્રેમે કર જોડી હો, નમે સુખદેયને.	૧
આહો મહામુનિ હો, તમે પયારથ ભાખી;	
અંકની ઉત્પત્તિ હો જાકી કાંઈ ન રાખી.	૨
તેવો જ્ઞાન જન્મ હો, કહ્યો મહાત્મા પૂરો;	
કથાભાગ નથો હો, કાંઈ રાખ્યો અધૂરો.	૩
હવાં પૂછ જે જે હો, તે સદહ છેદા;	
મનસા પૂરી મારી હો, છેદ ભેદ સહુ ભેદા.	૪
ભુગુકુળમાંહી હો, ઉપજ્યા તમે મુનિ;	
વિષ્ણુ વખણાયા હો, કીર્તિ દશદિશ મુગ્ધી.	૫
કહો મુનિ મોહા હો, પ્રણવ અતે સહુનો;	
સંહાર યજ્ઞ જાણે હો, પરશુ પાખી જહુનો.	૬
એ સહુ નારા પૂડે હો, ભૈતિક મૃષ્ટિ હુતી;	
અથવા કહો ના'તી હો, પૂછ કરી હું ગુતિ.	૭
જ્યારે કાંઈ ના'તું હો, તે મમથે મું હનું;	

જે કાંઈ હોય હો, તે તે કરો મુનિ છતુ.	૮
એહ મુણવા મારી હો, ઇચ્છા અતિ થઇ દેવા;	
શી થાય મારાથી હો, કરું આપની સેવા.	૯
માકડેય કેંછે હો, સાંભળ્ય મુનિ મોટા;	
સંશય તારા ભાંજી હો, સદેહ કર સહુ ખોટા.	૧૦
જ્યારે સૃષ્ટિ સર્વે હો, પ્રકૃતિમાં લય પામે;	
ત્યારે પ્રાકૃતમલય હો, મુધી જન કે' નામે	૧૧
વ્યક્ત જે જે વસ્તુ હો, તેને લીન કરી સ્વયમાં;	
વિકાર માત્ર ખેંચી હો, લેતાં સર્વ પ્રલયમાં.	૧૨
પછે પ્રકૃતિ પુરૂષ હો, થાય એક ધર્મધારી;	
એકગેકને બળે હો, રહે સેવા સિદ્ધ સારી.	૧૩
તે સમયે બે ગુણ હો, સમાનપણે રે'તા;	
તમોગુણ ને સત્ત હો, એવુ મુનિજન કે'તા.	૧૪
ન્યૂનાધિકકરો હો, ત્યાગભાગ સર્વે કયો;	
એકમેકનુ મિશ્રણ હો, આશ્રય એકગેકે ધર્યો.	૧૫
દષ્ટાંત દહ તેનું હો, સિદ્ધાંત સમજી તુ જાણે;	
રજ્જેગુણ માહી મળતો હો, કેરી રીત કે'વાણે.	૧૬
જ્યમ તિલમાં રનેહ હો, મળી રહે છે ભાઈ;	
જ્યમ દુગ્ધમાં આજ્ય હો, કેરી ગુમ સગાઈ.	૧૭
તે રીતે તમોગુણ હો, તથા સત્ત્વગુણ માંહી;	
રજ્જેગુણ મળી રે'તો હો, દરો નર તે ક્યાંહી.	૧૮
હવાં કાળ ગણી દાણુ હો, તે બન્નેનણા જે જે;	
સુણુને એકે ચિત્તે હો, સત્ય કહુછું એ તે.	૧૯
પ્રજ્ઞાની નિપજ્યકી હો, આરભીને જૂદા;	

તેમનું જે પરાધર્મ જીવતર હો, ટકી રહે છે દેવા.	૨૦
ઐઠલા કાળ માંહે હો, વિઠ્ઠલદિન એક થાયે;	
જ્યારે વિધિનો લય હો, થાયે તેહ કહું આંહે.	૨૧
પૂર્વે કલો નેટલો હો, તેટલો કાળ સહુ લેખો;	
રામની રાત્રિ તેટલી હો, મુનિ મનથી પેખો;	૨૨
હવાં ઉત્પતિ વિધિની હો, કહુ તુ ને આ વારી;	
સૃષ્ટિ આદિ પુરૂષ હો, તેને મન ને ધારી.	૨૩
જેને કાળ કોઇ દિન હો, કશું કરી નવ રાકે;	
જેના આગળ કોઇ હો, પક્ષક એક નવ ટકે	૨૪
જે છે વિશ્વનો હેતુ હો, ચોગી ધ્યાને નવ આવે;	
જ્યાં મન મતિ ન પહોંચે હો, અગમ્ય એવો ને કા'વે.	૨૫
જે છે સર્વથી જુદો હો, જેની ક્રિયા કાણુમા;	
મળે રસ્તે જાતો હો, મળે ન ગિર આણુમા.	૨૬
એવો જગતપતિ કોઇ હો, અગમ્ય અનિનારી દિસે;	
તે ચોગ ધારીને હો, માયાનરમાં હોસે.	૨૭
પેશી તે ઉભયમા હો, ફોળ કરી દે પૂરો;	
દઘાંત દહ તેનું હો, સિદ્ધાંત મમજે શરો.	૨૮
જ્યમ તન્વંગી તરૂણીમાં હો, મદ વા માધવવાયુ;	
પેશી જાય પૂરો હો, અહે ચગડોળ આયુ.	૨૯

૨૦ જે પરાધર્મ—જે પરાધર્મ વર્ષ ૨૧ વિઠ્ઠલદિન—પરમેશ્વરનો દિવસ.
 ૨૨ રામની—ધર્મવરની. ૨૬ મળે છં—જે રસ્તે જાતો મળે એવો
 સુખમ છતાં ગિરના ડુગરમા કે આણુ પદાડમા ગોધતાં પશુ ન મળે એવો
 દુર્લભ છે.

૨૭ ચોગ ધારીને—ચોગ કળાળી. માયાનરમાં—પ્રકૃતિ અને પુરુષમા.
 ૨૮ તન્વંગી—નાણુક અગવાળી. માધવવાયુ—વમંતઋતુનો પવન.

પમાડે ફોલ એવો હો, યાગ મૂર્તિધર હરિ,	
મહુતિ પ્રરૂપને હો, ભમાડે રમાડે ફરી	૩૦
બ્યા પ્રધાન ફોલ પામ્યુ હો, કે પ્રમસજ્ઞા થાયે,	
દવ તેજ માનો હો, જેને વેદ ચાર ગાયે	૩૧
વિધિ સજ્ઞા ધાની હો, અહકોશે ઉપજે હરિ,	
મે તુને કહ્યુ પૂર્વે ટો, સર્વ વિસ્તારીને કરી	૩૨
તેજ પૂર્વે ફોલક હો, મહુતિપતિ થાય બ્યારે,	
ફોલ પામે ત્યાર હો, સત્યવ્રત તુ ધારે	૩૩
સ કોચ વિકાશે હો, મધ્યાનભાહી તેહ વશ્યા,	
જડતહેતુ નિર્ગુણ હો, કસારી લેઈ અમે કર્યો	૩૪
તોય આ મકારે હો, ઉત્પન્ન થઇ જાને,	
રજ્જુગુણ ભોગવી હો, નિધિ થાય મળ્યાતે	૫
પ્રજ્ઞભાવને આશરી હો, સદૃષ્ટિ રચવા માડે,	
થઇ મનુષ્ય પૂરો ટો, ધર્મધ્યાન નવ છાડે	૩૬
મળપતિ થઈ જાતે ટો, મળ ઉપજાવે ફરી,	
તે કાય સહુ સાધ્યે ટો, વૃષ્ટ તન થાય સુરી	૩૭
સત્વગુણ તમા વધ્યો હો, પછે થાય તે વિધ્યુ,	
પરિપાનન કરે નિધિતુ ટો, ધર્મ ધ્યાને ધરી ગિધ્યુ	૩૮
પછે તમોગુણ વાધ્યે હો, તે રૂદ્ર થાયે જાતે,	
તે ત્રિપુવન સહસ્તા હો, થાય જડત મળ્યાતે	૩૯
સૃષ્ટિ સર્વ સહસી ટો, થાય નશુ ગુણપાણો,	
નિગુણ ઉપ ધારી ટો, શયન કર સુખ જા	૪૦

૩૧ જ્ઞાનમય — નહા એતુ નામ ૩૮ કસણા — મોગી ૩૮ ગિધી ।

—જેને એવો

તારે કાને દાંટાંત હો, ખોળી કહું છું આને;	
સમજ રાધ્ય મારા હો, સિદ્ધાંત દાંત તુ આને.	૪૧
નેમ કો ક્ષેત્રને હો, સુવામી યદને જાયે;	
વાવનારો તે થાયે હો, વળી પાળક તેના કુવાયે	૪૨
વાવેલું ને ક્ષેત્રે હો, ધાન્ય પરિપક્વ થાયે;	
યાય કાપનારો પોતે હો, વેલા ઊઠી જાયે.	૪૩
તેમ નિર્ગુણ નર હો, વિધિ નિમિત્ત રૂદ્ર થાયે;	
સંજ્ઞા એવી પામે હો, જગત્કરો ને રાયે	૪૪
હિરણ્યગર્ભ યદને હો, સરજે સૃષ્ટિ સઘળી,	
રૂદ્ર રૂપ લેધને હો, સહારી કરે નબળી.	૪૫
રમાપતિ રૂપે હો, ઉદાસી રહી પાળે,	
એ સ્વયંભૂકરો હો, ને ત્રાણ અવસ્થા ભાળે.	૪૬
તેના ટળે સર્વે હો, પાપ સતાપ પૂરા;	
કેરા ટળે ભવના હો, ન અરથ રહે અધૂરા.	૪૭
રમાપતિકરો હો, રત્નગુણ ને ભાઈ,	
બ્રહ્મારૂપે તે તો હો, થાયે આ જનમાહી.	૪૮
તમોગુણે રૂદ્રજ હો, થાયે સૃષ્ટિ યાતા,	
સત્વગુણે વિષ્ણુ હો, થાયે ભજે કુ બ જાતાં.	૪૯
એજ નિદેવ છે હો, ત્રિગુણ છે એ બ્રાતા;	
તેવો એકમેક હો, સાથી યદને જાતા.	૫૦
સ્વેચ્છાએ ચાલે હો, ત્રેણે એક રૂપ જાણે;	
એકમેકાશ્રયે હો, રેતા તેડુ પરમાણી	૫૧
અધક્ષણ તેમનો હો, વિયોગ નથા હે યોગી;	
ન થાય અધક્ષણ હો, ત્રણથી દોઢ વિયોગી.	૫૨

એ રીતે જન્મ પૂર્વે હો, હતો દેવદેવ વિધિ;	
ચતુર્મુખ તેનાં હો, મહાગુણકેરો નિધિ.	૫૩
જન્મોત્પત્તિ કાર્યે હો, લાગી રહ્યા તે જાણો;	
અનાદિદેવ એ તો હો, શિષ્ય મારા પરમાણો.	૫૪
એવા આદિ દેવની હો, સેવા કરવી ભાવે;	
હિરણ્યગર્ભ લજતાં હો, પુનર્જન્મે નવ-આવે.	૫૫
પૃથ્વી રૂપી પદ્મના હો, નાળમાં રહ્યા પ્રભા;	
એ પ્રથમ ઉપજ્યા હો, સૃષ્ટિકેરા મુખરામી.	૫૬
અક્ષ ગણતરી રીતે હો, તેનું આચુષ્ય ભાષું;	
શતપર્વ પ્રભાનાં હો, છવે તે હું દાષું.	૫૭
હવાં વિધિ વર્ષકેરો હો, દિવસ એક હું કહું છું;	
એકે ચિત્તે સાલખ્ય હો, કહું છું જેવુ લહું છું.	૫૮
પચદશ નિમેષની હો, કાષ્ઠા એક કે'વાયે,	
ત્રીશ કાષ્ઠાકેરી હો, કળા એક તો થાયે.	૫૯
ત્રીશ કળાકેરું હો, મુદ્દર્ત એક મનાયે;	
ત્રીશ મુદ્દર્તકેરો હો, નરદિવાસત્રિ થાયે.	૬૦
ત્રીશ દિનરાત્રિનાં હો, પળવાડિયાં જે ભાઈ;	
વા તે કાળને નહિનો હો, કહે માનવ ગાઈ.	૬૧
એવા ૫૬ માસનું હો, અયન એક તો થાયે;	
અયન તેવાં દય છે હો, કહું સુણ્ય તુ આંચે.	૬૨
દક્ષિણાયન ઉત્તરાયન હો, એ દય અયન મળી;	
એક વર્ષ થાયે હો, તેની રીત સર્વે કળી.	૬૩

૫૬ નાળ—ડાંડાનું પોલાણ સુખરામી—સુખ અને શાંતિ આપના-
રા. ૫૯ નિમેષ—આખ મીંચકારો ૬૦ નરદિવાસત્રિ—મનુષ્યની દિવસ
અને રાત્રી.

- નર વર્ષ એકનો હો, દિવ્ય રાત્રિદિન લેખે;
દક્ષિણાયન તો ક્ષપા હો, ઉત્તરાયન દિવસ દેખે. ૬૪
- એવા દ્વાદશ સહસ્ર હો, સુરસંવત્સરવડે;
કૃતયુગાદિ ચાર યુગની હો, ચોકડી માપ એક ઘડે. ૬૫
- હવાં વિભાગ તેહના હો, સાંભળ્ય કહુ થાય કેવા;
ચાર સહસ્ર સંવત્સરના હો, કૃતયુગ થાય એવા. ૬૬
- ચાર સૈકાકેરી હો, સંધિ તેની કે'વાયે;
તેટલી સંખ્યાકેરો હો, સંધ્યાંશ તો થાયે. ૬૭
- દીવ્ય ત્રિ સહસ્ર વર્ષે હો, ત્રેનાયુગ થાયે;
ત્રિ રાત વર્ષની સંધ્યા હો, સંધ્યાંશ તેવો કે'વાયે ૬૮
- દ્વય સહસ્ર સંવત્સરનો હો, દ્વાપરયુગ તો ભાખ્યો;
એ સૈકાંની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ દાખ્યો. ૬૯
- દિવ્ય સહસ્ર વર્ષનો હો, કલ્પિયુગ તો થાયે;
છે રાત વર્ષની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ કે'વાયે. ૭૦
- એવાં દિવ્ય દ્વાદશસહસ્ર(વર્ષ)ની હો, પડિતોએ સંજ્ઞા કહી;
યુગ નામે તે તો હો, અવનિ સ્વર્ગ વિષે રહી. ૭૧
- સહસ્રગણા એને હો, કરીએ ન્યારે ભૂદેવા;
એક દિન પ્રજ્ઞાનો હો, થાયે તેની કરીએ (કેવી) સેવા. ૭૨
- અહો મુનિ,સાંભળ્ય હો, તે પ્રજ્ઞાના એક દિને;
થાય અતુર્દશ મનુ હો, મરે દિન જોછ બી'ને. ૭૩
- એક સહસ્ર ચોકડીથી હો, ચૌદ વિભાગ કરવા;
તેનું આવે ને કૃણ હો, તે કાળ મનુ નૃપ ધરવા. ૭૪
- એટલે ચૌદમે ભાગે હો, જહ ચોકડી આવે;
તે કાળનો ધાણી તે મનુ હો, ભરી બુધિમાં કા'ને. ૭૫

જ્યારે મનુ થાયે હો, ત્યારે સુર સહુ નિપજે;	
સપ્ત ઋષિ વાસવ હો, મનુ મનુસુત ઉપજે.	૭૬
નાના મોઠા રાજા હો, તેની સાથે પ્રગટે છે;	
થાય મનુનો લય હો, ત્યારે તે સહુ ઘટે છે	૭૭
એક મનુ એકસપ્તર્ષિ હો, એકડી અને તે ઉપર;	
ઘણાંક વર્ષ ભોગવે હો, કે'વાય તેહ મન્યંતર.	૭૮
હવા તેની સખ્યા હો, માનુષ્યવર્ષધકી ગણી;	
કહું તને સર્વે હો, થા તુ બાણકેરો મણિ.	૭૯
ત્રીશ કોટિ અડસઘટ લક્ષ હો, વીશ સહસ્ર ઇકોતેર ઉપર;	
નેહ રહ્યા સ વત્સર હો, મેળવ તેહ તુ મુનિવર.	૮૦
એટલી સખ્યા સુધી હો, એક મનુ રાજા રહે;	
કાળ બાય ગણિયો હો, મનુ બાય મુનિ કહે	૮૧
હવાં દિવ્યવર્ષની હો, સખ્યા કહું તુ સાબાગ;	
ચિત્ત રાખ્ય એકે હો, રાખ્યાળજ છે મહાળજ	૮૨
અષ્ટલક્ષ દ્વિપ ચારસહસ્ર હો, તેમાં મેળવ્ય ધીજ,	
જે જે કહ્યા પૂરે હો, ભવિષ્યમા જે ભીજ્યા.	૮૩
તે સહુ મેળવતા હો, દિવ્યસ વત્સર થાયે,	
તે એક મન્ય તર હો, પુરાણે પૂર કે'વાયે.	૮૪
જે કાળ પૂર્વે જાખ્યા હો, ચતુર્દશગુણિત તે થાયે;	
તેની સખ્યા જે હોયે હો, તે વિધિદિન કે'વાયે.	૮૫

૭૮ એકસપ્તર્ષિ—ઈકોતેર અર્થાત ૭૧૩૬ એકડી અથવા ૮૫૭૧૪૨૬ દેવના વર્ષ એને ૩૬૦ વડે ગુણવાથી મનુષ્યના વર્ષ આવશે.

૮૧ એટલી સખ્યા—અર્થાત બધા મળીને ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મનુ ભોગવે છે ૮૪ દિવ્યસ વત્સર—(૭૮ મી કડીની ટીકામાં લખેલા વર્ષની સખ્યા જોવી)

એ કાળની અતે હો, યાય વિધિકેરી કષપા;	
મહાય થયા તેમાં હો, હરિની ળને અવકૃપા.	૮૬
તે મહાયનુ ભાષે હો, સુધીનન નામ આપું;	
નૈમિત્તિક મહાય હો, દુઃખ જેણે ઉપજાવ્યું.	૮૭
એ મહાય ચાતા હો, બૂલોંક નાશ થાય;	
ભુવલોંક તેવો હો, સ્વર્ગલોક જાયે અંધ.	૮૮
નાશ પામી જાયે હો, ત્રણ લોક એ રીતે;	
મહલોંક રે'છે હો, બ્રહ્માકેરી તો પ્રીતે.	૮૯
વળી તે ઉપરના હો, રહે લોક સર્વે સહી;	
કિતુ મહલોંકવાસી હો, સ્વસ્થાનમાં રહે નહિ	૯૦
તપ્ત તાપ લાગ્યે હો, જનલોકે જઈ વસતા;	
દુઃખ દિન જાયે હો, ઉરે નવ ઉલ્લસતા	૯૧
ત્રિલોકકેરું હો, સ્વરૂપ સાગરસમ થાયે;	
ત્યારે વિધિ ઉંઘે હો, રાત્રિ તેની કે'વાયે.	૯૨
જેલ્યો મોઠો દિવસ હો, બ્રહ્માકેરો ગણી ગયા;	
તેટલી મોટી રાત્રિ હો, ચતુર્દન સુધી રહ્યા.	૯૩
એહ રાત્રિ અતે હો, વળી સહિ રચાયે;	
એવું વર્ષ વિધિનું હો, જેમાં સર્વે પચાયે.	૯૪
એવાં શત વર્ષ હો, બ્રહ્મા જીવે ભાઈ;	
કહ્યું પર આયુષ્ય તેને હો, સાંભળ્યું યુનિરાઈ.	૯૫
એ પરઆયુષ્યાર્ધ હો, પરાર્ધ નામ કે'વાયે;	
દિનસત્તમ સાંભળ્યું હો, સમ્યક્ષણે કયા એ.	૯૬
એવું વિધિ એક પરાર્ધ હો, અધુના નિવૃત્તિ પામ્યું;	
તેહ પરાર્ધાતે હો, મહાકલકૃત જામ્યું.	૯૭

પાદ્મનાભ મહાકંપ હો, યદ્ય ગયો મુનિરાધ,
 અધુના વિધિકેરું હો, દ્વિતીય પરાધ આલે ભાઇ. ૯૮
 તે મધ્યેના આ પેલો હો, કંપ વારાહ કે'વાયે;
 સખ્યા કહી સર્વે હો, સુખી હાવાં તુ થાયે ૯૯
 વિધિશતસવત્સર સુંધી હો, પુરાણુ માકૃત રે'શે;
 પુરાણીજનકેરા હો, ઉદર હેડા રે'શે. ૧૦૦
 શ્રોતા થાશે સુખી હો, વક્તાની વૃદ્ધિ થાશે;
 મેમાનદ ભવોભવ હો, પુરાણુ માકૃત ગાશે. ૧૦૧
 ઇતિ માર્કંડેયપુરાણુ હો, વિધિઆયુધ્ય ભાખ્યુ,
 યતચત્વારિશે અધ્યાયે હો, દારિદ્ય કૂપે નાખ્યુ. ૧૦૨

વલણુ.

કૂપે નાખ્યુ' દારિદ્ય માર, મુણો પુરાણીદવ રે,
 પુર આણી મેમાનદ કરશે, સમ્યક્ મને તમ સેવ રે. ૧૦૩

કંડકુ' ૧૦૨ મુ'.

રાગ ધનાશી

કૌબટુકી કહે મુણો ભગવાન છ, કહો આદિકર્તા મહામતિમાન છ,
 મળપતિના પતિ બ્રહ્મદેવે છ, મળ ઉપજાવી કેવે બેવે છ. ૧

ઢાળ

કેવે બેવે મળ સરજી તે, કહો મુનિ વિસ્તારી;
 સમ્યક્ વાણી સુખકારી અતિ, લાગે મને રસાળી ૨
 માર્કંડેય કે' સાભળ મુનિજન, ભાવ ધરીને આજ,
 જન કર્તા હર્તા શ્રીહરિએ, ક્યમ કરી કીલુ કાળ. ૩

- નિત્યરૂપ નારાયણ કા'વે, સ્થાવર જંગમ કરતા;
 વિશ્વસ્વરૂપી શ્રીહરિ પોતે, વિશ્વરૂપને ધરતા. ૪
- તેહ વર્ણુવી મુનિવર ભાષુ, સાંભળ્ય એકે ચિત્તે;
 પાદ્મકલ્પના અંત વિષે પ્રભુ, જાગ્રત યાતા પ્રીતે. ૫
- મધ્યકાળમાં સૂતા'તા જે, કમળજૂં ભગવાન;
 જાગી ઊઠી જેવા લાગ્યા, અતુર્દિશે ગુણવાન. ૬
- સત્વગુણાધિક્ય સહિતે, શૂન્ય શૂન્ય લહ્યું સહુ જડત;
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા શ્રીહરિની, જડત ઉત્પત્તિ વ્યક્ત. ૭
- જડતોત્પત્તિ કારણ રૂપે, વિકાર રહિતે દેવ;
 એવા પ્રભુ સ્વરૂપી હરિની, વિધિએ સાધી સેવ. ૮
- વળી ઉદ્દેશ કરી તેને વિધિ, થકી તનમન અશોક;
 નાશાયણ નામનો અર્થ લહો મન, વદી મુખથી એક શ્લોક. ૯

શ્લોક.

- વારિ અર્થ વદે નાશ, તે વારિ નર સતતિ;
 શ્રવે તેમાં સદા પોતે, નારાયણ મહામતિ. ૧૦

રાગ આસતો.

- એ રીતે નારાયણકેરા, નામતણું છે જાણ;
 નારાયણ કે'વાચે તેથી, વિશ્વમાંહે નિરવાણ. ૧૧

૬ કમળજૂ—કમળમાં ઉત્પન્ન થયેલા—અહ્યા. ૭ સત્વ ૪૦—સત્વગુણના આધિક્ય સહિત એવા અહ્યાએ પાદ્મકલ્પના અંતમાં જગતને શૂન્ય બોધું.

૧૦ શ્લોક—અનુશ્રુષ. વારિ-૪૦—નાશનો અર્થ વારિ (પાણી) છે. તે વારિ એ નરની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. તે નાશમાં જે શયન કરે છે તે મહામતિ નારાયણ કહેવાય છે.

- પછે શ્રદ્ધા જાગૃત હવા, તેણે કરી જોયુ અનુમાન;
જગતી જાણી જળમા ફળી, સ્તબ્ધ થયા મહાન ૧૨
- તેને બાહેર કાઢવા કારણ, વિધિએ કયો વિચાર,
પૂર્વે કલ્પનાદિકાળમાહે જ્યમ, મંત્રેથી દૂર્મ થયા અવતાર. ૧૩
- એ રીતે આ સમયે પાણી ધર્યું વારાહ સ્વરૂપ,
નિગમ મખ રૂપી શ્રદ્ધાએ, ધર્યું વેદમખવારહ રૂપ. ૧૪
- એવું સ્વરૂપ લેઇને જાતે, પેઠા જળની માંય,
સર્વ વિશ્વ ઉપજ્યું જેમાથી, વળી જેણે ગ્રહી વિશ્વની બાંધ. ૧૫
- સર્વેશ્વર સર્વગતિવાળા, જેનું જનલોકમાં વખાણુ;
સિદ્ધ પુરૂષો ચિતવન કરી કરતા, જગકર્તા વદી વાણુ. ૧૬
- એવા વિધિએ વારાહ રૂપે, કાઢી પૃથ્વી પાતાળે પેઠી;
આણી જગ ઉપર તેને મૂકી, દાત ઉપરથી હેડી. ૧૭
- જળ ઉપર તે જણાવા લાગી, જળસમૂહે નૌકા જેવી;
સર્વ વિશ્વને તારવા લાગી, કે'વાય હોડી જેવી કેવી. ૧૮
- વિસ્તાર ઘણો જગતીનો તેણે, ફળી ગઇ નહિ જાણુ,
પછે તેને સમાન કરીને, વિધિ બોલ્યા મુખ વાણુ. ૧૯
- હવા આના પર અદ્રિ થાએ, કે થયા પર્વત મોઢ;
વિશ્વભરની ગતિ વિલોકી, થાયે ન કો દિગ્મુઢ ૨૦
- સર્વર્તકાગ્નિએ કરી પે'લા, સૃષ્ટિ બાળી રાખ;
'તે સમે પર્વત નાશ પામ્યા'તા, જેની શાસ્ત્રપુરાણે સાખ. ૨૧
- એકાલ્પવરૂપ ત્રિલોકી થાતા, કંટલા જળે ફૂળ્યા જાણુ;

૧૩ કલ્પનાદિકાળમાહે—કલ્પના આદિ કાળમા ૧૪ નિગમ મખ-
રૂપી—વેદ અને યજુ રૂપી વેદમખવારહ—વેદ અને યજુ રૂપી વારાહ ૨૧
સર્વર્તકાગ્નિ—પ્રલયકાળનો અગ્નિ

તે પર્વત પ્રહ્લાએ કાઢ્યા, જળ આધુ પાછુ કરી પ્રમાણુ	૨૨
જળ આધુ પાછુ જવ થાતુ, તવ આદિ કીકા દૃષ્ટ,	
ને જ્યા હતા તેને ત્યા કીધા, સ્થિર વિધિએ સ્પષ્ટ	૨૩
પછે સપ્ત દ્વીપ સુશોભિત કીના, કડી મૃત્યુનીના વિભાગ,	
ચેલ્લાની પેઠે જન નીપજવ્યા, જ્ઞાનવાન પ્રજ્ઞા મહાભાગ	૨૪
જેવી સૃષ્ટિ ક'પાદિકાણે હતી, તેવી સૃષ્ટિ પ્રહ્લાએ ધારી,	
કે એની મેળે તે આવીને ઊભા, ચિતવન કરતા વારી	૨૫
અદિ તનોમય જડ હતી, મકટ થઇ એક પળમા,	
આશ્ચર્ય હાવા લાગે ન કેને, પ્રજ્ઞાકેરા બળમા	૨૬
વળી તે નિધિના પાસ અવિદ્યા, પાચ મગટ થઈ પૂર,	
તમ મોહ મહામોહ તામિસ્ર ને વળી, અધનામ મહાશર	૨૭
પ્રજ્ઞા વેદાધ્યયન કરેછે, ત્યા થઇ સૃષ્ટિ એ પેર,	
પાચ પ્રકારે મગટ થઇ રહી, ઊભી પ્રજ્ઞાઘેર	૨૮
બહિર અતર અજ્ઞાને આજ્ઞાદિ, ત સૃષ્ટિ નગાત્મકરૂપ,	
વિકૃત સર્ગમા નગાત્મક કીધી, પેહેના સૃષ્ટિ પ્રજ્ઞાજ્ઞ	૨૯
એવુ છે માટે સહુ જાણે, વિકૃત સર્ગનો માય,	
એ સદિનુ મુખ્યપાછુ છે, કારણુ બાબુ કયાય	૩૦
એ સૃષ્ટિ રચતા બળાને, થયે નહિ સતોષ,	
તવ અન્ય સૃષ્ટિ રચવાનુ ધાર્યું, ધ્યાન ધરાધરકોરા	૩૧

૨૨ એકાદવરૂપ—એક સમુદ્ર સરખી ૨૫ વારી—વાર અથાત્ વિચારતામાજ

૨૭ તે અવિદ્યાના પાચ પ્રકાર કહેછે મોહ ઈન્દ્રિય, મોહ, મહા મોહ તામિસ્ર અને અધનામિસ્ર ૨૯ નગાત્મક—પર્વતમય વિકૃત સર્ગ—પ્રકૃતિ વિષય પામતાથી થયેલી સૃષ્ટિ ૩૧ ધરાધરકોરા—પરિવર પદ્ધતિ

- તદા ત્યા વળી ઉત્પન્ન થાતી, સૃષ્ટિતિર્યંક નામ;
 તે સૃષ્ટિમા નીપજિયા જે, તેનું અક્રમ ગમન કામ ૩૨
- જેઘને વિધિ મુખ બોલ્યા, આ તો તિર્યંકસૃષ્ટિ;
 ગત મગ્ન ન થયું પ્રહાનું, કે રૂઝુ નવ દષ્ટિ. ૩૩
- એ સૃષ્ટિમાં નીપજિયા તે, હવા કહી સહુ દાખું,
 જ્ઞાન વિનાના તમોગુણી સહુ. ઉન્માર્ગી થયા બાખું. ૩૪
- અજ્ઞાન માટે વિજ્ઞાન માને, મહાઅહંકારે ભરિયા,
 માનરહિત અપમાન ન જાણે, એવા પશ્વાદિ પ્રભુએ કરિયાં. ૩૫
- એ અષ્ટાવિ રાતિવિધિનાં જાણે, અતરમાં મુખ દુ ખ;
 કિંતુ એકમેકનો સળધ ન જાણે, ન આણે જ્ઞાનની રૂખ. ૩૬
- એવું જોઈ પ્રજ્ઞાના મનમા, યથો નહિ સંતોષ, .
 તદા વળી ધ્યાન ધારણધારી, ઉપજાવે તૃતીયકોશ. ૩૭
- તે ત્રીજા, સર્જને કહે સુધી, ઉર્ધ્વસ્ત્રોત પદી નામ,
 સાત્ત્વિક સૃષ્ટિ થઈ તે જાણે, જે મુખ મીતિનું કામ. ૩૮
- અતર બાહીર આવર્ણવિહિન, ઉર્ધ્વ પ્રવાહે જે ઉપજિયા;
 સુરવર સઘજા તેને કે'છે, જેહ ત્રીજી વાર નીપજિયા. ૩૯
- પ્રજ્ઞા જોઈ પ્રસન્ન થયા અતિ, તેને દિવ્યસૃષ્ટિ કહી જાત,
 મીતિ પરપ્રજ્ઞની થઈ તે પર, મુખ શાંતિ વિખ્યાત ૪૦
- ત્યાર પૂરે જ્ઞાનપથકેર, સાધન સાધે જેહ;
 એવી સૃષ્ટિ ઉપજવા કારણ, ધ્યાને દમી અતિ રહ. ૪૧
- ખરૂં ધ્યાન પ્રજ્ઞાજીકેર, ધારણા ધારે શુદ્ધ,

૩૨ તિર્યંક—પશુપક્ષી મગ્નર વગેરે. અક્રમ ગમન—નિયમ વગરનું

ગમન ૩૬ અષ્ટાવિ રાતિવિધિના—અષ્ટાવીસ પ્રકારના ૩૮ ઉર્ધ્વસ્ત્રોત
 —જે આ પ્રવાહ ૩૫ સૃષ્ટિ.

- તે સાધને અર્વાશ્રિત નીપજિયા, પ્રકૃતિ પૂર્ણ રૂઢ. ૪૨
- અધોમારગેવડે મૃષ્ટિ, પ્રગટ થઈ પ્રમાણ; ૪૩
- તેણે અર્વાશ્રિત કહેવાયુ, નામ તેનું નિર્વાણ.
- તે મૃષ્ટિના જનું માંહે, પ્રકાશ ભાગ પરિપૂર; ૪૪
- તમોગુણ રજોગુણ તેવા, તે તો કષ્ટકારી થયા સાર.
- એ ઉભય ગુણની મનુષિ ભાળી, કરે પાર પાર કર્મ, ૪૫
- અંતર બાહિર પ્રકાશિત પૂરા, જાણે વિજ્ઞાનસાધન પર્મ.
- એવા મનુષ્યો થયા તે સૃષ્ટિ, વળી જન્માર્થ ઇચ્છા કીધ; ૪૬
- પાંચમી સૃષ્ટિ રચના કારણ, ધ્યાનમાં દૃષ્ટિ લાધ.
- એ પાંચમી અનુચ્છદ્વિષ્ટિ, થઈ રહી નિરવાણ; ૪૭
- તે વિપર્યય સિદ્ધિ શાંતિ તુષ્ટિ, જાણે જ્ઞાણ સુખાણ.
- તે સૃષ્ટિમાં ગેહ નીપજિયા, તે જ્ઞાણજૂનાર્થ વર્તમાન, ૪૮
- જૂતઅંશનું આધિક્ય તેમાં, માટે જૂતસૃષ્ટિ છડા મહાન.
- તે સર્વ બલિદાનગ્રાહી બનિયા, આસક્ત વિભાગે જ્ઞાણ; ૪૯
- જ્ઞાનવાન આત્માશીલ જગ, બૂતાદિક મહાપ્રાણ.
- અહો મુનિસત્તમ એહ પ્રકારે, મે કહ્યા તુને પદસર્ગ; ૫૦
- મહત્તત્વનો ને સર્ગ થયો તે, જન્માકરો વર્ગ

૪૦ અર્વાશ્રિત—નીચા પ્રનાદ ૩૫ સૃષ્ટિ. પ્રકૃતિ ઈ—પૂર્ણ પ્રકૃતિ-
વડે રૂઢાયેલો અર્વાચ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલો. ૪૪ જગ—(રજોગુણ અને
તમોગુણનું વિરોધયુ).

૪૭ અનુચ્છદ્વિષ્ટિ—કૃપાપાત્ર પુરોગામી મૃષ્ટિ. વિપર્યય—કાર્યનું
ઉપરોપણ. ૪૮ આધિક્ય—વધારેપણ. ૪૯ વિભાગે—મનુષ્યોએ ભાગ
પાડીને આપેલા બલિદાનમાં.

૫૦ મહાપ્રાણ—જોટા બળવાળા મર્ગ—સૃષ્ટિ. એ રીતે ઉપર કહેલા
પ્રાકૃત, વૈકૃત, ત્રેમાર સર્ગનું ફરીને સંક્ષેપમાં કથન કરે છે. મહત્તત્વનો,
ઇ—૨૫૯ છે

ળીન્ને સર્ગ તન્માત્રાકેરો, તે જૂતસર્ગ કે'વાય;	
ત્રીન્ને વૈકારિક નામે, ઇદ્રિમર્ગ વદાય.	૫૨
બુદ્ધિ રહિત તે પ્રકૃતિકેરો, સર્ગ મુનિજન ગાય;	
ચોથા સર્ગને મુખ્ય માનિયો, જે પર્વતનો કે'વાય.	૫૨
તિર્યંચોનિધી નીપજિયો તે, પંચમ તિર્યંચસ્થાત વદાય;	
હવાં કહું આગળ અવિધારી, સાંભળે દિગ્ગંધાય.	૫૩
છઠ્ઠો ઉર્ધ્વસ્થાત કહેવાયે, દિવ્યસૃષ્ટિનો શિષ્ય;	
સપ્તમો અર્ધસ્થાત સર્ગ છે, જ્યાં જૂત વર્તમાન ભવિષ્ય.	૫૪
તે માનવની સૃષ્ટિકેરો, સર્ગ ભણીએ ભર્ગ;	
જ્યાં જ્ઞાન માન ને જ્ઞાન ધરાયે, જાયે વર્ગ જ્યાં અપવર્ગ.	૫૫
આષ્ટમો અનુગ્રહ સર્ગ તે, સાત્ત્વિક તામસ જ્ઞાણ;	
અ પચસર્ગ વૈકૃત કે'વાયે, પૂર્વના ત્રિપ્રાકૃત પ્રમાણ.	૫૬
પ્રાકૃત વૈકૃત તથા નવમો, કૌમારસર્ગ કે'વાય;	
એ રીતે મેં કૌટુકી ભાષ્યા, નવ સર્ગ નામ મનાય.	૫૭
એ નવ સર્ગ પ્રજાપતિકેરા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત;	
હવાં તે માહે વળી મુખ્ય કયા તે, કહું માડીને વાત.	૫૮
સૃષ્ટિ કરતા શ્રીહરિકેરા, પ્રાકૃત વૈકૃત સર્ગ,	
મૂળ હેતુ તે જગત્તાણા છે, ભાષી ગયા એવું ભર્ગ.	૫૯
હવાં અત્ય શ્રવાણ કરવા તું, શુ ઇચ્છે છે જ્ઞાણ;	
પૂજી જો તુ પૂર આણી, પ્રીતિને સભાળ.	૬૦

૫૫ ભર્ગ—મહાદેવ જાયે ઇન્—જ્યા (જે સર્ગમા) વર્ગ (જુદી જુદી સૃષ્ટિને) અને અપવર્ગ (સ્વર્ગ) જાય—નાશ પામે અર્થાત મુક્તિ ગણે ૫૬ પ્રાકૃત—પ્રકૃતિથી થયેલા.

૬૦ પૂજી ઇન્—તુ પૂર પ્રીતિને આણીને પૂજી જો. અથવા પુરઆણી (પુરાણી)ને પૂજીને.

પુરાણી જનતાણી કૃપાએ, પૂરો થાશે અથ;
અવકૃપા કરતાં સહુ જાણે, જાણું પડશે જમને પંથ. ૬૧
તે ભયથી કે મોટપણેથી, કૃપા કરે પુરાણી દેવ;
ત્યારે દિગ્જન કરજોડી, સાધે સમ્યક્ સેવ. ૬૨

વસણ.

સમ્યક્ સેવાં દિગ્જન સાધે, જોઈ કૃપાણુ જુદેવ રે;
નિમ્ન મેમાનદ આતુર્વિંશી, ભજે પાર્વતીમહાદેવ રે. ૬૩

કંકણું ૧૦૩ મું.

રાગ નટની રશી.

કોઠુકી કહે સુણો જુદેવ રે, સદિ સક્ષેપ કહો ને એવ રે;
તે તમે રૂડું મુનિ કીધું રે, મુને જ્ઞાનનું દાન દીધું રે. ૧
અહો માર્કંડેય મહામુનિ રે, દેવાદિકઉત્પત્તિ કહો ગુણી રે;
જેહ સક્ષેપે કહી સાર રે, તેના કરી કહો વિસ્તાર રે. ૨
માર્કંડેય મુનિ કહે સુણ્ય તુય રે, કહી મલળાણુ સર્વ હુય રે;
પ્રાછાણુ । આરણી જ્યાથી દેવ રે, સ્થાવર પર્યંત અતુર્ય એવ રે. ૩
જેહ મજા મનાઈ પૂર રે, તેના કર્મ હું લાખુ શૂર રે,
સ્વયને સારે માટે પૂર્વ કર્મે રે, વાસનાથી વાસિત પર્મે રે. ૪
ધારે મનમાં એવું ધ્યાન રે, હું છું પુણ્યવાન મહાન રે;
કોઈ ધારે હું પાપી પૂરો રે, કોઈ જાણે હું નથી અધૂરો રે. ૫

૬૧ અવકૃપા છ.—પણુ જો તે (પુરાણી) અવકૃપા કરશે તો તેમને જમને થય જાણુ પડશે !

૩ અતુર્ય—એથી અર્થાત્ જરામુજ, અદમ, રોગર અને ઉદ્ધિગ્જન રૂપ ચાર પ્રકારની પ્રજા અથવા દેવ, પિતૃ, અમર અને મનુષ્ય, એ ચાર પ્રકારની સદિ

તે મધ્યથી બોલ્યા આમ રે, રક્ષાકેરુ કરોએ અમે કામ રે,	
તેહ રાક્ષસ નામે કે'વાયા રે, જેણે બચાવી પ્રાણાની કાયા રે	૨૯
બોલ્યા ભક્ષણ કરીએછીએ જેહ રે, યક્ષ નામે કે'વાયા તેહ રે,	
જોઈ એવુ પ્રહ્લાદેવ રે, અમસત્ર થયા તતખેવ રે	૩૦
અરુચિ પ્રાણાની મોટી રે, તેણે ખરી ગધ તેમની ચોટી રે,	
વળી શિરપરના જે કેશ રે, તેહ ખરતા ન રહ્યા લેશ રે	૩૧
તેહ કરી શક્યા નવ ઉપર રે, જેહ રહ્યા અધવચ અધર રે,	
તેમાથી સરી પડ્યા જેહ રે, સર્પ નામે કે'વાયા તેહ રે	૩૨
પુન ! આરોહણ કરી નવ શક્યા રે, અહિ નામે તેહ લટક્યા રે,	
જોઈ સર્પને થયો ક્રોધ રે, તેણે ક્રોધનો કચો તેને બોધ રે	૩૩
તેથી ક્રોધમય થયા સહુ નાગ રે, કપિલપણા ભયકર મહાભાગ રે,	
આભિષેક થયા સર્વ રે, જેહ પ્રાણહરણના પર્વ રે	૩૪
એ થઈ રહ્યા પૂઠે જાણુ રે, ધ્યાન વાણીનુ ધર્મુ મમાણુ રે,	
તેહ વિધિના ધ્યાન માને રે, નીપજ્યા બહી ગધર્વ મહાને રે.	૩૫
વાણી સુણતાં નીપજ્યા જેહ રે, જેણે ગધર્વ કે'વાયા તેહ રે,	
દેવ અષ્ટયોનિના એહ પ્રકાર રે, જેના થયો પ્રહ્લાથી અવતાર રે.	૩૬
તેમને સરજ્યા પછી નિરવાણુ રે, પશુ પક્ષી સૂજ્યા મમાણુ રે,	
વદનચક્રી દાદીવાળો અજ રે, હૃદયો અલ્પ ખીજ થઈ સજ રે	૩૭
પેટમાંકી પ્રાણી ગાયો રે, ઉપજાવી પ્રાણ મહાનામે રે,	
એ પાસોટાં ન એ પગ રે, તેથી વાજ ઉપજાવ્યા ધોળા બગ રે	૩૮

૩૨ સર્પની નિરૂક્તિ કરેછે તેમાથી ૪૦—અર્થાત્ સરી પડ્યા માગે
 સર્પ ૩૬ અષ્ટયોનિ—આઠ પ્રકારના દેવ, પિતૃ, આસુર, મનુષ્ય, યક્ષ, ગધ
 વ અો નાગ ૩૮ ધોળા બગ ૪૦—મગસા જેના ધોળા વાજ (ગો.)
 ઉપજાવ્યા

- વળી તેમાંથી ઉપજવ્યુ શુંય રે, તેહ વર્ણવી દાણું હુંય રે;
હસ્તી ગર્દભ શરા હરિણ રે, ઉઝ ખચ્ચર અન્ય એ વિણ રે. ૩૯
- એવી ઉપજવી જાતિ અનેક રે, કરી વિધિએ વર વિવેક રે;
તેના રોમથકી ઔપધા રે, મૂળ કંદવાળી ધુછ બધી રે. ૪૦
- એ પ્રકારે ઉપજવી સર્વ રે, કલ્પાદિ કાળે પાંખ્યા મન ધર્વ રે;
પછે યજ્ઞ પ્રજાપતિએ કાંધો રે, જેનો મનોરથ સહુ સીધો રે. ૪૧
- હથાં બેદ પરુના કહુ તુને રે, જેટલું જ્ઞાન હોયે હુને રે;
સુરભિ અજ નર ઘોડો રે, ઘેરો ખચ્ચર ગધેડો જોડો રે ૪૨
- એ ગ્રામ્ય પશુ નિરવાણુ રે, એવું કહી ગયા મુજાણુ રે;
હાંવાં વન પશુ કહુ સાંભળ રે, દ્વય ખરીઆવાળા કે મહાખળ રે. ૪૩
- હસ્તી વાનર પક્ષી તમામ રે, વળી જળમા કરી રહ્યા વિશ્રામ રે;
ઉદરે ચાલનારાં જે માણી રે, લેજે સખતની સખ્યા જાણી રે. ૪૪
- પેલાં પ્રજાએ સ્વમુખથી રે, ગાયત્રીછંદ ગાયો મહામુખથી રે;
પછે ઋગ્વેદ ત્રિવૃત્તમામ રે, રથતર અગ્નિષ્ટોમમખનામ રે. ૪૫
- દક્ષિણમુખે અનુહુપ્છંદ રે, વધા યજુર્વેદ આનંદકંદ રે;
સ્તોમ પંચદશ બૃહત્ સામ રે, ઉડ્યે ઉપજવ્યા મહાનામ રે. ૪૬
- પછે પશ્ચિમ મુખે પામી આનંદ રે, ઉપજવિયો જગતિછંદ રે;

૪૨ જોડોઈ૦—જેને તમે જોડો (વખેડો) છે તે ગધેડો. અથવા જોડો (વિનોદાર્થ) ગધેડો.

૪૪ સમની સખ્યા—ગિફારી પશુઓ (કવિએ લખ્યા જણાતા નથી પણ મૂળ અર્થમાં છે), જે ખરીવાળા, હાથી, વાનર, પક્ષી, જળજીવ, અને પેટે ચાલનારા.

૪૫ ત્રિવૃત્ત મામ—ત્રિવૃત્ત નામે ગાનના મ ત્રો. રથ તર—એ નામના વેદના મ ત્રોનો મુદાય અગ્નિષ્ટોમમખ—અગ્નિષ્ટોમ નામે વસના મ ત્રો.
૪૬ સ્તોમ—સ્તુતિમ ત્રોનો મુદાય. ઉડ્ય—સામવેદના મ ત્રો.

- એ વિધિની ખ્યાતિ અનેક રે, તેથી નિર્મુક્ત થઇ વ્યતિરેક રે;
 સર્વે પ્રલયજળમાં પૂગયાં રે, સારાં માઠાં સર્વે સુકાયા રે. ૬
- પુનઃ પ્રજ્ઞાની ઇચ્છા ઉપનો રે, તપ સૃષ્ટિ મનથી નીપતી રે;
 તે સૃષ્ટિ પેલા કરતા શુચ રે, કર્યુ પ્રજ્ઞાએ તે કહું હુય રે ૭
- સુર અસુર પિતૃને માટે રે, મંદુષ્ય ઉત્પન્ન કરવા સાટે રે;
 વિધિ પેઠા વારિમાય રે, આત્માનો યોગ કયો રહી ત્યાય રે. ૮
- જેણે કયોછે આત્માનો યોગ રે, ને ધારે છે સૃષ્ટિનો જોગ રે;
 તેવા પ્રજ્ઞાનો તમોભાગ રે, વૃદ્ધિ પામ્યો તેમાં અનુરાગ રે. ૯
- તદા જ્ઞાન ભાગવતી રે, ઉપન્યા અસુર તામસમતિ રે;
 એવું જોઈ પ્રજ્ઞાદેવ રે, તમોભાગદહ તજ્યો તતજેવ રે. ૧૦
- કયો વિધિએ તે દહ ત્યાગ રે, ત્યારે તે થઇ ગયો રાત્રિનો ભાગ રે;
 પછે સૃષ્ટિ કરવાનો હેતુ ધારી રે, અન્ય દહ ધર્યો નિચારી રે ૧૧
- અન્ય દહ જોઈ આનંદ પામ્યા રે, તમોગુણના કષ્ટને ચામ્યા રે;
 એટલે સત્વગુણની વૃદ્ધિ થાતી રે, બીજી વૃત્તિઓ નાશો જતી રે. ૧૨
- તદા મુખમાહેથી દેવ રે, ત્યા નીપજિયા તતજેવ રે,
 પ્રજ્ઞપતિએ તે વાર રે, તે દહ ત્યાગ્યો નિરધાર રે. ૧૩
- તે દહ ત્યાગ્યાનો થયો દિવસ રે, સત્વગુણ વશ્યો જેમા મરા રે;
 પછે કેવળ સત્વગુણ ફેરા રે, બીજા દહ ધર્યો સવેરા રે. ૧૪
- પિતૃ હવા તે મધ્યેથી જાણુ રે, પિતૃતુલ્ય કર્દા પ્રમાણુ રે;
 થયાં પિતૃ ઉત્પન્ન જ્યારે રે, તે દહ ત્યાગ્યો વિધિએ ત્યારે રે. ૧૫
- તે દહ તજતા સધ્યા થાતી રે, રાત્રિ દિન મધ્ય જેહ મનાતી રે;
 ત્યાર પૂઠે પ્રજ્ઞાએ જાણુ રે, રજ્જેગુણ દહ ધર્યો પ્રમાણુ રે ૧૬
- તે રજ્જે વિભાગી દહથી ભાઇ રે, થઈ માનવકેરી નરાઈ રે;
 એમ માનવ ઉપન્યા મુનિ રે, જેમા દરો અગુણી ગુણી રે ૧૭

સરજી માનવ વિધિએ દહુ રે, ત્યાગ કર્યો થઈ નિ સદહુ રે;	
તે દહુ તજતા થયો પ્રભાત રે, કાપા અત દિવાપ્રકાશ જાત રે	૧૮
સાભળ દિવસતમ તુ સાર રે, ઝૂ રોતે દિવાસત્રિનો પ્રકાર રે;	
સંધ્યા પ્રભાતની એવી વાત રે, થયાં બ્રહ્માદહે તે મખ્યાત રે.	૧૯
પ્રભાત સંધ્યા ને દિવસ જાણુ રે, છે સત્વમાત્રાત્મક પ્રમાણુ રે;	
રાત્રિ તમે રૂપ છેન્સાર રે, માટે ત્રિયામા કે' નિરધાર રે.	૨૦
એવા કારણુ સર્વેતણુ રે, હવાં બળાબળ કહું ધણું રે;	
દિવસે દહનું વાધે બળ રે, રાત્રિએ અસુરકેરે કળ રે	૨૧
પ્રભાતે મનુષ્ય બલિષ્ઠ રે, સંધ્યાકાળે પિતૃ વરિષ્ઠ રે,	
એમ પોતપોતાને કાળે રે, મહાબલિષ્ઠ સર્વ ભાળે રે	૨૨
મોટા અરિને તે સમે મારે રે, બળ ચોગાણુ ચિત્તે ધારે રે;	
એમો ઉન્ગુખં ગ્થિતિ હોય રે, તદા નિર્બળ થાયે રોય રે	૨૩
બળ હોય તે બળી જાય રે, જયરાગી અરિગણુ ધાય રે,	
પ્રકાશ પ્રભાતનો જેહ રે, રાત્રિદિવસકેરો દહુ રે	૨૪
સંધ્યાકેરો કાળ પ્રમાણુ રે, એહ બ્રહ્માનો દહુ જાણુ રે;	
તણુ ગુણુમયી એ તત્ત્વ રે, જાવ તરે જાજ્યે એ મત્ત રે	૨૫
એચાર ઉપજતી વિધિ પામ્યા મુખ્ય રે, રાત્રિપડી કેલાગી તેને બૂખ્ય રે;	
તપાથી તનત્યાકુળ અતિ રે, સ્વરૂપ પાલટયાની કરી મતિ રે	૨૬
ધર્મુ રજ તમે ગુણુવાળુ સારીર રે, તેને વીંટીપળ્યો અધકાર વીર રે;	
શુભાથી શુભ થયા વિધિ રે, દહુ કુટપાની કથુ નિધિ રે.	૨૭
તેવે દેવે સરજ્યા તેણે જત રે, દાઢીવાળા વિદ્વાજ અનંત રે,	
તે નીપજ્યા ખાઉ ખાઈ કરતા રે, ભક્ષણુ માટે બ્રહ્માને ધરતા રે.	૨૮

૨૦ ત્રિયામા—તણુ પોહોરવાગી—રાત્રિ ૨૬ વક્ષ રાક્ષસની ઉપાતિ
વણું છે એ ઈન્—૨૫૪ છે

સામવેદ સપ્તદશ સ્તોત્ર રે, અતિરાત્ર ઉપજાવિયો મહાવ્યોમ રે	૪૭
ઉત્તરમુખ્યકી નિર્વાણ રે, વિધિએ ઉપજાવ્યો અર્થવાણ રે,	
ઉપજાવ્યો આપ્તોર્થો મહાધન રે, અનુક્રુપ્ ઉપજાવ્યો ધર્મ મન રે	૪૮
પછે છેત્રો તે વૈરાગ્ય રે, એવા એના ઉપજાવ્યા મહારાગ્ય રે,	
કલ્પાદિકાળે બ્રહ્મદેવ રે, વિધુત્ પળ કર્યા તતખેવ રે	૪૯
મેઘ રોહિત ઇદ્રધનુષ્ય રે, કલ્યા સરન્યા પેલા મનુષ્ય રે,	
પક્ષી પશુ સરખ્યા જાતે રે, ભૂત અધમોત્તમ વિખ્યાતે રે	૫૦
એ સહુ આ ગમાથી ઉપજાવ્યા રે, કલ્યા જે રોતે એ નિપજાવ્યા ર,	
મધ્યમ ચાર કર્યા ઉત્પન્ન રે, ધર્મ બ્રહ્મદેવે પ્રસન્ન રે	૫૧
સુર અસુર પિતૃ ને નર રે, પેલી ઉપજાવી જાણી વર રે,	
પછે સ્થાવર જ ગમ જાણ રે, ભૂત નીપજાવ્યા ભદ્રપણ જાણ રે	૫૨
પછે યજ્ઞપિરાચ ને ગધર્પ ર, ઉપજાવો અપ્સરા નારી સર્પ રે,	
નર કિન્નર રાક્ષસ પક્ષી રે, પશુ હરિણ સર્પ તન બક્ષી રે	૫૩
કર્યા વિકારી કેટલા જ ત રે, નિપજાવ્યા નિર્ધિકારી મહત રે,	
જે જે સ્થિર ચર જાઇએ સહુ રે, તે તે વિધિઉપાર્જિત કહુ રે	૫૪
જે જે ઉપજ્યા પશુ માનવ રે, નરનારી દાનેશ્વરી દાનવ રે,	
તે કરતા પૂર્વની સૃષ્ટિએ કાર્ય રે તે પાળતા અવુના આર્ય અનાર્ય રે	૫૫
જે જે કામ હતા સર્વના જાણ રે, તેના તેહ નિર્મ્યા પ્રમાણ રે,	
હિ, સાહિસ કે દયાળુ રે, કૂર કઠોર કે ધરમાળુ રે	૫૬
અધર્મો કે સત્યવ્રતાળો રે, અસત્યવાદી કર્તા કર્મકાળો રે,	
જેવી વાસના કર્મે લાધી રે, તેવી જુક્તિ તેને તેને સાચી રે	૫૭

૪૭ અતિરાત્ર—જ્યોતિષ્ટોમ યજ્ઞનો એક વૈર્ષિક ભાગ મહા યોમ
—મોટા આકાશ જેવા (બ્રહ્માએ) ૫૦ રોહિત—એ નામનો એક જાતનો
મૃગ ૫૪ સ્થિરચર—સ્થાનર જગમ વિધિઉપાર્જિત બ્રહ્માએ ઉપજાવેલા
૫૬ હિ સાહિસ—હિ સા કરનારા કે હિ સા નહિ કરનારા

ન ગમે સારાને માહું રે, વદે ગાહુઓ થઈ ક્યાં ગાહું રે;	
દિંદ્રિયવિવય જે જે જાણુ રે, વપુએ વિવિધપણું મમાણુ રે.	૫૮
એકમેકના સંબંધ જેહ રે, બલિષ્ઠ વિધિએ ઉપજાવ્યો તેહ રે;	
દેવ આદિકકેશં નામ રે, જૂત આદિકના વિશ્રામ રે.	૫૯
તે સર્વનાં જેવાં રૂપ રે, તેહ કહી ગયા પ્રજ્ઞાભૂપ રે;	
કૃત્ય સારાં માઠાં અંવિધાર રે, કહ્યાં સૃષ્ટિકર્મે નિરધાર રે.	૬૦
વિધિએ વેદશબ્દ સર્વત્ર રે, કરી ગયા ન લખિયુ પત્ર રે;	
જેહ બોલ્યા પ્રજા તે વેદ રે, એમાં માનવો નહિ કાંઈ બેદ રે	૬૧
કહ્યાં ઋષિ મુનિનાં સહુ નામ રે, સૃષ્ટિ દેવતાં ભાખ્યા કામ રે;	
૧૧ી પ્રજ્ઞરાત્રિને અતે જેહ રે, અન્ય મગઠ થયુ સહુ તેહ રે.	૬૨
આપ્યાં તે સર્વનાં નામાદિક રે, પ્રજ્ઞાએ વેદમાં ઠીકાઠીક રે;	
જ્યમ ઋતુ ઋતુની રીત્યો જૂદી રે, જાણેા બેદ વદી ને મુદી રે	૬૩
જ્યારે ઋતુ પલ્લવાયે જાણુ રે, ત્યારે પૂર્વની રીતે મમાણુ રે;	
આવે વસંત વાપે કામ રે, ગ્રીષ્મ થાતા મગટે ઘામ રે	૬૪
એવાં જે ચિન્હ પૂર્વ છતાં રે, તેહ સહુ ઋતુ આવે થાય છતાં રે;	
તે પ્રકારે યુગાદિક મુજાણુ રે, સર્વ પદાર્થકેરૂ મમાણુ રે	૬૫
એક રૂપ દરે નિર્વાણુ રે, જાણુપુરૂષને થાય જાણુ રે;	
રાત્ર્યતે યજ્ઞેલા મણુદ રે, અપ્યક્તજન્મા પ્રજ્ઞા શુદ્ધ રે.	૬૬
તેના કલ્પે કલ્પે જાણુ રે, ઉપજે નવી સૃષ્ટિ મમાણુ રે;	
ઉપજે પુરાણીને વેગાણુ રે, ઉપજે તેના શ્રોતા વદે બેમાણુ રે !	૬૭
એવા આપે પુરાણીને ખાવા રે, રીઝે મિથ્યાન્ત મારી પુરાણીબાવા રે;	

૫૮ વપુ—શરીર ૬૨ પ્રજ્ઞરાત્રિ—પ્રવચનો કાળ ૬૬ પ્રણુદ—
જન્મતા અપ્યક્ત જન્મા—જેનો જન્મ પ્રકટ નથી એવા અશ્વિના અર્ધાશ્વિના
નામે તન્વધી ઉપજેલા.

હવતાં જમી ખાય હેડકિચો રે, જયમ હોડેં કરે રડકિચો રે. ૬૮
 ઝોથરાયા પાડાની પેરે હારિ રે, આવે સવાઈરે ફરિ રે;
 એવા નોઈ હાલહવાલ રે, નમે વિમ કૃષ્ણનો બાળ રે. ૬૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, મૃદ્ધિમકરણ મુનિ વખાણે રે;
 અષ્ટચત્વારિંશોધ્યાય રે, વિમ નમી વ્યાસને ગાય રે. ૭૦

વસણ.

વ્યાસને નમી ગાય અગુણી, વિમ મેમાનંદ રે;
 ભવોભવ મુને મેગવો, પુરાણી બાળમુકંદ રે. ૭૧

કકલું ૧૦૪ મું.

રાગ દેશાખ.

કૌબુકી કહે માર્કંડેય મુનિ, વદા હવાં પૂછ કામનુ;
 આર્પારસોત માનવતણો ને, વદા ધ્યાન ધરી સ્યામનુ. ૧
 શી રીતે બ્રહ્માએ કર્યો તે, દાખવો દયાળ છ;
 વિસ્તારી વાણીવડે બાળો, છો મહાજ્ઞાન વિશાળ છ. ૨
 ને પેર અઘ્નાએ કર્યા, સહુ દિન મુનિ દેવ છ;
 તે દિનકેરા કર્મ બાળો, કરે કોની સેવ છ. ૩
 ગુણ ગુણનિધિ દિનકેરા, કહો મુગ્ધનેઆજ રે;
 કર્મ કેવા દિને કરવાં, શી કહો મહારાજ રે. ૪
 માર્કંડેય કહે તું મુણ્ય હાનાં, મુનિ મોટા કૌબુકી;
 પૂરે વિધિએ સૃષ્ટિકેરી, રચનાતણી ધારી વકી. ૫
 તદા એક સહસ્ર નરનારીકેરાં, નોકોં કીધાં હવાં;

- વિધિકેશ વદન માંહીથી, તેહ થયાંતાં છતાં. ૬
- તે નીપજ્યાં નારી નર સહુ, સત્વગુણી શોભતાં;
સ્વયમકાશિત તે હતાં, જે ઉપર વિધિમન યોભતાં. ૭
- પછી હૃદયમાંથી તેટલાં કરી, વિધિ પામ્યા હર્ષને;
તે રજ્જેગુણપ્રાધાન હતાં, મહાપ્રતાપી દર્શને. ૮
- અમર્ષ અતિશે અંગ તેને, નીપજ્યાં નર કામિની;
કંઈક પ્રજ્ઞા હર્ષ પામ્યા, જોઈ સ્વામી સ્વામિની. ૯
- પછે જ્યાં માંહીથી વળી, તેટલાં ઉપજાવિયાં;
રજ તમ ગુણાળાં તે થયાં, અભિજ્ઞાપ અતર લાવિયાં. ૧૦
- પછે પદ્મનાભે પાદમાંથી, ઇક સહસ્ર મગટાવિયાં;
તે તમોગુણપ્રાધાન સૈવ, સોભાવ્યહીણાં કા'વિયાં. ૧૧
- માનસ મચ્છિન અતિ તેહતું, વળી ગુણ નીચત્વે ગયાં;
એમ નરનારી નીપજ્યા તે, કૌશ્લકી તુને કહ્યા. ૧૨
- મિથુન રૂપે ઉપન્યાં એમ, સર્વ માણી ત્યાહી તો;
કામાતુર તે અતિશે થયાં. માંડ્યો સંયોગ માંહોમાંહી તો. ૧૩
- તે દિનથી આ કલ્પ માંહે, મિથુનસૃષ્ટિ થઈ સહુ;
વળી સુણ્ય આગે શિષ્ય મારા, સર્વ વિસ્તારી કહુ. ૧૪
- તે સમયમાં સ્વામિનીને, માસમાસે જાણુ તુ;
રજસ્વલાપણું આવતું નહિ, સત્ય શુદ્ધ પ્રમાણુ તું. ૧૫
- તેણે સેવના સંભોગ કરતાં, પત્ની મસૂતા નવ યતી;
તવ કરીશ શકા તું કદી મન, (સૃષ્ટિ)નાશ ક્યમ થઈ નવ જતી. ૧૬
- કિંતુ આયુધ્ય અત જાગે, સરી મસૂતા તો થતી;
નરનારીકેરૂં યુગ્મ પ્રસવી, જગપુરે તો તે જતી. ૧૭

- તે દિવસથી આ કલ્પમાંહે, મિથુન એવુ આનિયુ,
આધક તે માણે હંતુ તો, કહુ જેવુ લાગિયુ ૧૮
- મત્યેક જન મનવડે ધારે, ધ્યાનમ્પચ વિચયતાણુ,
શબ્દાદિ નામે જેહ કા'વે, તે સુખ ર આવી ઘાણુ ૧૯
- મળપતિયકી જેહ પૂર્વે, તેહ લાખી તુજને,
હવા લાખુ ક્યમ વધી તે, સમજ નેટલી મુજને ૨૦
- યુગ્મજોડા અતકાળે, મગટ થાતા જેહ તો,
આ વ રા જાણો તેમના સહુ, અખિય જકત દરેં તેહ તો ૨૧
- તે યુગ્મમાહે જેહ ઉપજી, મળ તે શુ સેવતી,
તે સર્વ તુજને કહી દાખુ, વગી કરુ ઉવેખતી ૨૨
- સેવતી સરિતા સરોવર, સમુદ્ર પર્વત સર્વને,
શીતોષ્ણકેરો બાધ નવ અતિ, અલ્પ ધરતા ગર્વને ૨૩
- યથાર્થ રીતે સુખ લેતા, ફરી ચારે પાસમા,
સ્વાભાવિક તૃપ્તિ પિપ્પમાહે, હતી શાંતિ આરામા ૨૪
- નવ મલિનતા કે દેષ ઈર્ષ્યા, તેમના માહે હતી,
ઈક કામ મ દિર બાધી તે સહુ કલ સુખી નવ થતી ૨૫
- નગ ખીણુ ૫ સમુદ્રકાંઠે વાસવસતી તે મળ,
મને થં નહિ મનમાહી તેન વદા શે જોઈએ સળ ૨૬
- આનંદ અતરમા અતિશે, ધારી ફરતી એ ગમે,
એવી મળ પુસ્તકમાહી વાયુ શાંતિગુણ તેણે સમે ૨૭
- પિશાચ ચમુ શ્રવા રાક્ષસ ઇધ્યાણુ પશુ માઉના,
મકર ઉદરે ગતિ કરતા, કોક માણી નિર્મળા ૨૮
- અડજાદિક જાતિ એવી તેહ સમમે જાણુજો

અધર્મી અકરમી વદાતી, પૂર્ણ મન પ્રમાણુજ્ઞે.	૨૯
તેહ સમયે કુલ નો'તાં, મન નો'તાં મહી વિષે,	
ફળજાનુનાં ચિન્હ નો'તાં, સૂર્ય ચંદ્ર સમા દિસે.	૩૦
અદ્ર અર્થ સમાન જાણે, રીત ઉભણ સમા ગણે;	
શાંતિકારી કાળ એવો, આનંદ સુખદા અતિ ઘણો.	૩૧
પછે કાળ જાતે તેમને વળી, સિદ્ધિ રિદ્ધિ સાંપડી;	
વિચિત્ર ગતિ તેની અતિરો, ઘડી અવળી સૌ અડી.	૩૨
દિવસકેરા પૂર્વ ભાગે, મધ્યાહ્ન ભાગે તેમને;	
અવપ્તિ જાણુની માંહી આવી, વળી તૃપ્તિ થાય એમને.	૩૩
એની મેળે તૃપ્તિ થાતી, દિન એવા તો હતા;	
આયાસ સ્વય ઇચ્છિત થાતો, મનમાની મળતી સહુ મતા.	૩૪
પછે તે સહુ પ્રજાને ઝુનિ, સૂક્ષ્મઅશી રસોલસા;	
એવા નામકેરી સિદ્ધિ મળતી, ઉર અતિ જાણે ઉલ્લસ્યાં.	૩૫
વળી એવી સિદ્ધિ બીજી સર્વે, મળી પૂર્ણાનંદમાં;	
કામના મન ધારી થાતી, મન વસે ગોપિદર્માં.	૩૬
ઔષધી તે પ્રજાકેરી, સસ્કારવિણ થાતી સદા;	
સ્થિર યૌવનતણી તે પ્રાપ્તિ કરતી, માનિની થાતી ઝુદા.	૩૭
સંકેષ વિણ પણ તેમને સુત, યુગ્મ સતતિ તો થતી;	
જન્મ સાથે થતો તેના, તે દિન રીત એવી હતી.	૩૮
જોડખાંતુ રૂપ જાણે, એક બીજામાં ઘડચુ;	
ચતુ પણ તે ઉભયકેર, એક દાળ વિષે અડચું.	૩૯
તે જોડખાના જન્મમાંહે, નવ અભિગ્રાષ કે કંઈ દેષ તો;	
સમરૂપી ને સમગુણી તે, સમવપુકેરો વેષ તો.	૪૦

- નવ અધમ ઉત્તમ તેહમાં રતિ, હવાં આયુષ્ય લાખું તેમનું;
ચાર સહસ્ત્ર વર્ષ નરતાણુ તો, આયુ હુનું એમનું. ૪૧
- કાળ એટલો જીવતાં પણ, ક્ષેત્રથી દુઃખ નવ બને;
વિપત્તિ તેષકી થાય જે, તે નવ તેમના તનુને હણે. ૪૨
- વાદ એ માંહી નહિ જશે, કિંતુ અપવાદજ હતો;
કાળ કરતો કાળનું કૃત્ય, સ્વરૂપ માંહી થઇ હતો. ૪૩
- મથમકેરી જે પ્રજા તે, સિદ્ધ તેમહિનાણા;
તે નારા સર્વે પામિયા વળી, સુખસાથી જે ઘણા. ૪૪
- તે સર્વ પામ્યા નારા જ્યારે, તદા કૃત્ય નહું હણું;
પડવા લાગિયો રસ વિયતમાંથી, નીપજ્યુ એમ આવનવું. ૪૫
- તે રસવડે ત્યાં કલ્પવૃક્ષજ, વધારે વૃદ્ધિ પામિયાં;
ધૂમટ થયો મદિર જશે, સુખ પૂર્વકેરાં રાગિયાં. ૪૬
- તે કલ્પવૃક્ષથી સર્વ સુખ, તે પ્રજાને આવી મળ્યું;
ત્રેતાયુગારબે થયુ એમ, નિરવાહનું તેથી કળ્યું. ૪૭
- એમ કાળ ક્રમ ફરતા સહુ ફરું, તેહ લાખું આજ હું;
એકાએક પ્રીતિપૂર નીપજ્યું, દાખુ તે દિવસજ હું. ૪૮
- મતિમાસે કામિની તો, રજવતી થતી ત્યાં હતી;
ગર્ભ ધરતી ગોરી અતિશે, સુત નીપજ થાતી હતી. ૪૯
- રાગકેરી નીપજ એવી, થઇ જ્યારે જાણુ કે;
ચક્રનિકટનાં કલ્પવૃક્ષજ, નારા પામ્યા માન્ય રે. ૫૦
- તે કલ્પવૃક્ષજ ગયાં જહીંથી, તહીં નવીન દુમન યયાં;
ચાર રાખા તેહને થઇ, દુઃખ તેષકી સહુ ગયાં. ૫૧

તે દુમને ફળ હવાં કેવાં, તેજ ભાષુ તુજ કને;	
તે દુમમાંથી વૃક્ષ નીકળ્યાં, ફળથકી અલકારજ બને.	૫૨
વળી સુવર્ણવાળું ને રસાળું, મહાબળવાળું નીકળ્યું;	
તે મક્ષિકાએ નવ કર્યું કંઈ, કે મધપૂડામાં નવ કળ્યું.	૫૩
તેણું મધ ઉત્પન્ન થાવા, લાગિયું તે વૃક્ષથી;	
તેવડે નિર્મૂલ્ય થાતો, યુગ ત્રેતા વિષે મહાદક્ષથી.	૫૪
વળી પાછું કાળચક્રજ, કર્યું તેહની ઉપરે;	
તે મળ સર્વે નાશ પામી, અંતકઉલ્લંઘન કો કરે.	૫૫
વળી નવીન નીપજી મળ ત્યાં, તે સર્વ મધ્યે આપિયો;	
લોભ લક્ષણવત મોટો, સંગ મમત્વ મતિને લાપિયો.	૫૬
આ ચાર શાખાતણું દુમ જે, માહર છે જાણજે;	
જે હસ્ત કોઈ અરાડશે તો, રહ ત્યાગ પ્રમાણજે.	૫૭
એમ મારાપણુ આવી, વશ્યું સર્વેમાં સહી;	
તે દુરાચારથી સદવિચારજ, નાશ પામી ગયો વહી.	૫૮
જડામૂળે ગયાં જાહે, દુમ જે ઉપન્યાં હતા;	
પછે સીતોપણુ કુદ્યા તથાદિક ત્યાં, હ્રદય થયાં છતાં.	૫૯
તેહથી નવ દુઃખ થાયે, એમ ધાર્યું તેમણે;	
તે કાજ બાંધ્યાં નગર પૂર્વે, સુખ યા તા એમણે.	૬૦
રણપ્રદેશે દુર્ગમ નગે વળી, નદી વૃક્ષે પરવતે;	
તે મળ આશ્રયે લઈ રહી, રક્ષણ વિચારી સર્વ તે.	૬૧
કિલ્લા કર્યા કંઈ દુર્ગ બાંધ્યા, ભયકારણુ ભાવથી;	
અ ગુણવડે માગી કર્યા કંઈ, દુર્ગ કર્ત્રિમ દાવથી.	૬૨

૫૩ સુવર્ણવાળું—સારા રંગનું. ૫૪ મહાદક્ષથી—ધણા ચતુર એવા
 જ્ઞાના અનુમદથી. ૫૫ અંતકઉલ્લંઘન—કાળને એળધી જવાનું કામ.
 ૬૧ દુર્ગમ—દુઃખથી જઈ શકાય એવા. નગ—પર્વત. ૬૨ દુર્ગ—કિલ્લા

દુર્ગ તેવા કરી અતિશે, તે કાળની રે'તી મળ,	
અરિગણને કરૂં જાણે, એ કળએ સમ્યક્ સજ	૬૩
હવા માપ કરવા તેમણે મળી, પ્રે'લાં પ્રમાણજ બાધિયા,	
તે સર્વ ભાષુ તુલકને હું, સિદ્ધાંત કેવા સાધિયા	૬૪
અતિ સુદ્ધમાશને પરમાણુ કે'છે, તે પરમાણુ ત્રસરેણુ અને;	
કેશાત્ર ને લિખ જૂ હવા, યતમધ્ય ભાગ કહું તને	૬૫
ઉત્તરોત્તર એહ કમથી, અષ્ટ ગુણિત જાણવા,	
વળી માપ માપી કહું તુને, સત્ય સહુ પરમાણુવાં	૬૬
અષ્ટ ચવનો એક અ ગુલ, ૫૮ અ ગુલતાણુ ૫૬ એક છે,	
દય પદ્મતાલી તા વેત ગણતા, દયવેત કર વિવેક છે	૬૭
તે પ્રાણાદિ તીર્થથી યુક્ત ત્યાહો, જાણવો દિન રાજ છ,	—
આર કરતુ ધનુષ્ય થાયે, વા ૬૬ નામજ કાજ છ	૬૮
વળી નાહિકા યુગ કહે તને, નામ એવાં જાણજો,	
ધનુષ દય સહસ્રકેરો, કોરા એક પ્રમાણજો	૬૯
દય કોસકેરી ગત્યુતિ છક, આર કોશ ચોજન એકથી,	
પરિમાણ સખ્યા માટ પડિત, વદ પરમ પરિમાણ વિનેકથી ૭૦	
દુર્ગના પ્રકાર આરજ, તે મધ્ય ત્રણ સ્વભાવથી,	
નીપજિયા એમ કહે સુધી, જણુ તેના ભાવથી	૭૧
પણુ જેહ એયો દુર્ગ જાણી, તેહ કૃત્રિમ તો થયા,	
તે યત્નથી નિર્માણ કીધો, ત્રણ મધ્ય તેહ મળી ગયો	૭૨
વળી પછે દિનવર તેમણે મળો, કયાં જે જે કાર્ય તે,	
તે એક ચિત્તે સુણ્ય સર્વે, કયમ હવા આર્ય અનાર્ય તે	૭૩

૬૩ કળ—યુક્ત ૬- પ્રાણાદિતીર્થ યુક્ત—અર્થાત્ આગળા સહિત

૭૧ સ્વભાવથી—એની મેલે—કુદરતથી

- કોઈ જને ત્યાં પ્રેમ આણી, રચ્યાં પુર પાધર વિષે;
 ખેટક ને દ્રોણીમુખ વળી ત્યાં, શાખાનગર સમ્યક્ દીસે. ૭૪
- ખર્વટ દ્રમી ને ગ્રામ રચિયાં, ઘોષવિન્યામજ જે વળી;
 ભિન્ન ભિન્ને ગેહ બાંધ્યાં, રહ્યાં તે સહુમાં મળી. ૭૫
- હવાં નામ ભાખ્યાં જેહનાં મે, તેહ સમજાવું તને;
 ચોપાસ જેને કોટ હોયે, વળી પરિખા પૂરી બને. ૭૬
- બાહ્ય તેહની ભીંત આવી, રહી ઊભી દહ યઈ;
 એકેક કોશ પર પુરજ કીધા, નિભાગ અષ્ટ ચોપા ગ્રહી. ૭૭
- વળી તે પૂર્વ કે ઉત્તર વિષે અતિ, નમી રહેલું હોય તો;
 બાહેર જવાને કાજ જોઈએ, વંશજ પ્રદેશજ સોય તો. ૭૮
- એવી રચનાએ રચ્યું તે, પુર કે'વાયે સહી;
 તે પુરચંદ્રી જ્યાં અર્ધ રચના, નામ ખેટક તો તહીં. ૭૯
- અતુર્યાસિ તે પુરનો લખો ત્યાં, વદો ખર્વટ તે લહી;
 અષ્ટમ વિભાગે તેયકી જે, સક્ષમ દર્શો જે સહી. ૮૦
- તોદ્રોણી મુખજ કે'વું તેને, એ માંહી સશય કંઈ નહિ;
 વળી ભેદ બીજે દેહ બતાવી, તેહ સાબળ તું અહીં. ૮૧
- કોટ કે પરિખા ન હોયે, જેહને જીવિતયકી;
 ખર્વટ કહે ખાંતેથી સરવે, એ બાણુકુ રક્તિયકી. ૮૨
- જ્યાં મંત્રી કે આમંત વસતા, તે શાખાનગર કે'વાય છે;
 જ્યાં ચંદ્રવસ્તી અતિ ઘણી, કૃષિકાર ધનપતિ યાય છે. ૮૩
- ખેટ કરવા જોગ જેમાં, હોય જગતી સર્વ તો;
 ગ્રામ ગુણુ નિધિ વદે તેને, માની મોટું પર્વ તો. ૮૪
- સાયકેસ દુઃખથી કે, વાસની વદવાહથી;

૭૪ ખેટક ઈં—ખેટક વગેરેના લક્ષણ અભેદ દેવામા આપાયે.

૭૬ પરિખા—ખાહ. ૭૮ વંશજ ઈં—વાંસથી આંતરેયો પ્રદેસ.

શનુકેરા હુ ખથી કે, અરિગણની આડથી	૮૫
નગરાદિ મુકી વસતી જઈ પડી, નગરકેરી બા'ર તો,	
વસતિ એણે નાન તેણે, જાણુ તુ નિર્ધાર તો	૮૬
જ્યાં હુઠજનનો વાસ અતિશે, નહિ ક્ષેત્ર કે ઉદ્યાન જ્યાં,	
અરિસેમાની મર્યાદ ઉર્પર, સેન વસતુ મહાન જ્યાં	૮૭
નૃપમિત્ર નર જ્યાં વાસ વસતા, દ્રમી નામજ તેહતુ,	
* * * *	૮૮
ભાજનાદિ ગ્રામ મૂકી, સ્વેચ્છિત વસતા વાસ જે,	
આહિર કહે જન જેમને તે, ત્યાં વસે ધારી આરા તે	૮૯
ઘોષવિન્યાસજ ભણે જન, નામ તેણે જાણુ જે,	
ત્યાં હાટ કે નવ કાં હોયે ઘે । એણે પ્રમાણુ જે	૯૦
અ પ્રમાણુ । જા સર્વે, નગર નૌતમ બાધિયા,	
શીતોળણાદિક દ્વંદ્વ અરથે, સિધ્ધ થઇ ઘર સાધિયા	૯૧
એમ બાધી ગેહ તેહજ, વસ્યા રાતિ પામવા,	
પૂર્વ કલ્પે ગેહ જેવા કર્યા તેવા કામ વા —	૯૨
તે મધ્ય વધવટ ય ઇ કરી, ક' સ્મરી પે'લના રચ્યા,	
વળી દુમડાળી મન વિચારી, પૂર્ણ તે માટે પચ્યા	૯૩
પ્રથમ ડાળી દુમકેરી, આવી રહી હતી આ રીતે,	
નીચી ઉ ચો આ રીતે હતી, કરી પુર તેવી ખીતે	૯૪
હે દિવસતમ પ્રથમ શાખા, કલ્પવૃક્ષે જે હતી,	

૮૭ અરિસેમા ॥ ૪૦—શનુની કામા (પૃષ્ઠ ૧૧)ની મર્યાદ (૬૬) ઉપર ૮૮ ભાજનાદિ ગ્રામ—રાણુ નગરનો જગો ૯૧ ૬૬—જોડા

૮૩ પે'લના—પૂર્વ કે પના ઘરની ચ્યના સજારીને ૮૩ દુમડાળી ૪૦—કલ્પવૃક્ષ જે ઘરરો હતા તેના ડાળાની રચના

- તે શુદ્ધ વિષે નિર્માણ કરતાં, શુદ્ધરૂપે બની જતી. ૯૫
- કંઈ ઔરડા પરસાળ થાતી, દુમડાળી એ અતિ;
- વિભાગને કંઈ ભાગ કરતા, માની માનવી મા'મતિ. ૯૬
- શીતોષ્ણકેરૂં નીવારણ કરી, વૃત્તિધારી ધ્યાનમાં;
- કલ્પવૃક્ષનો નારા થાતાં, મધ ગયું'અનુમાનમાં. ૯૭
- એમ અટકતું મળતું મધ ત્યાં, કે અતિ દુઃખ ઉપન્યુ;
- શુ નગર શુદ્ધને ભરે બચકાં, જ્યાં કુધા તૃપા દુઃખ નીપન્યુ. ૯૮
- તે યુગ વિષે વળી સિદ્ધિકેરી, થઇ પ્રાપ્તિ સામટી;
- સ્વભાવ સિદ્ધથી ઔપધી થઇ, દુઃખની આસા ઘટી. ૯૯
- વળી થઇ વૃષ્ટિ અતિ ઘણી ત્યાં, તે જળ ગયુ નીચે ખામણે;
- વૃષ્ટિવારિ તે મધ્યે ભરાયું, ભવિષ્યને જઈ ભામણે. ૧૦૦
- વળી નવોન વૃષ્ટિ થઇ તેથકી, પડયુ જળ તે મધ્ય તો;
- તે જળ વધે પ્રવાહ આપ્યો, અવનિ ખોદાઇ જેહ અવધ્ય તો. ૧૦૧
- તે માંહીથી પૂર પાણીકેરૂં, આલિયુ આદિશ ભણી;
- તેને નદીકેરૂં નામ આપ્યું, એ વિષે સગિતા બાણી. ૧૦૨
- જે વૃષ્ટિબિંદુ પૃથ્વીપીઠ પર, પડ્યા આવી પાધરા;
- સચોગ તેનો જગતી સાથે, થતાં થયા નવ તે પરા ૧૦
- તેવડે ઔપધી સર્વ ઉગી, નીકળી મહાભેરમાં;
- ખેડ્યા વગર વાહ્યા વગર તે, તર્તડી ઊડી તોરમાં. ૧૦૪
- જેદ તેના બે વદાયા, શ્રામ્ય આરણ્યક જસા.

૯૭ મધ ૪૦—કેમકે કલ્પવૃક્ષથી મળતા મધનુ તે માન અનુમાન કરવાનુંજ રહ્યું । —નારા પામ્યુ.

૧૦૧ અવધ્ય ૪૦—જે પૃથ્વી અવધ્ય (ખોદાણુરૂપ વધ વગરની) હતી તે ખોદાઈ.

ચતુર્દશ મકાર તેના, શે વણેલું નવ ઉર વસ્યા.	૧૦૫
કયમ ઝલતુ ઝલતુ મતિ ધ્રુવ મનહર, થવા લાગ્યાં તે ઘડી;	
કૃતિત દ્રુમ અપાર ઉપજ્યાં, બૂનિ ઝાંઝાંએ મડી.	૧૦૬
એ ઝાંઝાંધીગણ તણી નીપજ, અથમ ત્રેતાયુગ વિષે;	
થઈ એવું જાણવું જાને, અધુના નેપી દિસે.	૧૦૭
હે મુનિ સત્તમ તે યુગે ઝામ, મળત મેમે તેમ રહી;	
નિર્ધર તે ઉપર કરે રાહુ, સુધા તથા નાશી ગઈ.	૧૦૮
વળી ઝાકસમાત તેમાં, થઈ આવ્યો મહાસુરી;	
લોભ ને વળી રાગ વાધ્યો, ઉપની તૃષ્ણા પુરી.	૧૦૯
તેણે સરિતા ક્ષેત્ર પર્વત, વૃક્ષ ગુહ્ય ને ઝાંઝાંધી;	
પોતાતણી કરી લીધી સર્વે, બલિષ્ઠે લીધી બધી.	૧૧૦
એમ લોભીજન થયા બહુ, લઢયા મહિમાંહી તે;	
દાષ ઉપન્યા તેથકી ને, વધુ ગર્વે આહી તે.	૧૧૧
દાષિત સર્વે જોઈ જગતી, ઝાંઝાંધી ગળી ગઈ બધી;	
દાષ કેરી વૃદ્ધિ યાંતાં, સિદ્ધિ એ રીતે વધી !!	૧૧૨
હે દિનસત્તમ એ રીતે ત્યાં, નાશ પામી સહુ ગયું;	
તવ દુઃખ ઉપજ્યુ સર્વને આતિ, કંઈ ક્ષુધાભજન નવ રહ્યું.	૧૧૩
પ્રાતિએ ક્રાંતિ ઘટી ગઈ, દુઃખ પામી સહુ મળ;	
તે ગઈ અર્વોત્તમ વિધિ પાસે, શરણ કેરી ધરી કળ.	૧૧૪
હસ્ત જોડી વિધિને સહુ, નમી યાત્યા મુખથી;	
અક્ષાણ આશા પૂરીએ, નિવારીએ બૂખ દુઃખથી.	૧૧૫
તવ ધ્યાન ધાર્યું પડનાએ, અરે સર્વે કયાં ગયું;	

૧૦૫ ગ્રામ્ય—ગામને લગતી, અનાજ વગેરે આરણ્યક—અરણ્યને લગતી, હરડે વગેરે ૧૦૬ મહાસુરી—મોટો આસુર રૂપ (લોભ વગેરે). ૧૧૨ વધી—(વક્રોક્તિ) અર્થાત્ નાશ પામી.

- પૃથ્વી ગળી ગઈ ઔપધી સહુ, એવું નિશ્ચય મન થયું. ૧૧૬
તવ શોધી ઉપાય તેના, કર્યો વિધિએ તે ઘડી;
મેરૂ રૂપી વત્સ કરીને, દાહી પૃથ્વી ને વડી. ૧૧૭
દાહી પૃથ્વી જદા ખસા, તદા અવનવું નીપન્યું;
આમ્યારણ્યે પૃથ્વીમાં પડી, ઔપધી જીજ ઉપન્યું. ૧૧૮
ને લીન જગત્ત્રીમાં થયા' તાં, તે તેને પૃથ્કે નીકળ્યાં;
ઉગિયાં અંકુરવતાં થઇ, તે સર્વ સઘિએ કળ્યાં. ૧૧૯
હવાં ઔપધી એને કહે તે, કહું સાંભળ્ય તુંય રે;
પડવદ્વજ સુકાઈ જાયે, તે ઔપધી કહુ હુય રે. ૧૨૦
બેદ તેના માનિયા, સતરતાણી ગણતી ગણી;
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ જાતિ દ્વય ભાણી ૧૨૧
ઉદાર ને વળી કોદર કંઈ, કાંગ માપાન્નજ વળી;
મગ વટાણા મસૂર, કળથી, નિખાવ તુવર સાભળી. ૧૨૨
આણા આદિક આમ્ય ઔપધી, તિલના પ્રકાર બે;
એમ ગણતાં થાય સતર, બેદ વેદ વિધે કહે. ૧૨૩
યજ્ઞિય ઔપધી ચાદ છે, આમ્યારણ્ય મળી કરી;
તેહનાં હુ નામ ભાણુ, સુણ્ય શાણા મહાબળી. ૧૨૪
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ કળથી કાંગ ને;
સામે નમાર યતિલ વાણુ છે, ગવેધુ મર્કટ સાંગ ને. ૧૨૫
વશીતાંદુલ કર્કપિદને, ગણી જુઓ મહામુનિ;

૧૨૦ ઔપધીનું લક્ષણ કહે છે: પડવ ૯૦—જેના ઉપરનું ફળ પાક વાળી તે છોડ સુકાઈ જાય તેને ઔપધી કહે છે.

૧૨૧ શાલી—ડાગર યવ—જવ ગોધૂમ—ગહુ. આણુ—એક જાતની ડાગર. તિલ—તવ ૧૨૨ ઉદાર—એક જાતનું ધાન્ય. માપાન્ન—અડદ નિખાવ—વાવ. ૧૨૫ યતિલ—એ નામનું ધાસ. ગવેધુ—કાસ. મર્કટ—અળભોદ.

- યાશે ચતુર્દશ યજ્ઞઔષધી, ગ્રામ્યારણ્યતણી ગુણી. ૧૨૬
 યસે કરી ને ઉપજવી, ઔષધી ઘણી જાતની;
 તે પુનરપિ ઊગી નહિ તવ, કરો ક્રિયા કૃષિભાતની. ૧૨૭
 જવ યજ્ઞથી નવ નીપતી કંઈ, ઔષધી મન માનતી;
 તવકૃષિ વિદ્યાએ નીપાવી, ઉદ્યોગકેશ ગાનથી. ૧૨૮
 વળી સ્વયંભૂ ભગવાન શ્રેષ્ઠ, કર્મથકી ને ઉપજ;
 તે હસ્તસિદ્ધિ ચાછ એમાં, તે વડે કંઈ નીપજ. ૧૨૯
 તેહ દિવસારંભથી યુનિ, પેહીને ઔષધી કરી;
 એ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ કળા થઈ તવ, સીમા વિધિએ તો ધરી. ૧૩૦
 સ્વયં મતિ અનુસાર વિધિએ, સીમાનું સ્થાપન કર્યું;
 (અહો)ધર્મજ્ઞ સાંભળ્ય વળી ભાષુ, મન વિધિ ગુણનિધિએ શું ધર્યું. ૧૩૧
 સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ અર્ચનું, પૂર પાલન ધારીને;
 લોક વર્ણાશ્રમ કર્યા વિધિ, ધર્મ પથ ઉચ્ચારીને. ૧૩૨
 ક્રિયા કરતા દિન માટે, મનપતિએ સ્થાન તો;
 પોતાતણું નિર્માણ કરિયું, જાણી દિનમહાન તો. ૧૩૩
 નાસે નહીં ને સમરથી તે, ક્ષત્રી અર્થે પ્રહ્લ જ;
 પુરંદરપદ કર્યું સ્થાપિત, લહી રૂડાં કર્મ જ. ૧૩૪
 સ્વધર્મમાં નિષ્ઠાળુ વૈશ્યો, જોઈ પ્રદ્યોત્તમ જ;
 નિર્માણ સુરનું સ્થાન કીધું, ને કરે અહોનિશ સેવ જ. ૧૩૫
 ગ્રહે ચાકરી કરી ભાખરી, શૂદ્ર એવા જોઈને;
 ગર્ધર્વકેડું સ્થાન નિર્મ્યું, શુદ્ધ મતિએ હોઈને. ૧૩૬
 ઉર્ધ્વરેતા ઇકિયાશી મહુસનુ, કણું સ્થાનક જોઈ રે;

- તે ગુરુકુળમાં વાસ કરતો, બ્રહ્મચારી ગ્રંથો એક રે. ૧૩૭
- સપ્તમહર્ષિએ સ્થાનક, વાનપ્રસ્થ ગ્રહે સદા;
મન્નપતિનું ગૃહસ્થને, સન્યાસીને બ્રહ્મનું મુદા. ૧૩૮
- એમ સ્થાનક માપત યાચે, ગૃહસ્થને મુન્યાસીને;
ચાગીને અક્ષય મળે સ્થળ, જે ધરી રહે ઉદાસીને. ૧૩૯
- એવિધે વિધિરાજ કહ્યાં, સ્થાન સર્વ માટ ત્યાં;
પ્રગણીનું નવ સ્થાન તેમાં. માટ છે ઉચ્ચાટ હાં. ૧૪૦
- નવસ્થાન કહ્યું તેનું કારણ, યથામતિએ ઉચ્ચત;
ધર્મે ગ્રહ ને શુદ્ધાત્મ ખાધે, રહ્યા અઝોળ ઉદરભર. ૧૪૧
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સૃષ્ટિપ્રકરણે તુલ્ય કારણે;
એકોનપચારાદધ્યાયે, ગાયા ગુણ વિધિતારણે. ૧૪૨

વલ્લભ.

- વિધિતારણે બારણે રહી, ગુણ ગાયા વિધિતાણા રે,
આતુર્પિસિ દ્વિજજનને, હૃદય ઉમગ અતિઘણા રે. ૧૪૩

કંકલુ ૧૦૫ મુ.

રાગ ગાદી.

- માર્કંડેય કહે સુણય મુનિરાજ, કહું તારું કરવા કાજ;
પછે ધ્યાન ધરતા બ્રહ્માયકી, માનસી મન્નની મુણી વકી ૧
તેના અંગમાયી ઉપજ્યાં, કારણસહિત કાર્ય નીપજ્યાં;

૧૩૭ બ્રહ્મચારી છું—જે બ્રહ્મચારી યાચ તેને એ સ્થાનક મળે.

૧૪૨ એકોનપચારાત્—ઓમણુપચાસ.

યદ્ય માનસી મજ્જ તેજો, પ્રજ્ઞાગ્રાવ ધર્મી લવ્ય નેજો. ૨
 તે મતિમાગરના અગમાથી, યથા જતુ પ્રગટ જ્યાથી,
 એ પેંજા સુરાર ભયી કહ્યા નેહ, આ ૧૨ પર્વત ત્રણ ગુણુ તેહ ૩
 અણુ કરનારા કેવાય, તેહ સદ્ધિમાંયે દતા મહાકાય
 એરોતે પ્રજ્ઞાએ સ્થાપે, વળી જગમભૂત કર્યા મહાપર ૪
 તેાય તે મતિમાનકેરી, મજ્જ વૃદ્ધિ ન પામી અનેરી,
 તદા વિધિએ નિરવાણુ, માનગ પુત્ર કર્યા મમાણુ ૫
 તેહ પોતા નેવા જણુ, મતિમહિમાએ સુજાણુ,
 તેના નામ ગણાવુ આજ, તુ સાબજ્ય સરવાકાજ ૬
 ભૂણુ પ્રાપ્ત્ય પુનહ નામ, કૃતુ અગિરા મહાધામ,
 મરીચિ ને મજ્જપતિ દક્ષ, અત્રિ વસિષ્ઠ પૂરાણુ પક્ષ ૭
 એ માનસ પુત્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ નિધિ યથા પ્રસન્ન,
 એ સખ્યામા નવ નિરવાણુ માન્યા પુરાણે પ્રજ્ઞા ભાણુ ૮
 નિશ્ચે પુરાણુમાં કહ્યા પ્રજ્ઞા, જેહ શાંતિ સુખકર ધર્મા,
 જોઇ યથા પ્રજ્ઞાને અતિ ક્રોધ, યથા તેમાંથી રૂદ્રના શોધ ૯
 એમ રૂદ્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ પ્રજ્ઞા યથા પ્રસન્ન,
 તથા જૂના પૂર્વજ જેહ, ધર્મ સકલ્પ ઉપજાવ્યા તંહ ૧૦
 નિધિએ પેંના સરજના તા સનદન, તેના અપેક્ષા વિહીન મન,
 ધ્યાનનિષ્ઠ ને ભગિરસાત મીતિકેરી નજાણે રાત ૧૧
 મત્સરને મારી કાઢ્યો, કામ જડામૃગથી વાઢ્યો,
 તેને હોય હોકમા આસક્તિ ક્યાથી, ગયા કુર્ણુ સર્વે જ્યાથી ૧૨

૨ તેના ૬૦-તે અજ્ઞાના અગમાથી ઉપજેલા કારણુ સહિત કાર્યવડે માનસી મજ્જ ઉત્પન્ન થઈ ૩ સુરાર ભયી—દેવતી ઉત્પત્તિના આરભથી

૮ શોધ—ઉત્પત્તિ ૧૦ જૂના પૂર્વજ ૬૦—પૂર્વજનેના પૂર્વજ ધર્મને અને સકલ્પને ઉપજાવ્યા

- સઘિ ઉત્પત્તિ કરવામાં એવા, નેઈ ક્રોધી થયા બ્રહ્મા કેવા;
તેહ વર્ણવી દાષ્ટુ હું, એકે ચિત્તે સાંભળ્ય તું. ૧૩
- બ્રહ્માને ક્રોધ થયો અપાર, તેહ વર્ણવી કહું આ વાર;
તે ક્રોધમાંથી એક ઉપન્યો, દીર્ઘશરીરવાળો નીપન્યો. ૧૪
- તેનું અર્ધું શરીર મમાણુ, પદ્મિનીરૂપ હતું નિર્માણુ;
સૂર્ય સરખો તેજસ્વી તેહ, (એવો) બ્રહ્માક્રોધે ઉપન્યો નેહ. ૧૫
- તેને નેઈ બ્રહ્માદેવ, મુખથકી જોલ્યા તતખેવ;
તું કરી લે તારા વિભાગ, (એમ) વદી અંતર્ધાન હવા મહાભાગ. ૧૬
- પછે તે પુરૂષે કરિયું કેમ, તેહ વર્ણવી દાષ્ટુ નેમ;
તે પુરૂષે ભિન્ન કર્યાં દહભાગ, નારીનરતણા તે જાગ. ૧૭
- નર રૂપના કર્યાં વિભાગ, એકાદશ ભાગે કરી ત્યાગ;
વળી કુર્ચી બીજા વિભાગ અપાર, તેના કરી કહું વિસ્તાર. ૧૮
- સૌમ્યાસૌમ્ય અને વળી શાત, શ્વેત રથાગ વધાર્યાં દાંત;
એવા ભાગ કર્યાં અનેક પ્રકારે, આગે કયા તું ચિત્તે ધારે. ૧૯
- પછે પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ બૂર, જે નીપજળવ્યા રવય સમ શૂર;
તેમ સ્વાયંભૂ મનુ નેહ, કર્યાં સર્વ પોતા જેવા તેહ. ૨૦
- તે સમર્થ સ્વાયંભૂ મનુ ધાતુ, જેનાં અઘરું સર્વ ઉતાયું;
તેવી પુણ્યશાળી પવિત્ર, ઊભી નેઈ શતરૂપા વિચિત્ર. ૨૧
- તેના પાણિગ્રહણ કર્યો સાર, એમ સીપુરૂપ હવાં તે વાર;
તે પુરૂષથી શતરૂપા વિષે, નર રૂપ પુત્રરત્ન જે દીસે. ૨૨
- છે એકનુ મિથત્રત નામ, ઉત્તાનપાદ બીજો મહાધામ;
ઋદ્ધિમયુતિ કન્યા એય, એમ ચાર સંતાન ઉપન્યાં તેય. ૨૩
- તે મધ્યેની કન્યાએ નેહ, ઋદ્ધિ પ્રસૂતિ નામે એહ;

તેમાંની પ્રમુતિને પરાણી, દક્ષના મનમાં તે ભાવી	૨૪
ઋદ્ધિને કમિની સાથે, પરાણીની સાથે બૂન નાથ,	
તે એ કન્યાઓને બાણ, એ પ્રજાપતિએ કરી પ્રમાણ	૨૫
ઋષિ પ્રજાપતિ અને ઋદ્ધિ, તેણે નીપજવ્યો સુત સિદ્ધિ,	
સહવર્તમાન દક્ષિણાએ, મખપુત્ર નીપજવ્યો ત્યાં	૨૬
એમ ગ્રીપુરુષનું જોડણું બાણ, મખ દક્ષિણા નામ પ્રમાણ,	
તે દક્ષિણા ને મખધકી, બાર મુનની સામગ્રી વકી	૨૭
તે સ્વાયંભૂમ નવતરમા બાઈ, યામદેવની ધરતા ખોટાઈ,	
યથા દક્ષિણા વિષેથી ઉત્પન્ન, તે મહાતેજસ્વી અને પ્રસન્ન	૨૮
એમ ઋદ્ધિવશ વિસ્તાર, થયો મુનિ ગુણી તુ ધાર,	
હવા પ્રમુતિ વિષે પ્રમુતિ, ચોવીશ કન્યાઓ યાતી દુતી	૨૯
તે તો દક્ષધકી નિર્ધાણ, થઈ ઉત્પન્ન બાણમુખાણ,	
તેના વિસ્તારી કહું નામ જેને જોઈ હારી રહે કામ	૩૦
શ્રદ્ધા લક્ષ્મી ધૃતિ ને તુષ્ટિ, એના દ્વિયા બુદ્ધિ ને પુષ્ટિ,	
વળી લજ્જા તથા વપુ નામે, શાંતિ સિદ્ધિ કીર્તિ કામે	૩૧

૨૬ સહવર્તમાન ઇ— દક્ષિણા ' નામની કન્યા સહવર્તમાન મખ—
(૫૪) નામે પુત્ર જન્મ્યો

૨૮ યામદેવની ઇ—અર્થાત્ એ માર પુત્રો ' યામદેવ ' નામે પ્રખ્યાત
ત 'યથા ૨૮ પ્રસૂતિ—પ્રસૂત અર્થાત્ પ્રસૂતિ નામની સ્ત્રીને દક્ષધકી
ચોવીશ કન્યાઓ પ્રસૂત થઈ

૩૦ દક્ષપ્રજાપતિની ચોવીશ પુત્રીઓ તથા તેમના સત્તાનના નામ
ઉપરથી નીતિને સાગતો બોધ લેવાનો છે જેમકે દક્ષ (ઝણો-ચતુર) ને
શ્રદ્ધા વગેરે ચોવીશ ગુણ પ્રાપ્ત થાયછે, તેજ દક્ષ (પ્રજાપતિ) ની પુત્રીઓના
નામ છે તથા તે તે ગુણથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેજ નામ તે પુત્રીઓના
પુત્રોના છે ૩૧ વપુ—દક્ષની પુત્રી અથવા શરીરસ પતિ

એ સર્વ દક્ષની સુતાને સાર, કરી ધર્મદેવે ગ્રહણ તે વાર;
 પત્ની રૂપે તે પદ્મિની રાખી, જેના દક્ષ પ્રજાપતિ સાખી. ૩૨
 બીજી એકાદશ હતી રૂપાળી, તેનાં નામ કહું સંભાળી;
 તેહ તે કન્યાઓથી નાની, દિતુ રૂપગુણમાં મહામાની. ૩૩
 ન્યાતિ સતી સંભ્રતિ સ્મૃતિ, પ્રીતિ કુમા અને સંતતિ;
 મનસૂયા ઉર્ગ સ્વાહા સ્વધા, તેના સ્વામી ગણી કહું બધા. ૩૪
 હે મોટા મુર્તિશુ પરણી, જેના ગુણ ન જાયે વરાણી;
 મૃગુ શિવ મરીચિ અંગિરા, પુત્રસ્ત્ય પુત્રહ કંતુ ધીરા. ૩૫
 સિષ્ઠ અત્રિ અગ્નિ જાણ, પિતૃઓ કર એમાં પ્રમાણ;
 તે સહુ અનુક્રમે વર્ષા કન્યા, થયાં ભાગ્ય જેનાં મહાધન્યા. ૩૬
 યોગ શ્રદ્ધાને જે ઉત્પન્ન, તેનું કામ નામ પ્રસન્ન;
 યયો લક્ષ્મીને સુત દર્પ, ધૃતિને નિયમ યયો તન તર્પ. ૩૭
 પુષ્ટિને તન યયો સંતોષ, પુષ્ટિને લોભ યયો જોઈ જોષ;
 મેધાનો શ્રુત નામે કુમાર, ક્રિયાને દંડ આદિ ત્રણ સુત સાર. ૩૮
 નય વિનય રહેલા જાણ, બુદ્ધિને બોધ સુત પ્રમાણ;
 ક્ષન્નજને વિનય વળી હવો, વપુ વ્યવસાય જાણી અવનવો. ૩૯
 ક્ષોધ શાંતિનો સમા સુત, એમાં કાંઈ નહિ અદ્યુત;
 સિદ્ધિને મુખ્ય નામે બાળ, કીર્તિને યશ મૃગુલ. ૪૦
 એ સર્વ ધર્મતણા કુમાર, જાણવા સર્વે નિરંધાર;
 કામે નંદીકેરા પુત્ર, અને ધર્મરાયપૌત્ર ઘરમૂત્ર. ૪૧
 તેણે હર્ષને આપ્યો જન્મ, માને જેને ઘણા અજન્મ;

૩૭ શ્રદ્ધા ઈન્—શ્રદ્ધાને કામ (મનોરથ) પુત્ર યયો. લક્ષ્મીને દર્પ (ગર્વ) પુત્ર યયો વગેરે બંને રીતે સમજી લેવું.

૪૦ મૃગુલ—કમળતટ અર્થાત્ કમળતટ જેવો નિર્મળ યશ.

૪૧ કામે ઈન્—અર્થાત્ કામને નંદી નામે સ્ત્રીપત્રી દર્પ પુત્ર યયો અને તે ધર્મનો પૌત્ર રહેવાય; કેમકે કામ મનો પુત્ર છે.

વળી અધર્મની હિંસા નાર, તેને અનૃત સુત હવેા નિરધાર. ૪૨
વળી તેને નિર્ઋતિ કન્યા જન્મી, તેના જે પુત્ર કહું મહાઅનમી;
છે એકનું નામ તો નર્ક, બપ નામ બીજાનું ભર્ક. ૪૩

વળી તે બેનાં થયાં જે જાણુ, જોડાં થાય પીડા પ્રમાણુ;
તે ઉભયમાંથી માયાએ સાર, માણી માત્રનો કરવા રાંહાર. ૪૪
આપ્યો મૃત્યુને જન્મ તે કાળ, જોણુ જનમ વર્ષા રહી ઝાળ;
વેદનાએ રૌરવચકી નિરવાણુ, પુત્ર દુઃખ પ્રસવ્યો પ્રમાણુ. ૪૫
મૃત્યુચકી વ્યાધિ ને જરા, શોક તૃષ્ણા ઉપજી ધરા;

કોઈ કૂડા થયો ઉત્પન્ન, જોઈ થાય ન કોઈ પ્રસન્ન. ૪૬
એ સર્વ દુઃખનું ઉત્પત્તિસ્થાન, અધર્મ લક્ષણ કહે મહાન;

નથી તેમને નારી કે પુત્ર, તેમ વસવા નથી ઘરમૂત્ર. ૪૭
કિંતુ સર્વ છે ઉર્ધ્વરેતા તેહ, વળી ભાંજી તારો સંદેહ;

સાંભળ્ય મુનિ શાર્દૂલ તુય, ભાણું મૃત્યુની સ્ત્રી હુંય. ૪૮
જે જે નારી તેને નિર્વાણુ, નિર્ઋતિ અલક્ષમી પ્રમાણુ;

અલક્ષમી વિષેથી ભાઈ, મૃત્યુને ચોદ સુત થયા મકલાઈ. ૪૯
અલક્ષમીના તે સર્વ પુત્ર, માંડી બેડા મૃત્યુનું ઘરચત્ર;

તેના આજ્ઞાપાળક તે તન, કરે માતવને નિધન. ૫૦
મનુષ્યમૃત્યુ સમયે જાણુ, સારી સેવા કરે પ્રમાણુ;

તેહ વિસ્તારી કહું આજ, મુણ્ય તારે શુભને કાળ. ૫૧
તેઓ દસ ઇંદ્રિયોમાં વરી રહે, વળી તેનાં વાસ મનમાં કહે;

રહી એ રીતે નિરવાણુ, નર નારીને શુભાણુ. ૫૨

૪૨ જોને—જે કામને. અનૃત-અસત્ય, અપરા હિંસા અને અધર્મનો
પુત્ર. ૪૩ નિર્ઋતિ—મૃત્યુદેરી, અથવા અધર્મ અને હિંસાની પુત્રી. અનમી-
નમ્રું ન આપે એવા. ૪૪ ૦—મૃત્યુદેરીથી નરક અને બપ ઉપન થાય એ
પ્રસિદ્ધ છે અને તેજ અર્થ નિર્ઋતિના પુત્ર કલા છે. ભર્ક—મગાવે એવું.
૪૪ પીડા-વેદના. ૪૭ સર્વ-(મૃત્યુના સંતાન).

- ચોળે પોતાના વિષય માંહી, દિવસત્તમ સુણુને આંહી;
 પેશી ઇંદ્રિયો માંહે પૂર, કરે વશ સમર્થ કે શૂર. ૫૩
- રાગ કોપશું મેળવે જનને, ઘણું લભાવે પ્રમિત મનને;
 તેથી કરે અધર્મની ક્રિયા, જૂલે ભટકે ચતુર ભિયા. ૫૪
- વળી અહંકાર ને મતિમાં પેસે, તેમોહાશ્રય કરીને યેસે;
 નારનારીકેરે તે માણુ, હણવા યત્ન કરે સુભાણુ. ૫૫
- વળી નરઘરમાં દુઃસહ ઝોક, વિષ્યાત અલક્ષ્મીપુત્ર વિવેક;
 વાસ વશી રહે દિનરાત, તેની સમભણું જાત ને ભાત. ૫૬
- જૂળે નળજો પડી ગયેલો, નીચા વક્રવાળો રહેલો;
 ઘણો કાળ રે'નારો નગન, કાચિત વધકલે મન મગન. ૫૭
- જેનો સ્વર છે કાક સમાન, તમોગુણ કઠોર મહાન;
 એવા સ્વરૂપીને પ્રહ્લાદવ, કયો સર્વ ભક્ષવા'તતળેવ. ૫૮
- તેથી રૂપ તેનું વિકાળ, લાંબી દાઢવાળો તે કરાળ;
 મુખ પો'ણું રહે અહોરાત, મહાભયાનક જેની જાત. ૫૯
- જેને સર્વને ખાવા ઇચ્છાય, એવો દુઃસહ નામ કે'વાય;
 સર્વ જનના જનકશ્રીએ તેને, વળી પ્રહ્લરૂપ ભારથા ભવ જેને. ૬૦
- શુદ્ધ સ્વરૂપી જન્મકારણ, જેને નવ માયાનુ મારણ;
 નિવિકારી પ્રહ્લાદવ, જેની કરે સનકાદિક સેવ. ૬૧
- તે બોલ્યા દુઃસહશુ આમ, વદે પ્રહ્લ તું સુહૃદ ઉદામ;
 તારે આ વિશ્વને ભક્ષી ન જાણું, ક્રોધ ત્યાગ કર કહ્યું આણું. ૬૨

૫૪ રાગ ઇન્દ્રિય—તે અલક્ષ્મીના પુત્ર જનને રાગ (પ્રીતિ) અને
 રાજ (ક્રોધ) સાથે જેજે—ક્રોધ અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે.

૫૫ મોહાશ્રય—મોહને આશ્રયે. અર્થાત્ અહંકાર અને મતિ મોહ-
 મુક્ત ધાય. ૫૭ વક્રવાળો—મુખવાળો. ૬૦ જનકશ્રી—પિતા—પ્રહ્લાદવ.

ધરય શાંતિ સારી તુ ય, રજ્જેગુણકળા પરહરય કહે હું ૫,
 છોડય તામસી વૃત્તિને તુ તે, એવી શીખામણુ દેઈ હું તો ૬૩
 કહે હું સહ સાબળો તાત, અહો જક્તસ્વામી પ્રખ્યાત,
 હું ભૂખથી સૂકાયો તનમા, તૃષા લાગી મુઝાઈ છુ મનમા ૬૪
 થઈ દુર્બળ ઈન્દ્રિય સર્વ, મુણો વિધિસજ પ્રણયના પર્વ,
 મને થાય વૃષ્ટિ કેઈ પેર, થાઉ બલિષ્ઠ કરોને મે'ર ૬૫
 તેમ મારે વસવું કચે વાસ, જ્યાં નિવૃત્તિ થાય પ્રકાશ,
 ખજાદેવ કહે સુણ્ય ભૂર, નરગેહે રે'ણુ ભરપૂર ૬૬
 તારૂ બળ અધર્મી બાણ, નિત્યકર્મહાનિ પ્રુષ્ઠિ પ્રમાણ,
 વિષજતુ સોળ જાતિના, તેના દશે શેલા અનેક જાતિના ૬૭
 થાયે માનવને જેહ, તારા વસન તે બાઈ એહ,
 હવા બતાવુ તારો આહાર, તેહ સાબળ્ય તુ નિરધાર ૬૮
 રાખ્દે કરી નિ રહુ જેહ જતુ પડેલુ નિ સદેહ,
 શ્વાને નિરખ્યાનો સદેહ, કૂટ્યે બાજન રાખ્યુ જેહ ૬૯
 મુખે ફૂકી કર્યું ટાડુ સાર, ચએયુ ઉરિગ્રાહ અવિધાર,
 કાચુ પાકુ રહેલુ જેહ, નહિ સીનેલા જેવુ તેહ ૭૦
 રાધતા ચાખેલુ બાણ સસ્કાર વિનાતુ પ્રમાણ,
 ભગન આસન બેઠેલા નરે, ત્યા બેસી નિરખાણુ કરે ૭૧
 મૃત્યુદિશાભણી રાખી મુખ, જેહ ભક્ષેયુ માની મુખ,
 દશ દિશાએને વરજી, સધ્વાકાળે ખાધુ હોય ગરજી ૭૨
 'ત્યવાદિત્રકેરો નાદ, મુણી જમતા પૂરો હોય સાદ,
 અડકેલુ રમતવજાને હોય, કે તેની દૃષ્ટિએ જોયુ સોય ૭૩

૬૭ નિત્ય ઇન્દ્રિય-નિત્ય કર્મની હાનિથી તારી પ્રુષ્ઠિ થશે વિજય-ત્રેરી
 પ્રાણી ૬૮ વસન-વસ્ત્ર ૬૯ કૂટ્યે બાજન—કૂટેના વામજામા

- વા તેનું ખાધેલું ખવાયું, મલિન અન્નમાં તારૂં આયુ;
તેવા પાનમાં તારૂં જીવિત, પુષ્ટિ કરતા ધરતા પ્રીત. ૭૪
- બીજું પણ હું આપું છું તને, તેહ સાંભળ્યે એકે મને;
હે યક્ષ શ્રદ્ધારહિત જાણુ, હોમેલું વા આપેલું પ્રમાણ. ૭૫
- ત્યમ સ્નાન કર્યા વગરનું સાર, અર્ચના પૂર્વકનું નિરધાર;
જળ મૂક્યા વગરનું જેહ, વળી નાખેલું હોયે તેહ. ૭૬
- નવ ઇશ્વરાર્પણ જે કીધું, જે નાખી દેવાને અર્થે દીધું;
મહાગર્વધરી વળી જાઈ, દાપ પામેલું દિગ્વિરાઈ. ૭૭
- કૌધે કરી આપ્યું જે અન્ન, આપ્યું પીડા પામી મને અપ્રસન્ન;
વા એવે ભાવે હોયું જેહ, તેનો કૃતજ્ઞતા (તું) નિઃસંદેહ. ૭૮
- હે યક્ષ વિધવાએ પુનર્લગ્ન, કર્યું હોયે થઈ મન મગ્ન;
તેથી ઉપજ્યો સુત જેહ, કરે સ્વર્ગ સખ થી કર્મ તેહ. ૭૯
- અથવા ફરી પરણેલી નારી, કરે તેવાં કર્મ વિચારી;
તેમાં વૃષ્ટિ તારી થાય, એવું જોડ્યા વિધિ મહાકાય. ૮૦
- હે યક્ષ નિર્ધન નર નિરવાણ, કન્યાવિક્રય કરે અજાણ;
વેચી કન્યા લેઈ તેનું મૂલ્ય, કરે ધર્મક્રિયા અમૂલ્ય. ૮૧
- વા જોડા શાસ્ત્રની ક્રિયાઓ કરે, તે તારી પુષ્ટિ કરી તન ભરે;
જે કર્યું અર્ધચંદ્ર અર્ધરહિતા, સત્યપણે રીષયો નવ ગીતા. ૮૨
- તે સર્વે તારી વૃષ્ટિ માટ, તજ્ય તનથી તું હચ્ચાટ;
હવે તારી સિદ્ધિજ્ઞને જાણુ, કાળ નિર્ણય કરી આપુ પ્રમાણ. ૮૩
- ગર્ભવતી સ્ત્રીશુ કરે સંભોગ, સંધ્યા સમે નિત્યકર્મ વિચોગ;
અસંજાસની ક્રિયા કરે, ગમે તેમ વદી ધર્મ હરે. ૮૪

૭૫ હે યક્ષ—હે દુઃગત ૭૬ જળ મૂક્યા વગરનું—જમતી વખતે
શ્રદ્ધાર્પણનું પાણી મૂક્યા વગર ખાધેલું અન્ન.

૮૨ અર્ધરહિતા—અર્ધરહિત ૮૪ અસંજાસની—જોડાં શાસ્ત્રની—
મારણ, મોહન વગેરે અભિચારની અથવા ભૂત પ્રેતની સાધના વગેરેની.

- અહો દુરાસદ એવા જેહ, સર્વ નર તારે સ્વાધીન તેહ;
 તેને મારતાં તારે ભાઈ, કદા નવ ધરવી ભલાઈ. ૮૫
 મંકિભેદ થાય જે ગેહ, દેવાદિક નૈવેદ્યમાટે ન જેહ;
 કરે રસોઇકેરી સોઇ, રસોઇમાં ભેદ કરે જન કોઈ. ૮૬
 જે ગૃહ નિત્યમતિ કંકોસ, ત્યાં તારે વાસની કરવી આશ;
 સેવક સુરભિ બલિવદ્, વાહનાદિક પોષણકેરો ગર્દ. ૮૭
 જે ગેહ ન થાયે સાર, જ્યાં સંધ્યાસમે ન શુચિવિચાર;
 તે કાળે જળવડે કરી જાણ, નવ ગૃહ શુચિ કરે નિરવાણ. ૮૮
 ત્યાં તારાચકી થાય ભય, વળી અહોરાત્ર તારો ઉદય;
 હે ચક્ષુ નક્ષત્રકેરી ન શાંતિ, ગૃહપીડાની નહિ જ્યાં પ્રાંતિ. ૮૯
 ત્રિઉત્પાતકેરો ન ભેદ, થાયે સર્વતણો જ્યાં છેદ;
 વા તેની શાંતિકાળે કાંઈ, નવ ઉપાય થાયે જ્યાંહી. ૯૦
 ત્યાં તારો વાસ સદાય, તું કરજે નિત્ય પરાભવ ત્યાંય;
 જે નારી રીસાઇ લંઘન કરે, અથવા નર એવું ઉર ધરે. ૯૧
 કે કરે પર્વણીવિણ ઉપવાસ, વા મધ પીવામાં થાય મકારા;
 દૂત રમી જુગારી કા'વે, સદૈવ સ્ત્રીઆસક્તિ મન લાવે. ૯૨
 જે માર્ગરની પેઠે જાણ, દાંલિક ગુપ્ત પાપ કરે પ્રમાણ;
 તે સર્વ તારે કરવા સ્વાધીન, જેમ માછી સાહે મીન. ૯૩
 કર્યુ બ્રહ્મચર્યવિણ અધ્યયન, મૂર્ખે મખટયો પાવન;
 જઈ તપોવને થઇ તપસી, શ્રામ્યભોગમાં પડ્યા જે લપસી. ૯૪
 તેમ જેણે ઇંદ્રીઆત્માપર નય, નથી મેળવ્યો કે જાણ્યો નય;

૮૫ દુરાસદ—ન છતાય એવા—અર્થાત્ મહાદુરુંબી. ૮૬ ભેદ કરે—
 પદપાત કરે. ૯૦ ત્રિઉત્પાત—બૂકપાદિ બૂમિના, ઉડકાપાનાદિ અતરિશના
 અને ચદવ્યતિક્રમ આદિ આકાશના, એવા ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાત. ૯૩ માર્ગર
 —બિલાડી.

- એવા ધરછે પરલોક મુદ, દિન રાખે નીચી ગતિ મુદ. ૯૫
- ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર જાણુ, સ્વધર્મશ્રષ્ઠ થાય પ્રમાણુ;
જે ન શ્રષ્ઠ થયેલા દોષ, તેની ચેષ્ટા કરે મળી શાય. ૯૬
- આહો યક્ષ્મ તે તારે સ્વાધીન, આહોરાત્ર કરવા કરી દીન;
વળી તારી પ્રુષ્ઠ કરવા કાળે, આપુ અન્યઠું નેયકી આળે. ૯૭
- ધરત્ય ધ્યાન માને કર્યું તું, જોહ વિસ્તારી ભાણુ હુંય;
કરી વૈશ્વદેવ નર સર્વ, માની તુજને મોટું કર્ય. ૯૮
- કરી તારા નામદાણા ઉચ્ચાર, 'આ તારું' નિત્ય વદશે અધિધાર;
દશે બલિષ્ઠ બલિ રોગ, તારે પાણુ કરવી તેના ખોજ. ૯૯
- હાં તારે ત્યાગ કરવાં ક્રિયાં જોડ, તેહ જાણાવો દેહ જોહ;
ત્યાં જાણુ ન કદીએ તારે, જો તારું તુ મુખ વિચારે. ૧૦૦
- જ્યાં થાય સંસ્કારી અન્નનું ભોજન, જે અતર બહિર્ગ્ય રે' પાવન;
જેને લાવય નહિ લવણેસ, જે નીચા છત્યો નવ વદાંત. ૧૦૧
- એટલે પોઆર પત્નીના નહિ, એવુ તેવુ જોવુ સહી;
તે ઘર ત્યાગ કરી તારે રે'વું, તેવુ મુખ તારે નવ લેવું. ૧૦૨
- હો યક્ષ્મ જે ઘરમાં સુજાણુ, ભગિનીપુત્રીકેર પ્રમાણુ;
વળી કુળસ્ત્રીઓકેર રક્ષણુ, અતિથિસત્કારનિણુ ન અપદાણુ— ૧૦૩
- જાયે જેમની તારે જોવી, ત્યાંથી કૂડો આરાધા ખોવી;
હવ્યે દેવતાણું પૂજનજ્યે પિત્રનું અનુદિન. ૧૦૪
- થાયે જે ઘરમાં યક્ષ્મદેવ, તે જોઈ તજવું તારે તતખેવ;
જે ઘેર બાળક વૃદ્ધ ને નારી, નર સજ્જનમાં સંપ ભારી. ૧૦૫
- એવું જોઈ તારે તે તજવું, તે જોહ ન દહે ભજવું;
જ્યાં કામિની સજોહ માંય, સદા મીનિવતી રહે જ્યાંય. ૧૦૬

૯૯ તેની—જે બલિદાનની ૧૦૧ ને ઇ—જે પરચેપ (ઉત્તમ આકૃતિ વાળાને) સ્ત્રીએ છત્યો નથી. ૧૦૪ હવ્યે—હવિષ્યાન્નવડે.

નવ અન્ય ઘેર ફરવા સ ચરે, રખડેલપાણુ મન ન ધરે,	
તેમ લજ્જાચુકત ગહે રહેવ, તેનુ જાણુ મોટુ દૈવ	૧૦૭
તેવા નારીના જોઇ આચાર, તે ઘર તજુ તારે નિરધાર,	
જે ગૃહ શયનાસન સ્વચ્છ અપાત્ર, તેવા જોજનકેરો ભાર	૧૦૮
યથા ઘટિત વય મમાણુ, કે હોય સભ્ય મકેરો જાણુ,	
ઝોટલે જેને ઘટે તેણુ, મળતુ હોય ઉભય એણુ.	૧૦૯
ત્યા તારે ન જણુ નિરવાણુ, થઈ મારે વચને અજાણુ,	
જે ગેહ સાધારણુ આહિત્ય યુક્ત, જ્યા સમ્યક્ કર્મકર્તા વસે પુક્ત	૧૧૦
જ્યા હોયે દયાળુકેરો વાસ, ત્યા તારે વમનાની કરવી ન આશ,	
જે ઘર દ્વાર ન ઝાડે રૂ ધાયુ, કે ઔપધિગોષે ન તેણુ મનાયુ	૧૧૧
જ્યા નરવરના કર્મ ન ભિન્ન, ત્યા વસણુ તારે થઈ દાન,	
ખડુધા તો તજવો તે દેશ, કરવો નહિ ગેહમવેશ	૧૧૨
જેનુ પોષણુ થાય મમાણુ મુર પિત્ર આવી રહેતા જાણુ,	
પોષ્યવર્ગ અતિથિને જમતાં, રહેલે શ્યાન્ને મન જેના ભમતા	૧૧૩
ઝોટલે તેવા શોષાન્નથી ધરે દેહ, તજણુ ગેહ તારે યક્ષ્મ તેહ,	
જેહ સાચાળોવા સદૈય ક્ષમાશીલ અહિ રાક કાય	૧૧૪
કેને પરિતાપ ન થાય જેનાથી, કોનુ ખોટુ ખમાય નવ તેનાથી,	
જે અન્ય ઉત્કર્ષે રાજ થાય, આવા તજના તારે સદાય	૧૧૫
આમીરોવામા જે સમામસ્ત ફુટ રસીસ ગમા નહિ રક્ત,	
સ્વામી જમતા વધુ હોય જોહ, કે ખાતા કટુ બી બચેનુ તેહ	૧૧૬
તે અન્ને પે વણુ કરે નાની, તેવી જીને ન જોવી ધાગી,	
તેનુ ઘર જોઈ કરવા પ્રણામ, કરણુ નમન વદી મહાનામ	૧૧૭
જે દિવસ ગણ કો ગણ કુલ, વેદાન્નાસે કરે મહાભજ,	
નિત્ય દાન દે ગણા ખીનિ ગણ, વા યજ્ઞ પ્રણવે જોઈ યજ્ઞમાન	૧૧૮

- શિષ્ય ભાણવી એકે મન, અથવા દાન લેઈ અનુદિન;
જે નિર્વાહ કરતો હોય સત્પાત્ર, તેની જોવી ન તારે જાત્ર. ૧૧૯
- ગમે તે સિયતિમાં તેને, તજી રે'ણુ તારે એને;
હવાં તારે કાત્રી જોઈ આપો, તેનાં લેવો ન કૂડો લા'વો. ૧૨૦
- જે નૃપ કરતો હોય નિત્ય યાગ, જે દાનજરતો હોય મહાભાગ;
જે અધ્યયન વિષે તત્પર સદા, અંગથી અસ્ત્ર ન છોડે કદા. ૧૨૧
- સમ્યક્ પ્રકારે કર લેઈ જાણુ, રૈયન રાજી રાખે નિર્વાણુ;
તેને જોવો ન તારે ભાઈ, તજવો કૂડો એવો રાઈ. ૧૨૨
- હવાં કેવા વૈશ્યને તજવો તારે, તેહ કે'ણુ જોઈએ મારે;
જે કરતો હોય યજ્ઞ ને દાન, અધ્યયન કરતો હોય મહાન. ૧૨૩
- પશુ પાળવામાં પ્રીતિ જેની, ખૂંતી ખેતીમાં બુદ્ધિ તેની;
વ્યાપારવૃત્તિએ મેળવે અન્ન, કમાયુ થોકુ થાય પ્રસન્ન ૧૨૪
- તેવા વૈશ્યને તજવો સાગ, તેના જોવો ન તારે પાર;
હે યક્ષ્મ શૂદ્ર તજવો કે'વો, તેહ વર્ણુવી દાખુ જેવો. ૧૨૫
- દાનયજ્ઞ કરતો હોય જોહ, કરે દિગ્વિજયન વળી તેહ;
સદા તત્પર તેવે કાર્યે, સેવા સિદ્ધિ ન ધારે અનાયે. ૧૨૬
- દિગ્વિજયવાથો થઈ સતોષ, જીવે દિગ્વિજના નહિ કદી દોષ;
દિગ્વિજયનવડે પામે સુખ, તેવા શૂદ્રનેક ન જોવુ ગુખ ૧૨૭
- શિક્ષા માનવી મારી સત્ય, નીકર વસમી થાઈ ગત્ય,
જે ગેહે ગૃહસ્થનર નિરવાણુ, શ્રુતિ સ્મૃતિના હોમે જાણુ ૧૨૮
- તે ઉભયમાં કહ્યું જેવું સ્વયં જીવિત ચલાવે તેવું;
એવો સુધી જાય ને હામ, જાય તેની પૂડે તેની વામ. ૧૨૯
- જ્યાં હોય સત્પુત્ર પાવન, ગુરુ મુર પિતૃ પૂજે અનુદિન;

૧૨૯ ઉભયમા—શ્રુતિમા અને સ્મૃતિમા જે હામ જાય—જેવું વર્તન કરે. તેની પૂડે જાય—તેને અનુસરે વામ—સ્ત્રી

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અલક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાથકી શું થાય, જ્ય તેવે ઠામે તો કંપે કાય;
- જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે લીંપાય, વા જળ છાંટી શુદ્ધ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી પાંચાય;
- હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, દૂદા જોડુ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં સલાકેરી શય્યા, ભલે હોય નાના ગોટા હૈયા;
- પણ તે રાચ્યાને નિર્વાણ, નવ સૂર્ય નિરખે જાણ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અધિધારી;
- જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની યાય ન બુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીકેશં પાત્ર, એવુ આચરતા સતપાત્ર;
- બલિર્દાં ચંદન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના. ૧૩૫
- રે'તાં હોય તામ્રના પાત્ર સદાય, વા ધૂત વારિ ભરાય તે માંય;
- તે મદિર તારો ન ઠામ, એમ બેઠ્યા ત્રિજુરનપામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવાં તારૂં રે'ઠાણુ, તેહ દર્શાવુ નિર્માણુ;
- જ્યાં હોયે કટકચૂસ, નિષ્પાવની વેડી મટાક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિરાહિત હોય નારી, જ્યાં સર્પ ઉધેછું રાફડા ભારી;
- ત્યાં તારે સમગ્રવો કામ, તે જોહ કરવો જઈ ત્રિશામ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હાય પવ, વળી ત્રણ ત્રિયાદેશે સંચ;
- ત્રણ સુરભિ હોયે તેમાં, તારે વસવુ જઈ એમાં. ૧૩૯
- વળી તોમાં જોવો અતિ અંધકાર, મકારામાટે કાષ્ટ સૈંગતે અપાર;
- એવાં કાષ્ટનો જ્યાંહી મકાર, ત્યાં ત્યાર રે'વું મઈ પ્રકાર. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજા જો જોહ, તોયે બે રાગલ નિઃસદેહ;

૧૩૨ શુચિતા-પાવનપણુ. ૧૩૫ બલિર્દાં-ગળદ આદર્શ-આરમી.
આજ્યે-ધીએ. ૧૩૭ નિષ્પાવની-એળા કે વાવની. ૧૩૯ પ્રાસાદ-
ધર. સુરભિ-ગાય

- હોયે ત્રણ મુરભિ ને પંચ મહીપી, જ્યાં ૫૨ અશ્વ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સપ્ત હસ્તિ ને ઘરમાંય, વસવું તારે તો જઈ ત્યાંય;
- અથવા તેનું રૂધિર શોષણ કરવું, કદા કામ ન તે પરહરવું. ૧૪૨
- જ્યાં કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાંસી પાંચી તપેડી પડી;
- એ વિના રખડતાં એવાં બીજાં, ત્યાં તારે રે'વું હવે બીજ્યાં. ૧૪૩
- હે મુત માંભજ્ય વળી તુંય, એવું જોવું બીજું પુંચ પુંચ;
- હે યક્ષ બેસવું મુશળપર, બેસી ખાંધાણીએ માનવું વર. ૧૪૪
- જ્યાં બેસે કામિની ઉમરા ઉપર, જ્યાં નારી દર્શે છે નીડર;
- ત્યમ બહિરદિશાએ જાતાં જાણ, વાતો કરવી ગમે નિર્માણ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાનક તારાં સત્ય, મારવાં તેનાં તારે અપત્ય;
- હે મુન જ્યા રંધાય ધાન્ય અમાપ, વળી તે વેડફાએ વિણમાપ. ૧૪૬
- જ્યાં રહે રાંધિતંકાચું ધાન્ય, જ્યાં યાય આગમકેરું અમાન્ય;
- ત્યાં તારે સ્વેચ્છાએ કરવું ગમન, કરવું તેવા મદિરમાહે રાયન. ૧૪૭
- ને જોડુમાં કડછીવની, યાયે વન્હિ નાખવાડેરી મતિ;
- તપેડીકેરી ઢાંકેડી તાસકમાં, ત્યાં શુચિ માનવો વાસ નારાકમા. ૧૪૮
- એટલે રે'વું તારે ત્યાંય, નવ બીજે જાવુ ક્યાંય;
- ત્યાં સહુ ખોટું આવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે. ૧૪૯
- જ્યાં અગ્નિ પડયાં અડોનિશ રહે, તેવું મનક બીજા લહે;
- ત્યાં તારે રે'વું નિરંતર, વળી ત્યાં અન્ય અમુરે કરવું ઘર. ૧૫૦
- ને નર બંધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદક આપ્યા વિણ પોપે પિજ
- તેવા સપિંડી સોદકમાં જાણ, તારે વચવું જઈ નિરવાણ. ૧૫૧

૧૪૧ અજા—અકરી સમજ—અરિસ મદિપી—બેશ. ૧૪૩ પાલી
—વાંસનાં કે લાકડાનાં બનાવેલા અનાજના માપ. ૧૪૮ નારાકમાં—
અર્થાત્ નારાકના વાસ જેવો પવિત્ર વાસ તારે માનવો. અથવા નારાકમા
—સદેહ વગર. ૧૫૧ મોદક—સગોત.

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અયક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાધકી શુ પાય, જાય તેવે ઠામે તો ક પે કાય;
જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે હીંપાય, વા જળ છાંટી શુદ્ધ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી ગાંધાય;
હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, દાઢાં જોણ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં ચલાકેરી રાચ્યા, ભલે હોય નાના મોટા હૈયા;
પાણુ તે રાચ્યાને નિર્પાણુ, નવ સૂર્ય નિરખે જાણુ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અપિધારી;
જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની થાય ન બુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીકેસં પાત્ર, એણુ આચરતા સતપાત્ર;
બલિવર્દ ચદન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના, ૧૩૫
- રે'તા હોય તામ્રના પાત્ર સદાય, વા ધૂન વારિ ભરાય તે માય;
તે મદિર તારો ન ઠામ, એમ બેઠ્યા ત્રિભુવનસ્વામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવા તારૂં રે'ઠાણુ, તેહ દર્શાણુ નિર્પાણુ,
જ્યાં હોયે કંઠકવૃક્ષ, નિષ્પાતની વેડી મત્યક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિતહિત હોય નારી, જ્યા સર્પ ઉધેડ રાફડા ભારી;
ત્યાં તારે સમજવો ઠામ, તે ગેહ કરવો જઈ નિશ્રામ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હોય પરા, વળી ત્રણ ત્રિયાકેરો સચ,
ત્રણ સુરભિ હોયે તેમા, તારે વસણુ જઈ એમા ૧૩૯
- વળીજોમાં જોવો અતિ અધકાર, પ્રકાશમાટે કાષ્ટ સંજોગે અપાર,
એવાં કાષ્ટનો જાહી મકાગ, ત્યા ત્યારે રે'ણુ થઈ પ્રકાશ. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજા જે ગેહ, હોયે બે રાગભ નિઃસ રેહ;

૧૩૨ શુચિતા-પવિત્રણુ ૧૩૫ બલિવર્દ-ગળદ આદર્શ-આરસી.
આજ્યે-ધીએ ૧૩૭ નિષ્પાતની-ચોળા કે વાવની ૧૩૯ પ્રાસાદ-
ધર સુરભિ-ગાય

- હોયે ત્રણ સુરભિ ને પચ મહીપી, જ્યાં ૫૫ અથ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સખ્ત હસિત ને ઘરમાય, વમણ તારે તો બધ ત્યાય;
- અથવા તેનુ રૂઢિર શોયાણુ કરવું, કદા ઠામ ન તે પરહરવુ. ૧૪૨
- જ્યા કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાસી પિંચી તપેવી પડી,
- એ વિના રખડતા એવા બીજા, ત્યાં તારે રે'વું હોય બીજ્યા ૧૪૩
- હે સુત સાબળ્ય વગી તુય, એવુ જોવુ બીજા શુય શુય,
- હે યદ્ય એસવુ મુગાપર, એસી ખાંધાણીએ માનવુ વર ૧૪૪
- જ્યા એસે કામિની ઉમરા ઉપર, જ્યા નારી દશે છે નીડર,
- ત્યમ બહિરદિગાએ જતા જાણુ, વાતો કરવો ગમે નિર્વાણુ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાન તાગ સત્ય, મારવા તેના તારે અપત્ય,
- હે સુત જ્યા રધાય પાન્ય અમાપ, વગી તે વેડકાએ વિશુમાપ. ૧૪૬
- જ્યા રહે રાધનક કાણુ ધાન્ય, જ્યા શાય આગમકેર અમાન્ય;
- ત્યા તારે રે'વેલાએ કરવુ ગમન, કરવુ તંત્ર મદિરમાહે રાયન ૧૪૭
- ને જોડુમા કડછીની, યાયે વન્હિ નાખવાડેગી મનિ,
- તપેલીકેરી ઢાકેલી તાસકમા, ત્યાં શુચિ માનવો વાસ નાશકમા. ૧૪૮
- એટલે રે'વું તારે ત્યાય, ના જીને જાણુ કયાય,
- ત્યા સહુ જોડુ અવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે ૧૪૯
- જ્યા અસ્થિ પડ્યા અહોનિગ રહે, તેવુ મૃત્યુ બીજા લહે,
- ત્યાં તારે રે'વું નિન્તર, વગી ત્યાં અન્ય અમુરે કરવુ ઘર ૧૫૦
- ને નર બધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદ્ધ આપ્યા નિગ પોપે પિજ
- તેવા સપિડા સોદકમા જાણુ, તારે વસવુ જાલ નિરનાણુ ૧૫૧

૧૪૧ અન્ન—ખમ્પી રાસમ—ગમેગ મદિપી—મેરા ૧૪૩ પાલી
—વાસના કે લાક ના બનાવેના આગળના માન ૧૪૮ નાશકમા—
અર્થાત નાશકના વાસ જેવો પરિત્ર વામ તારે માનવો અથવા નાશકમા
—સદેહ વગર ૧૫૧ મોદક—સંગોન

જે કરે હોમ નિરંતર જાણુ, જ્યાં થાય મંગલકાર્ય પ્રમાણુ.	૧૬૩
જે ન વીસરે સુરમખ સાર, જે જાણે શૌચશૌચ વિચાર;	
જે પંથ આગમમાંહે પ્રમાણુ, વળી જેણે ગયા લોક સુજાણુ.	૧૬૪
તેવા માર્ગે ચાલે જન જેહ, તારે તજી દેવા સુવં તેહ;	
તેમને જેહ ન વસણું તારે, જો તારું લણું તું ધારે.	૧૬૫
માર્કંડેય કહે સુહૃદ મુનિ, એમ વદતા બ્રહ્મા ગુણી;	
દઇ દુઃસહને શિખ સારી, અતર્ધાન હવા વેદધારી.	૧૬૬
દુઃસહ વર્તવા લાગ્યો તેમાં, વિધિએ જુકતે જાણાવ્યું જેમાં;	
હવાં તે દુઃસહનો વાસ ક્યાંહી, સમજે શ્રોતા જો માલમાંહી.	૧૬૭
આપણા પુરાણીબાવા જેહ, આચાર દખાડો કરવા પાળે તેહ;	
રે'શે દુઃસહ તેમને ઘેર, જોને થયું શુદ્ધ સ્વભાવશુ વેર	૧૬૮
કહું વિનવી સર્વને હું, જો જો આચરે પુરાણી શુધ;	
જો મારું કે'વું કરે ખરું, ખોટું હોય તો હું પરહર.	૧૬૯
જો સત્ય જાણાયે જોતાં, તો નવ પુરાણીને કેઈ રોતાં;	
સર્વ કામથી સારું વેવાય, તો ક્યન વિમનું ગ્રાહ્ય ન થાય.	૧૭૦
ઈતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, યદ્માનુશાસન પ્રમાણે;	
પંચાશોધ્યાય થયો પૂરો, નથી ભાવર્થ રાખ્યો અધૂરો.	૧૭૧
વસણુ.	
ભાવાર્થ નથી અધૂરો રાખ્યો. સુણો પુરાણી દેવ રે;	
વિમનનથી બને તેવી, કરશે સારી સેવ રે.	૧૭૨

૧૬૪ સુરમખ—દેવવત. શૌચશૌચ—પવિત્રતા અને અપવિત્રતા.

૧૭૧ યદ્માનુશાસન—યદ્માને બ્રહ્માએ આપેલી સીમામથ્ય.

કંઠકુ' ૧૦૬ કુ'.

રાગ મારૂ.

ગુરુગણપતિ નમુ પાય, મુઝને આશા છે,	
ઘણા ભસ્તહૃદનીજાય, ઉભય પ્રકાશ્યાં છે	૧
એવુ જાણ્યુ જોયુ જત, પૂર્ણ પ્રતીતિ છે,	
ધરવો ધ્યાનમાને વિશ્વાસ, માચીન રીતિ છે	૨
કરી સર્વ દેવને નમસ્કાર, કથા કેવી છે,	
જેવી પુરાણમા શિક્ષાય, તેવી દેવી છે	૩
યથામતિએ થાશે સર્વ, આરત મોટી છે,	
હુ પદ ધરવી વ્યર્થ મનસા ખોટી છે	૪
સર્વ શ્રોતા સાભળો આજ, સાચી સિદ્ધિ છે,	
જેહ સમજી આચરે જ્ઞાણ, તેની પ્રસિદ્ધિ છે	૫
કહે માર્કંડેય કૌશ્લકી, કથા હવા કેવી છે,	
તેહ જાણાવુ તુજને સર્વ, જાણવા જેવી છે	૬
કલિકેરી કામની માહી, ઋતુકાળે ઉપજ છે,	
શ્વપચદર્શનયકી પ્રમાણ, નિર્માળી નીપજ છે	૭
તે તો હુ સહકેરી નાર પુરાણે ભાખી છે,	
જેનુ જન્મકાળજૃતાત, સાચુ સાખી છે	૮
યદમે તે જુવતી સાથ, ઘર તો માર્કંડેય છે,	
જેણે સારાપણાનુ ચિન્હ સર્વે છાડ્યુ છે	૯
તે પ્રિય પત્ની સ યોગ, ભવિષ્યે સાધ્યા છે,	
તેણે વેલા તેમનો મુન્ય અતિશે વાધ્યા છે	૧૦
તેહ જાણાવુ તુજને આજ, શ્રદ્ધા સાચી છે,	
જેવુ પુરાણે પૂર પાવન જોયુ વાચી છે	૧૧

- દુઃસહ નારીને નિર્વાણ, સંતતિ ઉપજી છે;
સંખ્યામાં છે તે સોળ, વદું કેવી નીપજી છે. ૧૨
- આખા વિશ્વમાં વ્યાપી, તેહ, કૌણ્ટકિ રહી છે;
તેમાં અષ્ટ પુત્ર થયા ઉત્તમ્મન, કન્યા અષ્ટ કહી છે. ૧૩
- હવાં તે પુત્રોકેશં નામ, ગાણાવી દેવાં છે;
મારે સાચેસાચાં સર્વ, તુલને કે'વાં છે. ૧૪
- દંતાકૃષ્ણિ, ઉક્તિ, પરિવર્ત, અંગધ્રુક, એવાં છે;
શકુનિ, ગંડમાંતરતિ નામ, જોવા જેવાં છે. ૧૫
- ગર્ભહા, સસ્યહા, જ્ઞાણ, નામ તો નૌતમ છે;
તેના વશને વિસ્તારનાર, કૃતિમાં ઉત્તમ છે. ૧૬
- હવાં તેની અષ્ટકન્યાઓ જેહ, નામે સારી છે;
- તેનાં ગાણાવી દેહં નામ, મતિ જેની મારી છે. ૧૭
- નિચોજિકા વિરોધિની નામ, સ્વયંહાર કરી છે;
બ્રામણી ઋતુહારિકા નામ, સ્મૃતિહરા નરી છે. ૧૮
- ળીજહરા વિદેષિણી નામ, છેલ્લી કેવી છે;
તેતું સ્વરૂપ લાખું હુય, જોવા જેનાં છે. ૧૯
- જેને જોઇ ઉપજે મહાલય, કાયા કપે છે;
જેવું ભ્રમરકેરે ચિત્ત, લાખું ચપે છે. ૨૦
- તેવું અચ્ચિકર છે'નામ, કામ પણ તેવું છે;
હવાં તે પુત્ર પુત્રીતું કામ, સાંભળ્ય એવું છે. ૨૧
- માની લે તે છે કંપાયમાન. તેની શાંતિ સાચી છે;

૧૫ દંતાકૃષ્ણિ ઈતિ—દંતાકૃષ્ણિ વગેરે નામ પણ તેમના કર્મને અનુરૂપ છે તે આગળ તેમનાં કર્મ બતાવતી વખતે કહેવામાં આવશે, અને હવે પછી નિચોજિકા વગેરે કન્યાઓ કહેવાશે તેને વિષે પણ એમજ સમજવું.

કેવી રીતે કરાયે તેહ, કેવી કાચી છે.	૨૨
તોયે ભાણું યથામતિ હુંય, સુગ્રાવા જોવી છે;	
પે'લાં કહું કંપરકલશાણ, રીતિ તેની કેવી છે.	૨૩
દંતાકૃષ્ટિ નામે સુત જોહ, દ્વૈસહાગમ વાંચે છે;	
બુચે પિતાની ઊજા વાટ, ભુંકું ઇચ્છે છે.	૨૪
તે જોઇ સૂતેલાં બાળ, દાંતમાં પેસે છે;	
બાપ કે' કકડાવેછે દાંત, બાળક નેજો છે.	૨૫
પાણ બાળક નથી કાંઈ ને રા, દંતાકૃષ્ટિ આવ્યો છે;	
તેના કરવો જોઇએ પરિહાર, દુઃખડાં લાવ્યો છે.	૨૬
તેની શાંતિ થાયે કેઇ પેર, સર્વે કે'વી છે;	
મારે કરવો તુને ઉપકાર, સેવના સેવી છે.	૨૭
સુતા બાળકને રાધન, સરસાવ ધોળા છે;	
તેહ પેરવા તેણે કામ, એવા પરજોળા છે.	૨૮
કે તે સુતના દાંત ઉપર, માધાત્ત દાખ્યા છે;	
નાખવાને કહું નિર્વાણ, પુરાણે ભાખ્યા છે	૨૯
વા અતસી કે ઓપધીસ્નાન, કરવા કહું છે;	
ઉતકટો ધરચે અંગ માંય, દૂધાણુ વહું છે.	૩૦
જો અંડાગે ડાનું અસ્થિ સાર, બાળક પાસે છે;	
પે'રવાધી શાણું વસ્ત્ર, દુઃસહસુત ત્રાસે છે.	૩૧
થાયે એની શાંતિ એ પેર, અન્યની કેયી છે;	

૨૨ માની લે ઈ—જે એ પુત્ર પુત્રીઓનાં નામ પ્રમાણે તેમનું કામ માની લે છે તે તેમનાથી. ૨૩ પાણ, ૨૫ બી.કૃષ્ટિ, ૨૬ બુચ, ૨૭ બાટ, ૨૮ સાચી શાંતિ પણ કહી છે. ૨૪ દુઃસહાગમ—દુઃસહન આવવું. ૨૫ બાળ—બાળકના. ૩૦ અતસી—અળસી. ઉતકટો—કાંઠાશળિયો. ૩૧ અંડાગે ડાનું—ગેંડનું.

તેહ વર્ણવી દાખુ હુય, જોવા નવી છે.	૩૨
દુઃસહસુત ઉક્તિ નામ, 'તથાસ્તુ' જોલે છે;	
એવો વારંવાર ઉચ્ચાર, કરી અતિ ડોલે છે.	૩૩
તેના તે વચ્ચે નિર્વાણ, મિથુનું ભુંડું થાય છે;	
જોમાં રતિગાત્ર નહિ ફેર, કયિ મુનિ ગાય છે.	૩૪
એની શાંતિકેરે માટ, સુધી શું સાધે છે;	
દ્વાણુવિહીન મંગલોચ્ચાર, કરવા વાધે છે.	૩૫
એમ સદા મંગલ શબ્દ, જે જન લાખે છે;	
કુણ વચ્ચે સુણી કાન, દીનતા દાખે છે.	૩૬
કદા શુણ્યું હલકું વેણુ, મુક્તિ હરિનામે છે;	
ચરાચર પ્રભુ દેવનું રમણુ, એ પણ એવે કામે છે.	૩૭
અથવા કુળદેવ્યા નામોચ્ચાર, શાંતિ માટે છે;	
એવું જોઈ ઉક્તિ જોહ, અતિ ઉચ્ચાટે છે.	૩૮
હવાં પરિવર્તકનુ પરિણામ, મુનિ કેવું છે;	
તે એક ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય, મારે કેવું છે.	૩૯
એકના ગર્ભ લેઈખીછ જાગ, તે તો મરે છે,	
કરાવે શુભનો અશુભ ઉચ્ચાર, ચતુર પણ ચૂકે છે.	૪૦
જોગ કંઈનું જોલાવી કંઈક, આનંદ પામે છે;	
એવો પરિવર્તક દુઃસહસુત, ત્રીજો નામે છે.	૪૧
શાંતિ સુધી ફેરે તેની આમ, જે સરસા પીગા છે;	
તેહ વેરી દ એપાસ, મનના જોલોળા છે.	૪૨
વા અસુરહંતા મત્રોચ્ચાર, ન્યાહી થાય છે;	
ત્યાંથી તો તે નિર્વાણ, નાશી જાય છે.	૪૩
એવો અંગમુક્ત જે પુત્ર, કેવું ધારે છે;	

કરે અગમશેષ વાયુ પેર, શું તે વિચારે છે.	૪૪
શુભાશુભ બતાવી તેહ, આનંદ પામે છે;	
દર્ભે તાડન થાયે દહ, તપ તે સામે છે.	૪૫
હવાં પાંચમો શકુનિ પુત્ર, કૌકમા પેસે છે;	
વા સ્થાનમાં કરી જિવાસ, નિરાંતે બેસે છે.	૪૬
એવા પશ્ચાદિના અંગ માંય, ભલુ ભુંડુ બોલે છે;	
તેની શાંતિ અર્થે સોય, સુધી તોલ તોલે છે.	૪૭
જો વાયસ કુષ્ટ કરે ઉચ્ચાર, તો કારણ કથજે છે;	
કે આરંભથી અથડાય, બોલ્યું બજે છે.	૪૮
જો તે પક્ષી પરુ બોલે શુભ, તો સાફં યાયે છે;	
જો આગમે વિધિ તેહ, મળપતિ ગાયે છે.	૪૯
ગાંડમાતરતિ છોડા સુત, ગાલાતે વસે છે;	
અર્ધું મુહૂર્ત માધ્યુ માપ, રહી ત્યા હસે છે.	૫૦
તે સમય કાર્યાર ભ, જો જો થાયે છે,	
તે સિદ્ધ ન થાયે સાજ, નાશમાં જાયે છે.	૫૧
તેની શાંતિ સાબળ્ય તુય, મારે કેવી છે,	
બ્રહ્મવાણ્ણીયકી પરમાણુ, શિક્ષા દેવી છે	૫૨
બ્રહ્મદેવ સ્તુતિએ સત્ય, શાંતિ ભાખી હ;	
શાંતિ પ્રકરણે મૂલખનન, વિધિ દાખી છે.	૫૩
ગોમૂત્ર સરશવકેરે સ્નાન, પ્રતિમૂળ તારે છે;	
તેવા ગ્રહ પૂજતાં અવિધાર, શાંતિ ધારે છે	૫૪
પુનરપિ ધર્મમાં નિધનિ થાય, શાસ્ત્રને જોવે છે;	
જન્માગાએ નિર્વાણ, ગાંડમાતરતિ રોવે છે.	૫૫

૫૦ ગાલાતે—ગણેશના છેડા આગળ ૫૩ મૂલખનન—શાંતિ પ્રકરણમાં કહેલો એક વિધિ ૫૫ જન્માવગા—જન્મનો તિરસ્કાર

એમ એની શાંતિ થાય, સતમે કેવો છે;	
સ્ત્રીગર્ભ ગળી જાય જાણ, જોવા નેવો છે.	૫૬
તેના વાસ સ્ત્રીગર્ભની માંય, વિધિ લાખે છે;	
તે મહાદારણ છે દુષ્ટ, સર્વ ઉવેખે છે.	૫૭
તેની શાંતિ શૌચે થાય, મંત્રસેર્જ્ય મસિદ્ધ છે;	
અનુત્તમ હાર ને પે'રાવાય, સત્વગુણી ને સિદ્ધ છે.	૫૮
એવા સાધુને અર્ધે હાર, શાંતિ તેની થાય છે;	
શુદ્ધ ઘરમાં કરતાં વાસ, નાશી તે જાય છે.	૫૯
ગર્ભહા તેનું છે નામ, શ્રમવિણ રક્ષણ છે;	
જો એમ નવ કરાય, તો તેહ વિશ્વક્ષણ છે	૬૦
૨૨ સમસંખ્યાત તે દુઃખ, ભુડો ભારે છે;	
હવાં અષ્ટમાના ગુણ ગાઉં, ને હૃદયે મારે છે.	૬૧
સમ્યક્ષા એવું છે નામ, ને વાણધ્યાન્ય ટાળે છે;	
તેની સુધી શાંતિ કે' આમ, ને ભવિષ્ય લાખે છે.	૬૨
જૂનાં ઉપાન જો પે'રાય, તો શાંતિ થાય છે;	
વામગમને નિર્વાણ, ભુંડું જાય છે.	૬૩
ચાંડાલમવેશ કરાવાય, ને અતિ હસક છે;	
પાણ સુધી કરે સહુ તેમ, ભુંડું ભસક છે.	૬૪
મૂકવાથી બંધિદાન બા'ર, તે શાંતિ પામે છે;	૬૫
ભગવદ્ભક્તિએ નિર્વાણ, સમ્યક્ષા શામે છે.	૬૫
હવાં તેની પુત્રીના આચાર, કે'વા મારે છે;	
જો તું મુજ પાસેથી સર્વ, સુણવા ધારે છે.	૬૬

વલણ.

સુણવા ધારે મુજકને તો, મારે કે'ણુ સર્વ રે;
કુઃસહ સુતની શાંતિ કરતાં, ખમાય મૌઢું પર્વ રે.

૬૭

ક.કૃષ્ણં ૧૦૮ મું.

રાગ ધનાશી.

તે કુઃસહની સુતા જેહ છ, સહુ વર્ણવી દાખું તેહ છ;
કરું તુજને નિઃસદહ છ, પે'લી નિયોજિકા કહું જેહ છ. ૧

ઢાળ.

જેહ નિયોજિકા નામ કન્યા, તેનું કહું લક્ષણ;
ચિત્ત વ્યગ્ર કે અસ્વસ્થ તારે, ન કરવું અધક્ષણ. ૨
કુઃસહકેરી નિયોજિકા, જેહ કન્યા નામે;
તેહ નરને પરદ્રવ્ય હરવા-તણે ચાજે કામે. ૩
પરસ્ત્રીહરણ પાણુ તે કરાવે, હુ વડુ તેની શાંતિ;
પપિત્ર પાઠ કરી રહે તે, હરે તેની કાંતિ. ૪
ક્રોધ લોભાદિક ષડ રિપુને, જેહ ત્યાગે જાણુ;
તે કુઃસહસુતાથી શાંતિ પામે, ઉગારે નિજ માણુ. ૫
નિયોજિકા મુને ક્રોધ સોજે, મચોજતી મગાણુ;
સમજ એવું ત્યાગતા તે, જેહ નર સુજાણુ. ૬
કરી નિંદા કોઇ એકે, માર માર્યો હોય;
તવ જાણુવું સુજને મને, એ કૃત્ય નિયોજિકાનુ સોય. ૭
વિદ્વાન કે મહાનયોગી, નવ થાય તેને વશ;
એ નૌતમ યૌવનવતી નારી, કરી દે રસખસ. ૮
તોય તેના ત્યાગ કરતા, તે સુધી કે'વાય;

- પર સી ઉપર મૂડી દઢિ, એથકી તો જાય ૯
- એહ દુષ્ટાદુષ્ટ કર્મ, ચાજવાને આજ,
- પૂર્ણ મેગે મેરવાને, આવી ઊભા સમાજ. ૧૦
- જેહ એવુ જાણતા તે, ક્રદા પામે મુખ;
- જન્મોજન્મતાણાં તો જાયે, તેહ મંરતાં દુ ખ ૧૧
- વિરોધિની દુ સહસુતા, કરે કૂડા કર્મ,
- અન્યોન્ય પ્રીતિ પામતા, તજ્જરી દ ત્યાં ધર્મ ૧૨
- દપતી અતિ પ્રીતિનાળા, જોઈ જાતોજાત,
- વિરોધિની વચમા ધરે તે, આવી જાતે વાત ૧૩
- બધુએને એ લઢાવે, વળી મિત્રમાહી વિરોધ,
- માળાપનુ એ માપ લેવા, ફરે કરતી શોધ ૧૪
- સમાન વચની શોડય બેમા, નરે નીપજાવિયા મુત જેહ,
- તે ઉભયને અતિશે લઢાવે, નામે વિરોધિની એહ ૧૫
- હવા શાંતિ તેની સર્વ ભાખુ, મુણ્ય તુ બૂદવ,
- બલિદાન આપી બાકિય તેને, રીઝવા લે તતબેવ. ૧૬
- તોજ તેની શાંતિ થાયે, કે નરમ ગરમ થાય,
- કટુમયુ જનજોડુ લેખે, એક રૂપ સદાય ૧૭
- શાંતિ એની એ પ્રકારે ગાય ગુણનિધિ સર્વ,
- (વળી) જાજાચાર રોવન કરચેથો, થાય વિરોધિનો ધર્વ. ૧૮
- હવા સ્વયં હારિકાકેરા, કહુ લક્ષણ આજ;
- એક ચિત્તે સર્વ મુણ્યજે, મુધરી બશે કાજ ૧૯

૧૦ સમાજ—મહાળી (નિયોજિકા વગેરેની) ૧૭ વિરોધિનીની શાંતિનો બીજો પ્રકાર કહે છે કે ઈ—અથવા મનુષ્ય નરમ ગરમ થાય—સમાન રૂપે રહીને મનુષ્યનું બોલેલું કાનુ માંહુ સદન કરે, તો તેની શાંતિ થાય

અન્ન ખાળી કે ધરમાંથી, હરીજનને એહ;	
સુરભિમાંથી પય હરે એ, ધૂત ગોરસેથી તેહ.	૨૦
સ પત્તિવાળી વસ્તુ ને ને, જીએ એ નિર્ધાર;	
હરી લે સ પત્તિ તંથી, કરે ૧ કાંઈ નિચાર.	૨૧
એ સદા છાની છપ્પેની રે'તો, દુઃસહમુતા મહાકુહ;	
અપકવ અન્નથી એહ થાતી, અગ માંહે પ્રથ.	૨૨
પાકશાળા વિષેથી એ, પકવ અન્ન લેઇ જાય;	
તે માંહી મૂક્યું હોય ને તે, છાનીમાની ખાય.	૨૩
પીરસવા અન્ન માંડિયુ કે, આવી બેસે સાથ;	
જમી જાયે કોઈ ન જાણે, પછે ગ્રહે કોનો હાય ?	૨૪
રસકસ ને અન્નમાં તે, હરી જાયે તેહ;	
ઉચ્છિષ્ટ અન્નનુ ભક્ષ તેને, સદા વા'લુ દેહ.	૨૫
ક્ષેત્રમાંથી ધાન્ય હરતા, પાકશાળાચકી મમાણ;	
પકવ અન્નને લેઇ જાયે, નીચ એ નિર્વાણ.	૨૬
સુરભિ રયામાતણા સ્તનથી, દુગ્ધ હરતી એહ;	
દધિમાંથી ધૂત હરે એ, તિલથી તેલ નિ.સંદેહ.	૨૭
મધમદિરમાંથી લેતી, મધ એ નિર્વાણ;	
૨ ગાટીકેરી વસ્ત્રમાંથી, ૨ ગ લેતી મમાણ.	૨૮
કપાસમાંથી સૂત્ર લેતી, એમ સર્વ હરતી નાર;	
સહારિકાનુ કૃત્ય એ, કિચિત કદ્યુ નિર્ધાર.	૨૯
હવાં શાંતિ એહની કહુ, મુણને જુદેવ;	
સદા સાચે મને એની, યથિ સાધવી સેવ.	૩૦
મયૂરપક્ષિકેરૂં જોડું, રાખવુ ધરમાંય;	
કર્ત્તિમ કામિની કરી મૂકવી, સદા મદિર જ્યાય.	૩૧

- ચિત્ર તો ચિતરાવવાં, જેથી રક્ષણ થાય;
ઉચ્છિષ્ટ અન્નનો ત્યાગ કરવો, સદા જે દુઃખદાય. ૩૧
- દુઃખાદિભાજનતણાં પાસાં, ઉભય જે કે'વાય;
હોમાગ્નિએ તે સદા જુવે, રક્ષવાં સુખદાય. ૩૩
- સુર વર્ગને ધ્રુપ કરીને, સતોષવૃત્તિ તે જાણ;
પવિત્ર થઈ રક્ષણ એ રીતે, નિત્ય કરવું નિર્વાણ. ૩૪
- હવાં બ્રામણીનું કૃત્ય ભાખું, સુણ્ય તું જુસુર;
એકઠાં રે'નાર સહુને, ઉદ્દેગ કરતી પૂર. ૩૫
- એનાથી રક્ષણ જેહ કરવા, ધારતો મનમાય;
તેનું નિયમ સા સા ધારવા તે, કહી દાખુ આંય. ૩૬
- કાઈ નરનું હોય આસન, એસવાનું જેહ;
તેહ ૫૨ નવ એશી જાણું, મિત્ર જેહ નરને તેહ. ૩૭
- શયન સ્થાનક માટે એવો, ધારવો નિશ્ચય;
સ્મૃતિમાં જે એવું રાખે, થાય તેહનો ઉદય. ૩૮
- શ્રંધાંતરે વળી એમ છે કંઈ, આસન શયન પૃથ્વી પર;
એત સરશવ વેરી દવા, તોજ થાયે વર. ૩૯
- વિચક્ષણે વિચાર કરવો, અહોરાત્રિ જાણ;
એ દુષ્ટા મુજને લમાવે, કરી દઈ અજાણ. ૪૦
- શાંતિ તેની થાય કેઈ રીત, તેહ ભાખુ સર્વ;
શિવસૂક્તકેરો જાપ કરવો, રહિત તનમન ગર્વ. ૪૧
- એટલાએ શાંતિ તેની, થઈ જામે સિદ્ધ;
મનવાંચિત સર્વ મળતી, નવનિધિ અષ્ટમહાસિદ્ધ. ૪૨
- હવાં દુઃસહસુતા ઋતુહારિકા, નામે કરંતી શુચે;
યથાર્થ તે વર્ણવો દાખું, એક ચિતે સાંભળ્યે તુચે. ૪૩

કન્યા કામિનીનુ મવૃત્તામવૃત્ત, જે થયેલું ઋતુભાણ;	
તેહને એ હરણ કરતા કરી પુરાણે મમાણ.	૪૪
તેની શાંતિ થાયે કેથી વિધ, તેહ સાંભળ્ય સર્વ,	
તીર્થયાત્રા કરવાવડે કે, તેમાનાહો પર્વેપર્વ.	૪૫
દૃવમદિર યજ્ઞભૂમિમાં, વા પર્વતશિખરે જાણ;	
અખાતે નદીસગરે, સ્નાન ધણુ નિરવાણ.	૪૬
મત્રશાસ્ત્રી જે મત્ર જાણે, વા વૈદ્યશાસ્ત્રી હોય,	
તે પ્રયોગ પૂર્ણ રીતે કરીને, ચિકિત્સા કરવી સોય.	૪૭
પરંકાળે કે ખાત કાળે, કરવા ઔષધી પ્રયોગ,	
એવડે એની શાંતિ થાયે, ટળે ભવોભવના રોગ.	૪૮
હવાં નિર્ણુદ ને હઠિલી રામા, જાણાય ઠામોઠામ,	
તે સ્મૃતિહરતા સ્મૃતિહારિકાનુ, જાણુ તારે કમ.	૪૯
તેની શાંતિ એકાતવાસે, વધી ગયા મહાપ્રુદ;	
પવિત્ર પત્ની કરવી તેણે, કરવુ હરિસ્મરણ શુદ્ધ.	૫૦
નરનારી કેડે બીજ હરતા, તે બીજહરા કેવાય;	
મહાભયાનક રૂપ તેનુ, જ્ઞેય કપે તેને કાય.	૫૧
પવિત્રાન્ન ભોજનવડે તેની, થાયે શાંતિ પૂર;	
વળી શુચિસ્નાને શાંતિ તેની, વણિવી ગયા બૂસુર.	૫૨
તે મહાદાકુળ ને દુશચારિણી, દાકુળ લય કર્તા જાણ;	
તેની સાત્યર્થે બ્રહ્મભોજન કહ્યુ, પુરાણુ માહી મમાણ.	૫૩
અણ્ણી કન્યા વિદેષિણી નાગે, લય કર્તા ભરપૂર,	
નરનારીને દ્વેષપાત્ર એ, કરતી ડરતી નવ દૂર.	૫૪
તેની શાંતિ અર્થે કહ્યુ તે, સર્વ સમજનવુ જાણ,	

- મધ દુગ્ધ આજ્યે કરીને, હોમ કરવો દિવસાજ. ૫૫
- તિલસંયુક્તે એ નિધિ ભાખ્યો, પુરાણમા પવિત્ર;
મિત્રવિંદા ઇષ્ટિ કહી વળી, અઠમકન્યકાકેરે ચિત્ર. ૫૬
- એ સર્વે નિસ્તારી કહ્યાં મેં, તતુજ તતુજનાં નામ;
વળી વિધિપુરઃસર તેમના ભાખ્યાં, જાણ્યાં જોયા તેવાં કામ. ૫૭
- વળી આગળ હું કહીશ તુજને, તેનાં સર્વ સંતાન;
એક ચિત્તે જો શ્રવણ કરીશ તો, યદ્યપિ મુનિ મહાન. ૫૮

વસણ.

- યદ્યપિ મુનિ મહાન તું, મુણ્ય કૌણ્ડકિ ભૂદય રે;
વળી વિમ મેમાનદ વર્ણવે, ગુરુજનતાણી કરી ચોવ રે. ૫૯

કકયુ' ૧૦૨ મું.

રાગ નરની દેશી.

- દિવસતમ સાંજ્ય તુય રે, કહું તેના સતાનનાં નામ હુય રે;
કુઃસહનારતાણાં નિર્ધાર રે, પુત્ર પુત્રી સોજે સાર રે. ૧
- તેનાં સતાન આકત્રીશ રે, યથા તે વર્ણુ આ દિશ રે,
નામ તેનાં કહું નિરધાર રે, સર્વે સાંજ તુ આ વાર રે. ૨
- દતાકૃષ્ણિની કન્યા જોય રે, વિજ્ઞપા કલહા નામે જોહ રે;
હવાં તેનાં કૃત્ય કહું જોહ રે, તેમા લાવીશ નવ સદહ રે. ૩
- વિજ્ઞપાકેરે જો છે કૃત્ય રે, તિરસ્કાર દુષ્ટવેણુ અસત્ય રે,
તેની શાંતિ થાય કયી પેર રે, સહુ જાણાવુ કરી મે'ર રે. ૪
- મુધી જને વિચારવુ એહ રે, રે'ણુ તેને વિચારે નિઃસદહ રે;

- થાય શાંતિ તેની ઝીંચી રે, બળ ઘટે સર્વનું જેથી રે. ૫
 હવા કલહાકેડું જે કૃત્ય રે, તે દાખલ તુજને સત્ય રે,
 સર્વ જનના ઘર મોઝાર રે, કરે કલહ તે નિરધાર રે. ૬
 કટુંબનાશ કર્તા એ જાણુ રે, વદુ તેની શાંતિનું પ્રમાણુ રે;
 મધ દુગ્ધ આજ્ય તાંદૂલ રે, દૂર્વાકર વીઠી દુદ્ધલ રે. ૭
 તેના બલિને અર્થે દેવું રે, હોમ કરવાનું ચિત્તમા લેવું રે,
 પાવક મલાકર નામોચ્ચાર રે, કરવાથી શાંતિ થાયે સાર રે. ૮
 વળી કરવી પાર્થના આવી રે, તેહ દઉં હું સર્વ બતાવી રે;
 હો કુર્માડ યાતુધાન રે, સર્વ દેવગણ મહાન રે ૯
 ભૂત માત્રની શાંતિ કરો રે, માતા બાળની મનમા ધરો રે;
 વિદ્યા તપ સયમ નેયમની રે, શાંતિ ઇચ્છવી નિત્ય નિયમૂની રે ૧૦
 કૃપિ વ્યાપાર લાભને અર્થે રે, નિરંતર વૃદ્ધિ યાત્રા ગૈરે રે;
 કલ્યા તે દેવનું પૂજન કરવું રે, વિધિપૂર્વક વેણ ઉચરવું રે. ૧૧
 સર્વે સતુષ્ઠ થાઓ દેવ રે, હું અહોરાત્ર સામીરા સેવ રે,
 મહાદેવ મહેશ્વરકૃપાએ રે, શુભ તેમના મતે થાયે રે. ૧૨
 સર્વ નરથકી તુષ્ટિ પામેા રે, મારા અરિષ્ટ સઘળાં વાગો રે,
 સર્વ દેવ થાઓ તુષ્ટમાન રે, ભાન્ને દુઃકૃત જેહ મહાન રે. ૧૩
 દુરાચાર મહાપાતક જેહ રે, હણો દેવ જે કરાવે તેહ રે;
 વિશ્વકર્માને વીણી કાઢો રે, મુરને કૃપા કરી ઉજડો રે. ૧૪
 દેવ કૃપાએ વિવાહ માહી રે, વૃદ્ધિકર્મ થાતુ હોય જ્યાંહી રે,
 પુણ્ય કર્મને યોગે જાણુ રે, ગુરુમુર પૂજનમા પ્રમાણુ રે. ૧૫
 જપ મખ વિધાનમાં સાર રે, ચતુર્દશ યાત્રામા નિધાર રે;

- શરીરોચ્ય યોચ્ય પદાર્થે રે, સુખ દાન વળી ધન સાર્યે રે. ૧૬
બાળક વૃદ્ધ ન રોગી માંહી રે, (ને) વિદ્ય હોય તે સંહરો આંહી રે;
ચંદ્ર ઇંદ્ર વરુણ ન સર્વ રે, વાયુ વન્હિ આદિક તુર્ય રે. ૧૭
એ સર્વ દવ કરો મારી શાંતિ રે, વળી વધારો અંગની કાંતિ રે;
હવાં ઉડિના એક પુત્ર રે, નેણે કથું તાલવૃક્ષે ગૃહસૂત્ર રે. ૧૮
કલિજીર્ણ નામ છે તેનું રે, હવાં કૃત્ય કહું સહુ એનું રે;
તેનુ સ્થાનક અસાધુની જીભે રે, ગ્રંથાંતરમાં ભાષ્યું ધમે રે. ૧૯
તેને હોય વાસ નેની માંહી રે, તેનુ નવ બોલણું કે કે'વુ કાંઈરે;
તેવડે છે તેની શાંતિ રે, એમ કરતાં થાય નિશ્રાંતિ રે. ૨૦
દ્વિજસત્તમ સાંભળ્ય તુય રે, પરિવર્તના સુત કહું હુય રે;
વિરુપ વિદૂત નામે બેય રે, વદુ તે તો ક્યાંહી રે'ય રે. ૨૧
દ્રૂમ નગ પરિખા જ્યાંહી રે, કિલ્લા સમુદ્ર હોય ત્યાંહી રે;
વળી બીજે એવે સ્થાને રે, તેનુ રે'ઘાણુ દિગ્ગ તું માને રે ૨૨
ગર્ભવતી સતી કોઈ રે, એસે વૃક્ષની જોઈ સોઈ રે;
વા ગણાવિયાં ને સ્થળ રે, ત્યાં એસે થઈ નિર્મળ રે. ૨૩
તોય પરિવર્તના પુત્ર રે, ભાંજે તેના ગર્ભતણુ ઘરસૂત્ર રે;
વા તેને ભમાવી દ ભાઈ રે, મૂકાવે માતતાણી સગાઈ રે. ૨૪
ત્રે ગણાવિયા સ્થળ નેહ રે, ત્યાં ઉદરગર્ભભ્રમાણુ થાય એહ રે;
માટે ગર્ભવતીએ ભાઈ રે, નવ વૃક્ષ આજંગણું દુઃખદાઈ રે. ૨૫
પર્વત કિલ્લાનુ કરણ તેમ રે, સાગર પરિખાનું ધારણું એમ રે;
જો પાજે એવો નમ રે, તો તે ઉભયની શાંતિ એમ રે. ૨૬
થઈ જાયે ભાણુ' બ્રાત રે, નવ માનવી ખોટી વાત રે;
હવાં અંગમુદ્રનો એક તન રે, પિશુન વૃદ્ધિ પામ્યો અનુદિન રે. ૨૭

૧૭ તુર્ય—ચાર. વાયુ, વન્હિ, વગેરે ચાર તત્ત્વો રૂપી દેવો. ૧૮ તાલ-
વૃક્ષે તાકમાં. ૧૯ ધમે—(પડિત રૂપી) હાથીએ.

- તેનુ કૃત્ય અતિ છે કુકુ રે, તેણુ આચર્યું તેનુ બુકુ રે,
 નરમજ્જનામક ધાનુ જેહ રે તેમા પેશી રેતો તેહ રે ૨૮
- અનિતે દ્રિયનુ બળ હરતો રે, રોજ ભક્ષણુ વીર્યનુ કરતો રે,
 હવા થયા શકુનિને સુત પાચ રે, જેણુ આણી માઠી આંચ રે ૨૯
- તેના નામ ગણાવી ભોણુ રે, જેણુ પુરાણમાં તેણુ દાણુ રે,
 રથેન કાક ને કપોત રે, ગૃધ્ર ઉડૂક રાત્રે રોત રે ૩૦
- તે પાચેન ગૃહણુ કીધા રે, દેવ દાનવે પાસે લીધા રે,
 મૃત્યુએ નિકટ રાખ્યો બાજ રે, સોંપ્યુ કાળે કાકને ઝાજ રે ૩૧
- મહાભય કર ઉલૂક જેહ રે, લીધો નિર્જીતિએ તેહ રે,
 ગૃધ્ર વ્યાધિ ગ્રહણુ કીધો રે, બાધિરવામીએ કપોત લીધો રે ૩૨
- પાપ પ્રાકટ્ય અર્થે જાણુ રે, એ થયા સાધનભૂત પ્રમાણુ રે,
 તેણુ કરી હે બુદ્ધ રે, જાણી જાણુ તારે તતખેવ રે ૩૩
- રથેનાદિ પક્ષી જે નરશીર રે, એસે વા ઉડી જાય વીર રે,
 વા ત્યમ કરી થાય અતર્ધાન રે, તે નરે શાંતિ કરવી જાણુ રે ૩૪
- ઈહા મૂકે પોતાને ગેહ રે, કે માણે બાધે તેહ રે,
 એ કીક નથી કોઈ વાતે રે, વળી બીજે ભેદ વદુ સાક્ષાતે રે ૩૫
- નરના ઘર ઉપર હોલો બોલે રે, બેસાં મોભારે મન ગમ્યુ ડોલે રે,
 તો કરવો તેવા ઘરનો ત્યાગ રે, એમ વદી ગયા મહાભાગ રે ૩૬
- હે દ્વિજ જે ઘરકેરી માય રે, રથેન કપોત પેશી જાય રે,
 ગૃધ્ર કાક કે ઉલૂક જાણુ રે, પેસે ઘરમાહી પ્રમાણુ રે ૩૭
- તદા ઘરધણીએ જાણુવુ સત્ય રે, આપી લાગ્યુ પાસે મૃત્ય રે,
 તેવા ઘરને પડિત તજતા રે, શાંતિકાળે યમાદિ યજતા રે ૩૮

કપોતદર્શન સ્વપ્ને ન સારૂ રે, જોને થયુ તે થાય જિઆરૂ રે;
 માટે કરવી તેની શાંતિ રે, તેહ કરતાં ટળશે બ્રાતિ રે. ૩૯
 ગડખાંતરતિના બાળક શત રે, જોહ કરી રહ્યા ખટપટ રે,
 આવ્યા કરવા પાધરઝટ રે, ગણુવે શું મેમાન દ ભટ રે. ૪૦
 તે રે' સ્ત્રીઓના આર્તવમાહી રે, રે'વાજો કાળ કહુ સહુ આંહી રે,
 સ્ત્રી રજસ્વળા થાયે જ્યારે રે, પૂર્વના ચાર દિવસે તુ' ધારે રે. ૪૧
 ત્રયોદશમે એકાદશમે રે, એ દિવસે તેમા ભમે રે,
 દિવાગમને વસે તેમા રે, શ્રાદ્ધ કરવાના દિવસે જોમાં રે. ૪૨
 પર્વણીના દિવસો સર્વ રે, તે વાસ વશી રે' ધરી ગર્વ રે,
 માટે સુધીએ દિવસો તેહ રે, ત્યાગ કરવા નિ સદેહ રે. ૪૩
 થાયે તેથી તેની શાંતિ રે, વધે નરવરકેરી કાતિ રે;
 હવાં, ગર્ભહાને બે સતાન રે, થઈ એક પુત્રી ને પુત્ર મહાન રે. ૪૪
 નિમ્ન નામ પુત્રનુ બાણુ રે, મેહિની નામ પુત્રીનુ મમાણુ રે,
 પુત્ર પેશી ગર્ભમા સાર રે, તેનુ ભક્ષણુ કરે નિર્ધાર રે. ૪૫
 કન્યા બોજન કરાવી કરે મૂઝ રે, તેથી બનનુ કેવુ સૂત્ર રે;
 મૂત્ર કરવાથી નીકળે સર્પ રે, દાદુર કૂર્માદિ કરતા દર્પ રે. ૪૬
 એવા ઉદરચક્ષનપ્રાણી કરતી રે, વા અતિ પુરિષ ઉદરે ભરતી રે,
 હવ્ય ચાને જોર તેમનુ એમા રે, તેહ સર્વ બતાવુ જોમા રે. ૪૭
 ગર્ભવતી સ્ત્રીને ગર્ભ રે, થાય પદ માસની અભંગી અર્ભ રે;
 તે સ્ત્રી તે સમયેઆમિષ રે, ભક્ષે સ્વાદતાણુ કરી મિષ રે. ૪૮
 વા નિયમિત રે' નવ નારી રે, રહે રાત્રિએ દ્રુમછાએ અવિધારી રે;
 ઉપવસ્ત્ર ધર્યાં પિણુ એહ રે, તણુ પથમાં ઊભી રહે જોહ રે. ૪૯
 વા સ્મર્યાનભૂમિ માહી રે, રહે ઊભી જીવતી જ્યાહી રે,

૪૭ ઉદરચક્ષન પ્રાણી—પેટે ચાનનારા પ્રાણી ૪૯ તણુ પથમા—તણુ
 માર્ગના ચકલામાં

અથવા મધ્યરાત્રે રહે સાર રે, તેમા એ બે પેસે નિર્ધાર રે ૫૦
 કરી પ્રવેશ દે અતિ દુખ રે, થાય તેની શાંતિ કરતાં સુખ રે,
 સમ્યક્કાને થયો એક સુત રે, સુદ્રક નામ જેનું અદ્યુત રે ૫૧
 જે જોઈ છિદ્ર અનાજને છોડે રે, તેની શાંતિના બીજ તોડે રે;
 કરે એટલે તેના નાશ રે, હવા કરે છિદ્રના ગુણ પ્રકાશ રે. ૫૨
 જે નર અમાગલિક દિવાએ રે, અતિ વૃદ્ધિ ધરીને કાયે રે,
 વાવે બીજ થઈ રળિયાત રે, છિદ્ર જોતો રહે તેની વાત રે. ૫૩
 જ્યાં પરિપક્વ થાયે પાક રે, કે તેમાં પેસે મારી હાક રે,
 એ છિદ્ર એને પેમવાકરે રે, જે અતિ દુષ્ટજનનું દર રે ૫૪
 એણે છે માટે કૃષિકાર રે, કરવો મુહૂર્તનો વિચાર રે,
 સમ્યક્ દિવસ જોવો સાર રે, કરવું ચંદ્રપૂજન અવિધાર રે ૫૫
 મોદ મનમા થાયે જ્યારે રે, કરવું વાવેતર તો તારે રે,
 સારે મુહૂર્ત કાર્યારભ રે, કરવો છોડી પ્રપચ દભ રે. ૫૬
 એથી થાયે શાંતિ એની રે, નારો બળ સપત્તિ તેની રે,
 મે કહી દુસહકેરી સુતા રે, તેના આચાર કૂડા હુતા રે ૫૭
 તેને પુત્રીએ પ્રગટી ચાર રે, પ્રણાદિકા નામે સાર રે,
 તે મરત મનુષ્યમાં પેસે રે, ગાંડાના ઉરમા બેસે રે ૫૮
 સાવચેત નહિ જે નારી રે, તે જુએ તેના નાશ વિચારી રે,
 એમ કરીને પ્રવેશ રે, કરી દત્તી વરવો વેશ રે ૫૯
 દાણુ કર્મ કરાવે બેશી રે, સહુ અગોએ ગમા પેશી રે,
 જો ન ધારે નીતિ તેહ રે, પવિત્રતાએ પૂરે ન દેહ રે ૬૦
 તો આચરાવે ધર્મ ને અધર્મ રે, કરાવે અકામનુ કામકર્મ રે,
 અનર્થને અર્થરૂપે દાખે રે, અગોક્ષને ગોક્ષ તે ભાખે રે ૬૧
 થાય પ્રવેશ તેમના જ્યાહી રે, કે થાય પુરુષાર્થ ગ્રંથ ત્યાહી રે,

જે જોહના ઉંબર સંધ્યાકાળે રે, નવ ધોવાતા કોઈ ભાળે રે. ૬૨
 ન્યાં સમયપરત્વે બલિદાન રે, ધાતા વિધાતા પામે ન જાણુ રે;
 ત્યાં કરે ચાર જાણી પ્રવેશ રે, કરી દે ઉજડ બૃહત્ દશ રે. ૬૩
 ખાતાં કે પાણી પીતાં ત્રાત રે, નિકટ બેઠેલાં જોઈ સાક્ષાત રે;
 ઉરાડે જળના છાંટા જોહ રે, હોયે નરુનારીકેરી દહ રે. ૬૪
 તોયે પેસે તેમાં તેહ રે, પછે વરસાવે મરણુનો મેહ રે;
 ત્રણ પુત્ર વિરોધિનીના સાર રે, તેનાં નામ કહું નિર્ધાર રે. ૬૫
 નામે નોદક ગ્રાહક જાણુ રે, વળી તમઃપ્રચ્છાદક પ્રમાણુ રે;
 તેનાં સ્વરૂપ ભાણું હુય રે, એકે ચિત્તે સાંભળ્ય તુય રે. ૬૬
 દીપસ્નેહથી દ્વિપિત થાય રે, હલ્લ ઘેલામાં તે જાય રે;
 ખલ મૂશલમાં કરે વાસ રે, ખાડણીએ થાય ઉજસ રે. ૬૭
 પાદુકા આસન સ્થાન રે, સૂપડે દાતરડે ધરે કાન રે;
 જોઈ આસનને જે નારી રે, ઝિએ કે ઠોકર મારે ભારી રે. ૬૮
 લીંપી શુચિ કરેલી જૂમિમધ્યે રે, એવે સ્થળ અર્ચન કર્યાવિણુબધે રે
 જોજનાદિકે કરવા જે ધારે રે, ત્યાં વસવા તે નિર્ધારે રે. ૬૯
 કડહીના ચાડામાં અગ્નિ લાવે રે, તેથી પાક પત્ની નીપજાવે રે;
 ત્યાં વિરોધિનીના સુત સર્વ રે, થાય બલિષ્ઠ પામી ગર્વ રે. ૭૦
 વાસ પરી રહે સદા ત્યાંહી રે, એણું જોવામા આવે જ્યાંહી રે;
 ડાઁ પત્ની પુરૂષ છંછાડે રે, સાચુ જૂઠું બોલાવા જાયે રે. ૭૧
 તે તો નોદકનાં છે કામ રે, જોહ અસત્યતાનુ ધામ રે,
 કરાવે ચાડિયાનુ કૃત્ય તેહ રે, કરાવે ઘડીઘડી સંદેહ રે. ૭૨
 બીજે જે મહાદુર્મતિ સુત રે, તે તો કાર્ય કરે અદ્યુત રે;
 નરના કર્ણદ્વારમાં વસતો રે, ધ્યાન ધારણામાં ઉલ્લસતો રે. ૭૩
 કુર્વચન વદાતા હોય જ્યારે રે, સત્વર અહણુ કરી લે ત્યારે રે;

ગ્રાહક નામ તેનું મસિદ્દ રે, જોણે ચળાવિયા મહાસિદ્ધ રે. ૭૪
 જે માનવનું માનસ જીતે રે, તમોગુણાચર આવે પ્રતીતે રે;
 ત્યમ થોડાઉપજે જે ક્રોધ રે, તે તો એ દુર્ભેતિના બોધ રે. ૭૫
 તમ.પ્રચ્છાદક નામ તેનું રે, કૃત્ય વર્ણુલું જોયું જોતું રે;
 સહારિકાને ચોરીથકી રે, તણુ પુત્રની સાભળી વકી રે. ૭૬
 તેના નામ કહુ નિર્વાણ રે, જેવા પુરાણમા પ્રમાણ રે;
 પેલાનું નામ છે સર્વહારી રે, બીજનું નામ તો અર્ધહારી રે. ૭૭
 વીર્યહારી ત્રીજનું નામ રે, હવાં કહી દાણુ તેમના કામ રે;
 જે ઘર આચમન થાય ન ધ્યારે રે, આચારમંદને તે વિચારે રે. ૭૮
 પાદમક્ષાલનવિણ રસોડે રે, જેહ જાવાને ચિત્ત જોડે રે;
 ખળી કે જોધનમા જાણુ રે, જેહ જોહ દ્રોહ થાય નિર્વાણુ રે. ૭૯
 ત્યા રમે ભમે તે નિત્ય રે, કરે વિહાર વસમી રીત્ય રે;
 તેની શાંતિ કરવી સારી રે, શુભ થાવા ન રે' વિચારી રે. ૮૦
 ગ્રામણીકેરો એક સુત રે, કાકજ ઘ નામે અદ્ભુત રે;
 તે જઈ પેસે જેમા રે, જાણુવુ કુખ પેકુ તેમાં રે. ૮૧
 નવ પ્રીતિ પુરૂષને થાય રે, જ્યાં આવી પેઠા તે કાંધે રે,
 તે પેસે કવો રીત રે, તેહ કરૂ સર્વ પ્રતીત રે. ૮૨
 જમતા જમતા સમાધિ સાધે રે, સધ્યાવદને જાનમાં વાધે રે;
 વા હાસ્ય કરે તે સ્થાને રે, સંધ્યામૈથુનને વર માને રે. ૮૩
 ત્યા પ્રવેશ કરે તે પૂર રે, હોય શર તો કરે અચર રે,
 ઋતુહારિણીને તણુ પુત્રી રે, તેહ હોયે ધ્યાથી સૂત્રી રે. ૮૪
 તેના નામ ગણુવું આજ રે, તુ સાભળજે દિવરાજ રે,
 નામ એકનું છે કચ્છરી રે, બીજનું નામ તો વ્યજનહરી રે. ૮૫
 જાતહરી ત્રીજનું નામ રે, જેના થયા ન વિવા' કામ રે;

વિવા'કાળ પીતીગયા પછી જાણુ રે, જેના વિવા' થયા પ્રમાણુ રે. ૮૬
 તેવી સ્ત્રીના સ્તનનું હરણુ રે, કરે કુચહરી પૂછયા વણુ રે;
 નહિ એક સ્તનનું જાણુ રે, રૂધિરજલે યેનું પ્રમાણુ રે. ૮૭
 સમ્યક્મકારે આર્થા વિણુ શ્રાદ્ધે રે, નવ માંત્રકાપૂજન આરાધિ રે;
 એ ઉભય વિણુ કન્યા પરણાવે રે, વ્યર્જનહરી દુઃખે તેને લાવે રે. ૮૮
 તેવી સ્ત્રીની યોનિ હરતી રે, પૂરી પાવધ જેવી કરતી રે;
 સૂતિકાગ્રહ દોષ ને ધામ રે, જોઇએ પાવક પૂરણકામ રે. ૮૯
 વળ ધૂપ ને દીપ જોઇએ રે, અસ્ત્ર ત્યાં નવ બૂલણું કોઇએ રે;
 મૂશળ રક્ષા સરસા સાર રે, જોઇએ એવા એવા ઉપચાર રે. ૯૦
 જ્યાં ન હોયે એટલાં વાનાં રે, ત્યાં જાતહરિકા પેસે છાનાં રે;
 લેઈ જાય હરણુ કરીને જાળ રે, પૂર્વ સ્થાને મૂકે તતકાળ રે. ૯૧
 છે તેનું મહાભયાનક રૂપ રે, છે માંસહારિણી અતિ ક્રૂર રે;
 એણું છે માટે સાવધપણુ રે, સૂતિકાગ્રહ યત્ને રક્ષણું ઘણું રે. ૯૨
 હવં સ્મૃતિહરાનો સુત મચડ રે, જેહ ભમતો હીડે નવખડ રે;
 શૂન્ય ગરુડમાં વસતા જેહ રે, અણતે દ્રિયને દુ.ખ દે તેહ રે. ૯૩
 સ્મૃતિનાશનું કરતો કાળ રે, વળી તેના પૌત્ર કહું દિવસજ રે;
 તેના પૌત્રધકી સહસ્ર જાતિ રે, ઉપજ જેની ખોટી ખ્યાતિ રે. ૯૪
 ધરી હીકાઓ હસ્તમાં દંડ રે, પાશ આપ્યા જેણું મગડ રે;
 એવી અઠ જુવાનક જાત રે, થઇ ચાંડાલની મખ્યાત રે. ૯૫
 પછે તે હીકાઓને ચાંડાળ રે, કુધાએ વગાડવા લાખ્યાં ગાલરે;
 થઈ વણુએ વ્યાકુળ અતિ રે, કરી એકમેકને ખાવાની મતિ રે. ૯૬
 મચડે ચાંડાલજાતિ વારી રે, કરી નિયમિત તોમને મારી રે;
 કરી આખ્યા નિયમ જેહ રે, સર્વે જાણાણું તુજને તેહ રે. ૯૭

૯૩ પ્રચડ—એ નામનો પુત્ર. ૯૫ હીકાઓ—એ નામની પ્રચડના પૌત્રની સતતિ.

આજ્યકી આરંભી જાણુ રે, લીકાનો વાસ કરશે પ્રમાણુ રે;
 જ્યાં તેને વસતી જોઇશ રે, પ્રચંડ કે' દડે સર્પસ ઝોઇશ રે. ૯૮
 એમાં સંશય નહિ તલભાર રે, લીકા જોઇ ગેહ કરું સહાર રે;
 જે લીકા ચાંડાલના ઘરમાંય રે, સતાન જાણુશે જઇ જ્યાય રે ૯૯
 તેની પૂર્વ સતતિ સર્વ રે, નાશ કરીશ ધારી ગર્વ રે;
 દુઃસહ કન્યા ધીજહરા રે, તેની સતતિ દાણુ ધરા રે. ૧૦૦
 કરી ઉત્પન્ન કન્યા એય રે, નામે વાતરૂપા અરૂપા જોહ રે;
 તે બન્ને ધીજહરાનાં શસ્ત્ર રે, ઝાલી ઝૂઝે કરધરી અસ્ત્ર રે. ૧૦૧
 ગર્ભાધાનના અંત માંહી રે, વાત રૂપાને મેરે જ્યાંહી રે;
 તે નર હો કે નારી ભયે રે, વાત પીર્યપણામા મજે રે. ૧૦૨
 તેમ જ અરૂપાને મેરે ત્યાંહી રે, તો નિર્વિર્ય કરે જઇ જ્યાંહી રે;
 હોય પુરૂષ કે ભલે નારી રે, રેત હરી દુઃખ દે ભારી રે. ૧૦૩
 જે નર સનાનકર્યા વિણુ જાણુ રે, પચ મહામખ કર્યાનિણુ પ્રમાણુ રે;
 જે સ્ત્રી શુચિ સાચવ્યા પામે રે, જોજન કરે કેપતિને દાખે રે. ૧૦૪
 તે નિર્બાજપણાને પામે રે, નવ સશય એણુ કામે રે;
 જેના વક્રપર વક્ર ભૂકટિ રે, તે તો નાખે નરને કૂટી રે. ૧૦૫
 દુઃસહ સુતા વિદેષણી નામ રે, તેને બે પુત્ર થયા ઉદામ રે;
 નર અપકાર કરવાનુ ધાર્યું કામ રે, રાખ્યું માતાકેરું નામ રે. ૧૦૬
 તેઓ પિયુનતાસક્તમાં પેસે રે, અદદ મન જોઇ માંહિ બેસે રે;
 કરે દુષ્ટ નરની શોવા જોહ રે, સર્વના દેષ કર્તા હોય તેહ રે. ૧૦૭
 કરી તે માહી પ્રવેશ રે, નવ રે'વાદ કાઇ શોય રે;
 પેઠા બન્ને જાણુ તે જ્યારે રે, માતા બાતા ન ઇચ્છે ત્યારે રે. ૧૦૮
 મિત્ર ઇછુજન કરે દેષ રે, વખોડે સર્વ સજ્જન વેષ રે;

ધર્મધંકરે કરે નાશ રે, જ્યાં થાય તે તનમાં પ્રકાશ રે. ૧૦૯
 એ ઉભય માના એક રે, તેણે ધર્મે કવે વિવેક રે;
 તેહ અધમ જાતે જાણુ રે, સ્વગુણ જન્મ કરે પ્રમાણુ રે. ૧૧૦
 હવાં કહું બીજાકેરું કાર્ય રે, જેવું ભાષ્યું વ્યાસાચાર્ય રે;
 અન્યમાં ને તેના ગુણુ સાર રે, હોય મિત્રમાં ને અવિધાર રે. ૧૧૧
 તેહ જેંચી લે તો ખાતે રે, કંઈક ચાવી ખાતો દાંતે રે;
 એ સર્વની શાંતિ કરવી રે, ને ધર્મની ધારણુ ધરવી રે. ૧૧૨
 વૈતરણી પાર ઉતરવી રે, તો શાંતિની કરણી કરવી રે;
 એ વિધે યક્ષમની સંતતિ જોહ રે, કહી સર્વ મે નિઃસંદેહ રે. ૧૧૩
 યક્ષમના પાપાચરણી પુત્ર રે, વશ્યા વિધે કરી ધરસૂત્ર રે;
 તે મેં યથારથ કહી હાખ્યા રે, જેવા હતા તેવા ભાખ્યા રે. ૧૧૪
 સુણી યક્ષમસંતતિ નર જોહ રે, કરે શાંતિકારજ તેહ રે;
 પા સુણે કયા એક વાર રે, યક્ષમસંતતિકેરી સાર રે. ૧૧૫
 તેને કંઈ દે ન તેની સંતતિ રે, એવું વહી ગયા મહામતિ રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ રે, દૌઃસહોત્પત્તિસમાપન જાણુ રે. ૧૧૬
 થયો એકપંચાશોધ્યાય રે, વિમ્બ પુરાણી કાળે ગાય રે;
 ભટ્ટ પ્રેમાનંદને સાંચ રે, થાળે પુરાણીના રાય રે. ૧૧૭

વસણુ.

..

પુરાણીના રાય ને ને, તે તે સાંચ થાળે સાર રે;
 ભટ્ટ પ્રેમાનંદ પુરાણુ ગાયે, ભટ્ટ વિક્રમદેવ મુરાર રે. ૧૧૮

કંડવું ૧૦૯ મું.

રાગ કેદારી.

- માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, કહું કરી વિસ્તાર,
અવ્યક્તજન્મા વિધિતણો, સર્ગ તામસ કહ્યો સાર. ટેક. ૧
- હવાં રૂદ્રનો સર્ગ કહું તને, તે સાંભળ્ય એકે ચિત્ત
અષ્ટ અગ વદુ રૂદ્રના, સુણ્યે મળે જ્ઞાનવિત્ત માર્કંડેય ૨
- વળી પત્નીઓ પુત્ર કહું તેના, સાંભળ્ય સર્વ આ વાર,
કલ્પાદિમાળે બલિષ્ઠ વિધિ, કરતા એમ પિચાર. " ૩
- હું સરણો પુત્ર ઉત્પન્ન કરે, એમ ધ્યાન ધાર્યું વિધિદેવ,
તે સમે વિધિઉત્સગમા, મગદ્યો નીલલોહિત એવ " ૪
- એ મુત તો અજ્ઞાતણો, તે કરવા લાગ્યો રૂદ્રન, . .
શૂદ્ધ મ ને કોમળ સ્વરવડે, રહવા લાગ્યો તે દિન. " ૫
- એમ રહતો જોઈ બાળને, વિધિએ પ્રજ્યુ આમ,
કોણ કારણ રહે તું આપ્યા, શું કથ્યુ તાર કામ. " ૬
- તવ તે જગત્પિતા શું વદ્યો, મારે શુ વિધિનામ;
નામ વિના નર મુર નથી, તેણે અમુઝાઈ મહાધામ " ૭
- તવ પદ્મનાભ કે' નામ તાહરે, રૂદ્ર એવું મકાશ;
ધૈર્ય રાખી રહે તું અહીં, હવાં મૂકી રોદન આશ " ૮
- તોય તે રહતો નવ રહ્યો, રહ્યો સાતજ વાર;
તેને રહતો જોઈ વિધિએ, ઢાઢો પાડ્યો અપાર. " ૯
- જેટલી વાર રહ્યો તે સહી, પાડ્યા તેના તેટલા નામ;
વળી સ્થાનક આપ્યાં તેટલા, તેની સખ્યા સપ્ત તમામ. " ૧૦

- વળી અઘટ અગ તેનાંયકી, કર્યા પત્ની પુત્ર ઉત્પન્ન;
હવાં નામ ગણાવું સપ્ત તેહનાં, સુણ્ય તું યઇ મસન્ન. માં ૧૧
- ભવ શર્પ ઇશાન પશુપતિ, ભીમ ઉગ્ર મહાદેવ,
વળી કદપી આખ્યાં સ્થાનક મહી, તેહ વહું તતખેવ. ॥ ૧૨
- સનિતા વારિ જગતી અને, વન્હિ વાર્યુ આકાશ;
દીક્ષિતદિજ ને ચદ્રમા, એ અંગ અષ્ટ મકાશ. ॥ ૧૩
- અનુક્રમે એહ જાણવાં, રૂદ્રરૂપનાં અગ;
હવાં સ્ત્રીઓ વહું તેહની, સુણ્ય તું ધારી ઉમગ. ॥ ૧૪
- સુવર્ચલા ઉમા વિકેશા, સ્વધા સ્વાહા મમાણ,
દિશા દિક્ષાને શેહિણી, વળી રૂદ્રાદિક નામે જાણ. ॥ ૧૫
- સહિત સર્વાદિની સ્ત્રીઓએ, અનુક્રમવડે માન્ય,
શનૈશ્વર અને શુક્ર જે, વળી લોહિતાગ મહાન. ॥ ૧૬
- મનોજવ સ્કદ ને સર્ગ છે, સતાન ને બુધ જાણ;
છે અનુક્રમે પુત્ર એમના, શાસ્ત્ર પુરાણે મમાણ. ॥ ૧૭
- એ વિધિનુ રૂપ રૂદ્રનું, તેની નારી પ્રથમ કોણ,
તેહ તું ને સર્વ દાખવું, કરૂં પૂણું મવીણ જાણ. ॥ ૧૮
- ભાર્યા રૂપે સતી નામની, નારી પ્રાપ્ત યઇ પ્રથમ;
તે સતીએ દક્ષકોપથી, ત્યાગ્યુ અગ મહારમ્ય. ॥ ૧૯
- પછે હિમાલયની સ્ત્રી મેનકા, યઇ તે તેમા ઉત્પન્ન;
યથો મૈનાક બ્રાત તેહનો, જેનુ મન સાગર પર મસન્ન. ॥ ૨૦

૧૩ દીક્ષિતદિજ—દીક્ષા લીધેલો બ્રાહ્મણ ૧૫ વળી ૪૦—વળી રૂદ્રાદિક નામે સહિત એવા જે તેના સ્થાનજૂત સર્વાદિ કલા છે તેમની સુવર્ચલા અને સ્ત્રીઓ જાણવી. ૧૬ લોહિતાગ—મગગ ૨૦ જેનુ ૪૦—
(સમુદ્રે તેને ઇદ્રથી બચાવ્યો હતો માટે)

- મૈનાક સાગર મિત્ર એ, યયા વિશ્વમાં જાણુ;
 મર્યાદા સરખી બેતણી, ઉભય ગુણકેરી ખાણુ. માર્કંડેય ૨૧
 મૈત્રી રહી તેણે ટકી, નવ તીવાલી તેમાં કોય;
 મૈત્રી કરો તો યોગી કરો, સુખ સિદ્ધજ હોય. " ૨૨
 હવાં સતી અવતરી જે ત્યાં સહી, તેનું શિવપર મન;
 જ્ઞેય અનન્ય પ્રીતિ તેહની, યયા શિવજી પ્રસન્ન. " ૨૩
 પૂર્ણ મેમે વર્યા પાર્વતી, માર્કંડેય પછે ઘરસૂત્ર;
 ઉમાશકરની કૃપાવડે, ભૃગુના વર્ણુ પુત્ર. " ૨૪
 હવાં ભૃગુતણી કથા કહું, એક ચિત્ત કર તુંયે;
 ભૃગુની પત્ની ખ્યાતિયકી, ઉપન્યું શુંયે શુંયે. " ૨૫
 તે સર્વ કહી તુને દાખલુ, ખ્યાતિને યયો ધાતા પ્રથમ;
 વળી સુત વિધાતા બીજો યયો, ઉભય દેવ મહારમ્ય. " ૨૬
 નારાયણપત્ની લક્ષ્મી જે, યદ્ય તે ત્યાં ઉત્પન્ન;
 ખ્યાતિતણી સુતા શ્રી યદ્ય, હવા હરિ જેણે પ્રસન્ન. " ૨૭
 આયતિ નિયતિ નામે એ હતી, મેરને કન્યાય;
 તે ધાતા વિધાતાને વરી, સુત દય તેના કેવાય. " ૨૮
 માણુ છે નામ પેલાતણું, બીજા મહાત્રુનિ ગુજ ખાપ;
 મૃકંડ નામ તેમનું હતું, વાધ્યો જેના વિષે મતાપ. " ૨૯
 તે મૃકંડ મનસ્વિનીને વયો, જેહ મારી માતા પ્રમાણુ;
 મનસ્વિની માતાનો પુત્ર હું, માર્કંડેય યયો જાણુ. " ૩૦
 હું ધૂમ્રવતી નારી વયો, તેથી યયો પુત્ર ઉત્પન્ન;
 વેદશિરા નામ તેહનું, મૃકંડવરા એ પ્રાપ્ત. " ૩૧
 હવાં માણુની સંતતિ વર્ણુવું, તેના પુત્ર ધૃતિમાન;
 ધૃતિનો અજરા સુત યયો, તેના એ પુત્ર પૌત્ર મહાન. " ૩૨

- વિષ્ણુ તોમનો વાધ્યો ઘણો, હવાં મરીચિનો કહું વંશ;
 સંભૂતિ નારી મલી લખી, કરી મરીચિએ આવતંસ, માર્કંડેય ૦ ૩૩
- એમ લગ્ન ઉભયનાં યથે, યથે પૌર્ણમાસ નામે પુત્ર;
 તેને નિરજ પર્વત યે સુત થયા, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૪
- હે દિવસસત્તમ જ્યારે હું, વદીશ વંશૌવળી વિસ્તાર;
 તદા તેના તનુનાં અભિધાન જો, કદીશ તુજને સાર. „ ૩૫
- અંગિશ્વરે અગ્નિ કરી, જેનું સ્મૃતિ એકું નામ;
 તેથી પુત્રીઓ નીપતી, મહાશુશુકેરા ધામ. „ ૩૬
- સીનીવાલી કહું નામની, રાકા અતુભતિ નામ;
 એમ ચાર કન્યાઓ સ્મૃતિ પિયે, પ્રકટી સ્વરૂપે કામ. „ ૩૭
- અત્રિએ અનસૂયા વસી, તેથી પુત્ર થયા ઉત્પન્ન;
 સોમ દુર્ગા સા દત્તાત્રેય, જેને જોઈ યદ્યએ પ્રસન્ન. „ ૩૮
- પુલસ્ત્યપત્ની પ્રીતિથી, અન્ય દત્ત નામે પુત્ર:-
 ઉત્પન્ન થયો શુણિયક અતિ, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૯
- તો સ્વયંભુવ મન્વ તરે, પૂર્વ જન્મની માય;
 અગસ્ત્ય નામે જાણીતો હતો, જેણે સાહી સુરની યાંચ. „ ૪૦
- હવાં પુલહ પ્રજાપતિએ કરી, સમા નામે પત્ની સાર;
 ત્રાણ પુત્ર તેણે ઉત્પન્ન કર્યા, તેનાં ગણાણુ નામ આવાર. „ ૪૧
- કર્દમ અર્વનીર સહિષણુ છે, પુલહપુત્ર પાવન;
 એ કર્દમવંશ વંદિત કર્યા, હવા આગળ સુણ્ય મહામન. „ ૪૨
- ઋતુથી ગન્નતિને વિષે, સાઠ સહસ્ર થયા સુત;
 ઉર્ધ્વરેતા વાલખિલ્ય તે, જન્મ્યા ઋષિ અદ્ભુત. „ ૪૩
- વળી તસિષ્ઠને ઉર્ધ્વથી, થયા પુત્ર ઉત્પન્ન;
 નામ ગણાણું હું તેહનાં, સુણ્ય તું યદ્યને પ્રસન્ન. „ ૪૪

રાજ ગાત્ર ઉર્ધ્વગ્રાહુ ને, સગલ અનઘ સુખાણુ;

સુતપા શુકલ એ સાત છે, ઉર્જાપુત્ર મમાણુ. માર્કંડેય ૪૫

તે સર્વે સપ્ત ઋષિ થયા, વિશ્વમાં વિખ્યાત;

વિધિનો પુત્ર વન્હિ સહી, તેની કહું હવે વાત. ૪૬

સર્વથી જોડો એ હતો, તે વયો સ્વાહા નાર;

તેને મહાબલિષ્ઠ પુત્ર ત્રણ થયા, કહું તેનો વિસ્તાર. ૪૭

નામ પેલાનું પાવક હતું, નામ બીજાનું પવમાન;

જળભક્ષક નામ ત્રીજાનું, સહુ પવિત્ર ને મહાન. ૪૮

વળી તેહની સંતતિ જે થઇ, છે તેનો અતિ વિસ્તાર;

પચ્ચત્વારિંશ વન્હિ વદે, પામે કોણુ તેહનો પાર. ૪૯

પચ્ચત્વારિંશ એ સહી, વળી ત્રણ પુત્ર પાવન;

પિતા ભેગો ગણાય છે, રોહિતાશ્વ ભગવન. ૫૦

એકાંતપચ્ચાશત થાય સહી, એમ ગણતાં સંખ્યાય;

એ દુર્ગધ અગ્નિની ગણતરી, પુરાણમાંહે ગણાય. ૫૧

વળી પિતામહે પિત્ર કર્યા, એવું પૂર્વે કહ્યું મેં સાર;

તેમનો વંશ વર્ણન કરું, સાંભળજે તું આ વાર. ૫૨

તેમાં જે અનગ્નિક અને, સાગ્નિક કહેવાય;

તેને અગ્નિજ્વાતા બહિર્ધ્વ કહે, મહાજોડા મુનિરાય. ૫૩

તેમણે સ્ત્રી રાખા કરી, માંડિયું ઘરનાર;

સ્વધાથી મેના પૈધારિણી, થઇ ઉભય મુતી સાર. ૫૪

તે ઉભય ગુણવતી મહામતિ, કરે પ્રજાવારતા રોજ;

૪૬ પચ્ચત્વારિંશ—પિરતાળીંગ. ૫૦ પિતા ઇન્—તેમનો પિતા જે ભગવન (ભગવાન) રોહિતાશ્વ (અગ્નિ) તે પછી તેમના ભેગો ગણાય છે અને એમ કુલ ૪૯ અગ્નિ થાય છે.

૫૩ અનગ્નિક—જેમણે અગ્નિ નહિ ધારણ કરેલો એવા. સાગ્નિક—જેમણે અગ્નિ ધારણ કરેલો એવા.

વળી યોગજ્ઞાત તેવી હતી, કરતી શુદ્ધ વિજ્ઞાન યોજ. માર્કંડેય ૫૫
 એમ સકળ ગુણ સંપન્ન તે, પ્રકાશિત થઇ પૂર,
 એ વિધે દક્ષિણ્યાતણા, વેગો વિસ્તર્યો શર. „ ૫૬
 ને શ્રદ્ધાથી કથા આ સુણે, થાય નર તે પ્રજાવાન;
 ધન ધાન્ય મળી માન્ય થાય તે, વિશ્વ વિધે મહાન. „ ૫૭
 આમાં કેવી કન્યાતાણા, પુરાણી તમે પુત્ર ?
 બાપ મજાપતિવંશનો, પણ માંડું કોશુ ઘરમજ. „ ૫૮
 સૂતપુરાણી શૂદ્રિણીતાણા, જેહ પૂર્વજ પુરાણી દેવ;
 તેણે કર્મે લાગી રહી, શૂદ્રજનકેરી સેવ. „ ૫૯

વસણ.

શૂદ્રજનની સેવ સાધી, કારણ તેહનું એહ રે;
 ભટમેમાન હ જૂત જાણે, છે ભવિષ્ય નિઃસ દેહ રે. „ ૬૦

કડકું ૧૧૦ મું.

રાગ ગાડી.

કૌંબુકિ કે' મહામુનિ, અને સર્વ સુણાવ્યું ગુણી;
 સ્વાયંભુવ મન્વંતર મુનિ ભાષ્યો, તેમાંભાગ બાકો ને રાખ્યો. ૧
 કહો તે મન્વંતરનું પ્રમાણ, તેમાંના દેવ દેવર્ષિ મુજાણ;
 થયા ક્વણ રાજા તેમાં, ભાષા ઈંદ્ર ને ઉપન્યા એમાં. ૨
 સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધ, કરો મુનિ જેહ મસિદ્ધ;
 મારી સુણવા ઇચ્છા અપાર, તો સર્વ સુણાવો આ વાર. ૩
 માર્કંડેય કહે સુણ્ય તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાષું હુંય;
 કહુ મન્વંતર સંખ્યા યે'લી, કરય હઠ મતિ તું યે'લી યે'લી. ૪
 ઇકાંતેર યુગ ઉપર કંઈ વર્ષ, છે મન્વંતર સંખ્યાનો ઉત્કર્ષ;
 તે કહું માનવ ગણતરી રીતે, તે તું સાભળ્ય પૂરણ મીતે ૫

- જેહુ અધિક સંખ્યા લાગુ, અધુના તેનું કરીએ નહિ પ્રમાણ; ૬
 ત્રીસદોઢિ સદગણ લક્ષ, ત્રીસ સદસ વર્ષ કે' દક્ષ. .
- એક મન્વંતરનું પ્રમાણ, એણે ગણી ગયા સુખાણ; ૭
 દેવમખ્યા શીને અઠ લક્ષ, બાવન સદસ ગણ્યું વક્ષ
- વળી અધિક સંખ્યા જુમાં વર્ષ, માન્યાં એક મન્વંતરનાં સદર્ષ, ૮
 ગે'લા સ્વાયંભુવમનુ થયા, પછે સ્વાયંભુવ મનુ કહ્યા.
- પછે યોત્તમ મનુ જાણુ, વળી તામસ દેવન પ્રમાણ; ૯
 છઠા આધુન મનુ નામે, એમ વદ મનુ કહ્યા આમેં.
- અધુના પૈતૃવત મનુ જાણુ, વળી વદુ' ભવિષ્યના સુજાગ; ૧૦
 પંચ સાવલિકને નામે, યાગે રૈવ્ય ભૈરવ મનુ આ ધાગે.
- જદા કરીશુ મન્વંતરનુ કથન, કહીશું તદા દેવ ઋષિ પાવન, ૧૧
 તેના ઇંદ્ર પિતૃઓ સર્વ, કરશું વિસ્તાર થાય જ્યમ ધ્યર્ષ
- હે દિગ્ધ આ મન્વંતર કેરા, અધુના મારી લે તું ફેરી; ૧૨
 વદુ ઉત્પત્તિ લય વિસ્તાર, તે તું સાભાજને આ વાર.
- ક્ષેત્ર કહુ તેમનુ જેહુ, વળી સુત તેમનાડુ તેહ; ૧૩
 તે તુ સાંભળ્ય એકે મને, ઇચ્છા ઉપની કે'વા તને.
- સ્વાયંભુવ મનુને જાણુ, દગ પુત્ર હતા પ્રમાણ; ૧૪
 તે હતા સ્વયં સમાન, જેહુ ઘઈ ગયા મોઢા મહાન.
- જેઆએ સખ દીપવતી મહી, પર્વત સમુદ્રાકારવાળી સહી; ૧૫
 સર્વ પૃથ્વી પ્રતિવર્ષે, વ્યાપ્તમાન કરી ભોગર્ષી હર્ષે.
- સ્વાયંભુવ મન્વંતરમાં તે પેર, ત્રેતાયુગારને આણી મેર;

૬ અધિક સંખ્યા—૧૮૫૧૪૨૮૬ વર્ષ. ત્રીસ ૪૦—એ મખ્યામા
 અધિક સંખ્યા મેળવતા ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મન્વંતરના થાય છે
 ૮ અધિક સંખ્યા—૫૧૪૨૬ દેવના વર્ષ ૧૨ ફેરી મારી લે—અર્થાત્
 દૃષ્ટિ કરી જો. ૧૩ ક્ષેત્ર—ઉત્પત્તિસ્થાન.

- સ્વાય ભુવના પાત્રે સાર, મિયત્રતપુત્રોએ નિરધાર ૧૬
- સઘળી જગતી કરી વ્યાપ્તમાન, થઇ ગયા નૃપ તે મહાન;
- મિયત્રતથી મળવતીમા, કન્યા ઉપની તે મહામતિમાં. ૧૭
- તે કન્યા મળપતિકર્દમને આપી, મહુમહતા મુનિની માપી;
- થયા મિયત્રતને દશ પુત્ર, થઇ બે કન્યા કરતા ધરસ્ત્ર. ૧૮
- બે થઇ મિયત્રતકેરી કન્યા, તેના દશ પ્રાત ઉપન્યા ધન્યા;
- થયા તેહ મળપતિ સમાન, સ્વરૂપે ને ગુણે મહાન. ૧૯
- સુણ્ય નામ તેમનાં તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાણુ હુય;
- આગનીધ્ર ને મેધાતિથિ, વપુઃમાન જન્મ્યો શુભ તિથિ ૨૦
- જ્યોતિષ્માન ને ધૃતિમાન, લખ્ય સવન સપ્ત મહાન,
- મેધા યુગિન ને બાહુમિત્ર, ત્રણ એ મળી દશ તન પવિત્ર. ૨૧
- દશમાંથી ત્રણ જે છેલ્યા, થયા ભાગ્યશાળી જાતિસ્મર વેલા;
- ચોગપરાયાણુ થયા પૂર, તેમને કન્યા નવ ધર્મ સૂર. ૨૨
- રાજ્ય ત્યાગી ગયા વનમાય, જઇ હરિ આરાધ્યા ત્યાય;
- મિયત્રત નૃપ નિર્પાણુ, તેણે સપ્ત પુત્ર જાણ્યા સુજાણુ. ૨૩
- તેમને ધર્મવડે વેચી આપ્યુ ગજ્ય, રોપ્યુ સપ્તને સપ્ત દ્વીપકાજ;
- સપ્ત દ્વીપનો રાજ્યાનિષેક, કરી વેચી આપ્યો વિભાગ વિવેક. ૨૪
- તે કાને આપ્યો કેવો, તેહ જાણાવુ જાણુ જેવો,
- જે જે દ્વિપનો એ નૃપાણ, તેને કહ્યુ તુ તારો સભાણ ૨૫
- આગનીધ્રને કહ્યુ બાપે, જણુદ્વીપ તુ પાણ મતાપે;
- મેધાતિથિને વદી વાણુ, પ્લક્ષદ્વીપ નૃપ કયો પ્રમાણુ ૨૬
- વપુઃમાનને સાઠમણિ દ્વીપ, આપી આનંદો મહીપ,
- જ્યોતિષ્માનને કરાદ્વીપકેરો, વૃષવર કયો અનરો. ૨૭

- કૌંચદીપનો ધૃતિમાન, કરી દીધો રાય મહાન;
 ભવ્યને શાકદીપ ભૂપાળ, કર્યો પ્રિયવતે મધ્ય કૃપાળ ૨૮
- સવનને પુષ્કરદીપ આપ્યો, અધીપતિ તેને કરી ત્યાં થાપ્યો;
 હવાં કહું સવનનાં સતાન, તેનું જે સુત થયા અધવાન. ૨૯
- મહાઘાતકી પાતકી પૂરાં, એકે વાતે જે ન અધૂરા
 તેમને સર્વને નિર્વાણ, પુષ્કરદીપ વેંચી આપ્યો જાણ. ૩૦
- જે વિભાગે આપ્યા વેંચી, લેતા એકમેકકેરું તે જે ચી;
 હવાં ભવ્યના સુત જે સાત, તેનાં નામ કરું વિખ્યાત. ૩૧
- જલદકુમાર ને સુકુમાર, મનીષક ને કુશોત્તર સાર;
 મેધાવી ને મહાદ્રુમ જાણ, થયા તે પિતા મને પ્રમાણ. ૩૨
- શાકદીપના કરી વિભાગ, વેંચી આપ્યા ભવ્યેશ્વરી અનુરાગ;
 તે સુત પ્રતાપવાન મહાન, તેણે પડયાં ભાગનાં શાસ્ત્રાભિધાન. ૩૩
- જેહ કુંવરકેરાં નામ, તેવાં નામ ભાગનાં પડિયાં આમ;
 જલદખંડ કુમારદિક, એવાં નામ પડયા ડીકાડીક. ૩૪
- ધૃતિમાનકેરા સાત સુત, તેનાં નામ પડયાં મહાપૂત;
 કુશલ મનુગ ઉજાણ માકર, અર્યકારક મહામુનિવરંમુનિ. ૩૫
- સપ્તમે પુત્ર કુકુલિ નામ, હતા સર્વે જાણ મહાધામ;
 તે સાતને ધૃતિમાને, કૌંચદીપ વેંચી દીધો માને. ૩૬
- તેથી ખંડ થયા તેના જેહ, સુત નામે આજુખાયા તેહ;
 કુશદીપમાં જ્યોતિષમાન, હતો જેહ રાજા મહાન. ૩૭
- તેના પુત્રના નામથી ખંડ, વેંચી દતાં મસિહ મચ ડ;
 થયા અવનિમાં વિખ્યાત, કહું તેના સુતનાં નામની વાત. ૩૮
- ઉદ્દભિદ વૈશ્યવ સુરથ લંબન, ધૃતિમત્ત માકર કપિલ પાવન;
 રાહમલિપતિ વપુષ્માન, તેના સાત પુત્ર થયા મહાન. ૩૯
- તેનાં નામ ગણાવુ આજ, એ તો સર્વે તારે કાજ,

- ધેત હસ્તિ હમ્ભૂત રોહિત, વિધુત માનસ નામ પ્રતીત. ૪૦
- નામ સાતમાનું કેતુમાન, યથા ખંડ તેને નામે ગુણવાન; ૪૧
- પ્લક્ષદ્વીપપતિ મેધાતિથિ જોહ, તેના સુત સાત મુણ્ય લેહ. ૪૨
- તે સુતનાં નામ પરથી નિર્માણ, પ્લક્ષદ્વીપ સપ્તખંડ પ્રમાણ; ૪૩
- નામ ખંડ પેલાનું શાકભવ, શાકભવ હતો તેનો ધવ. ૪૪
- ખંડ શિશિર સુખોદય બીજો, આનંદ શિવને નામે રીઝો; ૪૫
- દૌમધ્રુવ મળીને સાત, કહી માંડી સર્વે મે વાત. ૪૬
- પ્લક્ષદ્વીપથી માંડી કરી, શાકદ્વીપાંત જોવો દૂરો; ૪૭
- એમ દૂરતાં થાશે દ્વીપ પંચ, તેમાં કરય સામાન્ય નીમનો સચ. ૪૮
- અહિંસક વિધિ વદતો જાણાશે, નિત્ય સ્વાભાવિકતા જાણાશે; ૪૯
- વણાશ્રમ વિભાગનો જે ધર્મ, તેનાં જાણાશે સમ્યક્ કર્મ. ૫૦
- અહો દિવંસસમ સાંભળ્ય તુ ય, આગ્નીધ્રની કથા કહું હુંય; ૫૧
- ત્રિયત્રતે જંબુદ્વીપ તેને આપ્યો, ત્યાનો ધારણી કરી તેને યાપ્યો. ૫૨
- તેને નવ પુત્ર યથા ઉત્પન્ન, પ્રજાપતિ જોઇ યથા પ્રસન્ન; ૫૩
- કાં કે પોતા જેવા હતા તેહ, ગુણરૂપ બળમાં નહિ સદેહ. ૫૪
- તેમાં સર્વથી મોટો જોહ, તેનું નામ નાભિ નિઃસદેહ; ૫૫
- કિંપુરુષ તેનાથી નાનો, ત્રીજો સુત હવિર્ષિને માનો. ૫૬
- ચોથો ઇલાવૃત્ત પ્રમાણ, પાંચમો વશ્ય હતો સુખાણ; ૫૭
- છઠો હિરણ્ય નામે હતો, સાતમો કુર નામે યથો છતો. ૫૮
- અષ્ટમાનુ ભદ્રાશ્ચ એકું નામ, નવમો કેતુમાલ મહાધામ; ૫૯
- તેમના નામપરથી નિર્માણ, પડ્યાં ખંડકેરાં નામ સુન્દર. ૬૦
- હિમખંડ વિનાના જે ખંડ, કિંપુરુષાદિક નામ પ્રચંડ; ૬૧
- (તેમાં) સુખસિદ્ધિ મળે વિશુ યત્ને, સ્વાભાવિકજોઈ આપે કો પ્રયત્ને. ૬૨
- ત્યા વિપર્યય નહિ કોઈ વાતે, નહિ જરા મત્સ્ય ભય મળ્યાતે; ૬૩

- નથી તેમાં ધર્માધર્મ વિચાર, ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અપાર. ૫૨
- એવા બેદ નથી તે માંહી, સુખ દરો જ્યાંહી ત્યાંહી;
- ભિન્નભિન્ન ચાર યુગસ્થિતિ, નથી ઋતુ બદલાયાની મતીતિ. ૫૩
- મૂળે નવ ઋતુ તેણે કામ, તદ્દા ફેરફાર વસે કોણ કામ;
- હે દિવસતત્તમ સાંભળ્ય હવાં, અસ્થિત વર્ણુનું નવાં નવાં. ૫૪
- આગ્નીધ્રના સુતને જાણ, સુત ઋષભ યથો પ્રમાણ;
- નાભિકેરો ઋષભ સુત, તેને સો પુત્ર યથા મહાપ્રત. ૫૫
- તેમાં શ્રેષ્ઠ ભરત જૂપાળ, મહાપરાક્રમી ને દયાળ;
- ઋષભે કરી ભરતને રાજ્યાભિષેક, સંસાર ત્યાગનો કર્યો વિવેક. ૫૬
- પછે તે ગયો પુલહાશ્રમ જાણ, ત્યાં જઈ તપ કર્યું નિર્વાણ;
- હિમાલિધાન દક્ષિણનો ખડ, આખોતો ભરતને પિતાએત્રચંડ. ૫૭
- તે પરથી ભરતખંડ નામે, યથો પ્રખ્યાત ખંડ વિરામે;
- તે ભરતને સુમતિ અભિધાને, ધાર્મિક પુત્ર યથો મતિમાને. ૫૮
- કરી તેને રાજ્યાભિષેક, ગયો ભરત વને ધરી ટેક;
- તેમના પુત્રપૌત્રોએ જાણ, વળી મિયત્રતપુત્રોએ પ્રમાણ. ૫૯
- જેના છે સાત દ્વીપ મહાન, તેવી પૃથ્વી બોગરી ગુણવાન;
- તે સમે સ્વાયંભુવમન્વતર, તે તો હતો સર્વથી મહાવર. ૬૦
- હે દિવસતત્તમ સાંભળ્ય તુમ, વળી સાભળવું બીજું શુંય;
- પૂર્વ મન્વતરકેરી જાણ, સ્વાયંભુની સદ્ધિ કહી નિર્વાણ. ૬૧
- સમ્યક મકારે ભજ્યુ સર્વ, હવાં યાય શેણે તારો ધર્મ;
- જે જે પૂછવાની ઈચ્છાય, તેવું પૂર્ય કહું મહાકાય. ૬૨
- ઇતિ શ્રીમાર્કેયપુરાણે, મન્વતરકથન માહત વાણે;

ત્રિપચાગોધ્યાય થયો પૂરો, ભાવાર્થ રાખ્યો નથી અધૂરો;
(૨૧) નેમ્યે ખગર પુરાણીકેરી, જે પુરાણી વેજાની ખખખી કેરી. ૬૩
તેમાં પેરી પાવન કેમ થઈએ, તેના કર્તુકના ગુણ ગઈએ,
નવ પુરાણીઓની પેઠે કરે, ભાગવત ઝોટું ખરૂં ઉચરૂં. ૬૪
નહિ ઘણું યોતાતુ મારે કામ, જ્યાં ત્યાં ગાવા મારે સુદરશ્યામ;
જન રીઝે તો ઉદર ભરાય, એવી અધમને આરા થાય! ૬૫

વસાણુ.

અધમને થાય આરા એવી, જે જન રીઝે પેટ ભરાય રે;
જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ગુણ હરિ હર વિવિના ગાય રે ૬૬

કડકુ* ૧૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

કૌશ્ઠકી મદ્ર કડે દિગ્ગરાજ છ, લીપ સમુદ્ર ભાષો આજ છ.
કહો કેટલા નગ દેશ ને નદી છ, તે સમજવો મુને વદી છ. ૧

લાળી.

વદી સર્વે વિમ મુજને, કરો કૃતારથ દેવ,
મહાભૂતનું પ્રમાણ ભાષો, લોકલોકધેર તતજેવ ૨
પરિમાણ ને ગભિ ચદ્ર ભાનુની, એ સર્વ કહો વિસ્તારી;
માર્કેડેય મુનિ ઉચ્ચર્યા તવ, તુ મુણ્ય દિગ્ગ આ વારી ૩
પૃથ્વીના વિસ્તાર છે, પચાસ કોટિ જાણ,
સ્થિતિ રીતિ તેની ભાષુ, સહુ તુજને મુજાણ. ૪

૬૩ ત્રિપચાગો—ત્રેપનમેા ૨ લોકલોકધેર—લોકલોક નામે મર્યાદા-
પરિમાણ ધેરાયો ૩ પરિમાણ—માપ

દીન જ બુદ્ધીપથી કહ્યો મે, પુષ્કરદીપકેરો અત,	
તે દીપનો વિસ્તાર સાબળ્ય, દઢ ચતથી મહત	૫
જ બુદ્ધીપ કરતાં પ્વક્ષદીપજ, તેનાથી શાઠમયકુરા,	
તેયકી કૌચ ને રાક પુષ્કર, ગાણી દ્વિગુણી થા સતુષ્ટ	૬
ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ એવી, દ્વિગુણિત નિર્ધાગ,	
તે દીપની આસપાસે, તેના સમે વિસ્તાર	૭
તે દીપ જોટલા સમ સાગર, અતુકમે મોટા જાણ,	
ગાણાવુ હું નામ તેના, એક કાર સમુદ્ર પ્રમાણ	૮
વળી ઇંધુ સુરા ધૃતતણેા, દધિ દુગ્ધનો નિર્માણ,	
વારિનો વારિધિ ભરિયો, જે આ જન લહે સુજાણ	૯
જ બુદ્ધીપની મિથિ સાભાજ્ય, છે તેના ઘેર લક્ષ યોજના,	
હિમવાનુ હેમકુટ ન્યભ મેર, નાલ સ્વેન શૃંગી પાવન	૧૦
સમ એવા એહમા છે, મહાપર્વત જાણ,	
તં દીપકેરા મધ્યમા વળી, દય નગ પ્રમાણ	૧૧
તે લક્ષ યોજના વિસ્તારવાળા, માનિયા મુનિદય,	
તે બે નગની ઉત્તર દક્ષિણે, દય નગ રહ્યા મહાભેવ	૧૨
તે મધ્યના પર્વતથકા છે, દશ દગ વિભાગે જાણ,	
ઉત્તરોત્તર લઘુ રૂપી, એમ પુ જાણમા પ્રમાણ	૧૩
તે સર્વ દય દય સહસ્ર યોજના, ઉચ્ચા અને વિરાળ,	
મેર નિના પદ નગ માનો, દીપ દય પડે જો બાળ	૧૪

૧ દ્વિગુણી—અમણી (ઉત્તરોત્તર) ૮ ઇંધુ—સેરડી (મેડના રસ જેવા રંગના કે મીઠા પાણીનો) સુરા—મધ (મધ જેવા રંગના કે માદક પાણીનો) ધૃત—ધી જેના ચીકાણા કે સ્તેષ પુષ્કર પાણીનો દધિ—દહી જેવા અડળા બાઝી ગમેલા પાણી ૧૫—દય જેવા ઘોળા કે મીઠા પાણીનો વારનો—મીઠા પાણીનો ૧૪ હાલ ૬૦—૬૧ માં મળે બાનુએ.

સમુદ્ર માંહે સંચર્યા છે, વળી પૃથ્વી પૃથ્થે તેહ;	
દક્ષિણોત્તર નીચા નમ્યા છે, મધ્યથી ઉપડ્યા જોહ.	૧૫
મધ્ય વિભાગ દક્ષિણોત્તરે, ત્રણ ત્રણ વધા છે ખંડ;	
તે ઉત્તર દક્ષિણ ખંડ મધ્યે, ઇક્ષાવર્ત ખંડ મયડ.	૧૬
છે અર્ધચંદ્રાકૃતિ તેની, ઇક્ષાવર્ત પૂર્વે ભદ્રાશ્વ;	
આની રહેા છે અવિચળ થઇ, જ્યમ જગતી શેષને પાર્શ્વ.	૧૭
તેની પશ્ચિમ દિશાએ કેતુભાલન, ખંડ છે પરચડ;	
ઇક્ષાવર્તની આબુજાબુ, એમ છે અનતજ ખંડ	૧૮
ઇક્ષાવર્તની મધ્યમાં, સુવર્ણ મેરૂ સિદ્ધ,	
છે ચોરાશી સદૃશ યોજનનાણે, ઉંચે અને પ્રસિદ્ધ	૧૯
સોળ સહસ્ર યોજન સમાયે, પૃથ્વીમા તે સાર,	
ગોળે સદૃશ યોજન છે પો'જો, તેહ તો નિરધાર	૨૦
* * * *	
દીપપાત્રવત તે મેરૂ છે, સ કુચિત મૂળ મોઝાર	૨૧
ઉપરથી પો'જો છે અતિશે, તેણે શિખર વિસ્તાર;	
ગત્રીસ સહસ્ર યોજન લગી છે, ઉપરથી અવિધાર.	૨૨
એ નગ પૂર્વાદિક દિશાએ, અનુક્રમથી જ્ઞેતા જોહ;	
એત પીત ને રયામ દરો, વળી રક્ત નિ સદેહ.	૨૩
તે સ્વર્ણ પરથી સર્વ રૂપે, જાણાએ છે સાર;	
દિગ્ગત્રી વૈશ્ય જોવા દરો, શદ્રૂપ નિરધાર	૨૪
અષ્ટ દિશાએ તેહ ઉપર, અનુક્રમથી નિર્વાણ;	
છે હદ્રાદિદેવતી અષ્ટ નગરી, મહાભવ્ય જોવા ભાણ	૨૫
તેના મધ્યે બ્રહ્મચલા છે, ચૌદ સહસ્ર યોજન વિસ્તાર;	

છે નીચે દશ સહસ્ર યોજન ઉચા, આધાર નગ નિરધાર.	૨૬
નામ તેના સુણ્ય ગણાવુ, છે મદર ગધમાદન;	
નિપુલ સુપાર્શ્વ નગ આવ્યા, અનુક્રમે અનુદિત	૨૭
પૂર્વ દિશામા પૂર્ણ રૂપે તે, વશીરથા નિરવાણ,	
પ્રાસાદપર જોવા ધ્વજ શોભે, તોના વૃક્ષ શોભે સુજગ	૨૮
મદરાચળમા કદળ શોભે, ગધમાદને જાળુવૃક્ષ;	
વિપુલાચળમા પિંખલ તેવો, સુપાર્શ્વમા પટ કે' દક્ષ.	૨૯
કેતુ રૂપે એ ચાર વૃક્ષ તો, જાણાય ચારે પાસ;	
એ નગ અગિયાર સહસ્ર યોજન, વિસ્તાર્ય થઈ મકારા.	૩૦
પૂર્વ ભાગે જરૂર અને, દેવકૂટ નગ જેહ,	
છે પશ્ચિમે નિપથ પારિયાત્રાભિધાને, નીલ નિપથ પર્વત તેહ	૩૧
વિસ્તાર એ સર્વકેરો છે, નિપથ પર્વત સુધી જાણ,	
દક્ષિણે કેલાસને હિમવાન આવ્યા, એ પર્વત ગુણગુણાણ.	૩૨
તે પૂર્વથી પશ્ચિમે લાળા વાધ્યા, પછે ગયા અઘિનની માંગ,	
તે રીતે ઉત્તરે શૃંગવાન જરૂદ્ધિ, નગ એ આવ્યા ત્યાય.	૩૩
તે પાણુ દક્ષિણ પર્વતની પેરે, ગયા સમુદ્ર મોઝાર;	
હૈ દિગ એ અઘટ સોમા પર્વત, નામે ગયા નિરધાર	૩૪
હિમવાન હિમકૂટાદિકનુ, પૂર્વ પશ્ચિમ અતર બાણુ;	
ઉત્તર દક્ષિણ કે'વુ સર્વે, બાકી કાઈ ન રાણુ	૩૫
પરસ્પર ગણતી કવ્તા તેની, નન સહસ્ર યોજન ધાય;	
મેરૂ ચોપાસે ઇલાવર્ત આવ્યો તે, તેટલે અતર કે'વાય	૩૬
ગધમાદને જાળુવૃક્ષદ્વજ, ધાય હસ્તિદેહ સમાન,	
તે પર્વતશિખરપર પડે અજોરાત્રિ, તેના રસે નદી વહે મદન	૩૭
જાળૂનદી એવુ નામ છે તેનું, જાળૂનદ ગુણર્ણુ ધાય ઉત્પત્ત,	

અલો દિનશાંદ્ર સર્વ તું સાંભળ્ય, એકે ચિત્તે થઇ મસજ.	૩૮
તે જંબૂનદી મેરૂ યોપાસે ફરી, પાછી પેસે જંબૂવૃક્ષ માંય;	
તેના કાંઠા પર જે જન વસતા, તે તેતું જળ પીતા ત્યાંય.	૩૯
ભદ્રાશ્વખંડ માંદે વસે છે, હયગ્રીવ, વિંછુ નામ;	
ભરતખંડમાં કૂર્મ રૂપે છે, ક્રેતુમાત્રે વારાહ રૂપે અભિરામ.	૪૦
ઉત્તર કુરૂમાં મત્સ્ય રૂપે છે, વિંછુ દેવાધિદેવ,	
એ ચાર સ્વરૂપનું સ્મરણ કરતાં, મુક્તિ મળે તતઝેવ.	૪૧
એ ચારે ખંડમાં વ્રહ્માંત્યર્યે, પઠન પાઠન કરનાર;	
સમ્યક્ પ્રકારના વ્યવહારથી યુક્ત, છે નક્ષત્રચોજના અનિધાર	૪૨
એ રી મર્ષ મિતિ છે જ્યાંહી, ત્યાં દશ વિદેશ અનંક;	
પુરાણી રાખ્દનો પ્રચાર ન ત્યાંહી, જ્યાં જ્ઞાનાનો વર વિવેક.	૪૩
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, જંબૂદ્વીપ વર્ણન જે માય;	
યથોચ્ચુપંચાગોધ્યાય પૂરાણ, નગ બૂ વિસ્તાર જ્યાંય.	૪૪

વલણુ.

છે નગ બૂમિ વિસ્તાર જેમાં, માર્કંડેય કૈાબુકિ કથાય રે;	
ચાતુર્વિંશી દિન મૂઢમતિ, સહુ યથારાક્તિએ ગાય રે.	૪૫

કડવું ૧૧૨ મું.

.. રાગ રામઝી.

કહે માર્કંડેય દિન મુંણા, કહું વનકેસે વિસ્તાર;	
મંદરને આદિ લેઈન, જેહ ચાર પર્યંત સાર.	દેક. ૧
તે ચારનાં વન ચાર છે, બીજાં સરોવર જેહ;	
તે સર્વ તુને કહી દાખવુ, આજ ંહિત સંદહ.	કહે માર્કંડેય ૦ ૨

પૂર્વ ચેતરથ, દક્ષિણે-નદનવન પાવન;

પશ્ચિમે વૈભ્રાજ છે મુનિ, ઉત્તર સાવિત્ર વન. કહે માર્કંડેય ૩

તેવી રીતે પૂર્વમા છે સહી, સર અરુણોદને નામ,

દક્ષિણે માનસસર રહ્યું, મેરૂપશ્ચિમે સાંતોદ ઉદ્યામ. " ૪

ઉત્તરે મહાભદ્ર નામનું, સરોવર છે વિશાળ,

(હવા પર્વત જે જે આનિયા, કહ્યું થઇ તેહ દયાળ " ૫

રીતાત ચક્રમુજ નામનો, કલિર ને સુકેવળ,

મણિશૈલ ને મહાનાલ વળી ભવાચળ સમિદુ વૃથવાન " ૬

મદરના નામે નામનો, મદરવેણુ તામસ,

નિપથ દેશૈવ પૂર્વમા, મદરાચળકેરે વસ " ૭

ત્રિકૂટ શિખરાદ્રિ કલિંગ ને, પત ગરુચક નામ,

સાનુમાન તામ્રક આવી રહ્યા, વિશાખવાન ચેતોદર રથાંગ. " ૮

સમૂલ વસુધાર રતનવાન જે, એકરાગ મહારૌવ,

રાજગૃહૈવ પિપાહક નામના, આવી રહ્યા કેવાસ પચરૌવ " ૯

વાળી ઉત્તરે હિમવાન આનિયો, બૃહદ્ નગ મેરૂ દક્ષિણ,

સુરભ શિગિરાક્ષ રૈદુ, કપિવપીજરકેરી મહાખીણ " ૧૦

મહાભદ્ર સુરસ કપિલ ળાળે, મલુ અજન કુકુત કૃશ,

પાકુર ને સહસ્રશિખર વળી, પારિયાત્ર જોઇ તૂટે વૃષણ " ૧૧

છે શૃંગાન આદિક એટલા, નગ મેરૂ પશ્ચિમ પાસ,

પશ્ચિમાધાર ન ળા'ર એ આવી રહ્યા મરી મકારા " ૧૨

હા ઉત્તર પવન આનવા, જોમાંથી વહે નિર્મળ સાવિત્ર,

શખકૂટ વૃથમ હંમનાળ ને, કપિનેદ્ર ને નીલ " ૧૩

- સર્વગૃહી ગતગૃહી છે પુણ્ય મેઘ બાંધી છે મીલ;
વિરલક્ષ વરાહાદિ આનિયા, મયૂરે મયૂર ગોધે સર્પ બીજ કહે માર્કંડે૦૧૪
- હે દિવ જારધિ નગ મેરૂ ઉત્તરે, આવી રહ્યો નિર્માણ;
એ નગની ગુફા અતિ અપવની, ઘણી મનોહર છે મહાન. " ૧૫
- નિર્મળ જગવાળા સર ઘણાં, વન ઉપવન છે નિરાળ;
જન્મ થાયે પુણ્યશાળીના, તે મદ્યે મધુ ને કૃપાળ. " ૧૬
- હે વિન્નસતમ પૃથ્વીપત્ર રહ્યા, એવા પર્વત જોહ,
જે સ્વર્ગના ગુણે અધિક છે સહુ સ્વર્ગના જાણુવા તેહ. " ૧૭
- સ્વર્ગભૂમિમા નવા પુણ્યનુ, કે પાપનુ નિર્વાણ;
ઉપાર્જન થઇ શકતુ નથી, દેવાદિટે પ્રમાણ. " ૧૮
- પુણ્ય ભોગ ભોગવાય ત્યા, સર્વ જનથી મુજાણ,
આ નગ સેવ્યે મોક્ષ મળે સહા, જેના આગમ નિગમ વખાણ. " ૧૯
- શીતાંતાદિક નગ જે કહ્યા, ત્યા વસે નિધાધર યક્ષ,
કિન્નર ઉરગ રાક્ષસ વસે, જઇ સુર ગ ધર્મ પ્રત્યક્ષ " ૨૦
- તેના પ્રસાદ પૂર્ણ વૈભવ લઈ, દોસે શાભાયમાન,
મહાપુણ્યશાળી નરની ઘણી, બેડકો આવી રહી ગુણવાન " ૨૧
- વન ઉપવને યુક્ત છે ઘણા, પુર પુરી ગ્રામ વિશાળ,
છે રમણિક સરોવર અતિ ઘણા, જ્યા વાયે વાયુ થઇ કૃપાળ " ૨૨
- ઋતુ ઋતુ પ્રતિ મુખ દેયણો, વાય શીત મદ સુગંધ;
સુખના સાધન વરયાં આમટા, જ્યા નહિ પુણ્યશાળી પ્રતિબંધ, " ૨૩
- ત્યા કોઇ સ્થળે શ્રમ પીડા નથી, નથી ઉદાસીપણું જાણ,
એ રીતે જગતી કમળ કહ્યું, ચાર પાખડીતુ મનાણ " ૨૪
- ભદ્રાશ્વ ભારત આદિ જે, ખડ આલ્યા ચોપાસ,
તે ચાર પાંખડિયા છે તેહની, જેમા અતિ મુખ વિલાસ " ૨૫

એમા ભારતાલિધાન જે દક્ષિણતણા, ખડ કલો મુનિ જેહ,
 તે કર્મભૂમિકા પુરાણ કે, જે બીજા સ્થળથી ઉજેહ કહે માર્કડેય ૦ ૨૬
 બીજા સ્થળે પાપપ્રણયની, પ્રાપ્તિ નવ થાય જાણ,
 તેણે કરી સર્વ ખડથી છે, એ ખડ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ ॥ ૨૭
 તેનું કારણ એમ કે' સહુ ડયજ કે વશ્યુ સર્વન આય,
 એયકી નર સ્વર્ગ પામતો, મોક્ષ અધોક્ષજ ન્યાય ॥ ૨૮
 નરપણુ નારકી ગતિ મળે, તિર્યક્તા મળે નિર્વાણ,
 સર્વ અવસ્થા ને સહુ ગતિ, મળે ભરતખડે મુજાણ ॥ ૨૯
 પુરાણીપણુ અહીંઆ મળે ઠગાય અહીંઆ લોક સમસ્ત,
 તેને જમપુરમા જમવા મળે, મળે મુખમાગી જે વસ્ત , ૩૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કડેયપુરાણમા, ભુવનકોશકેરિ વિરનાર,
 પચપચારોધ્યાય ત્રી, થયો માર્કડેય મોઝાર • ૩, ૩૧

વસણુ.

માર્કડેય મોઝાર અધ્યા', પચાવનમો પૂરો થયો રે,
 યયા તિ' દ્વિજ કથા કે' તો, શ્રીહરિએ કર જેના ગ્રજો રે ૩૨

કંકણુ' ૧૧૩ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કડેય કહે મુણ્ય મુનિસત્તમ સાર છ,કહુ ગગ ઉત્પત્તિનું ને આ વારછ
 જેહ વસુ ધરા આધારભૂત જાણુ છ, જેનું થાય ન કોથી પ્રમાણુ છ ૧
 જડતોત્પત્તિકર્તા નારાયણનું પાદછ,તેણે કરી ત્રિલોકમાગિનીઆલહાદછ,
 એવી મહાદેવી ગગા યદ જેહુ છ, તે સહુ વર્ણુ નિ સદહ છ ૨
 ચદ્ર જળમયની અમૃત ધારી છ, આવી ગગા ત્યા પ્રથમ વિચારી છ,

ત્યાંથી સવિતાકિરણસમુદાયે ગઈ છે, તે સહુનો પાવનકારી થઈ છે ૩
 પછે પડી મેઝપૂઠની ઉપર છે, એમ વદી ગયા સુધી મહાવર છે,
 મેઝસિખરતટકોગણ પરથી છે, પડી ચતુષ્પથે ચાલી થરયો છે. ૪
 ને અવલંબ વિનાની દેવી છે, નેનું પારિ વેનું એવી સેવી છે;
 મદરાદિ ચારે આધાર નગ છે, તેના પર, પડી સમાન રહિતવગ છે ૫
 પડવાને વેગે ભાગ્યા પાયાણુ છે, એવી વેવા લાગી ગગા પ્રમાણુ છે,
 એના પૂર્વેના નેહ પ્રવાહ છે, તે સીતા નામે કુંવાચો ઉભા છે. ૬
 ગયો ચેત્રરથ વન પ્રત્યે જાણુ છે, નેનું છે પુરાણુ વિષે પ્રમાણુ છે,
 ચેત્રરથવન જૂરાડી દીધુ છે, પછે સીતાગગાએ શુ કીધુ છે. ૭
 જઈ વરી અરૂણોદ સરે છે, ત્યાંથી વરી શીતાત નગધરે છે,
 જ્યાંથી બીજા પર્વતે ગઈ જાણુ છે, ત્યાંથી આવી પૃથ્વી પર પ્રમાણુ છે. ૮
 ભદ્રાશ્વ દશમાંકરી વહન છે, પો'થી ગઈ સમુદ્રમા પાવન છે,
 તે રીતે અલકનદા ગગા છે, પડી ગદ્યમાદન પર થઈ ચગા છે ૯
 ત્યાંથી સુર સર્પને આપી આનંદ છે, નદનવનમાયો વહી આવી મદલ, પછે
 વૃદ્ધિગત કરીને વેગ છે, માનસસર ભરું ટાળી ઉદ્દેગ છે ૧૦
 પછે રમણિક ત્રિશિખરનગ જાણુ છે, ત્યાં સુધી જઈ પહોંચી પ્રમાણુ છે,
 ત્યાંથી કલ્યા દક્ષિણના નગને ને છે, એ સર્પ કમે જોયા તેણે તેતે છે. ૧૧
 એમ વહન કરી ગઈ હિમવાને છે, એવું ઋષિમુનિ સર્વ માને છે,
 ત્યાં નેતી ક્ષણમા વૃષચિન્હ છે, તેણે ધરી જટામાં કરી લીન છે ૧૨
 એમ ગગા પ્રવાહ રા ભુંજે રોક્યા છે, કર્યો મુક્ત લગીરથ અવલોક્યો છે,
 કરી લગીરથે સ્તુતિ અપાર છે, આશાધ્યા રા કર દેવ તેણી વાર છે ૧૩
 પ્રસન્ન થઈ સદાશિવ પૂર છે, કરી ગગા જતી મહાશ્વર છે,
 તે સાત પ્રકારે કરી જાણુ છે, ગઈ દક્ષિણ સાગરમા નિર્વાણુ છે. ૧૪

૪ ચતુષ્પથે—ચાર માર્ગે ૫ અવલંબ—આધાર રહિતવગ—પદ્મપાત
 વિના ૧૦ વૃદ્ધિગત—વધારેનો

એ મહાનદી ભગીરથ રથ પૂઠે છે, ચાની પૂર્વ દશમા તેને વૂઠે છે,
 તે દશને ત્રણ ભાગે કરી જગમથ છે, ત્યાથી ચાવી આગળ મહામળ છે ૧૫
 તે મવાહ સમ્યો દક્ષિણ સમુદ્રે છે, એવું વ્યાસ મુનિ વધા મહામુદ્રે છે,
 તે રીતે મેરૂ પશ્ચિમ પાદ ત્રિપુરે છે, પડી ગ ગા કરી મવાહનિ પુરે છે. ૧૬
 પછે ત્યાથી વહન કરવા લાગી છે, જે મુચ્ચુ નામે અનુરાગી છે,
 ત્યાથી ગદ્ય વૈશાલ પર્વત ઉપર છે, વશી શીતોદમરો નરે કરી ઘર છે ૧૭
 ત્યાથકી ત્રિશિખર નગની ઉપર છે, થઈ ક્રમે કરી ગદ્ય પશ્ચિમ પર્વ છે
 બીજા પર્વત ઉ નધી તેહ છે, કેતુમાન દગે ગદ્ય નિ મદહ છે ૧૮
 ત્યાથી પેડી ક્ષાર સમુદ્ર મોઝાર છે હા તના ઉત્તરે પુ વિસ્તાર છે,
 દિવ્યનદીગગાગદ્ય ઉત્તર દિશાય છે નગાદિ ઉત્તર નગપર પડી ત્યાય છે ૧૯
 મેરૂ પાદ મુપાર્શ્વ પર્વત જેહ છે, તેના પગ પ્રથમ પડી તેહ છે,
 ત્યા ધાર્મ્ય બદ્રસોમાભિધાન છે, ચાવી ગદ્ય સવિતા વનમા મહાન છે ૨૦
 ત્યાથી મહાબદ્ર સરો નરે પેડા છે, ત્યાથી રાખકૂટ નગે જઈ બેડા છે,
 ત્યાથી ક્રમે કરી ગદ્ય તુવમાદિકે છે, તે પર્યનપગ પડી મરાઝીકે છે ૨૧
 ત્યાથી ઉત્તર કુડમા થઈ છે, જઈ મહાસાગરમા મગી ગદ્ય છે,
 છે દિવ્યશર્મા ! અ પેરે સર્વ છે, મે કહ્યું ગ ગામાહાત્મ્યનુ પર્વ છે ૨૨
 કહ્યું જ છુત્તપસ્થાન પાવન છે, વગી કહ્યું વધાર્ય ખડવર્ણન છે,
 ત મધ્ય કિપુર્યાદિકે જે દશ છે, તમા જન વસે આન દનેરા છે ૨૩
 અપરાધરહિત ઉત્કર્ષ હાનિ વિના છે, વસે જન ગાનામૃત ભાના છે,
 આત્મતીના નવેખડમાહે છે જે સપ્તસપ્ત મુખ્ય કુડા ચવ ત્યાડે છે ૨૪
 તા રીને મત્યેક દગ મોઝાર છે, નગપી નીકગી નદી વડે સાર છે,
 છે દિવ્યશર્મા ! કિપુર્યાદિકે છે, આગ ખડા ઠીકાડીકે છે ૨૫
 ત્યા જળ જમીનમાંથી નીળે છે, મેધનજ બગ ફાઈ નકલે છે,

માત્ર મેઘનુ જળ ભરતખડે છે, અત્ર વારિદ મૂગાખાર મડે છે. ૧૬
એ અષ્ટ દશમાં સિદ્ધિઓ સાધે છે, વાર્શી સ્વાભાવિકીએ મન બાધે છે,
દશ્યા ને તોયોત્યા નામ છે, માનસી કર્મજ કરતી કામ છે. ૨૭
એવી અષ્ટસિદ્ધિઓ મળે નરને છે, તદા પામે તે જ્ઞાનના ઘરને છે,
હવા તેના અર્થ કરી, કહું ૨૫૭ છે, સર્વ જ્ઞાણી જોઇ લે ૬૭ છે. ૨૮
વાંચેલું ફળ મળે વૃક્ષયકી છે, તે વાર્શી સિદ્ધિની જ્ઞાણુવી વકી છે;
તૃપ્તિ થાય સ્વાભાવિક રીતે છે, સ્વાભાવિક સિદ્ધિ પ્રતીતે છે ૨૯
દશમાંથી મળે મહાસિદ્ધિ છે, તે દશ્યા સિદ્ધિ નામે પ્રસિદ્ધિ છે,
જળાભિમાની દેવતાથી મળે જોઇ છે, તે તોયોત્યા સિદ્ધિ નિ સ દહ છે ૩૦
ધ્યાને પ્રાપ્ત કરી જે સિદ્ધિ છે, તે માનસી નામે સર્વ પ્રસિદ્ધિ છે,
પ્રાપ્ત કરી હંપાસન દિકે જાણુ છે, તે કર્મજ સિદ્ધિ નામ પ્રમાણુ છે ૩૧
હે દ્વિજસત્તમ તે દશ મોઝાર છે, નથી યુગસ્થિતિ નિર્ધાર છે;
નથી આધિવ્યાધિ પ્રણય પાપ છે, ન તેના સ પાદનનો સતાપ છે ૩૨
નથી કોઇ પુરાણી કે'તા પુરાણુ છે, ન પુરાણી જેવી વદ કો વાણુ છે,
નથી પજાવી આચાર પૂરા છે, કોઇ રે'તા જાતે અપૂરા છે ૩૩
એ તો ભવિષ્ય ભરતખડને લાગ્યા છે, જેને સર્વસારે સુરજને ત્યાગ્યાં છે;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ છે, ગ ગાવતાર પ્રસ સા પ્રમણુ છે ૩૪
પદ્મપંચાશોધ્યાય પૂરણુ કા'વે છે, તરે મુણે જણે જે જાવે છે; ..
ગ ગાઉત્પત્તિ સુખ ઉપજાવે છે, પાપી પુરઆણી પૂર ડખાવે છે. ૩૫

૨૬ અત્ર—અહીં. વારિદ—મેઘ ૨૭ વાર્શી—વૃક્ષ સળધી (સિદ્ધિ)
દશ્યા—દેશ સળધી સિદ્ધિ તોયોત્યા—જળસળધી (સિદ્ધિ) માનસી
અને કર્મજ—(સિદ્ધિઓ) ૨૯ પ્રતીતે—નિશ્ચયથી અથવા વિશ્વાસ રાજે.

વલ્લભ.

પુર આણી પૂરમાહી હાથે, ગગા ચગા અતિ ઘણી રે,
ભટ મેમાન ૬ હરિગુણ ગાયે, કરે સેવા ગગા ઉમયાતણી રે ૩૬

કલધું ૧૧૪ મું.

રાગ કેદારે.

ઢોંઢુકિ કહે અહો ભગવન, તમે મુને કયા કહી પાવન,
તેણે પવિત્ર મન થયુ માર ઘણુ રે ૧
કહ્યો સસેપે જલુદીપ નેહ, તે સુણી થયો હુ નિ સદેહ,
વળી કહ્યો વર્ણન ભરતખડતાણુ રે ૨

દાળ

ભરતખડનુ વર્ણન લાખો, મુનિ મુખ યોધ્યા આમ,
ભરતખડ વિના ન થાયે, અન્ય સ્થળ પ્રુણ્ય પાપનુ કામ ૩
ભરતખડે સ્વર્ગ મોક્ષને, મધ્ય અત પગાય;
ઢોંઢુ અન્ય સ્થળે મનુષ્યને, નવ કર્મ અડકે કાય ૪
એવુ કહ્યુ મુનિ તમે મુગ્ધને, અહો પ્રક્ષતુ મુખદાય,
તેણે ભરતખડ વિસ્તાર સુણવા, મુને ઇચ્છા થાય ૫
આ ખડના ને બેઠ છે તે, વળી સ્થિતિ નેવી હોય,
‘હાય પર્વત નેટલા તે, કહ્યો વર્ણવી સોય ૬
માડકેય મુનિ તવ ઉચરે, મુદ્ધ કૌઢુકિ મુનિ આજી
આ ભરખડને દીપ નવ છે, કહ્યુ તારે કાજ ૭
તે સર્વ સાગરથી પીંટાયા, તેણે પરસ્પર અગમ્ય કોહ,
હુ નામ તેમના રજ ગણાવી, તું થાયે નિ સદેહ ૮

- ઇન્દ્રદીપ'કશેરુમાનુ નામે, તામ્રપાર્ણુ અગસ્તિમાનુ;
નાગદીપ ને સૌમ્યદીપ છે, ગંધર્વ વૃક્ષાનુ મહાન. ૯
- અને સાગરે આ વૌટાઇ રહેા છે, તે નવમેા દીપ મુખ્યાણુ;
આ દીપ ઉત્તર દક્ષિણે છે, સહસ્ર યોજન વિસ્તૃત મમાણુ. ૧૦
- એની પૂર્વે વાસ વસતા, ત્રિદશભોકે ઝંજારાં;
પશ્ચિમે સહુ યવન વસતા, નેહ દુરાચારી મહાન. ૧૧
- વળી દિગ્ગ દાનિય વૈશ્યને, રૂદ્રેા વસે ને સાર;
તે દશ મધ્ય વિભાગમાં સહુ, વસે છે નિરધાર. ૧૨
- તેઓ યસ વેદાધ્યયન કરતા, વ્યાપાર કરતા કોઇ;
એવાં કર્મે શુચિપણુ સાધે, તેણું અરિ રેતા રોહ ૧૩
- તેમનો પરસ્પર વ્યવહારને, સ્વર્ગ મોક્ષ વળી નેહ,
પુણ્ય પ્રાપ્તિમાપ્તિ, થાય કર્મે કરી નિઃસંદેહ. ૧૪
- હવાં કુલપરંત આવિયા ને, તે કહું છું આજ;
એક ચિત્તે શ્રાણુ કરને, તો યદશ દિગ્ગરાજ. ૧૫
- મહેદ્ર મલય ને સહ્યાદ્રિ, શુક્તિમાન ત્રાસ નગ જાણુ;
વિંધ્ય પારિયાત્ર નામે, સપ્ત છે મમાણુ ૧૬
- એહ નગ સમીપથી, ઉપજ્યા અનેક નગ નેહ;
તે વિસ્તારવાળા ઉંચા અતિશે, છે વિશાળ રમણિક તેહ. ૧૭
- તેનાં ચિત્ર વિચિત્ર શિખર શોભે, તેતું વર્ણન નવ થાય;
મુખ્ય મુખ્યનાં નામ ગણાવું, કુણ્ડલ તું દિગ્ગરાય. ૧૮
- કોલાહલ પેલાજ મંદર, દુર્ગાચળ વાત સ્વન;
છે બિંદુ ને મૈનાકે સ્વરસ, તુંગમસ્થ મહાપાવન. ૧૯
- નાગગિરિ રોચન પાંડુરાચલ, છે પુષ્પ દુર્જયંત;

- રૈવત અર્ધદ ઋણમૂક છે, કુટશૈલ ને ગોમંત. ૨૦
- છે કૃતસ્મર ને શ્રીનગ નામે, અકોરાદિક જાણુ;
- એવા સહસ્રાવધિ નગ વસે જ્યાં, તે છે ભરતખંડ મમાણુ. ૨૧
- એહ પર્વતયકી કૌતુકિ, પઠચોત્તેરશ વિભાગ;
- એણે ભિન્ન આર્યાવર્ત દાસે, જે જોઈ ઉપને અનુરાગ. ૨૨
- હવાં ભરતખંડના જન પીએછે, શ્રેષ્ઠ નદીના વારિ;
- તે એક ચિત્તે શ્રવણ કરજે, કહુ તુને અવિધારી ૨૩
- અગા સરસ્વતી અને સિંધુ, ચદ્રભાગા યમુના જાણુ;
- યતકુ પિતસ્તા ધરાવતી, કહુ ગોમતી મમાણુ. ૨૪
- સૂતપાપા બાહુદા છે, દપદતી ને વિપારા;
- દેવિકા ચક્ષુ નિઃચીરા છે, ગ હકી કોશિકી મકાશા. ૨૫
- એ સર્વ નદીઓ નીકળેછે, હિમાલય મૂળથી મમાણુ
- વળી અન્ય નદીઓ વર્ણુકું હુ, સુણી થા તું જાણુ મુજાણુ. ૨૬
- વેદસ્મૃતિ વેદવતી નામે, વૃત્રધી સિંધુ સાર,
- વેણુયા ને સાનંદિની, સદાનીરા મહી અવિધાર. ૨૭
- પારા ચર્મણવતી નૂપી, વિદિશા વેત્રવતી,
- સિમા અવર્ણુ નીકળેછે, પારિયાત્રથી મહામતિ ૨૮
- ગોણા મહાનદી નર્મદા, સુરયા અદ્રિજન નિર્વાણુ;
- મદાકિની દાશાર્ણી વળી, ચિત્રકૂટા શુચિ મમાણુ. ૨૯
- ચિત્રોત્પલા તમસા કરમેદા, પિશાચિકા પિષ્પલિ જાણુ;
- ત્રાણી વિપાશા વન્નુલા, એ નદીઓ મમાણુ. ૩૦
- મેરુજ ને રાત્રિમતી, શકુલી ત્રિદિવા નામ;
- કમુ સ્કંધપાદમસતા, વેગવાહિની મહાધામ ૩૧
- સિમા પચોત્તે નિર્વિધા ને, તાપી નિષધાવતી;

વેણ્યા વૈતરાણી સિનીવાલી, કર્તોયા ને કુમુદતી	૩૨
મહાગૌરી અને દુર્ગા, અત શિવા શુચિ જાણુ,	
એ પવિત્ર જગવતી નદી નીકળે, વિધ્યાચળથી પ્રમાણુ	૩૩
ગોદાવરી ભીમઝા કૃષ્ણા, વેણ્યા તુ ગભદ્રા નામ,	
પ્રમયોગા વાહ્યા કાવેરી, આદિ નદી મહાધામ	૩૪
મહાદ્રિ પર્વતમાથી નીકળે, જેનુ પવિત્ર ઉત્તમ વાર,	
વળી આગળ હુ વિસ્તારી જાણુ, કરો યથામતિ વિસ્તાર	૩૫
કૃતમાલા ને તામ્રપર્ણી, પુષ્પજા ને ઉત્પલાવતી,	
એ શીતોદ્ધા નદી નીકળે છે, મન્યાચળથી મહામતિ	૩૬
પિતૃકુલ્યા ને રોમકલ્યા, ઋષિકુલ્યા ઇંદુકા નામ,	
ત્રિદિવા ઠાગૂવિની જાણો, વશકરા સત વિશ્રામ	૩૭
એ મહે દ્રાચળમાથી નીકળે છે, સરિતા સર્વત્ર,	
વળી નિર્મળ વર્ણુ નદી, સુહૃદ સર્વે અત્ર	૩૮
ઋષિકુલ્યા કુમારી મદગા, મદવાહિની કૃપા જોલ,	
પલાશિની નદી નીકળે છે, શક્તિમત નગથી એહ	૩૯
છે સરસ્વતી સર્વ નદી એ, પુણ્ય કૃણદા પૂર,	
સમુદ્રમગમ સર્વ કરતી, ગગાઉપ કારીપુર	૪૦
વિશ્વમાતા સર્વ એ છે, પાપહારિણી મહાપર્વ,	
દ્વિજશર્મ અનેક બીજી લઘુ નદી, જાય ગણુર્તા ગર્વ	૪૧
કેટલીક વ્યાકાળમાહે, વહે થઈ ભરપૂર,	
કેટલીક સદાય વેંતી, જેનુ માગી રાગય ન હૉ	૪૨
મસ્ત્યકૃટ કુય કુતલ, કારી કોસલ દેશ	
અથર્વ અર્કલિંગ મન્દર ને જૂઠ, એ છે મન્દરશ નિશેષ	૪૩

- સહ્યાદ્રિકેરી ઉત્તરે છે, ગોદાવરી નદી જાણુ;
મનોર જકદેશ છે તે, પૃથ્વીતળે પ્રમાણુ. ૪૪
- ત્યાં મહાત્મા ભાર્ગવતણુ છે, ગોવર્ધન નામે પુર;
તે અતિ રમણિક છે જ્યહાં, વસે તપના પુર. ૪૫
- બાહિલ્ય આભીર વાઠધાના, કાંલતોય અપરંત;
શૂદ્ર પદ્મવ ચર્મખ ડિક, ગાધાર નામે દાત ૪૬
- યવન સિંધુ મદ્ર સૌવીર, શતધ્રુજ કલિંગ પારદ;
હારભૂષિક જહુભદ્ર માઠર, કૈકેય કું' શારદ ૪૭
- દશમાલિક સન્નિધ વાસ જ્યાં છે, છે વળી વૈશ્ય શૂદ્રનાં કૂળ,
જ્યાં વસે આનંદમા તે, છે સહુ રીતે અનુકૂળ. ૪૮
- કળિંગ જર્ણર દરદ નામે, હર્ષનર્ધન ચીન,
તુષાર જહુલ બાહ્યતોનર, આન્ધ્ર ભરદ્વાજ બિન્ન . - ૪૯
- પ્રબલ કશેરુક લ પક, શૂલકાર ચુલિક;
જગુડ ઝાપધ અનિમદ્ર નામે, કિરાતદેશ ને શૂલિક ૫૦
- તામસ કારમીર તુરગનછે, હ સમાર્ગ ને ઉર્ણ,
કહુક દર્વ એ દેશ ઉત્તર, આવિયા ધન પૂર્ણ ૫૧
- હવા પૂર્વ મગના દેશ લાણુ, મુણ્ય સર્વે આજ;
અધ્રારક મુદકર અતર્ગિર, બહિર્ગિર છે વરરાજ ૫૨
- મવગ રઝેય માનદ, માનવર્તિક પ્રભોત્તર;
મવિજ્ય ભાર્ગવ સેય મલ્લક, માગૂચોતિથ પુરં વર ૫૩
- “ છે મદ્ર વિદહ તામ્ર લિપ્તક, મલ્લ મગધ ગોમત,
એ પૂર્વકેશ દેશ મનહર, લધુ ગણુતા ન આવે અંત. ૫૪
- હવા દક્ષિણ દિશાએ આવિયા ને, તે દેશ કહું અનિરાય,
પ્રજ્ઞ કૈવલ્ય ગોલાગૂન ને, શૈલ્ય ખૂષિક મહાકાય ૫૫
- કેમુપ નામવાસક મહારાષ્ટ્ર છે, માહિષક કલિંગ અભીશ

- પૈશિત્ય આઠઃપ રાગર પુલિંદ, નિધ્ય મૈત્રેય દંડક વીર. ૫૬
- વેદર્જ અશમક બોગવર્ધન, નૈયિક કુંતલ પૌરિક;
- અર્ધ હૃદલિદ વનદારક વર, છે દક્ષિણ દિશાએ મૌલિક. ૫૭
- હવાં પશ્ચિમતાણા સહુ દેશ ભાખું, મુણને લીજ માસ;
- સર્પારક કાલિઅલ્લ અનીકટ, કુર્ગ પુલિંદ કહું આ વાર. ૫૮
- સુમીન રૂપપ કુરુમિન રનાપદ, કઠાકાર દેશ રમાળ;
- નાસિત્ય નર્મદાતાણી ઉત્તર, જે દેશ છે હે બાળ. ૫૯
- ભીરુકચ્છ માઝેય સારસ્વત, સૌરાષ્ટ્ર ને કાશ્મીર;
- અવંત્ય અર્ધુદ એ પશ્ચિમતાણા છે, દેશ સાંભળ્યે વીર. ૬૦
- હવાં વિધ્યાચળના દેશ ભાખું, મુણને તું સર્વ;
- સરજ કરૂપ કેરલ ઉલ્લસ, ઉત્તમર્ણુ દેશ માન્યો પર્ય. ૬૧
- દાર્યાર્ણુ બોજ્ય કિઙ્કિધક છે, ત્રૈપુર પંદિશા કોરાલ;
- તુંબુર તુંબુલ પદ્મ નૈપથ, અન્નન તુલિકાર તોરાલ. ૬૨
- વીરહોત્ર ને અવંતીપુરી, એ સૌ વિધ્યપ્રહના દેશ;
- હવાં જે દેશ પર્યત વિષે છે, તે વહું સખું ન ગેથ ૬૩
- નીદાર હંસમાર્ગ ને કુરુ, ગુર્ગણ મહારસઅસ;
- કુંત પ્રાવરાણુ ઉર્ણુ નામે, દાર્વ કૃત્તક ખસ. ૬૪
- નિર્મત ગાલવ કિરાત તામસ, એ સર્વ દેશ મોઝાર;
- ત્રેતાદિ યુગનો વિધિ પ્રવર્તે, એક સરણો સાર. ૬૫
- એ રીતે ચારે દિશા દગે, છે યુક્ત ભરતખંડ;
- દક્ષિણ પૂર્વ ને પશ્ચિમે, સાગર આપી રહ્યો મચડ. ૬૬
- ઉત્તરે હિમવાન્ નગ છે, ધનુષાણુ પ્રમાણ;
- હૈ દિગ્વિજયન માહાત્મ્ય એતું, સહુ બાણુતા સુખાણુ. ૬૭
- સર્વત્રતું બીજ રૂપ એ છે, ભારતવર્ષ ભારે ભાર;
- પ્રજાત્ય છે ઈંદ્રત્ય છે, દેવત્ય છે નિરધાર. ૬૮

મનુષ્ય છે મૃગ પશુ છે, વળી વશી રહી અપસરા નાર,	
છે ઉદરગલન પ્રાણી પૂરા, છે સ્થાવર જાતિ અવિધાર	૬૯
હે દિગ્દર્શન સમુદય સર્વે મર્ત્ય જન્મગણ દુર્લભ,	
શુભાશુભ કર્મ ખડ આ, થાય સાપ્ત ને સુર્જન	૭૦
હે દ્વિજસત્તમ આ વિના નથી, કર્મ ભૂમિ કયાહી,	
હે વિમ નાથિ સુર ધારતા એમ, સદા મનોરથ મન માહી	૭૧
દેવત્વ જાતા પશુ પૃથ્વી, માનત્વ પાત્ર આહી,	
એવી ઇચ્છાનુ કારણ કહુ તે, શુ સુર વાચે ત્યાહી	૭૨
જે મુર અસુરથી ના બને તે મનુષ્ય કરતા સર્વ,	
સ્વકર્મરાખણમા પડ્યા, બધને ગયો સહુ ગર્	૭૩
સ્વકર્મ જોગવી છૂટવામા અતિ આરતપાન,	
સુખવેશે વૃદ્ધિ પામિયા તે, સુરકર્મ કઠી રાકે ન મહાન	૭૪
એમ પ્રિયિત કન ન થાય તેથી, ઇચ્છતા ભગ્તખડે વાસ,	
તે ૫ કે રહો અમમાત્રારી, ભુજો પુણ્ય પુણ્યી મક રા	૭૫
સુકર્મ તથા કુકર્મ કરતા, ભરી ભાજન મૂકતા સોરા,	
નરકમાથી કેમ છૂટશે જેનુ ભણાય નવ ભવિષ્ય	૭૬
ઈતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નવાદિવર્ણન નામ,	
સસપ આશોધ્યાય પૂરાણુ, હવે રાજિવલોચન રામ	૭૭

વધવા.

રાજિવલોચન રામ માગી, આરાધા પૂજે આ ગાર રે,	
જન મેખાનદ હીન હીન છે, કરે રાવક દેવ જોગાર રે	૭૮

કડવું ૧૧૫ મું.

રાગ માઝ.

- કોટુકિ કહે ભગવન મુજને, કહો ભરતખડ પાવન;
તે માણની સરિતા કહી, કહ્યા પર્વત ને મહાવન. ૧
- જે જે દેશ એ ખડમાં તે, કહ્યા સમ્યક્ પ્રકાર;
કિતુ કહ્યું ન પૂર્વે જે કહ્યું 'તું', તે કહો આ વાર. ૨
- મુનિ મુખ તમે એમ વધા'ત', જે નારાયણ ફર્મરૂપધારી;
ભરતખડે વશી રહ્યા છે, તે કહો અવિધાગી. ૩
- સ્થિતિ રીતિ તેમની હું, સહુ રીતે સુણવા ઇચ્છુ;
જનાર્દન ફર્મ ફપી રહ્યા ક્યમ, તે સુણવા વપુએ વાચુ. ૪
- એ હ્રુપરથી મનુષ્યકેરાં, ક્યમ શુભાશુભ જણાય;
ત્યમ તે ફર્મકેરું મુખ ક્યાં છે, કયે ક્યળ ચરણ સેવાય. ૫
- તે યદારથ મુને સર્વ ભાષો, યદ દયાળ કૃપાળ,
જે મારો કહ્યો તો તારો ત્રિકમ, ટાળો મોહભળ કરાળ. ૬
- માર્કેડેય કહે મુણ્ય મહામુનિ તુ, નારાયણ વશ્યા ભરતખડે,
આક્રમણ કરી નવ વિભાગને, રહ્યા માની આ પ્રજાડે ૭
- પૂર્વદ્વિશામગ મુખ કરીને, રહ્યા દેવાધિદેવ,
હ દ્વિજશર્ભ સાધવી તારે, તેની સમ્યક્ સેવ. ૮
- તે ફર્મની આપસ વરિયા, તક્ષત્ર જે કે'વાય;
દેશ વિદેશ તે નવ વિભાગે, વશી રહ્યા મહાકાય. ૯
- તે મુજયકી તું શ્રવણ કર્ધે, એક ચિત્તે આજી,
મનોરથ તારા પાર્ણી યદ, યાગે મનવાચિન કાજ. ૧૦
- વેદમત્ર ને વિમાંડબ્ય, શાસ્ત્ર નીપ ને શક;
ઉન્નિજહાન યોષસંખ્ય ખસ છે, ફર્મ મધ્યભાગ ટકોટક. ૧૧

- તે રીતે સારસ્વત મત્સ્ય છે, શૂરસેન માથુર જેહુ;
 ધર્મારણ્ય જ્યોતિષિક ગૌરગ્રીવ, ગુહાખંડ નિર્મલદેહ. ૧૨
- પાચાલ સ ઉત વૈદેહક, કંકમાદત કાલકોટિ;
 પાપક પાદિયાત્ર વામક, કાપિ ગલની વસ્તી મોટી. ૧૩
- કુરુવાણ ઉકુંબર ગજલક્ષ્મી, એ જન કુર્મમધ્યે વસતા;
 લોક ત્યાંના કયે પ્રકારે, શુભાશુભ કર્મમાં ઉલ્લસતા ૧૪
- હિ દિવ્ય કૃત્તિકા રોહિણી ને, શ્રગશિર નામ નક્ષત્ર;
 એ મધ્યાવાસીને શુભાશુભદે, કર્મકૃત્ર સર્વત્ર ૧૫
- વૃષભનજ જભૂ એ જન, સૂર્યકર્ણ માનસાચળ,
 વ્યાઘ્રમુખ ખર્મક કર્વટાશન, ખસ ચદ્રેશ્વર નિર્મળ. ૧૬
- મગધ ગિરિ શુભ મૈથિલ, વદનદતુર મમાણ;
 માગ્જ્યોતિષ સામુદ્ર લોહિત, પુરુષાદક દેશ સુખાણ. ૧૭
- પૂર્ણાલકલ ભદ્રગૌર ઉદયગિરિ, કાશી મેખલા પાપન;
 મુખ તામ્રલિપ્ત એકપાદપ, વર્ધમાન કોરાલજન ૧૮
- એ દેશ કુર્મના મુખ વિષે છે, કૌબુદ્ધિ સાભળ્ય તુ ય,
 હવા કયા દેશો પાદમા તે, વર્ણવી કહુ હુ ય ૧૯
- દક્ષિણપાદમા જે દેશ આલ્યા, તે પ્રયમ લાખુ સત્ય,
 દલ મન કરી તે સર્વ મુણજે, કરી નિર્મળ મત્ય ૨૦
- કલિંગ વગ જઠર કોરાલ, મૃષિક ચેદિ જાણ,
 ઉર્ધ્વકર્ણ નત્યાદિક જે જે, વરયા વિધ્યર્માં પ્રમાણ. ૨૧
- વિદર્ભ નારીકેલ એલિક, ધર્મદ્વીપ ધીમાન,
 વ્યાઘ્રગ્રીવ મહાગ્રીવ ત્રેપુર, રમશ્રુધારી ગુણવાન. ૨૨
- કૃષ્ણ ધ હેમકૃત નિવધ, કટકરથવ હારિક,

દારાણું નગન નિધાદ નામે, કાકુલાલક છુદ્ધિ ખારીક.	૨૩
પર્ણશબર એ દશ પૂર્વના, દક્ષિણ પદે નિર્વાણ;	
તેમજ તે પદે નક્ષત્ર આવ્યાં, તે વદું સુખાણ.	૨૪
આશ્વેષા મધા નામે, પૂર્વાશ્વાદ્યુની નક્ષત્ર;	
આનંદ આણી વરી રે'તાં, ધારી નરહરિ છત્ર.	૨૫
લંકા કાલાન્જિન શૈલિક, નિકટ ને મહેદ્ર;	
મલય દુર્ગાચળે વસતા, લોક સમ મહેદ્ર	૨૬
કર્કોટકવન વસનાર સર્વે, ભૃગુકચ્છ કોકણ માંય;	
વેણી સરિતટતાણા આહિર, વસે દશ વસાવી જ્યાંય.	૨૭
દાસપુર અવંતી આકણી, મહારાષ્ટ્ર કર્નાટક;	
ગોનંદ ચોલ કોલગિરિ ને, કૌંચદ્વીપ ચિત્રદૂટક.	૨૮
જટાશ્વર કાવેરી કા'વે, અધ્યમૂક સમીપે દરા;	
નાશકી ને આશકી વળી, છે રાખના પર વેશ.	૨૯
મૌક્ટિક વૈકુન્થાદિક નગે, દુરનાર ને ને લોક;	
વારિવાસી કોલા કા'વે, છે ચર્મપદ નેનું ચોક.	૩૦
ગણવાહ્ય કૃષ્ણ પરદીપ વસતા, રહ્યા સૂર્યાદ્રિમાં જોહ;	
કુમુદાદ્રિમાં વસનાર સર્વે, ઐખાવન પિશિક તેહ.	૩૧
કર્મનાથક દક્ષિણ વસતા, કૌરૂપ ઋષિક જાણ;	
તપસ્વી તપોરણ્ય રે'તા, ઋષભ સિંહલી પ્રમાણ.	૩૨
કાંચીપુરીમાં વાંસ વમતા, તૈલંગા ને તામ્રપર્ણી;	
પા'ઉકેરી ઝોલ ઝોળી, ને વસતા વારું સવર્ણી.	૩૩
પાણ્યળ પ્રદેશમાં ને, વાસ કરતા સાર;	
તે જન રૂમં દક્ષિણ કુસિમાં છે, માન તું નિરધાર.	૩૪
ઉત્તરાશ્વાદ્યુની હુત ચિત્રા, એ ત્રણ નક્ષત્ર મહાન;	
દક્ષિણ કુસિ મધ્યે વાસ કરતાં, તે કૌંશુકિ મતિમાન.	૩૫

- હવાં પાદ બીજો વર્ણવું હું, સુણુને એક ચિત્ત; .
- કાંબોજ પહલવ વડવામુખ છે, સિધુ સૌવીર ભરિયા વિત્ત. ૩૬
- આનર્ત વનિતામુખ દ્રાવણ, માર્ગીંગ શૂદ્ર સુખાણ;
- કર્ણમાધેય બર્ણર કિરાત છે, પારૂદ પાંડય મગાણ. ૩૭
- પારશવ કલધૂર્તક હૈમગિરિક, સિ ધુક અલક વૈરત;
- સૌરાષ્ટ્ર દરદ દ્રાવિડ નામે, છે મહાણુંવમાં ખટ રત. ૩૮
- દૃશ એટલા દક્ષિણ પાસે, રહ્યા પૃથ મોઝાર;
- સ્વાતિ વિશાખા અનુરાધા, રહ્યાં એ ત્રણ નક્ષત્ર નિર્ધાર. ૩૯
- મણિમેઘ ક્ષરાદ્રિ ખજન, અસ્તગિરિ અપરાંતિક;
- હૈહય વિપ્રશસ્તક કોકણ, પ ગનદક ને સાંતિક. ૪૦
- વમન તારકુર અ ગતકને, કર્કર તથા ગુરુસ્પર;
- શાલ્મલેશ્વરક ક્ષાલ્ગુનક ને, ક્ષાલ્ગુલક ઘોર અવર. ૪૧
- વેણુમતીમાં વાસ કરતા, ગુરુડા કલ એકેક્ષાણ;
- વાન્નિકેશ દીર્ઘગ્રીવ ચૃગિક, અશ્વકેશ દશ રક્ષાણ. ૪૨
- કૂર્મપુરછે તે રહે છે, સુણ્ય દિગ્ગજસતમ;
- જ્યેષ્ઠા મૂળ ને પુર્યાપાદા, એ નક્ષત્ર રે' અનુત્તમ. ૪૩
- માંડલ્ય ચંડમાર કુન્યતા—લડહ તૃસિહ બાટિહક;
- અશ્વકાલનતા સ્ત્રીવાહ્ય નામે, વસતા વેણુમતી તણ બીક. ૪૪
- બક્ષાવસ્થ ધર્મબદ્ધ ને મુક, ઉરુકર્મમાં વસનાર;
- ઉત્તરાપાદા શ્રવણ ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રો નિરધાર. ૪૫
- એ કૂમોત્તર પાસ છે સહુ, જાણ્ય કૌશ્ઠિકિ તુય;
- વળી આગળ વર્ણન કરે છું, તુ સુણ્ય સર્વે હુય. ૪૬
- કૈલાસ કૌંચ કુરુબક નામે, સુદ્રવીણ ને હિમવાન;
- રસાલય કૈંચ યાત્રુન, ભોગમસ્થ વસુમાન. ૪૭

અંતરદ્વીપ ત્રિગર્ત સાર્દન, અગ્નીજ્ય ધતુધ્યમાન;	
અશ્વમુખ ચિનિઙ કેશધારી, દાસેરક ને પાટધાન.	૪૮
પુષ્કલ અધમ કિરાત નામે, અબાલ ને શવધાન;	
તક્ષ શિલાશ્રય કરનાર મહુત્તમાલવ મુદ્ર હે ગુણવાન.	૪૯
વેણુક પિંગળ ને વદંતિક, માનકલ્લહ વિપ્રેન્દ્ર;	
હૂણુ કોહલક માંડવ્ય નામે, ભૂતિ યુવક મહામહેન્દ્ર.	૫૦
શાતક હેમતારક યશોમત્યજ, ખરરાશી ને ગાંધાર;	
સાગર રાશિ યૌધેય નામે, દાસમેય અતિ વિસ્તાર.	૫૧
રાજન્ય ર્યામક ક્ષેમધૂતક, એ શોભના નિરધાર;	
શતભીષા પૂર્વાભાદ્રપદ ને, ઉત્તરાભાદ્રપદ મોઝાર.	૫૨
એ નૈક્ષિત્રૂર્મની વામ કુક્ષિ આવી રહ્યાં નિર્ધાણ;	
વળી આગળ વિસ્તાર ભાષુ, તું સુહૃદ હે સુભાણ.	૫૩
કિન્નરરાજ્ય પશુપાલ કીચક, કાશ્મીરક મહાધામ;	
અભિસારલોક દવદ કલટા, જે અગ્ના પરનામ.	૫૪
વનરાષ્ટ્ર સૈરિષ્ટ નામે, ખલ્લપૂરક જેહ;	
વનવાહ્યક કિરાત કૌશિક, નામ નિઃસદ્હ.	૫૫
નંદ દાવાંદ લોલન નામે, પહ્લવ અમરક કુરુ;	
અન્નદારક એકપાદ ખસ, ઘોષ સ્વર્ગભૌમ હે ભટ.	૫૬
અનવધક ચવન ને હિંગ, ચીરપ્રાપરણ ને ત્રિનેત્ર;	૫૭
પૌરવ અધર્વ આદિક માનો, મહામોટાં ક્ષેત્ર	
હે દ્વિજશર્ભ એ લોક વસતા, કૂમોત્તર આગલે પાગ;	
હવાં તે પગે નક્ષત્ર વસતાં, તે તું ને કહું મહાભાગ.	૫૮

રેવતી અશ્વિની ભરણી, એ ત્રણ નક્ષત્ર મમાણ;	
તે પાદદશે તેહ છે, તે નક્ષત્ર તો મુજાણ.	૫૯
હે દ્વિજ એ ક્રમવડે ભાખ્યા, દશ જે જે સાર;	
તેમાં શુભસ્થાને ગ્રહ હોય તો, થય ઉત્કર્ષ ત્યાં નિર્ધાર.	૬૦
જે અવળા ગતિ ધરી ગ્રહ રહ્યા તો, પીડાય લોક અનંત;	
* * * *	૬૧
હે મુનિશર્લ જે નક્ષત્ર સ્વામી, જે ગ્રહતણા મુજાણ;	
તેના બાધથી બાધા વધે છે, ભય ઉપજે મમાણ.	૬૨
ઉત્કર્ષ થાય તેહનો તો, થાય શુભ સર્વત્ર;	
હે દ્વિજશાફૂલ પ્રતિ દશે, અનુરૂપ જે ગ્રહ અત્ર.	૬૩
ભુંડુ લણુ તેવડે થાયે, મજે મુખ કુખ મુજાણ;	
સ્વય નક્ષત્ર શુભ હોય સર્વે, પણ નીચ ગ્રહ વક્ર મમાણ.	૬૪
તો જનમાત્રને ભયકારી તે છે, અશુભ ફળ દનાર;	
ગ્રહ શુભ ને નક્ષત્ર નીચુ, હોય જોણી વાર.	૬૫
અનિષ્ટ અલ્પ શ્રમ દનાર થાયે, દુઃખકારી ફળ દ જાણ;	
તે રીતે દશ ગ્રહ કુસ્થાનકે જો, આવી વરણ મમાણ.	૬૬
તો શુભ વિપાક હોયે છતાં પણ, તે અલ્પફળ દ સાર;	
એવુ દશજ્ઞાની સુધી વદે, સૌ શાસ્ત્ર જોઈ અવિધાર.	૬૭
દ્રવ્ય પશુ રેઠાણ માંહે, યોગ્યવર્ગ મિત્રની માય;	
પુત્ર કે પત્ની વિષે પડયો કદી, પાપગ્રહ જન જ્યાંય.	૬૮
જો પુણ્યશાળી પૂર્ણ હોયે, તોય ઉપજે ભય તેને;	
હવાં અલ્પ પુણ્યવાળો વણિવુ, શુ કુખ થાયે એન.	૬૯
એવા વિષે ગ્રહ પડયો માઠો, કે અતિ ખાપી માઠે પૂર;	
નિષ્પાપીને નવ કોઈ સ્થાનક, પાપગ્રહ નડે દ્વિજ શૂર.	૭૦
નવ ભય તેનાથકી થાયે, એમ વધુ વેદ પુરાણ;	

- અતિ પાપીને તો પાપ શું : હોય નિષ્પાપીને મુખાણ. ૭૧
- ને દશ દિશા શુભાશુભ, તે જન સર્વને સામાન્ય;
સ્વરાયને સામાન્ય છે, તેણે નક્ષત્ર ગ્રહને માન્ય ૭૨
- બોગ કર્મે ને લખ્યા તે, બોગવે નરદેહ,
ન થાય કરી વાતે છૂટકો, નુ જાણુ નિમ્મદેહ. ૭૩
- હે મુનિચાર્યુદ નેષ્ઠ સ્થળથી, કરે ગ્રંથ રક્ષણ;
પદવી એવો પાપી પગસ્પર, તે નવ પીડે અધક્ષણ. ૭૪
- કિંતુ તેહ ગ્રંથ અશુભ હોયે, તો કરે શુભનો નારા;
ગેં દુર્ભ સ્થિતિ ને કહી તુમને, કહું તે વિષે સાર પ્રકાશ. ૭૫
- ને શુભાશુભ કૃણ તેહણુ, છે દશને નિર્વાણ,
કિંતુ સામાન્ય સુધી લાખે, દઇ કરી પ્રમાણ ૭૬
- એ શ્રીત નેષ્ઠ મતિમાને, દશ નક્ષત્ર ને ગ્રહપોડા,
લોકવાદને જાણી જઇને, કરી શાંતિકેરી કીડા. ૭૭
- આકાશથી મુસાફિરો, વળી ગર્ભ દાનવ જેહ;
પૃથ્વીપર ને પડે તેને, લોકવાદ જન કે' તેહ. ૭૮
- સુધી જને કરવી શાંતિ તેની, વિધિ પુરસ્સર બ્રાત,
લોકવાદાવગણના ન કરવી, કરતાં ગાય વસમી વાત. ૭૯
- શાંતિકરતા જેહ નર તે, કૃષ્ણ કૃણ નવ પાગે,
રોધ થાયે કષ્ટનો વળી, શુભોદય સહુ જામે. ૮૦
- પાપનાશક એજ હેતુ, ન કરવાથી નિર્ણાણ;
હાનિ મનિધનજેરી થાયે, એમ જાણી ગયા મુખાણ , ૮૧
- એણે છે માટે સુધી પુરવે, રે'ણુ' શાંતિકર્મ વિષે તૈયાર;

૭૪ પદવી—સ્થિતિ ૭૭ લોકવાદ—(૭૮ મી કડીના તેની વ્યાખ્યા
છે) સુગદિ ૪૦—દેવ વગેરેના તથા દાનનના ગર્ભ ૭૯ લોકવાદાવગણના—
લોકવાદની અવગણના

લોકવાદ તત્પર તેવા, અહોનિરા રે'તુ સાર	૮૨
જે ગ્રહપીડા થતી હોય તેા, લોકવાદ શાંતિ કરવી,	
તે સમે મનસા તાહરે મુનિ, કેઇ પેરે મરવી	૮૩
દ્રોહ તજવો ઉપોપણુ ધારવુ, કરવુ મુરદિક પ દન,	
જપવન હોમ ને સ્નાન કરવુ, દંજવા કોપાદિક કુર્જન	૮૪
હવા આચરાણુ કેવુ પાળવુ તે, કહી દાખુ આજ,	
તુ એક ચિતે સર્વ મુણજે, હે દિગ્ગજન મહાગજ	૮૫
સર્જન ઉપરશકી, દ્રોહમતિ કરવી ત્યાગ,	
મિત્રભાવ રાખી સર્વથા, પર્તવ ધરી અનુરાગ	૮૬
જલપવુ નવ જુદું કદિમે, અસલ ગૂઢવુ વે'તુ,	
પરનિ દાનો ત્યાગ કરવી, એ લક્ષ્ય અનિષ્ટજ દે'તુ	૮૭
માણી માત્રે સહુ પીડામા, ગ્રહ પૂજન કરવુ જાણી,	
ગ્રહનક્ષત્રથી નીપજ્યા જે, વિદ્ય ભયકારી પ્રમાણુ	૮૮
તે વિદ્ય જીને દ્વિય વારે કરે રામાની શાત,	
એ રીતે વ્યાસાદિક મોટા, કથી ન્યા મહાદાત	૮૯
ભરતખડે સર્વ વ્યાપી, એ પેર વર્યા ભગવાન,	
કૂર્મરૂપે રહ્યા તેથી, હે કૂર્મ દેવ મહાન	૯૦
એ સર્વ વિસ્તારો કહ્યું મે જે સાભળ્યુ તે સાર,	
અચિ ત્યાત્મા નરહરિ એ, જેમા રહ્યુ સર્વ નિરધાર	૯૧
મત્યેક નક્ષત્ર વિષે જે જે, રહ્યા દેવાધિદેવ,	
તે તરહરિ વિષે વશી ર', સહુ કરે તેની સેવ	૯૨
હરિના મધ્ય ભાગે અગ્નિ છે, વસુ ધરા ને નિધુ,	
ગ્રેવાદિ ત્રણ છે મધ્યમા એમ વધુ વેદ સીધુ	૯૩
મિથુનાદિ દ્વય મૂળમા વસે છે વળી કંઈ સિ હ પ્રમાણુ,	

પાંદપૃષ્ઠના પૂર્વમાં છે, એમ કહી ગયા સુખાણ.	૯૪
સિંહ કન્યા તથા તુલા, એ ત્રણ રાશિ જોડ,	
તે કુક્ષિમાંહે વાસ કરતી, એવી હરિવર દેહ	૯૫
પાદ દક્ષિણ પાસ પાછળ, રહે તુલા-વૃશ્ચિક સાર;	
વૃશ્ચિક અને ધન પૃષ્ઠ ઉપર, વસે વામ નિરધાર	૯૬
વાયવ્ય કોણતણે પદ છે, ધન મકરાદિ રાશિ ત્રણ;	
જેની ઉત્તરાદિ કુક્ષિ વિષે છે, કુંભ મીન રાશી પણ.	૯૭
મશાનકોણ તણે પદે છે, મીન ગેય નાશિ જોડ	
દિગ્ગર્ભ વળી હરિમાં વસે, તે દાખલ સહુ જોડ.	૯૮
કૂંભ રૂપમાં દેશ સઘળા, તે દેશે રહ્ય નક્ષત્ર,	
નક્ષત્રમધ્ય રાશિ રહી છે, રાશિ વિષે શ્રદ્ધ સર્વ.	૯૯
એમ છે માટે જાણવું, શ્રદ્ધકી પીડા થાય,	
વા નક્ષત્રથી તે ઉપજે તો, દેશને પીડા કે'વાય.	૧૦૦
તેની સાંતિ અર્થે સ્નાન કરોને, નરે આપવાં મહાદાન;	
હોમાદિ વિધિ સર્વ કરવો, એમ કથી ગયા ગુણવાન.	૧૦૧
દે વિષે શ્રદ્ધના મધ્યમા જે, વરી રહ્યો વિભણ દેવ,	
તેના ચરણ તે જગત કારણ, છે અચિત્ય સ્વરૂપ એવ.	૧૦૨
એવા સામર્થ્યવાળા મહાપ્રણ છે, નારાયણ નિર્વાણ;	
તેને મંદમતિ છું ઓળજે, જે પ્રૌઢજન પાષાણ.	૧૦૩
પુર આણી પુરાણી આ, વાચો પ્રાકૃત પુરાણ,	
આયકી સંસ્કૃતતણા થાગો, તમે જાણ સુખાણ.	૧૦૪
હર્તિ શ્રીમાર્કેટ્ટેયપુરાણે, કુંભનિવેશ વિસ્તાર,	
અષ્ટપંચાશોધ્યાય પૂરણ, ભજે માધવ મુરાર.	૧૦૫

વલણ.

ભજો માધવ મુરાર સર્વે, તજો તનથી દેવ રે;

જન પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, તવ કરો શો પુરાણી કલેશ રે.

૧૦૬

કંઠલું. ૧૧૬ મું.

રાગ ગોડી.

માર્કંડેય કહે સુણુ દિવસાજ, વર્ણી કહ્યો ભરતખંડ મેં આજ;

એ ખંડમાં યુગ છે ચાર, સત્ય ત્રેતા દ્વાપર કલિ નિરધાર.

૧

તેવી વર્ણી ચાર છે એમાં, છે દિવસ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર જમાં;

હે દિવસાર્દૂત આ ખંડ નિપે, ગાનવ આયુધ્ય કેટલું દીસે.

૨

તેનું કરી કહું પ્રમાણ, તે સર્વ સામ્રાજ્ય જાણુ સુખાણ;

સત્યાદિક યુગ નિપે જે હતું, તે સહુ અનુક્રમે કરે છતું.

૩

ચારસો ત્રાણુસો અને બસો, માન્ય કલિમાં વર્ષ સો,

હવાં પૂર્વ દિશાભણી દેવકૂટ, કરે તેનું વર્ણુન સામ્રાજ્ય સ્ફુટ.

૪

તે મહાગિરિરાજની પૂર્વે, છે ભદ્રાશ્વજી ડાબિધાન અપૂર્વે;

તેનું વર્ણુન સામ્રાજ્ય તુચ, કહું યથાર્થ સર્વે હુ ય.

૫

એમા શ્વેતપર્ણુ નીલ સૌવાલ, (છે) પર્ણુશાસાત્ર કૌરવ વિશાળ;

એવા પચકુલપર્વત સહી, અનુત્તમ આવી રહ્યા છે તહીં.

૬

એ વિણુ અનેક લઘુ નગ જાણુ, ઉપજ્યા તે પર્વતમાંથી પ્રમાણુ;

તેણે કરી યથા નાનાપ્રકારના દેશ, જેની સખ્યા ગણાય ન લેશ.

૭

કુમુદ સમ શુદ્ધ સિખરવાળા, મંગળકારી બીજા નગ છે કાળા;

એવા કોટચારધિ નગ નિર્વાણુ, જેનું ધામ ન કોથી પ્રમાણુ.

૮

સીતા શખાવતી ભદ્રા નામ, ચક્રાવર્તી નદી છે તેણે કામ;

- અન્ય શીતજળવાહિની અપાર, જેનો જન પામી શકે ન પાર. ૯
- એ ખડના પુરૂષો જેહ, રાખવણુ દીસે છે તેહ;
- ચુદ્ધ મુવણુ સમી છે કાંતિ, યાચે જેની દગ સમાગમે શાંતિ. ૧૦
- પુણ્યશાળી પૂરે પૂરા તેહ, સહસ્રાર્થ આયુષ્યવાળા એહ;
- નથી અધ્ધમોત્તમ તેમાં કોઇ, જ્યાં સર્વ સમાનાકૃતિ જોઇ. ૧૧
- તિતિક્ષાદિ અષ્ટ ગુણેકરી યુક્ત, (છે) સ્વભાવસિદ્ધાચરણે સંયુક્ત;
- ત્યાં ચતુર્બાહુ જનાર્દનનું સ્વરૂપ, અશ્વશિરા છે નર જૂપ. ૧૨
- તેને હૃદય ત્રિંગ ને છે પાદ, છે હસ્ત ત્રિનેત્ર સરવો સાદ;
- જગત સ્વામી અશ્વશિરા જેહ, એમના એવા વિષય નિઃસંદેહ. ૧૩
- હવાં પશ્ચિમ મધ્યે કેતુમાલખડ, તેહ પર્ણી દાખુ મચડ;
- જ્યાં વિશાળ કંબલ કૃષ્ણ જ્યંત, છે હરિ પર્વત દીર્ઘ અનત ૧૪
- છે વિશોક ને વર્ધમાન, એવા સપ્ત કુલાચળ મમાણુ
- અન્યસહસ્રાનધિ પર્વત ત્યાંય, તેમાં ઘણા દશ વરી રહ્યા જ્યાય. ૧૫
- મૌલય મહાકાય શાકપોત, કરભક જાતિની મગટે જ્યોત;
- એવા અભિધાનવાળા નર ઘણા, વસે તે ખડે માણી માણુ. ૧૬
- તેઓ દ્રુક્ષર્યામા કંબજા નામા, અમોઘા કામિની ને સ્વામા;
- એવી બીજી સરિતા અનેક, તેનું જળ પીતા કરી વિવેક. ૧૭
- પૂર્વખંડના જન જેટલો જાણુ, કયો તેનો આપરદા નિર્વાણુ;
- એ ખડે પાદ મુખ હૃદયવાળા, પૃષ્ઠ પાસાએ શોભાળા. ૧૮
- શ્રીહરિ વસેછે જાણુ, વારાહ રૂપયકી મમાણુ;
- એ વિઘ્નુ રૂપને ત્રણ નક્ષત્ર. યુક્ત થઈ રહ્યા દશ સર્વત્ર. ૧૯

૯ શીત જળવાહિની—કંડા પાણી વેહેનારી ૧૨ તિતિક્ષા—સહનતા.
સ્વભાવસિદ્ધાચરણે—સ્વભાવથીજ સિદ્ધ થયેલા આચરણવડે. ચતુર્બાહુ—
ચાર હાથવાળું.

૧૫ કુલાચળ—મુખ્ય પર્વત, જેમાથી બીજા નાના પર્વતો નીકળ્યા
હોય તે.

- જ્યાં છે અન્ય શુભ નક્ષત્ર મહાન, ત્યાં થયા શ્રીહરી વિરાજમાન;
હે મુનિશાઈલ એ રીતે, મેં કેતુ માલ દશ કહ્યો પૂર ખીતે. ૨૦
- હવાં ઉત્તરકરનું કરું વર્ણન, તે તું સાંભળ્ય થઈ એકમન;
છે તે દશે મિષ્ટ કૃળવાળા વૃક્ષ, જેનાં મિત્ર્ય પ્રતિ પ્રુષ્પાદૃળ લેતા વૃક્ષ. ૨૧
- તે વૃક્ષના કૃળથકી નિર્વાણ, વસ્ત્રાલંકાર મળે પ્રમાણ;
તે વૃક્ષ સર્વ સમયે સર્વ, આબીષ્ટ કૃળ આપે રહિત ગર્વ. ૨૨
- ત્યાંની મહી છે મણિ અરખી, જ્યાં સુખશાંતિ સરખી પરખી;
સર્વદા સુગંધિક વાયુ વાય, તેથી ત્યાં સર્વાંગે સુખ થાય. ૨૩
- જે પડે દેવલોકથકી મનુષ્ય, જેને આવી રહ્યુ પ્રુણ્યતાણું આયુષ્ય;
તે પડી સ્વર્ગથી જન્મે તહીં, છે એવી વાત પુરાણો ગહી. ૨૪
- તે દશે ચક્રવાક પક્ષીની પેઠે, અન્યાન્યાસક્ત નરનારી ભેઠે;
તે નરનારીનાં નિર્વાણ, એકે કાળે જોડકાં ઉપજે પ્રમાણ. ૨૫
- સાડાચૌદ સહસ્ર વર્ષ પર્વત, ન આવે તેના આયુષ્યકેરો અંત;
ત્યાં કુલ પર્વત છે ચંદ્રકાંત, તેવો જીજ્ઞે નામે છે સૂર્યકાંત. ૨૬
- તે જો નગમધ્યે નિર્વાણ, શુચિ સ્વચ્છ નદી વહે મહાન;
છે જળ ઓઘવતી નદી તેનું નામ, ભદ્રસોમા છે ભદ્રનું ધામ. ૨૭
- તે વહે પૃથ્વી ઉપર તમામ, તેના કરે તે કોણ વખાણ;
વળી અન્ય જીજ્ઞ નદી અનેક, કરે સહસ્રાવધિના કોણ વિવેક. ૨૮
- કેટલીક સરિતા જીજ્ઞ જોઈ, દુગ્ધ ધૂત વહે છે તેહ;
દધિકેશ હ્રદ છે ત્યાહી, દશે અન્નકેરા પર્વત માંહી. ૨૯
- તે દશકેરા વન મોજાર, સહસ્રાવધિ સ્વાદિષ્ટ કૃળ છે સાર;
છે જેનો ધીયૂષ સગ્યો સ્વાદ, જે જોઈ ઉપજે અતિ આદહાદ. ૩૦
- ત્યાં મહાસ્વપી વસે વિષ્ણુ, વિશ્વરૂપધારી જાતે જિજ્ઞ;

- પૂર્વ રૂપે સ્થા અપૂર્વ દહ, જેમાં ન જાણે કોઈ સંદેહ. ૩૧
- હે વિમ તે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રેકરી, નવ પ્રકારે વેંચાયા ચિત્તધરી;
- હે મુનિ શાર્દૂલ ત્યાંના દશ, વેંચાયા જૂવ પ્રકારે વરવેશ. ૩૨
- છે તેના ચંદ્રદ્વીપ સમુદ્ર મોઝાર, છે, બદ્રદ્વીપ સાગર મધ્યે સાર;
- અહો બ્રહ્મનુ એહ પ્રકાર, મે તુંને ઉત્તરકરૂં કહ્યો નિરધાર. ૩૩
- કુચું તેનું વર્ણન યથામતિ, હવાં કિંપુરુષાદિ ખડની કહું ગતિ;
- તે સહુ સાંભળ્ય એકાગ્ર થઇ, પૂરે પ્રભુ આશા તારી સહી. ૩૪
- જેમ પૂરી પુરાણી કેરી આશ, યથાશક્તિ ત્રય કરી પ્રકાશ;
- ભણે હોય માનસે તેમને વેર, કરાય તો કરે ભણે કેર. ૩૫
- આપણે ગાપી કથા ઘેર ઘેર, થાશે એથી માધવ કેરી મે'ર;
- થાશે પુરાણીની પૂરી પેર, હજાહજ બમી બશે ઝેર. ૩૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઉત્તરકરૂંકથન પ્રમાણે,
- યથો એકોનપચીતમોધ્યાય, યથામતિ કથા દ્વિજ ગાય ૩૭

વસણ.

- યથામતિ કથા ગાય દ્વિજજન, વૃથા ન વાણી પિવેક રે;
- પુર આણી પ્રીત મનમાં, તવ નવ કાંઈ એ વતરેક રે. ૩૮

કડવું ૧૧૭ મું.

• રાગ કેદારો.

- માર્કંડેય કે' દિજ મહામતિ, કિંપુરુષ ખડતાણી કહું ગતિ;
- અતિ રતિવતી સુખ પામવું રે. ૧
- ન્યો ગેભોર વીર દહ ધારો, નર દશ સહસ્ર વર્ષ જીવે અવિધારો;
- નરનારી જાણે ન કોઈ શામવું રે. ૨

- ન્યા સ્ત્રી પુરુષ ન જાણે શોક, વસે વ્યધિ રહિત થઈ અશોક,
 એવા લોક થોકથોક ન્યાં પરી ઘણુ રે ૩
- ન દનવન સરખો વિશાળ, છે એક વનખડ મુનિબાળ,
 થઈ કૃપાળ દયાળ તે હુ ભણુ રે ૪
- તે વનફળનો રસ જોઈ, સ્થિર યૌવનનાળા પીએ નર તેહ,
 યાય ઉજેકાર ઉજેહ અગમા રે ૫
- ત્યા પદ્મ સમ મુગ ધી વાળી, છે શ્વેત આખ ન કીકી કાળી,
 ન્યા ક્ષીણુ યાય ન ધ્રાળી ઉમગમા રે ૬
- તે યણુ કેતી અમૃતરસપાન, મહામત ને યૌવનપાન,
 ગુણગાન બુદ્ધિવાન તે ઘણી રે ૭
- નરથકી નમતો નાસિકા જેની, કટિકૃશ અતિશે તેની,
 એની વેણી ફણીપર સોહે મણિ રે ૮
- એવો કિપુરુષ વર્ણુવ્યો આજ, હવા હરિવર્ષ કહુ તારે કાજ,
 મુણ દિવરાજ વર્ણુ ૧ કારમુ રે ૯
- ન્યાં મુવર્ણુ રગાકૃતિ છે નર, પડયા સુર લોકથી ક્ષીણુપુણ્ય વર,
 તેનુ ધરબાર વણુ આ વારમુ રે ૧૦
- છે તેના દેવ સમાને રૂપ દશે એકે એક બુનિનો જૂ, ૧૧
 અનુપમને ઉપમા સી ઘટે ર
- એ ખડે સર્વ નર નિર્વાણ, પીઆ રમ્ય ઇશ્વરસ પ્રમાણ,
 તે જાણુ મુજાણુનો કુધા મટે રે ૧૨
- તેમને જુદા વય કરે નવ બાધ, નવ અગધરીણનો અપરાધ,
 એવા સાધ શિરોમણિ ત્યા વસે રે ૧૩
- તે જીવે કિપુરુષ જોટલુ જાગ, જેનુ રોગ રહિત અગ પ્રમાણ,
 કરે કાણુ વખાણુ તંના નવે રસે રે ૧૪

- કલો મેરૂખ ડે ઇલાવર્ત મેય, તે સવ સાંભળી લીધો તે'ય;
તે મુખદયણો છે શાંતિકારકો રે. ૧૫
- ન્યાં તપનતાપ ન લાગે રજ, ન્યાં આધ્યુ રજ તો થાયે ગજ;
તુ સજ થઈ સાંભળ્યે આ વારકો રે. ૧૬
- ત્યાંના નર વૃદ્ધ ન થાયે કોય, ત્યાં અંધ સૂર્ય ન હોગે સોય;
હોય નક્ષત્ર ગ્રહ નવ કો લહે રે. ૧૭
- તેના કિરણતણો મકારા, નથી કરતો તે દશ ઉજારા;
તેની આગમ આશ ન કો કહે રે ૧૮
- મગદે ત્યાં મેરૂ મકારા સદાય, ત્યાંના જન રીઝે તદાય;
કદાય સા'ય ન અન્યની તે ધરે રે. ૧૯
- તે જ્વળની કાંતિ છે કમળ જેવી, ગદ્ય કમળ જેવી સેવી;
દવ દવી તે પણ તેવી વરે રે. ૨૦
- કરે તે જંબૂરસનુ પાન, તેથી પોસાય તેમના વાન;
ભાન સમાન કાંતિ મગદે ઘણી રે. ૨૧
- છે કમળપત્ર સમાન તેના લોચન, ભાળ વિશાળ જન પાવન;
મહામન સ્વરૂપી ચિતામણિ રે. ૨૨
- ત્યાં વસે પડિની ને પુરૂષ, તેનુ તેર સહસ્ર વર્ષ આયુધ્ય;
તુલ્ય તરણી તે જે તરણિ સમી રે. ૨૩
- ઇલાવર્ત મધ્યે નિર્વાણુ, શરાવાકાર મેરૂ રહો મમાણુ;
જાણુ વખાણુમાં જાયે વખી રે. ૨૪
- ત્યા છે મેરૂ પર્વત એક, કરવો ન બીજા તણા વિવેક;

૨૧ ભાન (ભાનુ)—સૂર્ય ૨૩ તરણિ—સૂર્ય ૨૪ શરાવાકાર—કોડીઆ
જેવા આકારે. જાણુ ૨૦—જાણુ પુરૂષ હોય તથાપિ તે વખાણુમાં વખી જાય.

- ઠેક છેક જાય બીજે ગણે રે. ૨૫
- એ ઇલાવતે ખંડ કહ્યા બૂરજ, હવાં રમ્યકખંડ કહ્યું તતખેવ;
ભવ્ય ભેવ દેવ જેના ભણે રે. ૨૬
- ત્યાં લીલાં પર્ણિજાળો એક વૃક્ષ, જોતાં હયાં ચઢી જાય ચક્ષ;
દક્ષ બૂચે તે સીધું જોઈ વૃક્ષની રે. ૨૭
- તે વૃક્ષ વટતણે નિર્વાણ, તેના રમ પો કરે સર્વ વખાણ;
છે જાણ મુજાણ સાક્ષી એ ભક્ષની રે. ૨૮
- તે વટદૂળરસ પીએ મહત, તેણે એવે તે ખડના જત;
ચંત ચતુરચિરોમણિ શાં બણે રે. ૨૯
- તે દૂળ ભક્ષક નરનાર, એવે છે પર્યં દશ હજાર;
પાર તેહનો મુખી એવો ગણે રે. ૩૦
- તે છે સ્ત્યાદિક ક્રમેં નિર્મળ, ત્યમ વૃદ્ધયથી છતાં મહાજગ;
વિમળ સુગંધી વાયુ જ્યાં વહે રે. ૩૧
- એ રમ્યખંડ કહ્યા રમણિક, કહ્યું હિરણ્યખંડ હું ઠીકાડીક;
જે અધિક એક મેકથી મુનિ કહે રે. ૩૨
- જ્યાં પુષ્પ પદ્મવડે ઉજવળ, હિરણ્યવાતી નદી વહે નિર્મળ;
છે જળ બળ જેનું ગહન અતિ રે. ૩૩
- ત્યાં બલિષ્ઠ તેજની સાર, શરીર સ પત્તિ જેને અપાર,
એવાં નરનાર વસે મહામતિ રે. ૩૪
- વળી ધનવાન ને બળવાન, ગુણવાન ને રૂપવાન;
મતિમાન મહાન નર નીપજે રે. ૩૫
- જ્ઞાનવાન ને સત્યવાન, ધૃતિવાન ને લજ્જવાન,

દાન માનવધારકે નર હપજે રે.	૩૬
નહિ પાપી પુરાણી જેવા કોઈ, અદ્યાપિ મુણી જાણી સોઈ;	
જે ઘેઈ પુણ્યની ધારણ ધસમસે રે.	૩૭
દિસે કનકકૂલ સમાન, કૂલે તેવો કૂલકો મહાન;	
તેવા ગુણ વાનના ગદ્ય મસમસે રે.	૩૮
સ્વાયંભુવ મન્યંતર થયો પૂરો, નથી કથા ભાગ રાખ્યો અધૂરો;	
ચરે ચૂરો માયશ્રિત યાય મુણે ભણે રે.	૩૯
સત્તરસે પાંસડ્યે કથા કથી, કર્યું સંસ્કૃત કેરે માકૃત મથી;	
નથી ગુણ પુરાણી અરી ભણે રે.	૪૦
થાય તેવા જો થઇએ સહી, તો શામ મધ્ય જઇએ રહી;	
કહી કૃત્વત એવી જને સહી રે.	૪૧
તવ વેદીના વેદી થાશુ, મજુકૃપાએ પુરાણ ગાશુ;	
આ શુ ! કેશે પુરાણી જહીં તહીં રે.	૪૨
પુરાણી પ્રેમાનંદ કેરો, મુણે ઝઘડો તેના ટળે ફેરો;	
હેરો વૈરભાવ નથી કઈ નારાનો રે.	૪૩
જેને કળિયાતું નવ કામ, તેહ જપો પુરાણપુરૂષ સ્વામ;	
રામ મળશે પૂરણ પ્રકાશનો રે.	૪૪
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણનીમાય, ભુવનકોરાસમાપ્તિ વણી આંય;	
ન્યાંય ત્યાંય હરિ નામ દખ્ખશે રે.	૪૫
અહીં થયો પછીતમોધ્યાય, નિમ યયામતિએ ગાય;	
ઉપાય મળતાં પુરાણી ઉવેખશે રે.	૪૬
ઉવેખો અઉવેખો કોઈ, મારે જોતી ન તેની સોઈ;	
રોઈ રેશે અરિગણ દામણો રે.	૪૭

હવા આરભ કર્યો તે ઉતર પાર, નો દયા કરો દેવમોરાડ;
આ વાર ઇંદ્રદેવ કર્યો, મેં વામણો રે.

૪૮

વલણ.

છે વામણો ઇંદ્રદેવ મારો, ડરો સર્વે બામણો રે,
દયામણો નથી દેવ એ તો, છે અરિ સંઘ્યક્ષામણો રે.

૪૯

૪૮ વામણો—વામન